

Grey Scale #13

DANES-PICTA.COM

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO

IM. GENERAŁA BRONI
KAROLA ŚWIERCZEWSKIEGO

Egz. Nr

Ppłk dr Jerzy KUNIKOWSKI

PODMIOTOWE UWARUNKOWANIA
ROZWOJU SOCJALISTYCZNEJ
NAUKI WOJENNEJ

Rozprawa habilitacyjna

ZESZYT NAUKOWY

Nr 8/84
Dodatek

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S / 42

05-001151-002-0

12586

WARSZAWA 1984

**AKADEMIA
SZTABU GENERALNEGO**

IM. GENERAŁA BRONI
KAROLA ŚWIERCZEWSKIEGO

Egz. Nr **14**

Ppłk dr Jerzy KUNIKOWSKI

PODMIOTOWE UWARUNKOWANIA
ROZWOJU SOCJALISTYCZNEJ
NAUKI WOJENNEJ

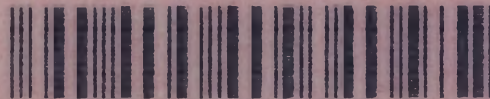
Rozprawa habilitacyjna

ZESZYT NAUKOWY

Nr 8/84

Dodatek

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/42

05-001151-002-0

WARSZAWA 1984

12586

**AKADEMIA
SZTABU GENERALNEGO WP
IM. GENERALA BRONI
KAROLA ŚWIERCZEWSKIEGO**

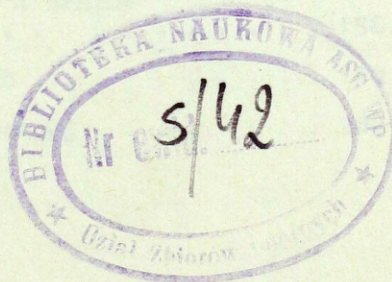

Pplk dr Jerzy KUNIKOWSKI

**PODMIOTOWE UWARUNKOWANIA
ROZWOJU SOCJALISTYCZNEJ
NAUKI WOJENNEJ**

Rozprawa habilitacyjna

**ZESZYT NAUKOWY
Nr 8/84
Dodatek**

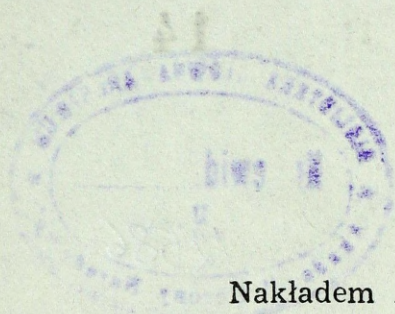

WARSZAWA 1984

Redakcja „Zeszytów Naukowych”

00-910 Warszawa, bl. 25

tel. 10 95 35 wewn. 51 019

Nakładem Akademii Sztabu Generalnego WP

00-910 Warszawa

Redaktor techniczny: Anna Janowska

Korekta zbiorowa

S P I S   T R E S C I

W s t ę p	5
R o z d z i a ł I.	
FILOZOFIA MARKSISTOWSKA I NAUKA WOJENNA	19
1. Filozofia marksistowska a nauki szczegółowe	20
2. Filozofia marksistowska i nauka wojenna	33
3. Klasowe determinanty powstania i rozwoju marksistowsko-leninowskiej nauki o istocie armii i jej klasowym charakterze	63
R o z d z i a ł II.	
GNOSEOLOGICZNE, METODOLOGICZNE I SPOŁECZNO- HISTORYCZNE PODSTAWY NAUKI WOJENNEJ	80
1. Podstawy gnoseologiczne	81
2. Podstawy metodologiczne	100
3. Społeczno-historyczne podstawy nauki wojennej	120
R o z d z i a ł III.	
PODMIOTOWE DETERMINANTY ROZWOJU NAUKI WOJENNEJ	140
1. Podmiot indywidualny i zespołowy w nauce wojennej	141
2. Dialektyka podmiotu indywidualnego i zespo- łowego	158
3. Dialektyka determinant podmiotowych	170
4. Dialektyka podmiotu i techniki wojennej	182
R o z d z i a ł IV.	

WSPÓŁCZESNE UWARUNKOWANIA I PRZEJAWY ROZWOJU	
TREŚCI NARODOWYCH I INTERNACJONALISTYCZNYCH W	
NAUCE WOJENNEJ PAŃSTW SOCJALISTYCZNYCH 194	
1.	Szczególne rola i znaczenie radzieckiej nauki wojennej 195
2.	Powstanie Układu Warszawskiego istotnym czynnikiem w rozwoju narodowych i internacjonalistycznych treści socjalistycznej teorii i praktyki wojskowej 211
3.	Współczesny rozwój treści narodowych i internacjonalistycznych w socjalistycznej nauce wojennej 218
Z a k o ń c z e n i e 236	
B i b l i o g r a f i a 251	

W S T Ę P

M o t t o

"Rzeczą najpewniejszą, jeśli chodzi o zagadnienie nauk społecznych, i najniezbędniejszą do tego, by rzeczywiście wdrożyć się do słusznego ujmowania tych zagadnień i nie gubić się w mnóstwie drobiazgów czy też ogromnej różnorodności zwalczających się poglądów, rzeczą najważniejszą dla ujęcia tych zagadnień z naukowego punktu widzenia - jest pamiętać o podstawowym związku historycznym, ujmować każde zagadnienie z punktu widzenia tego, jak dane zjawisko powstawało w historii, jakie główne etapy przechodziło w swym rozwoju, i badać z punktu widzenia tego, czym dana rzecz stała się obecnie".

/Włodzimierz L E N I N/

Rozwój społeczny charakteryzuje się tym, że uczestniczący w nim ludzie rozwijając siebie, rozwijają jednocześnie naukę. Podnoszą ją na wyższy poziom i wzbogacają o coraz to nowe osiągnięcia. Nauka jako praktyczny wyraz myślowej aktywności człowieka - stanowi podstawę opanowywania świata i wyrażania go w formie praktycznych lub poznawczych uogólnień. Ma ścisły związek z przeszłością, współczesnością oraz przyszłym rozwojem człowieka, jego edukacją i działaniem.

Troszcząc się o postęp społeczny, ludzie zdają sobie sprawę z tego, że rola i znaczenie osiągnięć naukowych w ich życiu coraz bardziej wzrasta. Przed współczesną nauką stawiane są określone zadania, dotyczące bądź to teoretycznych uogólnień, bądź też rozwiązywania problemów z

określonej sfery ludzkiej działalności praktycznej. Oznacza to, że nauka - z jednej strony - wywiera zasadniczy wpływ na materialne warunki życia; z drugiej zaś - ulega wpływowi czynników ekonomicznych i politycznych, a nade wszystko wpływowi czynników subiektywnych. Stanowi bowiem osobliwy wyraz zaangażowania umysłu ludzkiego, całej sfery światopoglądowej, intelektualnej, emocjonalnej i etycznej oraz innych form aktywności podmiotowej. Dlatego też zasługuje, jak stwierdził Włodzimierz Lenin: "... pod każdym względem na pierwszeństwo".^{1/} Poza tym od właściwego ukierunkowania i osiągnięć naukowych zależy postęp naukowo-techniczny i obronność kraju.

Jak wykazuje praktyka, rozwój nauki wojennej w krajach socjalistycznych jest przedmiotem troski i zainteresowań ze strony teoretyków i praktyków wojskowych. Zainteresowania te wykraczają także - szczególnie w ostatnich latach - poza środowisko wojskowe głównie wtenczas, gdy w grę wchodzi z jednej strony, udział naukowców cywilnych w pracach na rzecz wojska; z drugiej zaś, szeroki udział przedstawicieli wojska w licznych pracach naukowo-badawczych o znaczeniu ogólnospołecznym. Szczególnie w pracach określających metodologiczne, organizacyjne lub technologiczne podstawy systemu: "człowiek - nauka - technika".

W ogólnych dociekaniach naukowych i dotyczących wojskowości^{2/} podkreśla się, że ważne podstawy teoretyczne w rozwiązywaniu wielu problemów związanych z obronnością kraju stwarzają naturalne wyznaczniki badań w dziedzinie socjologii, psychologii, pedagogiki, politologii oraz nauk o kierowaniu i zarządzaniu. Wskazuje się także na rosnącą rolę nauk społecznych i humanistycznych dla problematyki obronnej poprzez ich bezpośrednie zaangażowanie w kształtowanie świadomości i postaw współczesnego człowieka - podmiotu swoich działań. Ogólnie można więc powiedzieć, że właściwe ukierunkowanie badań naukowych oraz właściwe wyko-

1/ Zobacz: W.I.Lenin, Dzieła, T.14, Warszawa 1949, s.237 i dalsze.

2/ Np. zgłaszanych podczas sesji naukowej PAN - MON zorganizowanej z okazji 40-lecia powstania LWP. "Nauka i postęp techniczny a obronność kraju", Warszawa 1983.

rzystywanie naukowych osiągnięć, stanowi podstawę nowoczesności armii socjalistycznej, zdolności i skuteczności obronnej państwa.

Powyższe spostrzeżenia, a także opracowania teoretyczne, których się podejmowałem, prace badawcze, w których uczestniczyłem - wspierane studiami nad filozofią i socjologią marksistowską oraz pracami teoretyczno-wojskowymi - stawały się podstawą licznych pytań. Najczęściej stawiane były wówczas, gdy przystępowaliśmy do zgłębiania podstaw filozoficzno-metodologicznych socjalistycznej nauki wojennej oraz badania jej związków z innymi dziedzinami wiedzy - nade wszystko zaś z filozofią marksistowską.

Nader ważnym z naukowego punktu widzenia, przed przystąpieniem do pisania rozprawy, było pytanie o to, co jest charakterystyczne w dzisiejszym stanie wiedzy nad nauką wojenną. Studiowanie i analizowanie prac teoretyczno-wojskowych, licznych artykułów zamieszczanych na łamach radzieckich i polskich czasopism naukowo-wojskowych, a także ogólnych przyczyn ich powstawania i kierunków rozwoju, pozwalało na odpowiedź. Zauważyliśmy bowiem, że istnieją w przeszłości oraz współcześnie liczne opracowania typu przedmiotowego. A więc takie opracowania, które niezależnie od toczących się dyskusji naukowych w literaturze radzieckiej, polskiej i innych państw socjalistycznych - traktowały i traktują bądź to o socjalistycznej nauce wojennej lub też o doktrynie wojennej; bądź też o podstawach metodologicznych współczesnej teorii i praktyki wojskowej.

Charakterystyczne jest również to, że wiele opracowań naukowych - zarówno w przedmiocie nauki wojennej, jak i filozofii marksistowskiej - traktuje o metodologii poznania, w tym i wojskowego poznania naukowego. Istnieją poza tym liczne studia i wieńczące je prace nad problematyką wzajemnych odniesień filozofii marksistowskiej i socjalistycznej nauki wojennej, a także prace nad przedmiotem socjologii wojska i wojen.

Niezależnie jednak od tych charakterystycznych spostrzeżeń, zawsze nurtujący był jeden problem, który stał się p o d s t a w o w y m c e

l e m naszych dociekań i badań teoretycznych oraz metodologicznych. Sprowadza się on do poszukiwania podmiotowych uwarunkowań rozwoju socjalistycznej nauki wojennej, ze szczególnym wyróżnieniem w niej miejsca i roli podmiotu indywidualnego i zespołowego oraz rozpatrzeniem powiązań podmiotowych ze współczesną techniką wojenną.

Podczas analizowania literatury przedmiotu i syntetyzowania uzyskiwanych wyników okazało się, że rozpatrywanie tych złożonych problemów nie jest jednak możliwe bez uwzględnienia związku i współzależności filozofii marksistowskiej z socjalistyczną nauką wojenną. Także bez uwzględnienia podstaw gnoseologicznych /teoriopoznawczych/, metodologicznych i społeczno-historycznych nauki wojennej. Koniecznym okazało się również wskazanie na szczególną rolę i znaczenie radzieckiej nauki wojennej, która stała się, z jednej strony, podstawą współczesnego rozwoju myśli wojskowo-teoretycznej, z drugiej zaś - praktyczną podstawą dla współczesnego rozwijania treści narodowych i internacjonalistycznych w nauce wojennej państw socjalistycznych.

Współczesna socjalistyczna nauka wojenna ma ścisły związek z uogólnieniami klasyków marksizmu-leninizmu, ich studiami nad istotą armii, jej klasowym charakterem oraz złożonymi zjawiskami społecznymi, jakimi były wojny. Stanowi historycznie ukształtowaną dziedzinę wiedzy o istocie wojny, siłach i środkach jej prowadzenia oraz wzajemnych związkach i zależnościach zachodzących przed i w czasie jej trwania. Dziedzina ta, będąc sama przedmiotem naukowych badań, umożliwia - w oparciu o znajomość praw rządzących rozwojem społeczeństw - wykazywać imperialistyczny, rabunkowy charakter minionych wojen oraz współczesnych wojen lokalnych, które prowadzą państwa kapitalistyczne. Opierając się o filozoficzne i klasowe analizy marksistowsko-leninowskie, stanowi podstawę wyodrębnienia podziału wojen na sprawiedliwe i niesprawiedliwe. Pozwala również dostrzec, że problem wojny, jako złożonego zjawiska spo-

łeczno-politycznego i ekonomicznego oraz historycznego, nigdy nie był problemem czysto teoretycznym, lecz głęboko interesującym ludzi ze względu na praktyczną odczuwalność jej skutków.

Dążenie autora do poszukiwania podmiotowych uwarunkowań rozwoju socjalistycznej nauki wojennej z jednoczesnym uwypukleniem w niej roli i miejsca podmiotu indywidualnego i zespołowego oraz powyższe spostrzeżenia wykazują, że za podjęciem powyższego tematu jako pracy habilitacyjnej przemawiają argumenty naukowe i dydaktyczno-wychowawcze. Analizując literaturę teoretyczno-wojskową nie spotkaliśmy bowiem opracowania traktującego całościowo o uwarunkowaniach podmiotowych nauki wojennej. Mimo że nauka i doktryna wojenna były i są przedmiotem licznych dociekań naukowych, to jednak ten ważny z punktu widzenia naukowego problem nie był poddawany gruntownej i bardziej wszechstronnej analizie. Problem ten nie zwracał dotychczas uwagi innych autorów, był po prostu pomijany.

Ważną przesłanką badawczą było i to, że znajomość uwarunkowań podmiotowych powstania i rozwoju socjalistycznej nauki wojennej stanowi podstawowy wyznacznik świadomości nie tylko współczesnego pracownika naukowego wojska, lecz winna być także wyraźnym celem uświadczeń dydaktyczno-wychowawczych w procesie kształtowania osobowości współczesnego dowódcy i oficera sztabu. Ten argument przekonywał również o celowości podjęcia pracy, o aktualności i rosnącym znaczeniu tematu tak pod względem naukowym, jak i dydaktyczno-wychowawczym. W przekonaniu tym utwierdzali także autora członkowie Komendy ASG WP oraz Instytutu Badań Strategiczno-Obronnych. Dlatego też w pracy, gdzie było to tylko możliwe, obok rozważań teoretycznych, wskazywaliśmy na aspekty dydaktyczno-wychowawcze. W takim podejściu upatrywaliśmy dialektycznego związku teorii z praktyką jako kryterium prawdziwości uogólnień teoretycznych.

Studiowanie i analizowanie literatury przedmiotu wykazało, że rozwiązanie badanego problemu jest możliwe, lecz wymaga sformułowania

szczególonych problemów badawczych, a następnie poszukiwania na nie poprawnych, w miarę precyzyjnych odpowiedzi.

Pierwszym jest zbadanie, w jakim zakresie materialistyczno-dialektyczne pojmowanie związku filozofii marksistowskiej z naukami szczegółowymi odnosić się będzie do rozpatrywania związku filozofii marksistowskiej i nauki wojennej. Onawiając ten problem /w Rozdziale I/ wskazujemy, że wzajemny związek filozofii z naukami szczegółowymi nie jest współcześnie pojmowany jednolicie. Dają się wyprowadzić w nim trzy stanowiska: negatywistyczne, maksymalistyczne oraz dialektyczno-materialistyczne. To ostatnie jest w marksizmie dominującym i stanowi podstawę do rozpatrywania wzajemnych związków i odniesień filozofii marksistowskiej i nauki wojennej. Zaś związki między tymi dwoma dziedzinami wiedzy mają charakter ogólny, podmiotowy i przedmiotowy oraz leżą u podstaw analizowania wojny jako złożonego zjawiska społeczno-politycznego i historycznego, ze współczesnymi jej poglądami naukowymi i odczuciami społecznymi włącznie. Zmianym wyrazem ścisłego związku marksistowsko-leninowskich poglądów filozoficznych z socjalistyczną nauką wojenną jest klasowe podejście do rozpatrywania współczesnych problemów wojny i pokoju, a także istoty z klasowego charakteru armii, co również zostało w tym rozdziale pracy scharakteryzowane.

Po drugie, uwzględniając społeczno-historyczny i rozwojowy charakter ludzkiego poznania oraz specyficzność powstania i rozwoju socjalistycznej nauki wojennej, zbadać, jaką rolę i znaczenie spełniają we współczesnym jej rozwoju podstawy gnoseologiczne, metodologiczne i społeczno-historyczne, z jednoczesnym ich wyjaśnieniem.

Problematykę tę omówiono w Rozdziale II pracy, gdzie szerzej analizowano:

W podstawach gnoseologicznych: przedmiot i zakres badań teorii poznania; podmiot i przedmiot w teorii poznania z jednoczesnym omówieniem treści poznania i czynności poznawczych; marksistowskie stanowis-

ko w kwestii możliwości poznawczych podmiotu; oraz - związek poznania ze współczesną teorią i praktyką wojskową.

W podstawach metodologicznych: zwrócono uwagę na uściślenie stosunku marksizmu-leninizmu jako całości do nauki wojennej; uwypuklono podstawowe znaczenie materializmu dialektycznego i historycznego; wskazano na znaczenie metod empirycznych oraz metod racjonalnych stosowanych w wojskowych badaniach naukowych; oraz - wskazano na ogólnometodologiczne znaczenie marksistowsko-leninowskiej nauki o wojnie i wojsku, bez której współczesne analizy podmiotowe byłyby utrudnione i spłycone.

W rozpatrywaniu podstaw społeczno-historycznych nauki wojennej koniecznym okazało się wskazanie na ogólny rozwój społeczno-polityczny i ekonomiczny, który determinował rozwój sił zbrojnych i poszukiwania nad przedmiotem oraz treściami nauki wojennej. Sięgnięcie do teoretyczno-wojskowych poglądów i doświadczeń historycznych pozwoliło zauważyć, iż podstawy materialne uogólnień podmiotowych wynikały ze stanu wyposażenia i organizacji armii. W zagadnieniu tym wskazano również na celowość pojmowania burżuazyjnego w kwestiach rzekomej ponadklasowości nauki wojennej i niezależności strategii od polityki.

Po trzecie, opierając się na marksistowskiej koncepcji człowieka, uwzględniającej dialektyczny związek aktywności podmiotowej z poznawaniem, opanowywaniem i przekształcaniem rzeczywistości, zbadać i wyjaśnić dwie ważne kwestie: pierwsza - jak w socjalistycznej nauce wojennej należy pojmować podmiotowe uwarunkowania jej rozwoju; druga - jakie zasadnicze determinanty leżą u podstaw analiz teoretyczno-wojskowych i wpływają bezpośrednio na rozwój poglądów naukowych.

Wyjaśnienia tych złożonych problemów podejmujemy się w Rozdziale III, gdzie w oparciu o metodologiczne podstawy materializmu dialektycznego i historycznego oraz szczególną rolę w tym względzie podstaw gnoseologicznych, analizujemy obiektywne i subiektywne uwarunkowania

wojskowej działalności naukowo-badawczej, z jednoczesnym zwróceniem uwagi na ważność aspektów dydaktyczno-wychowawczych /o czym wspominaliśmy już wcześniej/.

Uwzględniając dialektyczność związku czynników obiektywnych i subiektywnych, zwróciliśmy najpierw uwagę na analizę podmiotu indywidualnego, a następnie podmiotu zespołowego. Dużo miejsca poświęciliśmy łącznemu rozpatrzeniu dialektyki podmiotu indywidualnego i zespołowego, zwracając między innymi uwagę na ważność współdziałania obu podmiotów, rosnące znaczenie naukowego przewidywania oraz przewidywania praktycznego, postawę pracownika naukowego itp.

Nader ważną kwestią aktywności podmiotowej, związaną nierozdzielnie z przewidywaniem naukowym i praktycznym, która znajduje dość obszernie potraktowanie, jest dialektyka podmiotu i techniki wojennej. W jej wyjaśnianiu odwołaliśmy się do współczesnych poczynań polityczno-militarnych imperializmu, szczególnie zaś do doświadczeń największych minionych wojen lokalnych prowadzonych w różnych częściach świata po drugiej wojnie światowej.

Po czwarte, mając na uwadze wspólność celów i dążeń państw socjalistycznych w dziedzinie ideowo-politycznej, gospodarczej, naukowo-technicznej i obronnej, ^{3/} wskazać na zasadnicze kierunki w zbliżaniu się tego, co internacjonalistyczne i tego, co narodowe we współczesnej nauce wojennej.

Rozpatrując tę problematykę w Rozdziale IV, szczególną uwagę zwróciliśmy na ważną rolę i znaczenie radzieckiej nauki wojennej oraz współczesnych doświadczeń wojskowych radzieckich sił zbrojnych. Istotnym i nader ważnym wydarzeniem społeczno-politycznym i wojskowym było i jest w rozwijaniu treści narodowych i internacjonalistycznych - powsta-

3/ Współcześnie znajduje to szczególne odzwierciedlenie podczas moskiewskich obrad oraz w "Oświadczeniu w sprawie podstawowych kierunków dalszego rozwoju i pogłębiania współpracy gospodarczej i naukowo-technicznej krajów członkowskich RWPG", z dnia 14 czerwca 1984 roku.

nie Układu Warszawskiego, który wobec agresywnych zamiarów państw imperialistycznych spełnia szczególnie ważną rolę w praktyce obronnej i naukowo-doktrynalnych uogólnieniach teoretycznych.

W końcowej części rozdziału analizujemy współczesny rozwój treści internacjonalistycznych i narodowych w nauce wojennej socjalistycznych państw, koncentrując swoją uwagę na znaczeniu działalności społeczno-politycznej i ideowo-wychowawczej; na rozwoju społeczno-ekonomicznym. Uznajemy również, iż w dziedzinie wojskowej przejawem szeroko rozumianej działalności internacjonalistycznej jest czynny udział żołnierzy ludowego Wojska Polskiego w misjach pokojowych i Doraźnych Siłach Zbrojnych ONZ, co nabiera we współczesnym kształtowaniu świadomości podmiotu indywidualnego i zespołowego szczególnego znaczenia.

Całość rozważań zawartych w pracy zamyka jej zakończenie, które postanowiliśmy ująć syntetycznie i przedstawić w postaci wypunktowanych wniosków końcowych.

Rozwiązywanie postawionych wyżej problemów, według kolejności ich formułowania i wyjaśniania - jak wskazują poszczególne rozdziały - wymagało krytycznej analizy literatury przedmiotu, szczególnie współczesnej literatury teoretyczno-wojskowej, filozoficznej i socjologicznej, dostępnego dorobku myśli metodologicznej. Ponadto, wielu prac zwartych, artykułów z zakresu pedagogiki, historii wojska i wojen oraz teorii organizacji i kierowania.

Pragniemy podkreślić, że oprócz analizowania prac klasyków marksizmu-leninizmu, wielce cenne i pomocne w rozwiązywaniu stawianych problemów okazały się studia nad pracami wielu radzieckich i polskich autorów. Z radzieckich - analizy prac typu metodologicznego, dotyczących zakresu filozofii i socjologii oraz współczesnej nauki wojennej - między innymi opracowań M.A.Garejewa, S.I.Krupnowa, M.Smironowa, S.Tiu-szkiewicza i innych autorów. Z polskich zaś - analizy prac A.Madejskiego, J.Kaczmarka, K.Ochockiego, M.Michalika oraz praca B.Miśkiewicza

"Program rozwoju nauki historyczno-wojskowej w Polsce", która dostarcza wielu cennych spostrzeżeń i inspiracji. Uwzględnialiśmy również konsultacje i spotkania z wojskowymi pracownikami nauki dwu środowisk akademickich: Akademii Sztabu Generalnego WP i Wojskowej Akademii Politycznej oraz doświadczonymi praktykami wojskowymi. Oprócz tego wielce pomocny był udział autora w dyskusjach, jakie toczyły się w Instytucie Badań Strategiczno-Obronnych nad stanem rozwoju i perspektywami socjalistycznej nauki wojennej, a także bezpośredni udział w konwersatoriach i sympozjach organizowanych przez istniejący do 1984 roku Instytut Podstaw Marksizmu-Leninizmu, WAP oraz ASG WP.

Kilkuletnie studia nad literaturą przedmiotu, stopniowe rozwiązywanie stawianych problemów utwierdzało w przekonaniu, iż wszechstronne ich rozwiązanie przekracza możliwości jednego człowieka. Nie zrażając się tym i podejmując się stopniowego rozwiązywania tematu, stosowaliśmy konsekwentnie metodę analityczną-syntetyczną jako metodę podstawową. Pozwoliła ona dostrzec wyraźnie to, że rola podmiotu jest dominująca oraz wskazać jednoznacznie, że twórcza działalność podmiotu indywidualnego i zespołowego opiera się na materialnych podstawach naukowych i technicznych. Natomiast realizacja wojskowych zadań naukowo-badawczych, dydaktyczno-wychowawczych wymaga uwzględniania rosnącej roli nauki wojennej, a w niej determinant podmiotowych, które mają obiektywne i subiektywne uwarunkowania.

Prowadząc badania i pisząc pracę używamy wielu terminów i określeń. Niektóre z nich zostały wyjaśnione w treści poszczególnych rozdziałów lub ich paragrafów. Inne zaś traktowaliśmy w sposób oczywisty i nie przywiązywaliśmy większej uwagi do ich wyjaśnienia, dlatego też poświęcimy im nieco miejsca we wstępie.

Pojmowanie terminu nauka wojenna wyjaśniamy w Rozdziale I, gdy analizujemy związki filozofii marksistowskiej i nauki wojennej. Niezależnie jednak od tego wyjaśnienia, mówiąc o nauce wojennej, nie zawsze

używamy określenia "socjalistyczna", tak jak zostało to użyte w tytule rozprawy. Godzi się podkreślić, że zawsze mamy na myśli socjalistyczną naukę wojenną, która ma ścisły związek z uogólnieniami klasyków marksizmu-leninizmu. Natomiast tam, gdzie jest mowa o burżuazyjnej nauce wojennej, wynika to jednoznacznie bądź to z treści rozważań, bądź też wyraźnie podkreślamy, iż o taką właśnie naukę wojenną chodzi.

Pod pojęciem "doktryna wojenna" rozumiemy przyjęty w danym państwie zespół poglądów na charakter przyszłej wojny, na przygotowanie do niej państwa, a zwłaszcza jego sił zbrojnych. Doktryna wojenna zawiera również poglądy na sposoby prowadzenia wojny. Może mieć charakter koalicyjny, lecz wówczas, gdy państwo jest członkiem koalicji, jego doktryna wojenna, obok wspólnych dla koalicji ustaleń, zawiera ustalenia specyficzne dla danego państwa i narodu. Do zasadniczych czynników wpływających na kształtowanie się treści i charakteru poglądów doktrynalnych zalicza się: 4/ politykę państwa, stan potencjału wojennego /zarówno własnego, jak i przeciwnika/, ewentualne ustalenia doktryny koalicyjnej, doświadczenia historyczne, tradycje narodowe, sytuację demograficzną, warunki geograficzne oraz społecznie uwarunkowane poglądy przywódców i mas. Doktryna wojenna państw socjalistycznych jest doktryną koalicyjną - ma obronny charakter i określana jest również jako doktryna obronna. Jest ona bardziej ogólna od doktryn narodowych, gdyż te zawierają szereg czynników dodatkowych, których nie ujmuje doktryna koalicyjna. Będą to przede wszystkim wewnętrzne zagadnienia państwa, warunki geograficzne, narodowe tradycje itp.

Używając pojęcia socjalistycznej internacjonalizacji mamy na myśli - podobnie jak i inni pracownicy nauki z ASG WP 5/ - proces przy-

4/ Por.: B.Chocha, J.Kaczmarek, *Wojna i doktryna wojenna*, Warszawa 1980, s.21-37; J.Kamiński, *Koalicje wojskowe*, Warszawa 1982, s.254-255; *Leksykon Wiedzy Wojskowej*, Warszawa 1979, s.88.

5/ Chodzi tu o autorów pracy: *Nauka i doktryna wojenna. Problematyka narodowa i internacjonalistyczna*, Warszawa 1980.

swajania wartości materialnych i duchowych innych państw socjalistycznych w każdej podstawowej sferze życia narodu i państwa oraz przekazywanie wartości własnych innym krajom. Podstawą tego procesu jest wszechstronna współpraca państw socjalistycznych, której osnową jest klasowa jedność i wspólnota celów państw socjalistycznych.

Dla uściślenia pojęciowego przyjęliśmy, że przez czynniki obiektywne rozumieć będziemy całokształt warunków obiektywnie istniejącej rzeczywistości, które człowiek musi brać pod uwagę, by skutecznie działać. Składać się na nie będzie środowisko przyrodnicze, rzeczywistość społeczna, w której człowiek żyje i rozwija się, produkcja dóbr materialnych oraz system stosunków ekonomicznych i politycznych oddziałujących na niego. Czynnikiem obiektywnym będą również "istniejące w danym/państwie - J.K./ społeczeństwie klasy społeczne, prawa życia społecznego i prawa przyrodnicze, jako przedmiot poznania i podstawa skutecznego działania, stosunki narodowe, rodzinne i bytowe w /takim - J. K./ stopniu, w jakim kształtują się one niezależnie od woli i życzeń ludzkich, oraz wiele innych aspektów życia społecznego. Wszystkie one stanowią obiekty poznania i wolicjonalnego działania ludzi". 6/

Do czynników obiektywnych w teorii i praktyce wojskowej zaliczyć należy wojnę jako szczególnie złożone zjawisko społeczno-polityczne, jej cele polityczne, występujące w niej środki materialne prowadzenia działań wojennych, czynnik ludzki, a także występujące prawa wojny i walki zbrojnej oraz wszystkie warunki jej prowadzenia, które nie są zależne od woli i świadomości ludzkiej.

Praktyczną sferę działalności człowieka określać będą czynniki subiektywne. Będzie to przede wszystkim świadomość kształtowana pod wpływem praktycznej działalności podmiotowej, podczas przystosowywania obiektywnej rzeczywistości do potrzeb człowieka. Będzie to także wola

6/ Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, Warszawa 1971, s. 169.

i dążenie ludzi, aktywność intelektualna, głoszone teorie, pojęcia i doświadczenia oraz zaangażowanie w realizację podejmowanych zamierzeń.

W dialektyce determinant podmiotowych /Rozdział III/ wskazujemy na racjonalizm w badaniach i myśleniu wojskowego pracownika nauki jako na charakterystyczny czynnik subiektywny. Mówiąc o tej ważnej sferze determinant subiektywnych podmiotu indywidualnego i zespołowego przyjęliśmy, że racjonalne jest takie postępowanie, które na gruncie posiadanej przez podmiot wiedzy, a także przyjętych i zaakceptowanych celów badawczych prowadzić będzie do ich realizacji.

Praca nie wyczerpuje do końca złożonej bardzo problematyki podmiotowych uwarunkowań w rozwoju socjalistycznej nauki wojennej. Przeracza bowiem możliwości jednego człowieka - co podkreślaliśmy wcześniej. Porusza jedynie zagadnienia podstawowe i charakterystyczne dla naukowej analizy determinant podmiotowych. Ze względu na możliwości, kompetencje i zakres tematu badań, autor nie podejmował się szerszych analiz dotyczących przedmiotu socjalistycznej nauki wojennej.

Pragnę w tym miejscu wyrazić serdeczne podziękowanie wszystkim, którzy swą radą i życzliwą pomocą pomogli lub przyczynili się do powstania niniejszej pracy.

Wiele cennych uwag dotyczących zarówno formy, jak i treści ujęcia prezentowanych problemów użyczyli recenzenci poszczególnych fragmentów pracy, które prezentowane były na łamach "Myśli Wojskowej", "Zeszytów Naukowych", książki - "Człowiek na współczesnym polu walki" oraz innych opracowaniach wydanych w Akademii Sztabu Generalnego WP. Pragnę tą drogą wyrazić serdeczne podziękowanie gen. broni dr J. BARYŁA, gen. dyw. dr T. SZACIŁO, gen. dyw. W. POLAŃSKIEMU, płk. prof. dr. hab. J. BORGOSZOWI, płk. prof. dr. hab. Cz. STACIWIE, płk. prof. dr. E. JADZIAKOWI, płk. prof. dr. K. NOŻKO, płk. prof. dr. hab. S. PIURO.

Słowa wdzięczności i podziękowania kieruję pod adresem płk. prof. dr. hab. J. KACZMARKA oraz nie żyjącego już płk. prof. dr. hab. K. OCHOCKIEGO,

którzy zawsze znajdowali czas, by przedyskutować z autorem wiele problemów. Służyli cenną radą i pomocą, uwagami umożliwiającymi wzbogacenie niniejszego opracowania.

Fragnę również podziękować współpracownikom z Katedry Nauk Społeczno-Politycznych ASG WP, wyrazić wdzięczność KOMENDZIE Akademii Sztabu Generalnego WP im. gen. broni K. Świerczewskiego za pomoc udzielaną podczas pisania pracy oraz przy jej opublikowaniu.

R O Z D Z I A Ł I

FILOZOFIA MARKSISTOWSKA I NAUKA WOJENNA

Rozpatrywanie wzajemnych związków filozofii marksistowskiej i socjalistycznej nauki wojennej stanowi pewną część szerszego zagadnienia, jakim jest stosunek filozofii w ogóle, a filozofii marksistowskiej do innych nauk. Rzeczywista więź filozofii i nauk szczegółowych ma jednakże nie tylko długą tradycję, ale także swoistą złożoność i różnorodność jej pojmowania.

Praktyka wykazuje, że problem stosunku filozofii do nauk szczegółowych i nauk szczegółowych do filozofii był i jest przedmiotem zainteresowań wielu myślicieli. Wynika to głównie z dwu ważnych powodów. Po pierwsze, ze wzrostu naukowej, światopoglądowej, ideologicznej i metodologicznej funkcji filozofii w życiu społecznym. I po drugie - ze wzrostu roli oraz znaczenia nauk szczegółowych, których tempo i zakres rozwoju idzie w parze z przeobrażeniami społecznej rzeczywistości.

Gdy zaś weźmie się pod uwagę społeczno-ekonomiczne i polityczne podstawy rozwoju państw i narodów, można formułować bardziej ogólne wnioski, by stwierdzić, że nauka spełnia ważną rolę we wszystkich sferach działalności ludzkiej. Szczególnie w ostatnich dziesięcioleciach stała się ona podstawowym czynnikiem kształtowania warunków materialnych i odradzania się intelektualnej działalności człowieka. To z kolei sprawia, że opracowania naukowe stają się przedmiotem głębszego i szerszego niż dotychczas zainteresowania społecznego.

Coraz bardziej zauważalny jest także rozszerzający się wpływ osiągnięć naukowych na nowe dziedziny ludzkiego życia, co sprawia, że nauki szczegółowe i filozofia uzupełniają się wzajemnie. Rodzi się także "konieczność filozoficznej refleksji nad współczesną nauką" ^{1/} oraz

1/ Filozofia a nauka, Warszawa 1976, s.8.

potrzeba wykazywania i uświadamiania związków i zależności między materializmem dialektycznym, materializmem historycznym a współczesnymi naukami szczegółowymi.

Współczesna rzeczywistość wykazuje ponadto, że zarówno poglądy filozoficzne, jak i nauk szczegółowych stały się przedmiotem konfrontacji światopoglądowo-ideologicznej, będącej skutkiem odmienności systemów filozoficznych i społeczno-politycznych. Można więc ogólnie powiedzieć, iż we współczesnych czasach nie ma takiej płaszczyzny intelektualnego rozwoju społeczeństwa, w której nie występowałyby i nie przejawiały się ścisłe powiązania myśli ludzkiej bądź to z filozofią, bądź też z innymi naukami.

1. Filozofia marksistowska a nauki szczegółowe

W historii myśli społecznej różnie pojmowany był problem związku filozofii z naukami szczegółowymi i nauk szczegółowych z filozofią. Nie przedstawiając tutaj dziejów tego problemu, skoncentrujemy się jedynie na współczesnych stanowiskach w tej kwestii. A dadzą się one sprowadzić do trzech następujących:

Stanowisko pierwsze - negatywistyczne, nie dostrzegające związków filozofii z naukami szczegółowymi. Głosi ono, iż nauki szczegółowe rozwijają się niezależnie od filozofii i nie wykazują większego związku z tą dziedziną wiedzy. Zgodnie z tym stanowiskiem, istniejące między naukami zależności mają charakter podrzędny, mało istotny i niewiele znaczący, a występujące pomiędzy nimi związki sprowadzają się jedynie do "zależności między odpowiednimi zjawiskami". 2/

W zastosowaniu do badań naukowych, oznacza to odrywanie ich od przesłanek o charakterze filozoficznym. W zastosowaniu natomiast do filozofii jej negację, gdyż odtąd - jak powiada R. Carnap - "jako odrębna

2/ A. Comte, Rozprawa w duchu filozofii pozytywnej, Warszawa 1973, s.32. Zobacz także charakterystykę neopozytywizmu dokonaną przez W. Tatar-kiewicza, Historia filozofii, T.3, Warszawa 1970, s.21.

diedzina poznania nie jest już uznawana". 3/ Wszelako jako dziedzina analityczna nie ma własnej metody badań. Stąd też zgodnie z duchem pozytywizmu okresu Koła Wiedeńskiego "każda nauka jest dla siebie filozofią". Stosownie do tego przekonania filozofia sprowadzona została do analizy języka nauki.

W początkach lat dwudziestych - jak zauważa K. Ochocki 4/ - idee nihilistyczne zaczęły przenikać do piśmiennictwa radzieckiego, a w sposób najbardziej skrajny manifestowały się w poglądach E.Jenczmena i S. Minina. Pierwszy wystąpił gwałtownie przeciwko filozofii marksistowskiej, przeciwko filozofii F.Engelsa i G.Plechanowa uważając, iż stanowi ona produkt starego społeczeństwa i w związku z tym zostaje odrzucona. Sądził, że "światopogląd filozoficzny zwany materializmem dialektycznym, zostaje unicestwiony, ponieważ dzięki treningowi biologicznemu zniknie racja bytu logiki, obumrze wiedza, myślenie...". 5/ Natomiast S.Minin sądził, iż filozofia została już wykorzystana przez burżuazję. Jako światopogląd filozofia i religia są obce i wrogie proletariatu. Odmawiał więc filozofii racji bytu w socjalistycznej nauce i kulturze, tych zaś, którzy chcą ją uprawiać, oskarżał "o uleganie idealistycznym wpływom świata burżuazyjnego". Twórców marksizmu "uważał za sprzymierzeńców w rozprawie z filozofią". 6/ W konsekwencji oznaczało to, iż filozofia jest nie tylko obca naukom szczegółowym, ale także staje się "swego rodzaju przeszkodą" w rozwoju poznania naukowego.

W stanowisku negatywistycznym, błędem było również sprowadzenie związków między naukami do występujących "zależności między odpowiednimi zjawiskami". Nie można bowiem rozpatrywać wzajemnych odniesień filo-

3/ R.Carnap, *Old and the New Logic*, w: *Logical Positivism*, New York 1959, s. 133.

4/ K.Ochocki, *Wokół sporów o filozofię*, Warszawa 1978, s.67-74.

5/ E.Jenczmen, *Teorija nowoj biologii i marksizm*, Piotrogród 1923, s. 5-6. Cyt. za K.Ochockim, *Wokół sporów o filozofię...*, s. 68.

6/ Tamże, s. 71.

zofii i nauk szczegółowych sprowadzając je tylko do "zależności zjawisk", zaś w oparciu o rozpatrywanie samych tylko zjawisk dokonywać wniosków uogólniających, by w efekcie stwierdzić, czy między naukami występują związki i zależności czy też nie.

Powstaje zatem pytanie, skąd zrodziło się i wynikało takie podejście, skoro historia nauki potwierdziła określone i ważne przecież miejsce i rolę filozofii w całym systemie ludzkiej wiedzy. Należy sądzić, iż takie a nie inne podejście do filozofii i nauk szczegółowych mogło jedynie wynikać i wynikało z przyjęcia wygodnej dla pozytywistycznych przekonań metody rozumowania. W efekcie błędem było także wyparcie się logiki i sprowadzenie do podrzędnej roli metodologii ogólnej. Wyrzeczenie się zaś psychologii nadawało kierunkowi badań nad filozofią i naukami szczegółowymi wyjątkowego charakteru, sprowadzając go do badania jedynie zależności między "odpowiednimi zjawiskami" - czyli badania tego, co zewnętrzne, co mniej ważne i istotne, lub też negowania filozofii wogóle.

"W ten sposób - jak zauważył wyjątkowo trafnie Władysław Tatarkiewicz - dla zdecydowanego pozytywizmu odpadły nie tylko zadania filozofii metafizycznej, ale także i te węższe - epistemologiczne, logiczne, metodologiczne, - którymi nasza filozofia zastępuje tamte. Zostało dla filozofii tylko jedno: teoria nauki. Ale i w niej nie należy do filozofii badanie założeń, czy zasad nauk - bo tym mogą się zajmować one same. Zostało więc jedynie dla filozofii zadanie encyklopedyczne: zestawić to, co zrobiły nauki szczegółowe". 7/

Nie mają wątpliwości co do ważności nauk szczegółowych M.Schlick, O.Neurath, L.Wittgenstein, B.Russell, 8/ czy chociażby też wymieniany

7/ Wł.Tatarkiewicz, Historia filozofii, T.3, cyt.wyd., s. 21.

8/ Por.: Tamże, s. 336 i dalsze; J.Borgosz, Główne kierunki współczesnej filozofii niemarksistowskiej, WAP, Warszawa 1977, s. 13-48; Filozofia a nauka, cyt.wyd., s. 78-86.

uprzednio R. Carnap. Zgłaszają je natomiast w stosunku do filozofii, która określana jest przez nich nie jako teoria o poznaniu świata i życiu ludzkim, lecz jako działalność analizująca jedynie pojęcia i uogólnienia nauk szczegółowych. Według M. Schlicka na przykład "nauka ustala prawdy, a filozofia uczy jak je wyrażać". Sens istnienia filozofii jest więc ograniczony i sprowadzony jedynie do logicznego wyjaśniania tego, co na gruncie innych nauk - nauk szczegółowych, zostało odkryte i opisane.

Filozofia jest zatem określana jako dziedzina mało istotna, nie posiadająca własnej metody filozofowania, lecz opierająca się w praktyce na analizie pojęć innych nauk. Jest utożsamiana nie z systemem wiedzy o świecie i życiu ludzkim, lecz sprowadzona do ograniczonego systemu działań podmiotowych. To z kolei spowodowało negowanie jej związków z innymi naukami. W tym rozumieniu filozofia jako dziedzina wiedzy i określona dziedzina badania rzeczywistości przyrodniczej i społecznej wydała się również zbędna i dla nauki wojennej.

Stanowisko drugie - maksymalistyczne, traktujące filozofię w kategoriach jednostronnej nadrzędności. W tym ujęciu filozofia jest dla innych nauk niemalże wszystkim i bez niej rozwój nauk szczegółowych wydaje się niemożliwy.

W rozważaniach historycznych nad tym stanowiskiem zwraca uwagę powracanie do ogólnej koncepcji pojmowania filozofii przez Schellinga, głównie zaś do jego przekonania o tym, że filozofia dotyczy wszystkiego, co jest przez człowieka poznawane i opisywane. Filozofia powinna ujmować wszystko w ramy jednolitego systemu, włączając do niego - jak stwierdził K. Fischer charakteryzując poglądy Schellinga - "poszczególne przedmioty nauk, system świata, świat roślinny i zwierzęcy, państwo, historię powszechną, sztukę",^{9/} itp. Powinna również, nie bacząc zbyt na inne

9/ K. Fischer, *Geschichte der Neueren Philosophie*, 1854, T. VII, VIII, s. 197. Cyt. za: *Filozofia a nauka*, cyt. wyd., s. 14.

nauki, dawać w ramach tego jednolitego systemu niezależną od tychże nauk "swoistą interpretację", gdyż jest do tego powołana.

Próbę tworzenia takiego nadrzędnego i jednolitego systemu filozofii znajdujemy w pracy F. Schellinga - "System idealizmu transcendentnego", ^{10/} gdzie owe podporządkowanie znajduje odzwierciedlenie w kolejno po sobie następujących czterech jej częściach: "filozofii teoretycznej"; "filozofii praktycznej"; "filozofii celów" /inaczej teleologii/ oraz "filozofii nauki".

Ogólnie rzecz biorąc w takim podejściu zwraca uwagę wyraźne preferowanie nadrzędności filozofii, którą uniezależnia się jednostronnie od stopnia rozwoju innych nauk. Przedstawia się ją przy tym jako jedyną i ostateczną dziedzinę wiedzy "uzasadniającą swymi metodami naukę". ^{11/} Z racji owej nadrzędności filozofia powinna wyznaczać każdej z nauk szczegółowych jej rolę i miejsce.

W tradycyjnym ujęciu filozoficznym - na co wskazują współcześni filozofowie marksistowscy ^{12/} - rolę nauk szczegółowych sprowadza się dość często do pomocniczego wspierania filozofii badaniami i uogólniającymi te badania treściami opisowymi. Natomiast filozofia z racji swej nadrzędności powinna czuwać nad całością rozwoju nauk, decydować o rozwoju nauk szczegółowych oraz "opracowywać zasady określające treść tych nauk i kierunki ich rozwoju". ^{13/} Takie podejście prowadzi w gruncie rzeczy do przeciwstawiania filozofii naukom szczegółowym, co znaj-

10/ F.Schelling, System des transszendentalen Idealismus, Frankfurt 1958.

11/ Filozofia a nauka, cyt. wyd., s.36.

12/ K.Ochocki, Wokół sporów o filozofię, cyt.wyd., s.90 i dalsze, 105-106; J.W.Legowicz, Zarys historii filozofii, Warszawa 1983, s.478-483; A.Szeptulin, Filozofia marksizmu-leninizmu, Warszawa 1973, s.17-19; G.W.Kozłow, Filozofia marksistowsko-leninowska podstawą światopoglądową i metodologiczną teorii i praktyki wojskowej, w: Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, Warszawa 1971, s.15 i dalsze; Osnovy marksistsko-leninskoj filozofii, Moskwa 1982, s.5-24.

13/ A.Szeptulin, Filozofia marksizmu-leninizmu, cyt.wyd., s.17.

duje wyraz w jednostronnym kreowaniu filozofii na "królową nauk" lub "naukę nauk"; utożsamianiu filozofii z metafizycznym jej powołaniem do sterowania naukami szczegółowymi oraz dokonywaniu ocen rozwoju tychże nauk.

W analizie naukowej stanowiska maksymalistycznego warto wskazać na jeszcze jedną ważną kwestię, która zdaniem K.Ochockiego zasługuje na podkreślenie. Charakteryzując spory filozoficzne dotyczące głównie określania miejsca i roli filozofii w latach dwudziestych i trzydziestych XX wieku, zauważa się, iż w maksymalistycznym traktowaniu filozofii napotykały różnorodność odcieni. Występuje bowiem absolutyzacja nie tylko filozofii jako nauki, lecz widoczna jest również "absolutyzacja przyrodnicza", "absolutyzacja antropologiczna", "humanistyczna" i inne. ^{14/}

Sądzić przeto należy, iż absolutyzowanie poszczególnych części składowych filozofii było wyrazem nie tylko zarysowujących się tendencji odmiennych oraz powstających na tym tle podziałów, ale także wyraźnym ich pogłębianiem się. W efekcie, prowadziło to z jednej strony, do obniżania w pewnym sensie maksymalistycznego uznawania owej nadrzędności filozofii; z drugiej zaś - wskazywało na jeszcze głębszą jednostronność oraz naukową i klasową ograniczoność koncepcji.

W sumie więc, zarówno nihilistyczne, jak i maksymalistyczne stanowisko jest skrajnie jednostronne, błędne i wynika z niewłaściwego pojmowania stosunku filozofii do nauk szczegółowych i nauk szczegółowych do filozofii. Jest w większym lub mniejszym stopniu stanowiskiem spekulatywnym, opartym na rozbieżnościach między różnym pojmowaniem i poznawaniem ludzkiej wiedzy i związanej z tą wiedzą interpretacji. Obydwa podejścia są niezgodne ze współczesną interpretacją marksistowską, u podstaw której leży - jak stwierdził Fryderyk Engels - "nowy materializm, który nie potrzebuje filozofii stojącej ponad innymi naukami. Marxistowski materializm dialektyczny i historyczny nie jest wszakże ową

14/ K.Ochocki, Wokół sporów o filozofię, cyt.wyd., s.105.

"filozofią w ogóle", lecz "nowoczesnym światopoglądem, który potwierdzenia i pola działania szuka nie w jakiejś odrębnej nauce nauk, lecz w konkretnych naukach". 15/

Odmienną interpretację problemu daje stanowisko trzecie - dialektyczno-materialistyczne, dominujące w marksizmie. Zgodnie z tym stanowiskiem filozofia marksistowska syntetyzuje dorobek nauk szczegółowych. Jest z tymi naukami ściśle związana, gdyż przyczyniają się one do rozszerzenia wiedzy o rzeczywistości - przyrodzie i społeczeństwie - oraz stanowią istotne źródło poznania człowieka i rozwijanej przez niego nauki. Zatem filozofia jest z jednej strony, związana dialektycznie z rozwojem nauk szczegółowych, uzależniona od tych nauk w tym sensie i znaczeniu, że bez nich jej istnienie staje się niemożliwe. Z drugiej zaś - filozofia oddziałuje na nauki szczegółowe tworząc dla nich podstawy metodologiczne i światopoglądowe.

W historii myśli społecznej znajdujemy potwierdzenie, że prezentowane przez różnych myślicieli poglądy filozoficzne wiązane były z rezultatami badań szczegółowych. Pozostawały pod bezpośrednim wpływem rozwijanej działalności poznawczej w innych dziedzinach. Cechą zaś szczególną filozofii marksistowskiej, odróżniającą ją od innych koncepcji filozoficznych, jest materialistyczno-dialektyczne pojmowanie rzeczywistości obiektywnej i ludzkiego myślenia. Wyraża się to między innymi w dostrzeganiu i ujmowaniu dialektycznym oraz ujawnianiu naturalnych treści wszystkich form ludzkiego myślenia, a także wskazywaniu trwałej więzi filozofii z innymi formami ludzkiego poznania, z całokształtem praktyki społecznej. W tym ścisłym związku teorii i praktyki oraz wzajemnej ich współzależności, zarówno klasycy marksizmu-leninizmu, jak i współcześni filozofowie marksistowscy upatrują podstawowej zasady poznania naukowego. Trwałość zaś lub zmienność poglądów naukowych, w tym trwałość lub

---

15/ F.Engels, Anty-Dühring, Warszawa 1949, s.137.

zmienność koncepcji filozoficznych i nauk szczegółowych uzależniają od tejże praktyki.

Analizując całokształt ludzkiego poznania, klasycy marksizmu-leninizmu wskazywali, że podstawową jego zasadą jest opieranie się na materializmie dialektycznym i materializmie historycznym - na filozofii, która pozostaje w bardzo ścisły związku z naukami szczegółowymi. Uwypuklali również społeczno-historyczny charakter tych związków oraz wskazywali na potrzebę materialistyczno-dialektycznego ich pojmowania. Fryderyk Engels pisząc o społecznych tendencjach ówczesnych nauk przyrodniczych podkreślał ten problem nadzwyczaj wyraźnie. "Można do tego pojmowania dojść - stwierdził - pod naciskiem gromadzących się faktów z dziedziny przyrodoznawstwa; w łatwiejszy sposób można je osiągnąć wtedy, gdy na spotkanie dialektycznemu charakterowi tych faktów wychodzi się ze świadomością praw dialektycznego myślenia. W każdym razie przyrodoznawstwo znajduje się dziś na takim poziomie, że nie może już uniknąć dialektycznego uogólnienia". 16/

Bez dialektyki nie można się obejść przeprowadzając analizę społeczno-historycznych podstaw ludzkiej wiedzy oraz badając jej procesy rozwojowe, wzajemne związki i uwarunkowania. W naukowym bowiem ich wyrażeniu dialektyka - jak powiedział Engels - "stanowi analogon, a przeto metodę wyjaśniania tam, gdzie chodzi o występujące w przyrodzie procesy rozwojowe, o najogólniejsze związki, o przejścia z jednej dziedziny badań do drugiej". 17/ A więc wszędzie tam, gdzie analizowane są wyniki nauk szczegółowych, potwierdzające słuszność związku z nimi filozofii marksistowskiej i naukowo uzasadniające materializm dialektyczny.

Ścisły związek filozofii z rozwojem ludzkiego myślenia, rozwojem cywilizacji, a wraz z tym - i z rozwojem nauk szczegółowych podkreślał

16/ Tamże, s.16.

17/ F.Engels, Dialektyka przyrody, Warszawa 1953, s.32.

również Włodzimierz Lenin. Pisząc "Trzy źródła i trzy części składowe marksizmu", "Materializm a empiriokrytycyzm" wskazywał, że najnowsze odkrycia dokonywane przez nauki szczegółowe są niczym innym jak społecznym potwierdzeniem materializmu dialektycznego i historycznego. Potwierdzeniem świadomej działalności ludzi i możliwości poznawczych człowieka w zakresie nauk szczegółowych. Także w zakresie filozoficznych analiz badanej rzeczywistości.

Podkreślał przy tym, że filozofia opiera się na wynikach nauk szczegółowych, co sprawia, że w swym rozwoju - jako nader ważna dziedzina wiedzy, dziedzina ludzkiego poznania - sama od tych nauk zależy. Jednakże zależność ta nie oznacza wcale ani tożsamości z naukami szczegółowymi, ani też mechanicznego podsumowania ich wyników i osiągnięć. Dotyczy bowiem badania najogólniejszych praw rozwoju rzeczywistości na podstawie uogólnień dokonywanych przez nauki szczegółowe. Tak pojmowana przez marksizm filozofia pozostaje w ścisłym związku z naukami szczegółowymi, co oznacza, że jest od nich zależna, lecz jednocześnie sama wpływa na nie i oddziałuje empirycznie i metodologicznie.

Przedmiotem leninowskiej krytyki były wszelkie nie uzasadnione naukowo, a zarazem błędne tendencje w interpretowaniu związku oraz stosunku filozofii i nauk szczegółowych. Z całą stanowczością odrzucane były koncepcje pozytywistyczne i inne. Niedostrzeżenie ważnej roli filozofii, jej ścisłego związku z naukami szczegółowymi było traktowane w kategoriach szkodliwości społecznej. "Po to, by mieć świadomy stosunek do podobnego zjawiska - pisał W.I.Lenin - musimy zrozumieć, że bez poważnej bazy filozoficznej żadne nauki przyrodnicze, żaden materializm nie może prowadzić skutecznej walki z naciskami idei burżuazyjnych i z odradzaniem się burżuazyjnego światopoglądu". 18/

Uwzględniając możliwości poznawcze człowieka, twórczy i aktywny

18/ W.I.Lenin, O znaczeniu wojującego materializmu, w: Dzieła Wybrane, T.4, Warszawa 1978, s.506.

charakter ludzkiej wiedzy, Lenin wskazywał na potrzebę doskonalenia poznania, świadomej otwartości podmiotu na argumentację naukową. Mówił o tym, że przetwarzając świat przyrody i świat stosunków międzyludzkich człowiek powinien korzystać z dorobku i filozofii, i nauk szczegółowych, czyli całego dorobku ludzkiej wiedzy, nauki, która jest procesem przebiegającym "od podmiotu do przedmiotu".

Nauki szczegółowe przyczyniają się do rozszerzania wiedzy o przyrodzie, do lepszego poznania człowieka oraz doskonalenia ludzkiego życia. Wpływają także na materialną egzystencję człowieka oraz warunkują możliwość zabezpieczania i przedłużania naszego życia. Nader wymownym tego przykładem są chociażby biologia i medycyna, które za pośrednictwem swoich dyscyplin szczegółowych jak: anatomia człowieka, embriologia, genetyka itp. dostarczają wiedzy o życiu i zdrowiu ludzkim. A ponieważ głównym przedmiotem ich zainteresowania i celem badań jest człowiek, przeto ich rozwój jest uwarunkowany korzystaniem z dorobku antropologii filozoficznej, psychologii, socjologii, czyli filozofii i innych nauk społecznych, które je bezpośrednio wspierają.

Nauki szczegółowe stanowiły w przeszłości i stanowią współcześnie podbudowę materialistycznej koncepcji pojmowania świata i człowieka. Żadna jednakże z tych nauk nie zakłada badania prawidłowości ogólnych, które odnosiłyby się do całości zjawisk przyrodniczych, procesów społecznych lub myślenia ludzkiego. Na społeczne potrzeby poznania i uogólniania najistotniejszych dziedzin rzeczywistości wskazuje dopiero filozofia marksistowska. Stwarza ona i otwiera perspektywy poznawcze, inspirowane kierunki nowych poszukiwań i wyjaśnień naukowych dla innych dziedzin wiedzy. Nie oznacza to jednak wcale, że filozofia marksistowska może zastępować inne nauki lub inne nauki mogłyby wystarczyć do jej zastąpienia. Filozofia, choć ściśle uwzględnia wyniki badań nauk szczegółowych, to jednak ich nie zastępuje. Takiego postulatu nie wysuwa się w stanowisku materialistyczno-dialektycznym, wskazuje natomiast, iż filo-

zofia marksistowska uzbiera nauki szczegółowe w podstawy naukowo-światopoglądowe i ogólną metodologię.

Wzajemna współzależność filozofii marksistowskiej i nauk szczegółowych przejawia się w tym, że te ostatnie dostarczają filozofii naukowej argumentacji do kształtowania prawidłowego obrazu świata. Ta zaś uwzględniając metodologiczne podstawy marksizmu-leninizmu - materializm dialektyczny i historyczny, wskazuje faktyczny obraz świata i życia ludzkiego oraz społeczne możliwości rozwoju rzeczywistości a także naukowego jej poznania i uogólniania. W marksistowskim zatem ujęciu filozofia jako nauka nie będzie się sprowadzała do gromadzenia faktów, lecz będzie stanowiła materialistyczno-dialektyczną podstawę naukowej interpretacji świata i całokształtu problemów związanych z praktyczną działalnością i życiem ludzkim.

Uznawanie dialektycznego związku i współzależności materializmu dialektycznego i historycznego - filozofii marksistowskiej z naukami szczegółowymi stało się faktem niepodważalnym. Wskazują na to rozwój produkcji, działalności społecznej i politycznej oraz innych niematerialnych form aktywności ludzkiej, w szczególności zaś - naukowa dociekliwość człowieka wyrażana poprzez gnoseologię. 19/

W gnoseologicznym procesie nauki szczegółowe poprzez swoje odkrycia stwarzają podstawy materialistycznego ujmowania zjawisk i procesów otaczającego świata, co jest również warunkiem eliminowania niematerialistycznych, subiektywno-idealistycznych koncepcji filozoficznych. Kształtując bowiem prawdziwy obraz świata filozofia marksistowska eliminuje fałszywe przeswiadczenia teoretyczne oraz filozoficzno-metodologiczne. By to skutecznie czynić, swoje uogólnienia musi wspierać odkryciami nauk szczegółowych, które obalają błędne hipotezy i przesady wyrastające

---

19/ Por.: J.W. Legowicz, Zarys historii filozofii, cyt.wyd., s.489-490; K.Ochocki, Wokół sporów o filozofię, cyt.wyd., s.140-144; Osnowy marksistowsko-leninowskiej filozofii, cyt.wyd., s.132 i dalsze.

poza marksizmem - najczęściej na gruncie trudności poznawczych stanowiących głębę dla wszelkiego rodzaju koncepcji idealistycznych.

Współczesna rzeczywistość potwierdza, że problem związków filozofii i nauk szczegółowych jest swoiście interpretowany przez niemarksistowskich teoretyków burżuazyjnych. Jest na ogół przez tych teoretyków rozumiany, lecz osiągnięcia nauk szczegółowych są traktowane instrumentalnie. Wykorzystywane bywają bowiem do "naukowego wspierania" niemarksistowskich koncepcji filozoficznych. Dlatego też wyeliminowanie poglądów idealistycznych i koncepcji burżuazyjnych w tej kwestii nie jest wcale łatwe i proste.

Jeśli rozpatrzmy ów instrumentalizm z punktu widzenia naszych rozważań to możemy dojść do wniosku, że takie podejście jest, z jednej strony, poniekąd dowodem na powszechność związku oraz współzależność filozofii z naukami szczegółowymi. Z drugiej jednak strony jest potwierdzeniem faktu, że najczęściej są wykorzystywane te odkrycia naukowe, w stosunku do których nie ma jednoznaczności interpretacyjnej, lub też te, które wyłoniły się jako drugorzędne na kanwie zasadniczej działalności badawczej podmiotu. Znamiennym tego potwierdzeniem jest na przykład indeterminalistyczne wyciąganie wniosków przez fizyków z tzw. Szkoły Kopenhaskiej na podstawie odkryć dokonywanych w fizyce kwantowej. Końcowym ich uogólnieniem, sformułowanie "zasady nieoznaczalności" przez W. Heisenberga, która została sprowadzona do podważania materialistyczno-dialektycznego determinizmu w świecie mikrozwisk. Służy ona dalej do "naukowego podważania" przyczynowego wszechzwiązku rzeczy i zjawisk jako uniwersalnej zasady wzajemnego ich oddziaływania na siebie w otaczającym nas świecie.

Współczesne implikacje tego problemu odnotować można w antymarksistowskiej interpretacji praw przyrody, głównie w sferze przewidywań poznawczych człowieka i możliwości w tym zakresie. Swoistą interpretację spotyka się także we współczesnej biologii, gdzie nowo dokonane odkry-

cia ^{20/} wykorzystywane bywają do podważania zasady przyczynowości zjawisk w odniesieniu do procesów biologicznych. Jedne i drugie sprowadzają się w gruncie rzeczy do tego samego - do podważania determinizmu, jako uniwersalnej zasady wzajemnego oddziaływania na siebie rzeczy, zjawisk i procesów.

Powyższe spostrzeżenia pozwalają dość wyraźnie na stwierdzenie, że do naukowej podbudowy współczesnych niemarksistowskich koncepcji filozoficznych i socjologicznych wykorzystywane są skrupulatnie wszelkie uogólnienia i badania nauk szczegółowych. Należy przypuszczać, że proces ten będzie utrzymywany, a nawet intensyfikowany, gdyż podobne tendencje zarysowywały się również w przeszłości. Już dziś bowiem widać, że teoretycy burżuazyjni uwzględniają w swoich dociekaniach filozoficznych bardzo wąskie i specjalistyczne badania nauk szczegółowych wykorzystując je do antymarksistowskiej interpretacji zjawisk i procesów zachodzących w przyrodzie i życiu ludzkim, w społeczeństwie.

Powstaje w tym miejscu pytanie: czy powyższe spostrzeżenia możemy odnieść do rozpatrywania związków filozofii i nauki wojennej, w kontekście różnorodności i złożoności poglądów teoretycznych oraz społecznej praktyki. Odpowiadając na ten problem stwierdzić należy, iż rozważania powyższe można i trzeba odnieść w całej rozciągłości do niemarksistowskich interpretacji tak złożonych zjawisk społecznych, jak wojna czy walka zbrojna. Teorie burżuazyjne, traktujące o istocie, przyczynach i społecznych konsekwencjach wojen sięgają bowiem do różnorodnych poglądów w tym zakresie. Najczęściej zaś - do idealistycznej podbudowy filozoficznej G.W.F.Hegla oraz teoretycznych uogólnień C.v. Clausewitza. Jako, że ten ostatni był - jak stwierdził radziecki filozof M.Riutin ^{21/} w całej rozciągłości "wojskowym Heglem".

20/ Mamy tu na myśli odkrycia genetyczne. Szerzej na ten temat pisze się w pracy zbiorowej pod redakcją I.T.Frołowa, Filozofia i współczesna biologia, Warszawa 1976, s.210 i dalsze.

21/ "Pod znamiem marksizmu", Moskwa 1930, nr 2/3, s.183. Podaję za K.Ochockim, Filozofia marksistowska a nauka wojenna, w: Filozofia i pokój, Warszawa 1971, s.321.

We współczesnych niemarksistowskich poglądach teoretyczno-wojskowych można zauważyć także pomijanie podstawowego kryterium podziału wojen na sprawiedliwe i niesprawiedliwe. Również w wyjaśnianiu istoty i przyczyn ich wybuchu sięga się najczęściej do prezentowania wybranych poglądów socjologicznych i psychologicznych. I tu korzysta się z dorobku innych nauk w sposób zamierzony i celowy po to, by skrupulatnie ukrywać klasowe źródła ich wybuchu, przy jednoczesnym eksponowaniu koncepcji socjologicznych, psychologicznych, geopolitycznych i rasowo-antropologicznych.

2. Filozofia marksistowska i nauka wojenna

Dialektyczno-materialistyczne pojmowanie związku filozofii marksistowskiej z naukami szczegółowymi, odnosić się również będzie - lecz w sposób szczególny - do rozpatrywania wzajemnych odniesień filozofii i nauki wojennej. U podstaw badań tej ostatniej leży wszakże wojna jako szczególnie złożone zjawisko społeczno-polityczne i ekonomiczne. Stwierdzić również należy, iż wojna i walka zbrojna jest przedmiotem badań i filozofii i innych dyscyplin naukowych. Wiodąca jednakże rola w tych badaniach przypada marksistowsko-leninowskiej nauce o wojnie i wojsku, która rozpatruje powstanie i rozwój armii w ścisłym powiązaniu z ustrojem społeczno-politycznym i ekonomicznym państwa. Również działania wojenne ujmowane są w dialektycznym związku z czynnikami społeczno-politycznymi i ekonomicznymi.

W rozważaniach marksistowskich podkreśla się, że ścisła więź filozofii marksistowskiej i nauki wojennej wynika z ogólnych zasad wzajemnego stosunku między tymi ważnymi, z punktu widzenia naukowego i społecznego, dziedzinami wiedzy. Jednakże problem stosunku filozofii marksistowskiej do nauki wojennej nie należy do łatwych ani prostych. Znajduje on jednak w marksizmie należne miejsce, ma także swoje odzwierciedlenie we współczesnych opracowaniach teoretyczno-wojskowych - głównie

zaś opracowaniach radzieckich, polskich i innych państw socjalistycznych. ^{22/} Liczne dyskusje podejmowane współcześnie wśród marksistów wskazują, iż problem ten jest aktualny nie tylko z naukowego punktu widzenia, lecz i ze względów społecznych.

Jak stwierdził słusznie A. Madejski - "wojna jest zbyt ważkim zjawiskiem w życiu społeczeństw, aby mogła nie być przedmiotem filozoficznych przemyśleń i refleksji. Związki między filozofią i innymi naukami społecznymi oraz potrzebami życia sprawiły, że na ich styku rozwinęły się nauki o wojnie, nauki interdyscyplinarne, łączące w sobie

22/ Oprócz klasyków marksizmu-leninizmu na uwagę zasługują liczne opracowania, a wśród nich m.in.: J. Borgosz, Zarys przedmarksistowskiej myśli o pochodzeniu i istocie wojen, w: "Zeszyty Naukowe WAP", nr 6/1956; Filozoficzne aspekty leninowskiej koncepcji wojen, "Myśl Wojskowa", nr 1/1960; Chocha B., Rozważania o nauce wojennej, "Myśl Wojskowa", nr 6/1973; Filozofskie nasłedije W.I. Lenina i problemy sowremiennoej wojny, Moskwa 1972; Greczko A., Siły zbrojne państwa radzieckiego, Warszawa 1975; Istoriceskij materializm i sowietskaja wojennaja nauka, Moskwa 1973; Jaruzelski W., Wkład nauki polskiej w rozwój obronności kraju, "Myśl Wojskowa", nr 1/1974; Kaczmarek J., Internacjonalistyczny charakter radzieckiej nauki wojennej, w: Materiały z konferencji naukowej na temat: Internacjonalistyczny charakter radzieckiej nauki wojennej, ASG WP, Warszawa 1978; także - "Myśl Wojskowa", nr 7/1978; Krupnow S.I., Dialektika i wojennaja nauka, Moskwa 1963; Lenin a świat współczesny /Redakcja naukowa K. Ochocki/, Warszawa 1970; Madejski A., Nauka wojenna, Warszawa 1981; Aktualne problemy systematyki nauk wojskowych, "Myśl Wojskowa", nr 11/1976; Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, Warszawa 1971; Marksizm-leninizm o wojnie i armii, Moskwa 1968; Michalik M., Moralność a wojna, Warszawa 1972; Nożko K., Zagadnienia współczesnej sztuki wojennej, Warszawa 1973; Ochocki K., Filozofia marksistowska a nauka wojenna, w: Filozofia i pokój, Warszawa 1971; Filozofia marksistowska a radziecka nauka wojenna, w: Problemy wychowania wojskowego w Armii Radzieckiej, Warszawa 1968; Badanie zjawisk wojny i wojska, "Wojsko Ludowe", nr 6/1980; Rosa R., Filozoficzno-metodologiczne podstawy nauki wojennej, WAP, Warszawa 1979; Sokołowski S.J., Filozoficzne problemy wojskowych nauk społecznych, Warszawa 1980; Staciwa Cz., Wojsko w świadomości społecznej, Warszawa 1975; Społeczno-wychowawcze funkcje armii socjalistycznej, Warszawa 1978; Suszko N.J., Marksistsko-leninskaja filozofia-metodologiczeskaja osnowa sowietskoj teorii i praktyki, Moskwa 1963; Tiuszkiewicz S.A., Filozofia i wojennaja teoria, Moskwa 1975; Wojna, militaryzm, pokój /Pod redakcją J. Borgosza/, WAP, Warszawa 1982. Próby częściowych analiz podejmował się również autor w następujących artykułach: Marksistowska koncepcja człowieka i socjalistyczna nauka wojenna, "Myśl Wojskowa", nr 7/1979; Filozoficzno-socjologiczne aspekty wojny, "Myśl Wojskowa", nr 6/1980.

elementy różnych nauk w jedną całość. Taką nauką jest na przykład marksizm-leninizm o wojnie i wojsku, którą to naukę usytuowaliśmy wśród nauk politycznych". 23/

Socialistyczna nauka wojenna związana jest ściśle z filozofią i metodologią marksizmu-leninizmu. Jest jednakże w porównaniu z filozofią marksistowską węższą dziedziną wiedzy ludzkiej. Z drugiej jednak strony cechuje ją to, że odnosi się do wyjątkowo złożonego zjawiska społeczno-politycznego jakim jest wojna i walka zbrojna. W ujęciu encyklopedycznym termin nauka wojenna oznacza system wiedzy o istocie wojny - o jej właściwościach i prawach, o przygotowaniu sił i środków do jej prowadzenia oraz wzajemnych związkach i uwarunkowaniach zjawisk zachodzących w toku przygotowania sił zbrojnych do ewentualnej wojny lub podczas jej prowadzenia. Nauka wojenna wypracowuje zasady teoretyczne i zalecenia praktyczne w zakresie organizacji sił zbrojnych i ich przygotowania do wojny; określa zasady sztuki wojennej oraz najefektywniejsze sposoby i formy prowadzenia działań wojennych przez zgrupowania wojsk, a także sposoby ich wszechstronnego zabezpieczenia. 24/

Przytoczone wyżej ujęcie nie uwzględnia dwu kwestii. Po pierwsze, dziedzin jakie współczesna nauka wojenna obejmuje; i po drugie, przedmiotu jej badań. Dlatego też słusznym jest pogląd tych autorów radzieckich i polskich, którzy oprócz podkreślania tego, że nauka wojenna jest historycznie ukształtowaną dziedziną wiedzy o istocie wojny, siłach i środkach jej prowadzenia oraz wzajemnych związkach i zależnościach zachodzących przed i w czasie jej trwania - eksponują także dziedziny, z którymi nauka wojenna jest ściśle związana oraz wskazują na przedmiot jej badań. Przyjmuje się więc, że nauka wojenna jest dzie-

23/ A.Madejski, Nauka wojenna, cyt.wyd., s.90.

24/ Zobacz: Bolszaja Sowietskaja Encykłopedija, Moskwa 1971, s.208-211; Mała Encykłopedija Wojskowa, T.2, Warszawa brw, s.386-387; Leksykon Wiedzy Wojskowej, Warszawa 1979, s.240.

dziną wiedzy, która obejmuje nie tylko teorię sztuki wojennej - to zna-
czy, strategię, sztukę operacyjną i taktykę - lecz również problemy
związane ze społeczno-ekonomicznymi i moralno-politycznymi możliwościami
kraju, a także ich wpływem na przygotowanie, przebieg i wyniki woj-
ny oraz walki zbrojnej. ^{25/} Nauka wojenna obejmuje również takie dy-
scypliny wojskowe, jak: teoria organizacji sił zbrojnych, teoria szkole-
nia i wychowania wojskowego, historia sztuki wojennej, ekonomika wo-
jenna, psychologia wojskowa, praca partyjno-polityczna w wojsku, so-
cjologia wojska i wojen, geografia wojenna oraz nauki techniczne i in-
ne. Podstawowym jednak trzonem nauki wojennej jest teoria sztuki wo-
jennej zajmująca się przygotowaniem działań wojennych w skali strate-
gicznej, operacyjnej i taktycznej.

Przedmiotem badań nauki wojennej jest przede wszystkim poznanie
obiektywnych praw wojny i walki zbrojnej jako specyficznej treści woj-
ny. Współczesna nauka wojenna bada również wnikliwie ewentualnego prze-
ciwnika. Zwraca na to uwagę S.N.Kozłow ^{26/} - podkreślając, że badany
jest potencjał ekonomiczny, moralny, naukowy i militarny nie tylko
wojsk własnych, ale i nieprzyjaciela ze szczególnym uwzględnieniem
wszystkich jego mocnych i słabych stron. Celem zaś badań jest okre-
ślenie charakteru ewentualnej wojny, środków i warunków jej prowadze-
nia oraz stosunku sił w niej uczestniczących. Wszystko to czyni się po
to, by wypracować zasady rozbudowy sił zbrojnych, wojskowego i specja-
listycznego wyszkolenia żołnierzy, ich wychowania oraz wypracowania
"takich sposobów i form walki zbrojnej, które zapewniłyby niezawodne

25/ Por.: M.Smironow i inni, O radzieckiej nauce wojennej, Warszawa 1962,
s.62; M.A.Garejew, Sistema naucznych znanij o wojnie i armii, "Wo-
jennaja Myśl", nr 8/1976, s.24-28; Na ten ten temat pisze szerzej:
J.Kaczmarek, A.Madejski, Wojna jako przedmiot nauki - rozważań ciąg
dalszy, "Zagadnienia Naukoznawstwa", nr 4/1977; A.Madejski, Nauka
wojenna, cyt.wyd., s.48-65; G.Zimin, G.Tielatnikow, H.Lejbowicz, K
woprosu ob obszcziej teorii i strukturie wojennoj nauki, "Wojennaja
Myśl", nr 9/1974, s.47-50.

26/ Nauka a doktryna wojenna, w: Metodologiczne problemy teorii i prak-
tyki wojskowej, cyt.wyd., s.293.

zwycięstwo w ewentualnej przyszłej wojnie".

A zatem socjalistyczna nauka wojenna jest złożoną dziedziną wiedzy o istocie wojny, siłach i środkach jej prowadzenia, związkach i zależnościach zachodzących w czasie przygotowania i prowadzenia tychże działań. Jest również dziedziną obejmującą wiele dyscyplin naukowych, których zakres jest współcześnie badany i rozwijany tak przez wojskowe środowisko naukowe, jak i środowisko cywilnych naukowców.

Złożone kwestie wojny i sztuki wojennej rozpatrywane są przez współczesnych marksistów i teoretyków wojskowych w ścisłym powiązaniu z uogólnieniami klasyków marksizmu-leninizmu oraz całokształtem współczesnej praktyki. Rozpatrywane wcześniej przez klasyków, ujmowane były w dialektycznym powiązaniu z materialistycznym pojmowaniem rzeczywistości przyrodniczo-społecznej. Oznacza to, że na gruncie filozofii marksistowskiej zasada materialności świata przejawia się w teorii oraz praktyce wojskowej poprzez afirmację materialnego podłoża wojen, a także uznawania ich za skomplikowane zjawisko społeczno-polityczne i historyczne wywoływane przez klasy posiadające.

W tym podejściu wyraża się współcześnie zasadnicza różnica między filozofią i socjologią marksistowską oraz socjalistyczną nauką wojenną, a filozoficzno-socjologicznymi i psychologicznymi koncepcjami burżuazyjnymi. Wiadomo wszakże, iż zachodnim teoretykom wojskowym i cywilnym nie chodzi na przykład - w analizach teoretycznych - o docenianie lub niedocenianie wartości subiektywnych, głównie przekonań ideowych człowieka, lecz przede wszystkim o odpowiednią argumentację burżuazyjną w stosunku do jednostek i większych zespołów ludzkich. Podobnie w procesie szkolenia wojsk i kształtowania ich morale - wygodniej bowiem jest posługiwać się tu ogólnymi i aklasowymi argumentami o charakterze psychologicznym lub socjologicznym.

Dialektyczno-materialistyczne pojmowanie rzeczywistości wskazuje ponadto, że złożone kwestie wojny i sztuki wojennej filozofia marksis-

towska rozpatruje w ścisłym powiązaniu z ogólną teorią rozwoju społecznego, teorią klas i walki klasowej o wyzwolenie narodowe i społeczne. Uwagi twórców filozofii marksistowskiej dotyczące podstawowych zagadnień teoretyczno-wojskowych wiązały się bowiem dialektycznie z obiektywnymi prawami rozwoju społecznego, spośród których szczególnie mocno wyeksponowany został postępujący charakter sił wytwórczych. W nich bowiem upatrywano materialnych i klasowych podstaw powstania i rozwoju nowej armii, nowej nauki wojennej i sposobów prowadzenia działań zbrojnych.

Rozwój nauki i sztuki wojennej wiąże się dialektycznie z postępującymi zmianami społecznymi, w tym i naukowo-technicznymi. Znajduje to wyraz w podstawowych uogólnieniach Karola Marksa,^{27/} Fryderyka Engelsa,^{28/} Włodzimierza Lenina^{29/} oraz wielu innych wypowiedzianych przez nich stwierdzeniach szczegółowych. F.Engels pisząc na przykład pracę "Anty-Dühring" i poddając w niej analizie "Teorię przemocy", wskazał na trwałe współzależności postępu ekonomicznego, uzbrojenia, zaopatrywania oraz wyposażenia każdej armii. Pisał on między innymi: "... a więc znowu przemoc zależy od stanu gospodarczego, który stwarza jej środki do uzbrojenia się i zachowywania jej narzędzi. Nic bardziej nie zależy od warunków ekonomicznych, jak właśnie armia i flota. Uzbrojenie, skład, organizacja, taktyka i strategia zależą przede wszystkim

27/ Obok podstawowych uwag K. Marksa o pracy Applana: "O rzymskich wojnach", pragniemy zwrócić uwagę na te prace, które były tłumaczone i drukowane w języku polskim po raz pierwszy w latach 1965-1970. Zobacz: K. Marks, F. Engels, Dzieła /T.10, 12 i 15/, Warszawa 1965-1970. /Wojna wschodnia; Wprowadzenie do wojny - Przyczynek do dziejów kwestii wschodniej; Wojna z Persją; Wojna domowa w Ameryce Północnej; Wojna domowa w Stanach Zjednoczonych/.

28/ F. Engels, Wybrane pisma wojskowe, Warszawa 1962; Warunki i perspektywy wojny Świętego Przymierza z Francją w roku 1852, w: K. Marks, F. Engels, Dzieła, T.7, Warszawa 1963.

29/ W.I. Lenin, O wojnie, armii i obronie ojczyzny, T.1 i T.2, Warszawa 1959.

od poziomu produkcji i stanu komunikacji. Przeobrażająco działały tu nie "swobodne twory rozumu" genialnych wodzów, lecz wynalezienie lepszej broni i zmiana materiału żołnierskiego...". 30/

Gdy dokonuje się analizy "Teorii przemocy", uwidacznia się dialektyczny związek między ekonomiką, polityką i ideologią. Wyrazem tego jest armia i jej klasowy charakter. Widoczny jest ponadto przedmiot aktywnych odniesień nadbudowy politycznej na bazę ekonomiczną, co twórcy socjalizmu naukowego łączyli z klasową analizą materialnych podstaw istnienia i rozwoju sił zbrojnych i taktyki wojskowej.

Celowe zatem wydaje się wyraźniejsze eksponowanie na gruncie teorii i praktyki wojskowej odkrytych przez marksizm obiektywnych praw rozwoju społecznego, a w nich obiektywnego prawa wojny i walki zbrojnej determinujących działalność człowieka. W nauce wojennej prawa te są "obiektem poznania naukowego" i bezpośrednim wyrażeniem powiązania działań zbrojnych z ekonomiką, polityką, dyplomacją i ideologią. 31/ Są tym samym rzeczywistym przejawem przedmiotowych odniesień filozofii marksistowskiej i socjalistycznej nauki wojennej.

Dla filozofii i metodologii marksistowskiej najbardziej znaczące jest uwzględnianie rzeczywistych prawidłowości w świecie obiektywnym, wykrywanie ich i formułowanie praw poznania naukowego. Stąd też dialektyczno-materialistyczne podejście do nich jest dla nauki wojennej podstawą do naukowego odzwierciedlania specyficznych praw działających w obrębie wojny. 32/ Do obiektywnych praw wojny formułowanych na gruncie nauki wojennej zalicza się współcześnie:

Po pierwsze, prawo zależności siły obronnej kraju lub koalicji

30/ F.Engels, Anty-Dühring, cyt.wyd., s.164.

31/ K.Ochocki, Filozofia marksistowska a nauka wojenna, w: Filozofia i pokój, cyt.wyd., s.334-335.

32/ Tamże, s.335-336; S.I.Krupnow, Dialektika i wojenna nauka, cyt.wyd., s.47 i dalsze.

od jego /jej/ możliwości ekonomicznych, czyli poziomu rozwoju sił wytwórczych i charakteru ustroju społeczno-politycznego. Jak stwierdziliśmy wcześniej, prawo to znajduje pierwsze sformułowanie w pracach Fryderyka Engelsa.^{33/} Na konkretnych przykładach historycznych, zostało przez niego uściślone i wykazane, że sposoby prowadzenia walki zbrojnej zależą przede wszystkim od rozwoju produkcji walczących stron. Od niej - to znaczy "od warunków ekonomicznych", zależy najbardziej "uzbrojenie, skład, organizacja, taktyka i strategia" walczących wojsk.

Po drugie, prawo zależności siły obronnej kraju /koalicji/ od stanu moralno-politycznego społeczeństwa i sił zbrojnych państwa /koalicji/. Prawo to odnosi się zarówno do prowadzenia działań zaczepnych, jak i obronnych w skali własnego kraju oraz prowadzonych w wymiarze koalicyjnym. Wskazuje ono dialektyczny związek między przebiegiem działań a siłami moralnymi walczących stron. Dodać przy tym należy, iż za stronę walczącą uważa się w myśl tego prawa całe społeczeństwa państw zaangażowanych w wojnę oraz żołnierzy wraz z ich wyposażeniem materialnym i wartościami moralno-bojowymi.

Z ogólnofilozoficznego punktu widzenia prawo to pozwala dostrzec wyraźną różnicę w charakterze prowadzonych działań wojennych, a nade wszystko zaś wyraźną zależność między siłami moralnymi i materialnymi w walce zbrojnej. Pomędzy światopoglądem, przekonaniem ideowym, wyszkoleniem i innymi czynnikami subiektywnymi żołnierzy a całokształtem czynników obiektywnych,^{34/} głównie jakością i ilością uzbrojenia oraz sprzętu technicznego, materialnym i technicznym zabezpieczeniem walczą-

33/ Chodzi tu o prace F.Engelsa: Warunki i perspektywy wojny Świętego Przymierza z Francją w roku 1852, cyt.wyd., s.552-582; oraz Anty-Dühring, cyt.wyd., s.163-182 /Teoria przemocy - ciąg dalszy; Teoria przemocy - dokończenie/.

34/ Problem ten omówiony jest szerzej przez autora w pracy: Człowiek na współczesnym polu walki, Warszawa 1982. /R.3 - Dialektyka czynników obiektywnych warunkujących działalność żołnierzy na współczesnym polu walki, s.85-147 i R.4 - Dialektyka czynników subiektywnych..., s.148-209/.

cych wojsk itp.

Prawo to wskazuje ponadto, że coraz bardziej wzrasta rola czynnika moralnego w skutecznym wykorzystywaniu nowoczesnej techniki bojowej, że przewaga duchowa przekształca się w odpowiednich warunkach w materialną, prowadząc bezpośrednio do uzyskiwania zwycięstwa nad przeciwnikiem. 35/

Po trzecie, prawo zależności przebiegu działań zbrojnych od wielkości potencjału militarnego walczących stron. Prawo to wiąże się dialektycznie z dwoma pierwszymi i wykazuje, że między przebiegiem walki /operacji/ a wzajemnym stosunkiem potencjałów militarnych określających siłę bojową walczących stron istnieje zasadnicza zależność. "Zależność ta przejawia się w tym, - jak twierdzą teoretycy radzieccy - że przebieg walki układa się zgodnie ze stosunkiem sił wojsk, które w niej uczestniczą. Prawdliwość tę można bez trudu wykryć w każdej walce i każdej operacji". 36/

Obiektywna prawidłowość potwierdziła, że prawa te przejawiają się zarówno w działaniach konwencjonalnych, jak i w działaniach wojennych prowadzonych z użyciem broni masowego rażenia. 37/ Choć trudniej jest dziś wyciągać wnioski uogólniające w odniesieniu do stosowania na szerszą skalę broni masowego rażenia, to jednak pewnym jest, że zawsze liczył się będzie stosunek sił, ich stan moralny i wyposażenie. Dlatego też odkryte przez klasyków marksizmu-leninizmu prawa społecznego rozwoju i naukowo-filozoficzne ich uogólnienie stworzyły trwałe podstawy naukowe do wyjaśniania i opisu złożonych zjawisk społecznych dotyczących wojny.

35/ Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s.343.

36/ Tamże.

37/ Mamy tu na uwadze doświadczenia historyczne - głównie zrzućenie w końcowej fazie drugiej wojny światowej przez Amerykanów dwóch bomb atomowych, każda o mocy 20 kt na Hiroshimę i Nagasaki. Chodzi tu również o współczesne doświadczenia z bronią masowego rażenia, jej nosicielami oraz podejmowaną produkcję.

Dla filozofii marksistowskiej i socjalistycznej nauki wojennej - a ściślej dla powstania tej ostatniej, charakterystyczne jest sformułowanie klasycznych przewidywań w czasie, gdy nie istniały jeszcze armie socjalistyczne. Jak stwierdził Fryderyk Engels: "Emancypacja proletariatu będzie miała również swoisty wyraz militarny, stworzy odrębną nową metodę wojny. Ceteris paribus /To jasne/. Można nawet określić, jakie będą materialne podstawy tego nowego wojowania". I dalej: "Nowa wiedza wojskowa będzie musiała być koniecznym wytworem nowych stosunków społecznych, jak wiedza stworzona przez rewolucję i Napoleona była koniecznym rezultatem wytworzonych przez rewolucję nowych stosunków". 38/

Z powyższych uogólnień wynika, że marksistowska myśl wojskowa kształtowała się w ścisłym powiązaniu z rozwojem wydarzeń społeczno-politycznych i ekonomicznych, zakładając potrzebę utworzenia innych niż burżuazyjne podstaw naukowo-wojskowych. Poza tym wywarła ona bezpośredni wpływ na formułowanie przyszłych zasad, którymi proletariatus i jego partia powinny się kierować w polityce i doktrynie wojennej.

Ważność znaczenia uogólnień marksistowsko-leninowskich polega również na tym, że w oparciu o nie można analizować wojskowe wydarzenia historyczne i współczesne, w tym wzajemne związki i zależności filozofii marksistowskiej i socjalistycznej nauki wojennej, które mają nie tylko podstawy metodologiczne, lecz także i społeczno-polityczne, historyczne. Stąd też bez uwzględniania marksistowskich analiz społeczno-historycznych trudno byłoby dziś mówić o uwarunkowaniach określających powstanie i rozwój socjalistycznej nauki wojennej oraz o złożonym problemie stosunku filozofii do nauk szczegółowych i nauki wojennej w czasach współczesnych.

38/ F. Engels, Warunki i perspektywy wojny Świętego Przymierza z Francją w roku 1852, cyt.wyd., s.566-567.

W historii przedmarksistowskiej myśli społecznej problematyka ta nie zawsze była dostrzegana. Stąd jej złożoność poznawcza, która - jak sądzę - wynika także i z tego, że spotykamy się z dużą ilością różnorodnie dokonywanych opisów i uogólnień. Wymownym tego przykładem w historii polskiej myśli wojskowej do XIX wieku mogą być poglądy prekursorów polskiego odrodzenia, arian polskich oraz koncepcje oświeceniowe. Zauważyć można ponadto, że problem powiązań filozofii z nauką wojenną miał znacznie mniejsze odzwierciedlenie w literaturze teoretyczno-wojskowej. Na problem ten patrzono z dużą ogólnością, lub po prostu pomijano go. Wynikało to przede wszystkim z niedostrzegania - do czasów Clausewitza - powiązań wojny z polityką, a do czasów Marksa - i ekonomiką państwa. W ślad za tym następowało luźne łączenie podstawowych problemów wojny z całokształtem myśli społecznej, lub rezygnowanie z głębszych analiz podmiotowych.

Przykłady ogólności w rozpatrywaniu problemu wzajemnych odniesień filozofii i nauki wojennej zauważyć można i dziś. Wiążą się one przede wszystkim ze sprowadzaniem tego ważnego problemu do wykazywania ogólnoludzkiego zainteresowania wojną jako złożonym zjawiskiem społeczno-politycznym. Stąd też w obrębie rozpatrywania związku filozofii z nauką wojenną daje się zauważyć wysuwanie na czoło uzasadnień teoriopoznawczych /gnoseologicznych/ i eksponowanie faktu, iż wojna - ze względu na ważność i społeczną odczuwalność jej skutków,^{39/} przyciągała uwagę licznych myślicieli i teoretyków.

Jeśli uwzględnimy skutki społeczne wojen i prowadzonych konfliktów zbrojnych w historii ludzkości, zrozumiałe i uzasadnione staje się takie podejście do problemu. Według bowiem obliczeń niektórych naukow-

---

39/ Pisze o tym szerzej między innymi: K.Ochocki i M.Michalik. K.Ochocki, Filozofia marksistowska a nauka wojenna, w: Filozofia i pokój, cyt.wyd., s.321; M.Michalik, Moralność a wojna, cyt. wyd., s.13-39.

ców ^{40/} w historii ludzkości na jej 3300 lat tylko 200 było pokoju, natomiast 3100 przypadało na różnego rodzaju wojny i konflikty zbrojne. Dodać przy tym należy, iż rozwój techniki, a wraz z nią doskonalenie działań zbrojnych czyniły je coraz bardziej bezwzględny i okrutny. Wiek XX pobił pod tym względem wszelkie rekordy. O ile na początku wieku XVIII do końca wieku XIX zginęło na świecie w różnych wojnach około 25 mln ludzi, z czego około 14 mln na kontynencie europejskim, o tyle w pierwszej i drugiej wojnie światowej zginęło 65 milionów ludzi /z tego około 10 mln w pierwszej i 55 mln w drugiej wojnie światowej/. Dodatkową sekwencją jest około 35 milionów okaleczonych i rannych oraz znaczny wzrost wśród społeczeństw ilości zachorowań na różnego rodzaju choroby.

Biorąc pod uwagę przytoczone dane oraz możliwości niszczycielskie współczesnych środków walki zbrojnej, zauważamy wyraźnie, iż we współczesnych zainteresowaniach filozofów marksistowskich, socjologów i teoretyków wojskowych państw socjalistycznych przewijają się wstrząsające w treści konstatacje. Praktycznym ich odzwierciedleniem są nie tylko opracowania traktujące o wojnie i pokoju, lecz także wysiłki podejmowane na rzecz usunięcia napięć na arenie międzynarodowej. ^{41/} Szczególnie cenna jest w tym względzie aktywna praca filozofów marksistowskich nad zagadnieniami dotyczącymi etyki społecznej, a także uwypukla-

40/ Por.: W.M.Czchliwadze, *Borba za mir - nedolimoje dwizenije sowremiennosti*, Moskwa 1969, s.3; *Problemy wojny i mira*, Moskwa 1967, s.6; M.Michalik, *Moralność a wojna*, cyt.wyd., s. 13-15; B.C.Urkańis, *Wojny a zaludnienie Europy*, Warszawa 1962; J.Borgosz, *Historia polskiej myśli o wojnie i pokoju do końca XIX wieku*, w: *Wojna, militarizm, pokój*, cyt.wyd., s.31.

41/ Tego rodzaju działalność, wyrażana w formie apeli i postulatów ludzi nauki o pokój, współistnienie państw i narodów o różnych systemach społeczno-politycznych, przejawia się na międzynarodowych kongresach i konferencjach. Wymownym przykładem jest XV Kongres Filozoficzny w Warnie /1974 r./, a także coroczne Konferencje Pugwash - np. XXXII odbyła się w Warszawie 26-31 sierpnia 1982 r. z udziałem 170 naukowców z 41 krajów, w tym 30 polskich.

nie moralnego sensu stosunków społecznych, ^{42/} znaczenia pokojowego współistnienia państw i narodów itp.

Znacznie szerszym wyrazem podejmowania tych społecznie ważnych problemów jest całokształt świadomego oddziaływania polityków na rzecz utrwalania najwyższego dobra narodów, jakim był zawsze i jest pokój będący współcześnie podstawą rozkwitu społeczeństw. Wyjątkowego znaczenia międzynarodowego i społecznego, moralnego nabiera w dzisiejszych czasach konsekwentne działanie państw socjalistycznych na rzecz utrwalania pokoju i bezpieczeństwa narodów. Znamiennym tego przykładem są propozycje radzieckie zmierzające do zahamowania wyścigu zbrojeń i rozbrojenia. Wyjątkowo istotnego znaczenia nabiera działanie państw socjalistycznych na rzecz "Deklaracji Politycznej" przyjętej w Pradze dnia 4-5 stycznia 1983 roku przez Doradczy Komitet Polityczny państw - stron Układu Warszawskiego.

Współczesne doświadczenia łączące wiedzę o wojnie i wojsku z naukową praktyką społeczną i wojskową wykazują, że w filozofii marksistowskiej i socjalistycznej nauce wojennej obok związków ogólnofilozoficznych występują jeszcze ściślejsze powiązania o wyraźnym charakterze podmiotowym. Filozofia przenikała do poglądów społecznych i wojskowych, wpływając w istotny sposób na ich kształtowanie się odnośnie do wojny oraz społecznych jej ocen moralnych i politycznych. Ponadto wojna przyciągała uwagę nie tylko polityków i wojskowych, lecz także licznych myślicieli - ze względu na swoją złożoność oraz społeczną doniosłość wywołanych skutków itp.

W wykazywaniu związków podmiotowych filozofii marksistowskiej i nauki wojennej należy również uwzględnić doświadczenia historyczne, które potwierdzają, że między poglądami teoretyków wojskowych a poglądami

---

42/ Na ten temat pisze szerzej M. Michalik w artykule: Filozoficzne i aksjologiczne przesłanki zasady pokojowego współistnienia, w: Filozofia i pokój, Warszawa 1971, s.308 i dalsze.

dami filozofów na wojnę i wojsko istniały zawsze powiązania. Kazimierz Ochocki stwierdza, że powiązania podmiotowe, które dziś odnotowujemy, występują "w podwójnym znaczeniu". Oznacza to, że "z jednej strony pewne poglądy na wojnę i sposób jej prowadzenia wpływają niekiedy bardzo wyraźnie na kształtowanie się określonych zapatrywań i zainteresowań filozoficznych. Z drugiej zaś strony - koncepcje ogólnofilozoficzne przenikają do poglądów na wojnę, sztukę jej prowadzenia, na jej ocenę moralną i polityczną". 43/

Pogląd ten podziela również Mieczysław Michalik, 44/ stwierdzając przy tym, że wojna zawsze była "źródłem społecznego niepokoju". Była także źródłem kształtowania się poglądów filozoficznych, zwłaszcza etycznych. Stawała się więc przedmiotem indywidualnych i społecznych ocen moralnych, naukowych itp. Zauważyć przy tym należy, iż rozpatrywanie związków filozofii i nauki wojennej przez pryzmat aspektów etycznych jest zagadnieniem wielce złożonym. Odnosi się to szczególnie do aspektu problemu moralnego wojny, który w zależności od uznawanej koncepcji lub kierunku filozoficznego wywoływać będzie różnorodność stanowisk naukowych i moralnych.

Według M. Michalika problematykę tę "dodatkowo komplikują ściśle związki między aspektem moralnym a aspektami pozamoralnymi tego zjawiska. Przykładowo wspomnijmy tu, że właśnie w odniesieniu do wojny ujawnia się złożoność oceny moralnej od sposobu interpretacji ocenianego zjawiska społecznego, wyjaśniania jego genezy i istoty. Wpływ na charakter tej oceny wywiera między innymi sposób życia, w jaki rozstrzyga się problem determinizmu w sferze życia społecznego, wpływu czynnika

43/ K. Ochocki, Filozofia marksistowska a nauka wojenna, w: Filozofia i pokój, cyt.wyd., s.321.

44/ M. Michalik, Moralność a wojna, cyt.wyd., s.13-22.

subiektywnego na wydarzenia historyczne". 45/

Podzielając ten pogląd zauważamy jednocześnie, że złożoność związków podmiotowych filozofii i nauki wojennej sprzyja powstawaniu niemarksistowskich poglądów dotyczących kwestii zasadniczych - a więc wojny i polityki. Mamy tu przede wszystkim na uwadze różnorodność teorii burżuazyjnych koncentrujących się wokół istoty, źródeł i roli wojen w historii ludzkości. Klasycznym przykładem są współcześni zachodni Niemcy, Amerykańscy i Brytyjscy teoretycy wojskowi, 46/ dla których podstawę stanowi clausewitzowskie pojmowanie wojny i polityki - pojmowanie, w którym wyklucza się podział wojen na sprawiedliwe i niesprawiedliwe.

Wojnę niektórzy teoretycy wojskowi, filozofowie i politycy burżuazyjni traktują w dość charakterystyczny sposób, odbiegający wyraźnie od oczekiwań ogólnoludzkich. Z jednej strony widzi się w niej siłę materialną uprawianej polityki, z drugiej zaś - swoisty czynnik naturalny występujący okresowo w życiu społeczeństw i społecznemu rozwojowi towarzyszący. Nie bacząc na społeczne konsekwencje wojen, współcześni teoretycy burżuazyjni sięgają do bardzo reakcyjnego w poglądach filozoficznych O. Spenglera, traktującego wojnę jako "odwieczną formę najwyższego istnienia ludzi". 47/

Za przykład posłużyć mogą niektóre rozważania futurologiczne zachodnich teoretyków wojskowych. Szczególną wymowę społeczną, filozoficzną i wojskową mają rozważania brytyjskiego generała w stanie spo-

45/ Tamże, s.23; A. Madejski natomiast, eksponując rolę etyki zawodu wojskowego w warunkach Polski Ludowej, podkreśla jej szczególną rolę głównie ze względu na tradycje narodowe. Na tej podstawie ukazuje związki nauki wojennej z etyką, jako częścią składową filozofii. /A. Madejski, Nauka wojenna, cyt.wyd., s.90 i 91/.

46/ Np.: J.F. Fuller, A Military History of the Western World, Nowy Jork 1954; W. Picht, Vom Wesen des Kriegs und vom Kriegswesen der Deutschen, Stuttgart 1952; R. Straus-Hupe, W. Kintner, S. Fassony, Forward Strategy for America, Nowy Jork 1962.

47/ O. Spengler, Prussaczeństwo i socjalizm, "Akademia", s.46. /Marksizm-leninizm o wojnie i wojsku, Warszawa 1964, s.69/.

czynku Johna Hacetta na temat wybuchu trzeciej wojny światowej w miesiącu sierpniu 1985 roku. ^{48/} Nie bacząc na społeczne konsekwencje wojny w dzisiejszych czasach, rozważa on użycie w niej broni masowego rażenia i innych niszczyielskich środków walki zbrojnej. Stanowi to wielce znamienne przykłady wyrażania przekonań ideologicznych, filozoficznych oraz poglądów teoretyczno-wojskowych w burżuazyjnej nauce wojennej.

Przeciwnie marksistowskiemu jest również współczesne rozumienie wojen przez polityków burżuazyjnych. Chodzi tu oczywiście o wojny prowadzone przez imperializm w różnych częściach kuli ziemskiej. Ustosunkowując się na przykład do wojny na Bliskim Wschodzie, rozpoczętej przez Izrael w 1982 roku przeciwko narodowi palestyńskiemu, z jednoczesną interwencją w Libanie - kontynuowaną później przez Stany Zjednoczone - prezydent R.Reagan nie dostrzega jej zaborczych celów oraz jej klasowego charakteru. Wspierany przez doradców wojskowych, próbuje dokonywać jej przewartościowań pod względem wojskowym i społeczno-politycznym: ofensywna czy defensywna, sprawiedliwa czy niesprawiedliwa.

"Jedynym celem początkowym /Izraela/ - stwierdził R.Reagan w wywiadzie dla paryskiego dziennika "Le Figaro" - było posunąć się tak daleko, aby uniemożliwić ostrzał terytorium Izraela. Jednakże ich żołnierze zostali zaatakowani. Cóż więc mogli zrobić. Stać w miejscu i umierać? /.../ Szli więc naprzód dalej i dalej aż do miejsca, w którym się obecnie znajdują. Oto co mam na myśli, kiedy stawiam sobie to pytanie: czy strategia Izraela była ofensywna, czy czysto defensywna". ^{49/}

Takie przewartościowanie pojęć możliwe jest tylko wówczas, gdy rozważa się problem współczesnych wojen imperialistycznych z antymarksistowskiego, antysocjalistycznego punktu widzenia klas posiadających.

48/ The Third World War. A Future History. Londyn 1979.

49/ Obszerne fragmenty tego wywiadu oraz jego szerokie omówienie zawiera artykuł J. Lobmana: Wynurzenia prezydenta, "Trybuna Ludu", nr 199/1982.

W myśl powyższej logiki, każdy współczesny imperialistyczny konflikt zbrojny lub wojnę zaborczą, a także inspirowaną kontrrewolucję zaliczyć można do sprawiedliwych, a za napastników uważać obrońców bytu narodowego przed agresją z zewnątrz; działania zaś agresora - określać mianem "obrony koniecznej". Takie jednak podejście jest z gruntu fałszywe i nieludzkie, sprzeczne z prawem człowieka do życia w pokoju.

Jeśli przyjrzeć się tym kwestiom bliżej, dostrzega się zamierzoną celowość w takim właśnie, a nie innym stawianiu problemu. Idzie mianowicie o aspekty moralne i społeczno-polityczne współczesności, a ściślej - o przerzucanie odpowiedzialności moralnej i prawnej za wywołane przez imperializm konflikty i zbrojne interwencje na ofiary zaplanowanej agresji.

Godzi się podkreślić, że w rozpatrywaniu podstawowych zagadnień wojny i polityki przez zachodnich teoretyków wojskowych często sięga się do C.v.Clausewitza oraz heglowskiej filozofii państwa i zasad filozofii prawa. Rodzi się zatem pytanie - dlaczego tak się postępuje oraz do jakich zagadnień, czy analiz społecznych i wojskowych Clausewitza sięga się najczęściej?

Burżuazyjne analizy historyczno-wojskowe mają, jak sądzę, swoiste zamierzenia podmiotowe. Chodzi bowiem o klasowe wykazywanie związków wojny z polityką zarówno w przeszłości, jak i współcześnie. Wcześniejszą sekwencją wzajemnych odniesień i związków filozofii heglowskiej z burżuazyjnymi poglądami na wojnę jest praca C.v.Clausewitza, "O wojnie" /Vom Kriege/,^{50/} według którego "wojna jest nie tylko czynem politycznym, lecz i prawdziwym narzędziem polityki, dalszym ciągiem stosunków politycznych, przeprowadzonych innymi środkami".^{51/} Celowość

50/ C.v.Clausewitz, O wojnie, T.1 /Ks. 1 - 5/ i T.2 /Ks. 6, 7 i 8/, Warszawa 1958.

51/ Tamże, T.1, s.32.

natomiast użycia tych środków sprowadza się do "zmuszenia przeciwnika do spełnienia naszej woli". 52/

Ścisły związek poglądów filozoficznych i teoretyczno-wojskowych uwidacznia się w przeszłości przez uwzględnianie heglowskich zasad filozofii państwa i prawa w wojskowych poglądach C.v.Clausewitza. Szczególnie wyraźnie jest to widoczne w jednostronnym pojmowaniu polityki traktowanej w kategoriach subiektywno-idealistycznych. Przejmując heglowskie pojmowanie państwa i polityki, Clausewitz pisze wyraźnie, że "politykę pojmujemy jako rozum praktyczny państwa uosobionego". 53/

Jednakże zarówno C.v.Clausewitz, jak i żyjący po nim teoretycy burżuazyjni nie rozpatrywali wojny z punktu widzenia szkodliwości jej społecznych skutków. Przyjęto natomiast, że Clausewitzowskie pojmowanie wojny i polityki stwarza burżuazyjnym teoretykom i politykom określone podstawy metodologiczne. Ich podmiotowe zastosowanie ujawnia się szczególnie wtedy, gdy eksponowany jest aspekt deskryptywny wojen, uwzględniający to, iż były one i są kontynuacją polityki prowadzonej środkami przemocy. Znamienny tego przykład stanowią wojny lokalne na Bliskim Wschodzie, w Ameryce Łacińskiej i Afryce oraz związane z nimi uogólnienia społeczno-polityczne i wojskowe.

Warto w tym miejscu wskazać na współczesne poczynania polityczno-wojskowe imperializmu. Wbrew światowej opinii, opowiadającej się za pokojowym współistnieniem państw i narodów o różnych systemach społeczno-politycznych, Stany Zjednoczone i ich sojusznicy gotowi są nawet za cenę pokoju realizować własne cele polityczne i ekonomiczne drogą militarnej przemocy. Od kilku lat w zawrotnym wprost tempie zwiększają plany zbrojeniowe, co powoduje stały wzrost wydatków. W związku z tym, wielu naukowców i uczonych wyrażało duże zaniepokojenie między innymi na XXX Konferencji Pugwash. Podobnie postąpiono na naradzie przywódców

52/ Tamże, s.15.

53/ Tamże, s.33.

partii komunistycznych i robotniczych oraz szefów rządów państw uczestniczących w naradzie gospodarczej krajów członkowskich Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej w Moskwie, która odbyła się w dniach 12 - 14 czerwca 1984 roku. W Deklaracji końcowej narady stwierdzono między innymi: "Nie ma obecnie ważniejszego zadania niż utrzymanie pokoju, zapobieżenie katastrofie nuklearnej. Zasadnicze znaczenie ma przerwanie wyścigu zbrojeń, przejście do ich zmniejszenia, podtrzymanie równowagi wojsko-strategicznej na coraz niższych poziomach". 54/

Gdy uwzględni się burżuazyjne rozważania teoretyczne i zestawia je z działalnością praktyczną współczesnych państw imperialistycznych, zrozumiała staje się wówczas celowość łączenia burżuazyjnych zapatrywań filozoficzno-socjologicznych na wojnę z poglądami teoretyczno-wojskowymi. Daje to w sumie podstawę do kształtowania odmiennych od marksistowskich ocen moralnych i politycznych na wojnę, politykę wewnętrzną i międzynarodową oraz podstawowe funkcje wojska. Z tego więc powodu w burżuazyjnych poglądach na temat podstawowego kryterium podziału wojen nie eksponuje się zbyt i na ogół celów politycznych oraz klasowej ich istoty.

Odmiennie interpretacje problemu wojny i polityki daje filozofia marksistowska. Klasycy marksizmu-leninizmu, rozpatrując podstawowe zagadnienia związane z wojną i pokojem w historii społeczeństw, dowiedli - w oparciu o teorię i metodę materialistyczno-dialektyczną - że wojna, jako złożone zjawisko społeczno-polityczne, ekonomiczne i historyczne, wiąże się ściśle z klasowym charakterem społeczeństw. Pojawiła się wraz z powstaniem prywatnej własności środków produkcji i podziałem społeczeństwa na klasy antagonistyczne, jest "nierozzerwalnie związana z tym ustrojem politycznym, z którego wynika". 55/ W związku z tym stosowana

54/ Deklaracja krajów członkowskich RWPG. "Utrzymania pokoju i międzynarodowa współpraca gospodarcza", "Trybuna Ludu", nr 143/1984.

55/ W.I.Lenin, Wojna a rewolucja, w: Dzieła, T.24, Warszawa 1952, s. 419.

w niej "przemoc jest tylko środkiem, zaś /podstawowym - J.K./ celem jest korzyść ekonomiczna", 56/ polityczna a także i ideologiczna. Według Włodzimierza Lenina "podstawowe twierdzenia dialektyki polega na tym, że wojna jest po prostu kontynuowaniem polityki innymi /mianowicie opartymi na przemocy/ środkami". Takie jest sformułowanie Clausewitza, którego idee zrodziły się pod wpływem Hegla. I taki był zawsze pogląd Marksa i Engelsa, rozpatrujących każdą wojnę jako kontynuowanie polityki danych, zainteresowanych państw i różnych klas wewnątrz tych państw - w danym czasie". 57/

Podchodząc do clausewitzowskiej definicji wojny z pozycji dialektyczno-materialistycznych, Lenin ją rozszerza i uściśla. Uwzględnia przy tym klasowy charakter wojen od ich zarania, a całokształt polityki wiąże ze stosunkami klasowymi państwa, przy czym przez politykę rozumie "stosunki między klasami" oraz "skoncentrowany wyraz ekonomiki". 58/ Wyjaśniając genezę i historyczny charakter wojen wyraźnie uwypukla to, czego nie dostrzegał ani Clausewitz, ani inni teoretycy burżuazyjni - mianowicie, że wojna jest specyficzną kontynuacją polityki zewnętrznej i wewnętrznej państwa ją wywołującego. Podkreślał poza tym, - co sprawdza się dziś w praktyce, że realizacji dążeń politycznych podporządkowane są funkcje państwa, które stanowią najwymowniejszy odpowiednik jego poczynań. I tak wewnętrzne funkcje państwa burżuazyjnego pełnione są w stosunku do klas i warstw społecznych własnego społeczeństwa oraz poszczególnych jego obywateli. Natomiast funkcje zewnętrzne wynikają ze stosunków z innymi państwami, a nade wszystko z polityki zewnętrznej danego państwa. Obie zaś - co wskazuje filozofia i socjologia marksistowska - wynikają z klasowych interesów i celów politycznych pań-

56/ F.Engels, Anty-Dühring, cyt.wyd., s.157.

57/ W.I.Lenin, O wojnie, armii i obronie ojczyzny, T.1, Warszawa 1959, s. 302.

58/ W.I.Lenin, Dzieła, T.32, Warszawa 1956, s.232 i 73.

stwa burżuazyjnego, czyli jego klasy rządzącej.

Włodzimierz Lenin wyraźnie wskazywał, że każda wojna łączy się nierozzerwalnie z "ustrojem politycznym z którego wynika" i walką klas posiadających o utrzymanie lub rozszerzenie panowania klasowego w całości kształcie działalności ekonomicznej, politycznej i ideologicznej, a co za tym idzie - z rozwijaniem militarystyki jako klasowego narzędzia kapitalizmu i imperializmu.

Z punktu widzenia marksistowsko-leninowskiej klasyfikacji wojen - dzielą się one na wojny sprawiedliwe i wojny niesprawiedliwe. U podstaw tej klasyfikacji leży podmiotowa ocena głównych celów politycznych każdej z nich oraz klasowe określenie treści polityki, jaką strony walczące realizują zarówno w ich toku, jak i przygotowania.

Współcześnie w rozważaniach naukowych i społeczno-politycznych wiele uwagi poświęca się i zwraca na jedno z podstawowych kryteriów współczesnego humanizmu. Jest nim stosunek filozofa, socjologa, pedagoga, psychologa, teoretyka wojskowego /lub innego naukowca/ oraz polityka - słowem człowieka, do kwestii wojny i pokoju wyrażany za pomocą uogólnień naukowych, w doktrynach społecznych i polityce poszczególnych państw. W obrębie rozważań socjalistycznych dominuje aspekt normatywny problemu, wskazujący na potrzebę pokoju i potępienia wojen jako kontynuacji polityki środkami przemocy.^{59/} W marksistowskich rozważaniach filozoficznych i teoretyczno-wojskowych - równoległe z moralnym potępieniem wojny - potępiany jest również wyzysk, społeczna nierówność i niesprawiedliwość.

Na czerwcowym plenum Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego w 1983 roku, Jurij Andropow stwierdził, że konfrontacja militarna stanowi pewną zgubę dla ludności. Powiedział on między

---

59/ Problematyce tej poświęcona jest obszerna praca: Filozofia i pokój, opracowana przez zespół redakcyjny "Studiów Filozoficznych", Warszawa 1971, s. 3-374.

innymi: "Wisząca nad światem groźba wojny nuklearnej skłania do ponownej oceny zasadniczego sensu działalności całego ruchu komunistycznego. Komuniści zawsze byli bojownikami przeciwko uciskowi i wyzyskowi człowieka przez człowieka, a dziś oprócz tego walczą oni także o zachowanie cywilizacji ludzkiej, o prawo człowieka do życia". 60/

Společną wartość pokoju, jego znaczenie dla rozwoju państw i współpracy międzynarodowej podnosił niejednokrotnie Włodzimierz I. Lenin. Podkreślał on, iż dla społeczeństwa pokój jest szczególną wartością, wykluczającą wojnę jako kontynuowanie polityki drogą zbrojnej przemocy. "Położenie kresu wojnom, - stwierdził - pokój między narodami /.../ - to właśnie nasz ideał". 61/ /Podkreślenie - J.K./. W przeciwieństwie do poglądów burżuazyjnych, rozwijane wspólcześnie leninowskie poglądy na kwestię wojny i pokoju leżą u podstaw współczesnej polityki państw socjalistycznych. Poglądy klasyków marksizmu-leninizmu są również punktem wyjściowym analiz filozoficznych i teoretyczno-wojskowych dotyczących podstawowych zagadnień społecznych.

Analizując problem związków ogólnych oraz związków podmiotowych filozofii marksistowskiej i socjalistycznej nauki wojennej zauważamy wyraźnie, iż jedne i drugie są nie tylko złożone, lecz także historycznie i współcześnie uwarunkowane. Wynikają one z ogólnych zasad wzajemnego stosunku filozofii do nauk szczegółowych oraz wzajemnego stosunku badającego podmiotu /człowieka/ do złożonych kwestii społecznych i politycznych. Mówiąc ściślej - do złożonych zjawisk społecznych jakimi są wojny. Dodać również należy, iż na ścisłe przenikanie się i powiązanie poglądów filozoficznych oraz teoretyczno-wojskowych wskazuje współcześnie wielu uczonych. Na przykład M.A. Garejew, analizując strukturę marksistowsko-leninowskiej nauki o wojnie i wojsku, wymienia w niej

60/ Plenum KC KPZR z dnia 14-15 czerwca 1983 r. Warszawa 1983, s.12-13.

61/ W.I.Lenin, Dzieła, T.21, Warszawa 1951, s.305.

trwałość aspektów filozoficzno-socjologicznych, społeczno-politycznych i polityczno-ekonomicznych, ^{62/} wskazując, że ogólne zainteresowania problemem wojny wynikają z jej istoty społeczno-politycznej. W zainteresowaniach społecznych na czoło wysuwają się przy tym marksistowsko-leninowskie uogólnienia filozoficzne i metodologiczne, znajdujące odzwierciedlenie w klasycznych i współczesnych opracowaniach teoretyczno-wojskowych.

N.J.Suszko i T.P.Kondratkow, ^{63/} S.A.Tiuszkiewicz ^{64/} i S.I. Krupnow, ^{65/} K.Ochocki, ^{66/} M.Michalik, ^{67/} J.Kaczmarek oraz A.Madejski ^{68/} zgodni są co do tego, że między filozofią marksistowską i socjalistyczną nauką wojenną występują ścisłe związki i zależności. Podkreślają przy tym, że związki te mają charakter "związków trwałych", opartych na wspólnych podstawach metodologicznych i światopoglądowych, co wyraża się między innymi w sposób szczególny poprzez specyficzność działania ogólnych prawidłowości rozwoju przyrody i społeczeństwa w

62/ M.A.Garejew, Sistema naucznych znanij o wojnie i armii, "Wojennaja Myśl", nr 8/1976, s.22-24.

63/ N.J.Suszko, T.P.Kondratkow /Red./ Metodologiczeskije problemy wojennej teorii i praktyki, Moskwa 1966. R.1, Marksistsko-leninskaja filozofia i wojennaja nauka, s.9-23.

64/ O charakterze związków i wzajemnych odniesieniach filozofii i nauki wojennej pisze S.A.Tiuszkiewicz w pracy: Filozofia i wojennaja nauka, Moskwa 1975.

65/ S.I.Krupnow, Dialektika i wojennaja nauka, Moskwa 1963, s.46-48.

66/ K.Ochocki, Filozofia marksistowska a radziecka nauka wojenna, w: Problemy wychowania wojskowego w Armii Radzieckiej, s. 86-97; Filozofia marksistowska a nauka wojenna, w: Filozofia i pokój, cyt. wyd., s.321 i dalsze; Procesy rozwojowe sił zbrojnych socjalistycznego państwa, Warszawa 1977, s.18-20.

67/ M.Michalik, Moralność a wojna, cyt.wyd., s.22-27.

68/ J.Kaczmarek, A.Madejski, Wojna jako przedmiot nauki - rozważań ciąg dalszy, "Zagadnienia Naukoznawstwa", nr 4/1977; A.Madejski, Nauka wojenna, cyt.wyd., s. 90-91.

w dziedzinie wojskowej. Uważać zatem należy, iż oprócz trwałych związków ogólnych i związków podmiotowych - między filozofią marksistowską a nauką wojenną występują ściśle związki przedmiotowe. Ich istnienie wynika z przejawiania się w nauce wojennej kategorii i praw materializmu dialektycznego oraz trwałego związku nauki wojennej z materializmem historycznym.

Bez szerszego ich tutaj analizowania - co wykracza poza przedmiot rozważań niniejszego opracowania - podkreślić należy, iż związki te są odzwierciedleniem aktów poznawczych człowieka, jak również zależności występujących między zjawiskami, procesami itp. Zarówno bowiem filozofia marksistowska, jak i nauka wojenna posługują się kategoriami, które zapewniają z jednej strony, "łączność" między przedmiotem poznania i poznającym podmiotem; z drugiej zaś - są poznawczym wyrażeniem racjonalnych uogólnień badanej rzeczywistości. Jednakże podstawowe kategorie filozoficzne, do których zaliczyć należy: to, co obiektywne i to, co subiektywne; to, co jednostkowe i to, co ogólne; ilość i jakość; istota i zjawisko; treść i forma; przyczyna i skutek; konieczność i przypadek; możliwość i rzeczywistość - mają uniwersalny charakter. Dzieje się tak dlatego, że są racjonalnymi formami uogólnień tych zjawisk i procesów, które zajmują miejsce w obiektywnej rzeczywistości, ujmowanej jako określona całość. Bierze się stąd ogólny charakter kategorii filozoficznych - ów uniwersalizm, powodujący traktowanie kategorii filozoficznych w sposób metodologiczny oraz zapożyczanie filozoficznych uogólnień przez inne dyscypliny naukowe.

Badania szczegółowe prowadzone są także przez inne dyscypliny naukowe, które wiążą swój początek z rozwojem filozofii, a następnie wyodrębnianiem się z niej licznych dziedzin, które uzyskały w swym rozwoju przedmiotową samodzielność.^{69/} Stąd też każda dziedzina, mimo że

---

69/ Por.: Filozofia a nauka, cyt.wyd., s.211-213.

tworzy własne kategorie, to jednak związana jest z kategoriami i badaniami filozoficznymi. Podobnie jest z powstawaniem i rozwojem nauki wojennej. Dodać również należy, że i kategorie filozoficzne nie są wyizolowane z bogactwa treści podstawowych pojęć innych nauk, albowiem za ich pomocą i na podstawie analizy konkretnego materiału ustalają własne pojęcia naukowe.

W odniesieniu do dziedziny wojska i wojny istotnego znaczenia nabierają kategorie filozoficzne tego, co obiektywne i tego, co subiektywne. Odnoszone do wszystkiego, co istnieje realnie wraz z posiadanymi cechami i właściwościami, pozwalają na wszechstronne analizowanie czynnika materialnego i ludzkiego. Stwarzają podmiotowi podstawę do uniknięcia niebezpiecznego subiektywizmu w teorii i praktyce wojskowej. Dotychczasowy rozwój nauki i techniki wojennej wykazuje także ścisłą więź i współzależność między jednostkowym i ogólnym. Potwierdzają to znane z historii wojska i wojen fakty związku i współzależności wyszkolenia żołnierzy i dowódców, ich uzbrojenia i wyposażenia z wynikami poszczególnych działań taktycznych, operacyjnych i strategicznych. Również i inne kategorie filozoficzne nabierają w przedmiocie nauki wojennej ważnego znaczenia. Na przykład szczegółowa analiza kategorii "istota i zjawisko" pozwalać będzie na głębsze uzmysłowienie prawidłowości, że wszelkiego rodzaju badania naukowe w dziedzinie wojskowej nie mogą być ograniczone do powierzchniowej obserwacji istniejących i nowo powstających zjawisk. Muszą zatem prowadzić do poznawania ich istoty oraz występujących związków i uwarunkowań ich istnienia. Podobnie i inne kategorie, jak np. ilość i jakość, możliwość i rzeczywistość, występujące w działaniach zbrojnych odnosić się będą do ich uogólnień, do badania wojsk własnych i przeciwnika, analizowania wpływu warunków terenowych, klimatycznych i materialnych na czynniki ludzkie itp.

W uogólnieniach teoretyczno-wojskowych dostrzegane są również związki obu nauk poprzez prawa dialektyki, do których należą:

prawo jedności i walki przeciwieństw; prawo przechodzenia zmian ilościowych w jakościowe; oraz prawo negacja - negacji /zaprzeczenie - zaprzeczenia/.^{70/} Stosowanie tych praw w analizach przedmiotowych nauki wojennej, jest z jednej strony, wyrazem metodologicznych podstaw materializmu dialektycznego dla teorii i praktyki wojskowej; z drugiej zaś - stanowi istotny warunek dokonywania analiz podmiotowych nauki wojennej. Tak więc stosowanie kategorii i praw dialektyki marksistowskiej na gruncie nauki wojennej służy zarówno teorii, jak i praktyce wojskowej. Ukazuje, że w zastosowaniach praktycznych liczy się bardzo mocno wykazywanie współzależności teoretycznych i praktycznych - na przykład między wskaźnikami ilościowymi i jakościowymi w uzbrojeniu i organizacji wojska, a sposobami prowadzenia działań zbrojnych zarówno w przeszłości, jak i współcześnie. Znajdzie to również odzwierciedlenie w przewidywaniu naukowym określanym przez charakter i cechy szczególne walki zbrojnej i całej wojny.

x

x

x

Podsumowując rozpatrywanie wzajemnych odniesień filozofii marksistowskiej i socjalistycznej nauki wojennej stwierdzić należy:

1. Pomiędzy filozofią a nauką wojenną występują trwałe związki ogólne oraz ścisłe powiązania o charakterze podmiotowym i przedmiotowym. Są one z jednej strony, wielce złożone, lecz z drugiej, badane i analizowane przez teoretyków i praktyków wojskowych.

2. Dialektyka ludzkiej praktyki potwierdza, że związki filozofii marksistowskiej i nauki wojennej mają "naukowe", "doktrynalne" i "praktyczne" uwarunkowania. Znajdują te związki swoje odzwierciedlenie w

---

70/ Metodologiczne znaczenie praw dialektyki marksistowskiej dla teorii i praktyki wojskowej omawia się w pracy: J. Kunikowski, Cz. Łuszczyna, E. Mazur, Materializm dialektyczny metodologiczną podstawą teorii i praktyki wojskowej, ASG WP, Warszawa 1980, s. 215-293.

historii myśli społecznej /choć znacznie luźniejsze niż dziś/ oraz we współczesnych opracowaniach naukowych. Słuszny zatem jest pogląd tych naukowców, którzy widząc to wskazują, że związki filozofii marksistowskiej i nauki wojennej są ważne nie tylko z naukowego, lecz i szerszego społecznie punktu widzenia.

3. Związki filozofii marksistowskiej i socjalistycznej nauki wojennej, choć są złożone i nie łatwe do wyrażania słownego, to jednak mają obiektywnie charakter trwały i istotny. Stanowią podstawę dostrzeżenia i ukazywania zasadniczej różnicy między teoretyczno-wojskowymi poglądami państw socjalistycznych a wojskowymi koncepcjami burżuazyjnymi, które są współcześnie rozwijane i upowszechniane na użytek własnych i innych społeczeństw.

4. Związki ogólne ukazują ścisłą współzależność odkrytych przez marksizm praw rozwoju społecznego z obiektywnymi prawami wojny determinującymi działalność człowieka: z prawem zależności siły obronnej kraju /koalicji/ od jego /jej/ możliwości ekonomicznych; z prawem zależności siły obronnej kraju /koalicji/ od stanu moralno-politycznego społeczeństwa i sił zbrojnych kraju /koalicji/; z prawem zależności przebiegu działań zbrojnych od wielkości potencjału militarnego walczących stron.

5. Społecznym wyrazem przejawiania się związków podmiotowych filozofii z nauką wojenną jest coraz wyraźniejsze zainteresowanie wojną jako złożonym zjawiskiem społeczno-politycznym i historycznym, głównie ze względu na ważność i społeczną odczuwalność jej skutków. Sądzić zatem należy, iż przyszłe badania wzajemnych odniesień filozofii i nauki wojennej, a ściślej wpływu filozofii na naukę wojenną i nauki wojennej na filozofię, mieć będą nie tylko naukowe uwarunkowania, ale także uwarunkowania społeczne i polityczne. Namacalnym tego przykładem jest między innymi współczesne eksponowanie - w zależności od wyznawanych podstaw filozoficzno-metodologicznych i światopoglądowych - aspektu

deskryptywnego i aspektu normatywnego wojen. Także rozszerzanie współczesnych badań nad doniosłymi z punktu widzenia teoretycznego i praktyki społecznej, zagadnieniami wojny i pokoju.

6. Wojna jako złożone zjawisko społeczno-polityczne i historyczne stanowi źródło kształtowania się poglądów filozoficzno-socjologicznych, politycznych i teoretyczno-wojskowych w kwestiach podstawowych, do których na gruncie radzieckiej, polskiej i innych państw socjalistycznych, nauki wojennej zalicza się:

- silne akcentowanie zagadnień z zakresu szkodliwości społecznej wojen i konfliktów zbrojnych rozniecanych współcześnie przez imperiaлизм w różnych częściach świata;

- ujawnianie moralnego sensu stosunków społecznych i politycznych /zwłaszcza własnościowych i klasowych/, które leżą u podstaw poglądów filozoficznych, doktryn społecznych i polityki państw socjalistycznych, a także państw kapitalistycznych w kwestiach dotyczących wojny i pokoju;

- specyfikę działania najogólniejszych prawidłowości rozwoju przyrody i społeczeństwa w dziedzinie wojskowej;

- specyfikę zastosowania podstawowych kategorii i praw dialektyki w socjalistycznej nauce i doktrynie wojennej;

- analizę charakteru praw i zasad nauki wojennej jako odbicie obiektywnych procesów walki zbrojnej;

- zagadnienie prawdy w teorii i praktyce wojskowej, rolę praktyki i metod oraz kategorii innych nauk w dziedzinie wojskowej;

- zagadnienie metodologicznych podstaw materializmu dialektycznego i materializmu historycznego w rozwoju nauki wojennej;

- stosunek sił materialnych i moralnych, techniki i człowieka w walce zbrojnej;

- wzajemny stosunek praw obiektywnych i świadomej działalności ludzi wykorzystujących owe prawa w walce zbrojnej;

- krytykę filozoficznych i metodologicznych podstaw burżuazyjnej myśli wojskowej, ^{71/} znajdującej odbicie zarówno w literaturze klasyków marksizmu-leninizmu, jak i we współczesnych opracowaniach porównawczych.

W myśl ujawniających się tendencji badawczych i społecznych do wyżej wymienionych problemów dołączyć należy między innymi:

- dialektykę czynników obiektywnych, warunkujących wszelkie poczynania polityczne i wojskowe w warunkach współczesnych, głównie zaś dotyczące wojny i pokoju, wojny i celów politycznych oraz współczesnej działalności polityczno-wojskowej czołowych państw NATO, na rzecz zapewnienia przewagi militarnej lub uzyskania zaskoczenia;

- dialektykę czynników subiektywnych warunkujących działalność żołnierzy armii socjalistycznej i socjalistycznego społeczeństwa;

- wzajemną zależność czynników obiektywnych i subiektywnych podczas pokojowego szkolenia wojsk i ewentualnych działań na współczesnym polu walki.

Wszystko to "zaświadcza" i najwyraźniej potwierdza trwałość związków ogólnych, podmiotowych i przedmiotowych na gruncie tych dwu nauk. Zaś wzajemne przenikanie się poglądów filozoficznych, socjologicznych i teoretyczno-wojskowych zostało w socjalistycznej nauce wojennej potwierdzone praktyką.

7. Zakładając, że nauka wojenna jest specjalistyczną dziedziną wiedzy, badającą przedmiot oraz procesy związane z przygotowaniem i prowadzeniem działań wojennych, ^{72/} sądzimy, iż związki ogólne i podmiotowe są nie tylko trwałe, bardzo ważne w ukazywaniu rzeczywistej

71/ M. Michalik, Filozoficzne i aksjologiczne przesłanki zasady pokojowego współistnienia, w: Filozofia i pokój, cyt.wyd., s.308-309; K. Ochocki, Filozofia marksistowska a nauka wojenna, cyt.wyd., s.331; Procesy rozwojowe sił zbrojnych socjalistycznego państwa, Warszawa 1977, s.20.

72/ Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s.20.

więzi filozofii marksistowskiej z socjalistyczną nauką wojenną, lecz są związkami podstawowymi i związanymi ściśle z przedmiotami obu tych dziedzin. Obok zdecydowanie określonego przez marksizm stanowiska światopoglądowo-podmiotowego, pozwalają bowiem na gnoseologiczne zgłębianie tego, co wiązało się z przeszłością i wiąże ze współczesną teorią i praktyką wojskową, warunkuje jej powstanie i rozwój.

8. Powstanie i rozwój filozofii marksistowskiej i socjalistycznej nauki wojennej wskazuje wyraźnie zarówno poprzez omawiane związki, jak i zainteresowania przedmiotowe, iż twórcy naukowego socjalizmu wyjaśniali w sposób naukowy wiele problemów z teorii i praktyki społecznej i wojskowej. Genezę, istotę i klasowy charakter wojen rozpatrywali z klasowego punktu widzenia, traktując je jako złożone zjawiska społeczne, polityczne i historyczne. Przywiązywali niezwykle dużą uwagę do gruntownego ich wyjaśniania oraz zainteresowania nimi szerokich kręgów społecznych, głównie ludzi pracy - klasy robotniczej. Badając dogłębnie podstawowe zagadnienia rozwoju społeczeństwa - w tym i zagadnienia wojny oraz wojska, wypowiadali się na temat ich istoty i klasowego charakteru. Pozostawili dużą spuściznę teoretyczną, która stanowi dziś trwałą dorobek socjalistycznej nauki wojennej oraz metodologiczną podstawę do badań współczesnych nad teorią i praktyką wojskową.

We współczesnych analizach podmiotowych problemy te stanowią również potwierdzenie ścisłego związku marksistowsko-leninowskich poglądów filozoficznych, odnoszących się głównie do społeczeństwa - jego dialektyki, z poglądami naukowo-wojskowymi. Sekwencją jest klasowe podejście do rozpatrywania współczesnych problemów wojny i polityki, wojny i pokoju, klas społecznych, państwa oraz istoty i klasowego charakteru armii.

3. Klasowe determinanty powstania i rozwoju marksistowsko-leninowskiej nauki o istocie armii i jej klasowym charakterze

O armii nowego typu - armii socjalistycznej, oprócz klasyków marksizmu-leninizmu, ^{73/} pisze wielu bardziej lub mniej znanych teoretyków głównie socjologów, filozofów, pedagogów oraz teoretyków i praktyków wojskowych. Wszyscy zgodni są co do jednego, że armia spełnia w społeczeństwie ważną rolę, oraz że w obecnych warunkach kiedy występuje podział świata na dwa przeciwstawne obozy społeczno-polityczne, istnienie i rozwój skutecznej obronności staje się w obliczu zagrożenia imperialistycznego podstawą bezpieczeństwa narodowego i koalicyjnego krajów socjalistycznej wspólnoty.

Coraz częściej i mocniej podkreśla się współcześnie wyznaczniki nowoczesności armii, do których zalicza się: decydującą rolę człowieka, nauki i nowoczesnej techniki. Mówi się również o ścisłej więzi społeczeństwa socjalistycznego z armią oraz to, że o skuteczności obronnej kraju decyduje nie tylko armia, ale całe społeczeństwo, które ją zaopatruje i wyposaża w uzbrojenie i sprzęt techniczny. Stąd też szerszego współcześnie uświadomienia społecznego wymaga problem powstania armii nowego typu, jej istota, klasowy charakter oraz doniosła rola funkcji jakie spełnia we współczesnym społeczeństwie socjalistycznym.

3.1. Rozwój poglądów marksistowskich

W marksistowsko-leninowskiej analizie społecznej i nauce bardzo ważne miejsce zajmuje problem społeczno-politycznych i ekonomicznych uwarunkowań powstania armii, czyli jej genezy, a także jej istota i klasowy charakter. Zarówno Karol Marks, Fryderyk Engels, jak i Włodzimierz

^{73/} Np.: W.I.Lenin, O wojnie, armii i obronie ojczyzny, T.1 i T.2, Warszawa 1959; F.Engels, Wybrane pisma wojskowe, Warszawa 1962.

Lenin wychodzili z podstawowego założenia, że armia zrodziła się w wyniku wewnętrznych sprzeczności klasowych, które występowały na tle podziału pracy oraz ugruntowywania się prywatnej własności środków produkcji. Że powstała ona na określonym etapie rozwoju społecznego, a mianowicie wraz z powstaniem klas a następnie państwa. Jest więc ona formą organizacji państwowej dokonanej w sposób zamierzony i celowy dla spełnienia określonych powinności. "Armia - jak stwierdził F.Engels - jest zorganizowanym zespołem uzbrojonych ludzi utrzymywanych przez państwo w celu prowadzenia wojny zaczepnej lub obronnej". 74/

Faktem jest, że bezklasowe społeczeństwa rodowe nie posiadały armii, gdyż nie występował wówczas podział klasowy społeczeństwa. Posiadały jedynie skromne uzbrojenie, które gwarantowało zdobycie pożywienia i obronę warunków bytowania. Badania tak zwanych "struktur zimnych" najwyraźniej potwierdzają to, że wówczas nie toczono żadnych walk, zaś zabłąkanego myśliwego traktowano jako współplemieńca dzieląc z nim wykonywanie codziennych czynności. Dopiero rozpad wspólnoty pierwotnej jest następstwem podziału na zamożnych i biednych, w wyniku czego następują formacje społeczno-polityczne, a ściślej klasy w nich panujące, doprowadziły do utworzenia państwa oraz siły wojskowej. I tak na przykład w okresie niewolnictwa powstawały drużyny wojów, które stały się narzędziem arystokracji rodowej i naczelników wojskowych. Zatem państwo i armia stały się tymi organizacjami, które utrzymywały w posłuszeństwie niewolników i biedotę.

Problem powstania państwa i klasowej istoty armii klasycy marksizmu-leninizmu rozpatrywali w dialektycznej jedności. Analizując poszczególne formacje społeczno-polityczne, ekonomiczny ich rozwój dostrzegli, że utworzona armia służy utrzymywaniu panowania ekonomicznego i politycznego klas posiadających. Jest również narzędziem realizacji

74/ Tamże, s.129.

wytyczonych przez te klasy celów ekonomicznych i politycznych na zewnątrz państwa poprzez wojnę.

Głębsze analizowanie prac klasyków marksizmu-leninizmu, pozwala dostrzec to, że z powstaniem i funkcjonowaniem armii łączone były cechy państwa. W rozważaniach engelsowskich uwypuklone zostały dwie cechy charakterystyczne państwa i połączone ściśle z powstaniem i funkcjonowaniem armii. Pierwsza - terytorialny podział ludzi; i druga - istnienie władzy publicznej, która zorganizowała armię.^{75/} To odkrycie ma szczególne znaczenie metodologiczne tak ze względów ontycznych, jak i gnoseologicznych. Legło bowiem u podstaw trafnego wskazania, że armia jako celowo zorganizowany zespół uzbrojonych ludzi powstała w tym samym czasie co podział klasowy społeczności oraz organizacja państwowa. Natomiast jej rozwój i klasowa istota ma ścisły związek z rozwojem poszczególnych formacji społeczno-ekonomicznych, a w tychże formacjach ze strukturą społeczną, polityczną i ekonomiczną poszczególnych państw.

Armia stanowi zatem trwałą część aparatu państwowego i jest narzędziem polityki klasy społecznej ekonomicznie i politycznie panującej. Klasa ta określać natomiast będzie funkcje armii łącząc je ściśle z polityką zagraniczną i wewnętrzną. Poza tym określać będzie skład społeczno-socjalny kadry kierowniczej wojska, co jest mocno widoczne na przykładzie współczesnych armii burżuazyjnych.

Dlatego też chcąc dostrzec klasowy charakter armii, należy przede wszystkim stwierdzić jakiej klasy społecznej interesy ona reprezentuje i o jakie cele polityczne będzie podejmować walkę. Problem ten dostrzegł bardzo wyraźnie Włodzimierz Lenin, który dowiódł, że klasy posiadające kierują armią i wykorzystują ją do realizacji własnych

75/ Zobacz: F.Engels, Anty-Dühring /Teoria przemocy/, cyt.wyd., s.155, i dalsze. Wyraźne eksponowanie tego problemu znajdujemy również w pracy E.Razina, Historia sztuki wojennej, Warszawa 1958, T.1, s.20.

interesów. Od 1905 roku eksponował ten problem jeszcze szerzej uwypuklając przy tym klasowe ukierunkowanie armii burżuazyjnej do wypełniania funkcji wewnętrznych. 76/

Analizując klasowe determinanty powstania nauki marksistowsko-leninowskiej o istocie armii i jej klasowym charakterze, nie sposób pominąć tego, że rozwój poglądów klasyków na tę problematykę łączony był ściśle z opracowywaniem rewolucji proletariackiej. Wszelako K.Marks, F.Engels wychodzili z podstawowego założenia, że po dokonaniu rewolucji proletariackiej będzie istniała konieczność obrony jej zdobyczy. Sądzi-li przy tym, iż rewolucja ta przeprowadzona będzie w najbardziej rozwiniętych krajach kapitalistycznych. Natomiast dla osiągnięcia ostatecznego zwycięstwa proletariat musi być uzbrojony i odpowiednio zorganizowany. Chodziło zatem o zorganizowanie klasy robotniczej i przekształcenie jej z przedmiotu znajdującego się pod wpływem politycznego oddziaływania burżuazji w decydujący podmiot.

W oparciu o doświadczenia Komuny Paryskiej klasyki marksizmu-leninizmu krystalizowali swój pogląd na problem powstania dyktatury proletariatu i roli w tym względzie uzbrojonego ludu. Doszli do wniosku, że jeśli ma dojść do obalenia starego aparatu władzy - do obalenia państwa burżuazyjnego, to po pierwsze: stara armia musi zostać zniesiona, gdyż nie mieści się w ramach nowego ustroju socjalistycznego. Po drugie - na miejsce starej armii powstać ma, powołana przez nowy ustrój, organizacja wojskowa, która byłaby formą powszechnego uzbrojenia ludu. " Paryż - stwierdził Karol Marks - mógł stawić opór tylko dlatego, że na skutek oblężenia pozbył się armii, na której miejsce stanęła Gwardia Narodowa, złożona głównie z robotników. Dlatego też pierwszy dekret Komuny głosił zniesienie stałego wojska i zastąpienie / stałej regularnej armii państwa burżuazyjnego - J.K./ go uzbrojonym

76/ Por.: W.I.Lenin, Dzieła, T.10, Warszawa 1955, s.43.

ludem. 77/

Do idei zniesienia podziałów klasowych, antagonistycznych sprzeczności społecznych w kapitalizmie poprzez zniesienie stałej armii państwa burżuazyjnego - poprzez rewolucję, nawiązywał często /szczególnie do końca 1917 roku/ Włodzimierz Lenin. 78/ Mówił o powołaniu milicji ludowej, która byłaby powszechną formą uzbrojenia ludu. Rozważania teoretyczne na ten temat stanowią trwałą podbudowę współczesnej teorii i praktyki wojskowej oraz rzeczywistą formę rozwijania świadomości rewolucyjnej mas ludowych.

3.2. Narodziny koncepcji stałej, regularnej armii państwa socjalistycznego

Do klasowych podstaw narodzin stałej, regularnej armii państwa socjalistycznego oraz dla powstania i rozwoju socjalistycznej nauki wojennej, szczególnego znaczenia nabierają leninowskie tezy o konieczności obrony socjalistycznej ojczyzny. Także ważne tezy Lenina o decydującej roli w działaniach wojennych czynnika ekonomicznego i moralnego. Twórca Armii Czerwonej podkreślał również historyczną rolę mas ludowych, ich decydującą rolę w zbrojnej obronie Republiki Socjalistycznej, 79/ bez poparcia których młoda władza radziecka w obliczu wewnętrznej kontrrewolucji i obcej interwencji wojskowej istnieć praktycznie by nie mogła.

77/ K.Marks, Walki klasowe we Francji od 1789 do 1850 roku, w: Dzieła Wybrane, T.1, Warszawa 1949, s.487.

78/ Zobacz np.: Listy z daleka, Dzieła, T.23, Warszawa 1951; Przemówienie do żołnierzy wygłoszone na wiecu w pułku izmaiłowskim, 10/23 kwietnia 1917 r.; oraz "O milicji proletariackiej", w: Dzieła, T.24, Warszawa 1952.

79/ Por.: W.I.Lenin, Dzieła, T.29, Warszawa 1956, s.140; oraz - W.I. Lenin i wojenna organizacja socjalizma, "Wojenna Myśl", nr 2/1968.

Włodzimierz Lenin wskazywał ponadto na obiektywne podstawy opracowania i doskonalenia teoretycznego oraz praktycznego wdrażania nowych zasad organizacji wojskowej. Stał konsekwentnie na stanowisku rozwijania socjalistycznej teorii i praktyki wojskowej. Wychodził przy tym z założenia, iż poparte nową nauką wojenną zasady organizacji wojskowej stanowią będą podstawą organizacji nowoczesnej armii socjalistycznej; podstawą skutecznej obrony rewolucyjnych zdobyczy ludu pracującego miast i wsi, a następnie budowania i obrony socjalistycznego państwa.

Problem narodzin koncepcji i powstania stałej, regularnej armii państwa socjalistycznego był nowym i nie spotykanym dotychczas w praktyce społecznej i teoretycznych uogólnieniach wojskowych. Postawiony został przez W.I.Lenina wówczas, gdy obrona socjalistycznych zdobyczy, mas pracujących została zagrożona zbrojną interwencją i działaniem kontrrewolucji, a więc wtedy, gdy obrona ta stała się obiektywną koniecznością. Nie istniała ona przedtem - powie Lenin - "gdyż wyłoniła się dopiero wtedy, gdy przystąpiliśmy do tworzenia Armii Czerwonej". I dalej: "Było to zadanie trudne, ale również z nim daliśmy sobie radę".^{80/} Utworzenie armii nowego typu - armii socjalistycznej, o odmiennym charakterze klasowym niż armia burżuazyjna, w trudnych warunkach wojennych i bardzo krótkim czasie było czymś wyjątkowo szczególnym, wymagało niezwyklej ofiarności, ogromnej pracy organizacyjnej i ideowo-agitacyjnej.

Nauka marksistowsko-leninowska legła zatem u podstaw klasowych determinant powstania i rozwoju socjalistycznej nauki wojennej. Praktycznym potwierdzeniem trafności jej uogólnień była Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa i jest po dziś dzień współczesna praktyka wojskowa. Potwierdza nam bowiem ona słuszność koncepcji leninowskiej w kwestiach powstania i rozwoju nowej, stałej, regularnej armii państwa

---

80/ W.I.Lenin, Dzieła, T.30, Warszawa 1957, s.405.

socjalistycznego. Również trafność przewidywań w kwestiach opracowywania i doskonalenia naukowych zasad organizacji wojskowej i rozwijania nauki wojennej, czego trwałą podstawę stanowi marksistowsko-leninowska teoria i praktyka oraz socjalistyczne zasady budownictwa wojskowego.

Leninowskie zasady budownictwa wojskowego łączone były i są ściśle z ogólnymi zasadami budownictwa partyjnego i państwowego. Jak wykazuje współczesny rozwój armii socjalistycznej zasady te stały się nie tylko trwałym fundamentem socjalistycznego budownictwa sił zbrojnych i ich rozwoju, lecz również trwałą determinantą rozwoju socjalistycznej nauki wojennej. Do zasad tych - oprócz wyżej wymienionych wskazań - zaliczyć należy:

- kierownictwo partii marksistowsko-leninowskiej siłami zbrojnymi;
- jedność armii z ludem;
- wierność internacjonalizmowi proletariackiemu;
- kadrową organizację armii i marynarki wojennej;
- centralizację kierowania siłami zbrojnymi;
- jednoosobowe dowodzenie;
- wysoką świadomość, świadomą dyscyplinę wojskową;
- stałą gotowość kraju i jego sił zbrojnych do odparcia agresji nieprzyjaciela. ^{81/}

Niezależnie od zachowywania klasowego charakteru armii socjalistycznej, szczególnie ważnym problemem teoretycznym i praktycznym było i jest kształtowanie czynników subiektywnych. Nade wszystko zaś wychowanie żołnierzy i ich dowódców w duchu idei marksizmu-leninizmu, socjalistycznego patriotyzmu i internacjonalizmu. Dodać w tym miejscu należy to, że u podstaw tworzenia armii nowego typu leżała również leninowska zasada przyjaźni narodów, wykluczająca jakąkolwiek dyskrymi-

---

81/ A.Greczko, Siły zbrojne państwa radzieckiego, cyt.wyd., s.37.

nację narodową lub rasową oraz ucisk klasowy.

W przeciwieństwie do armii burżuazyjnej, klasowy charakter armii socjalistycznej wyklucza również jakąkolwiek ekspansję wobec innych narodów. Zakłada natomiast ich przyjaźń i współpracę. Wymowną tego egzemplifikacją jest trwała przyjaźń i braterstwo broni łączące nie tylko żołnierzy własnej armii, lecz również innych armii państw socjalistycznych, zjednoczonych w koalicyjnym systemie obronnym - Układzie Warszawskim.

U podstaw klasowego charakteru armii socjalistycznej leży także jej więź z masami pracującymi, z całym społeczeństwem. Zapewnia ją trwały sojusz klasy robotniczej i chłopstwa, który stanowi podstawę kształtowania ideowego oblicza, wysokiego stanu moralno-politycznego i zdolności bojowej armii.

Włodzimierz Lenin wskazywał na tę ważną problematykę od początków tworzenia armii socjalistycznej. Podkreślał, iż należy umacniać kierownictwo partyjne wojskiem oraz przestrzegać zasad kompletowania armii, ze szczególnym uwzględnieniem zasad polityki kadrowej wobec dowódców i komisarzy wojskowych. "Budując nową armię - stwierdził między innymi - powinniśmy brać dowódców tylko z ludu. Tylko czerwoni oficerowie będą mieli wśród żołnierzy autorytet i potrafią ugruntować w naszej armii socjalizm. Tylko taka armia będzie niezwyciężona".^{82/} Dość należy przy tym, iż z chwilą powstania Armii Czerwonej - obok klasowej rekrutacji kadr dowódczych - niezwykle dużą wagę przywiązywano do podnoszenia ich kwalifikacji fachowych i politycznych. Na przykład pod koniec 1918 roku na specjalnych kursach doskonaliko swoje umiejętności ponad 1700 dowódców i komisarzy ludowych, rekrutujących się spośród klasy robotniczej i chłopstwa.

Leninowska zasada jedności armii z ludem, która jest w armii

82/ W.I.Lenin, Dzieła, T.28, Warszawa 1954, s.471.

socjalistycznej ważną determinantą jej klasowego charakteru, odnosi się nie tylko do dowódców i oficerów politycznych. Odnosi się do całej kadry, w tym również do pracowników naukowych wojska. Obejmuje swym zasięgiem masy żołnierskie, które są głównym źródłem siły bojowej armii. Przekładając ją na język konkretnych powinności zauważamy, iż w praktyce współczesnej zasada ta oznaczać będzie potrzebę obrony socjalizmu tak, jak broni się niepodległości oraz równość wszystkich obywateli do służby w siłach zbrojnych, by uczestniczyć w obronie socjalistycznego państwa, jeśli zajdzie taka konieczność.

x

x

x

W marksistowskiej analizie filozoficzno-socjologicznej dotyczącej klasowego charakteru armii podkreśla się, że przed powstaniem ustroju socjalistycznego, armia jako instytucja państwowa służyła klasie panującej i działała zgodnie z jej interesami. Podobne konstatacje przewijają się w rozważaniach leninowskich, które nasuwają ważne zagadnienia związane ze współczesnością. Można by je wyrazić w formie następujących pytań: Jakie implikacje teoretyczne wynikają współcześnie z tych trafnych uogólnień klasyków marksizmu-leninizmu - to po pierwsze? I po drugie - na ile praktyka współczesnej armii burżuazyjnej daje potwierdzenie klasowych determinant jej istnienia? Chodzi tu oczywiście o marksistowskie ujęcie problemu klasowości tejże armii i pewne analizy porównawcze z armią socjalistyczną.

Ustosunkowując się do tej złożonej problematyki, sądzimy że współczesne implikacje teoretycznych i naukowych uogólnień marksistowsko-leninowskich odnosić należy w pierwszym rzędzie do analizowania podstawowych funkcji armii współczesnych. Następnie do wszelkich analiz socjologicznych dotyczących składu społeczno-socjalnego kadry zawodowej. Te dwie bowiem sprawy stanowią dziś zasadnicze determinanty

określania klasowego charakteru armii oraz stanowią podstawowe źródła do bezpośredniego określania zasadniczych różnic między armią burżuazyjną a armią socjalistyczną.

Jak wykazuje praktyka, funkcje armii burżuazyjnej mają inne uwarunkowania klasowe i naukowo-metodologiczne. Inny jakościowo był - jest - i pozostanie ich zakres w państwie burżuazyjnym, a inny w państwie socjalistycznym - mimo iż nazwa "funkcja wewnętrzna" i "funkcja zewnętrzna" jest jednakowa dla obu armii.

Pod względem spełnianych funkcji współczesna armia burżuazyjna jest klasowa w tym sensie, że:

- po pierwsze, w przypadku zaistniałego konfliktu między klasą panującą, a klasowym przeciwnikiem burżuazji - klasą robotniczą, stanie zawsze po stronie tej pierwszej, broniąc podstaw ustrojowych kapitalizmu;

- po drugie, stanowi ważne narzędzie prowadzenia polityki zagranicznej stosownie do interesów klasy ekonomicznie i politycznie panującej;

- po trzecie, występuje jako zdecydowany "strażnik ustroju", używana bywa często jako swego rodzaju siła policyjna w bezpośrednich starciach z klasą robotniczą. Używana bywa nawet wtedy, gdy nie są jeszcze zagrożone istniejące podstawy ustrojowe kapitalizmu. ^{83/}

Natomiast pod względem społeczno-socjalnym klasowy charakter tej armii przejawiał się będzie w odpowiednim składzie kadry zawodowej. Będzie on bowiem najbardziej wyraźnym odzwierciedleniem klasowego charakteru państwa burżuazyjnego. Za przykład i współczesne poparcie marksistowsko-leninowskich determinant klasowych oraz poparcie powyższych wywodów, niech nam posłuży ogólna charakterystyka korpusu oficerskiego armii Stanów Zjednoczonych i składu kadry zawodowej Bundeswehry.

83/ J.J.Wiatr, Socjologia wojska, Warszawa 1982, s.217.

W Bundeswehrze ^{84/} korpus oficerski jest tak kształtowany zarówno pod względem jej rodowodu, składu socjalnego, jak i ideologicznym, by identyfikował się z państwomonomopolistycznym ustrojem RFN i jej polityką. Zasada ta przyjęta została za trwałą podstawę organizacji sił zbrojnych Republiki Federalnej Niemiec. W pierwszych latach istnienia Bundeswehry zdecydowana większość kadry wywodziła się z armii hitlerowskiej. Jak stwierdza W. Markiewicz: "Według ostrożnych szacunków przeprowadzonych w 1957 roku - w wyniku działań wojennych, wyroków alianckich i śmierci wskutek następstw wojny, niemiecka generalicja straciła 25% swojego składu kadrowego. Pozostali mogli w większości oddać się do dyspozycji nowej władzy przy tworzeniu Bundeswehry". ^{85/}

Dawni oficerowie i generałowie Wehrmachtu przygotowywali plany odbudowy armii i jako zasłużeni dla kół rządzących w RFN stanowili podstawowy trzon kadry. Do dziś korpus generałów i oficerów starszych Bundeswehry zachowuje klasowy charakter. Żaden z generałów i pułkowników nie wywodzi się z klasy robotniczej lub chłopstwa. I tak na przykład na ogólną liczbę /według danych z 1980 roku/ 214 generałów, aż 173 wywodzi się z rodzimej arystokracji, właścicieli przedsiębiorstw, rodzin wojskowych i policjantów oraz urzędników państwowych. Pozostałych 41 generałów wywodzi się z rodzin posiadaczy ziemskich, drobnych posiadaczy i wolnych zawodów.

Również w korpusie oficerów starszych wszelkie pierwszeństwo przy obsadzie stanowisk, awansowaniu mają te warstwy, których ideologia i poglądy polityczne odpowiadają burżuazji i wielkiemu kapitałowi. ^{86/}

84/ Szerszą analizę armii RFN znajdujemy w opracowaniach: B. Maszłanka, Cztery oblicza militarystyki, Warszawa 1971, s. 210-226; K. Ochocki, Podstawy ideologiczne wychowania Bundeswehry, Warszawa 1964; M. Rodak, Korpus oficerski Bundeswehry, "Wojsko Ludowe", nr 2/1976; W. Tomawski, Bundeswehra drugiej połowy lat siedemdziesiątych, Warszawa 1980.

85/ W. Markiewicz, Struktura polityczna Niemiec Zachodnich, "Polityka", nr 5/1968.

86/ Prawidłowości te znajdują odzwierciedlenie w opracowaniach teoretyczno-socjologicznych ukazujących się w RFN. Na przykład: H. Wrede, /cd. przypisu na str. 74/

Przez pierwsze 10 lat istnienia Bundeswehry /1955-1965/ w skład tego korpusu wchodziłi oficerowie armii hitlerowskiej. Obecnie na ogólną liczbę 12762 oficerów starszych, aż 9348 wywodzi się z rodzin urzędników państwowych, właścicieli przedsiębiorstw, wojskowych i policjantów, rzemieślników i właścicieli sklepów oraz wolnych zawodów. Pozostałe 3414 wywodzi się spośród innych warstw społecznych, chłopów i robotników - przy czym dodać należy, iż ani jeden pułkownik nie wywodzi się z tychże warstw. Podobnie jest w najbardziej liczonym korpusie oficerskim Bundeswehry - wśród oficerów młodszych.

W zbliżony sposób przedstawia się pod względem składu społeczno-socjalnego klasowy charakter korpusu oficerskiego sił zbrojnych USA.^{87/} W latach pięćdziesiątych znikomy był na przykład w tym korpusie udział ludzi z pochodzeniem robotniczym - zaledwie 5%, trzykrotnie większy - około 15%, był udział synów posiadaczy gospodarstw farmerskich /farmerów/. Największy zaś procentowo udział - bo około 40% kadry zawodowej, mają synowie pochodzący ze środowisk wolnych zawodów i personelu kierowniczego. Natomiast synowie właścicieli przedsiębiorstw przemysłowych, biznesmenów stanowią dość wysoki procent w lotnictwie i we flocie: w lotnictwie 26%, we flocie 32%, zaś w armii lądowej 19%.

W latach osiemdziesiątych w amerykańskim korpusie oficerów sił lądowych około 50% kadry wywodziło się z wyższych klas społecznych i posiadających: z elity przemysłowej, arystokracji, właścicieli latyfundiów, kierownictw koncernów i dużych zakładów przemysłowych oraz rodzin wojskowych i policjantów - głównie rodzin wyższych oficerów. Na pozostałe 50% przypadało: 45% ze średnich i niższych kręgów burżuazji, głównie urzędników państwowych, właścicieli mniejszych zakładów prze-

---

/cd.przypisu ze str.73/ Der Wandel der gesellschaftlichen Schichtung des Offizierskorps, "Werkunde", nr 6/1972; oraz "Der Spiegel", nr 49/1975.

87/ Zobacz: J.J.Wiatr, Wojsko, społeczeństwo, polityka Stanów Zjednoczonych, Warszawa 1962, s.185-187; E.Szopka, Klasowy charakter wojska, w: Wojsko w systemie politycznym państwa, WAP, Warszawa 1980, s.56 i dalsze.

mysłowych i latyfundiów, wojskowych i policjantów; 5% ze środowisk robotniczych i urzędniczych, w tym inteligencji pracującej.

Jeszcze bardziej elitarny jest korpus oficerski armii brytyjskiej. Nie zatrudnieni są w nim bowiem oficerowie /nie znajdują się w nim/, którzy wywodziliby się ze środowisk biedniejszych. Klasowy charakter tej armii - w odniesieniu do składu społeczno-socjalnego - zachowywany jest, z jednej strony, poprzez kultywowanie rodzinnych tradycji, gdyż około 50% kadry oficerskiej wywodzi się z rodzin wojskowych. Z drugiej zaś strony - poprzez czuwanie państwa nad dostępem wybranych grup społecznych do korpusu oficerskiego. W wyniku czego pozostałe 50% wywodzi się z samych szczytów burżuazji oraz ze średnich i niższych jej kręgów.

Tak więc, między klasowym charakterem armii burżuazyjnej, jej składem i pozycją społeczną kadry zawodowej występuje ścisły związek. Z jednej bowiem strony poprzez skład społeczny utrzymywany jest klasowy charakter armii w ten sposób, że spośród niewielkiej części społeczeństwa czołowych państw kapitalistycznych /około 5-7%/ wywodzi się podstawowy trzon korpusu oficerskiego sięgający 90%. Warto również dodać, że trudno jest dziś teoretykom burżuazyjnym ukrywać klasowość tejże armii. Ukrywa się natomiast bardzo skrupulatnie ścisłe powiązania genetyczne kadry kierowniczej, dowódczo-sztabowej, naukowej i dydaktycznej, ze strukturą społeczną klas posiadających i sprawujących władzę. Z drugiej zaś strony - poprzez klasowość składu kadry wojskowej, klasy posiadające zapewniają sobie jej lojalność oraz to, że armia burżuazyjna występować będzie w charakterze ekspozytora jej woli. Poza tym struktura klasowa ma bezpośredni wpływ na kształtowanie się całości kształtu stosunków panujących w armii.

Uwzględniając zatem podstawy teoretyczne klasowych determinant powstania i rozwoju marksistowsko-leninowskiej nauki o istocie armii i jej klasowym charakterze, a także przedstawioną współcześnie prak-

tyką, w podsumowaniu stwierdzić należy:

- między klasowym charakterem armii burżuazyjnej, jej składem i pozycją społeczną kadry zawodowej, a strukturą socjalną klas posiadających istnieje ścisły związek;

- klasowy charakter armii burżuazyjnej utrzymywany poprzez skład społeczno-socjalny zapewnia kapitalistom podporządkowanie kadry kierowniczej, burżuazyjno-ideologiczne jej kształtowanie i utrzymywanie w ścisłym posłuszeństwie klasowym;

- klasowy charakter armii burżuazyjnej przejawiał się również będzie poprzez wypełnianie podstawowych funkcji społecznych. Odnosić się to będzie do wypełnianej funkcji wewnętrznej /o czym była wcześniej mowa/ oraz funkcji zewnętrznej, która występuje w dialektycznym związku z całokształtem polityki zagranicznej państwa kapitalistycznego.

Ważną sprawą, która może być przedmiotem interpretacji podmiotowych oraz dokonywania krytycznych badań socjologiczno-wojskowych, jest problem związku stosunków społecznych panujących w państwie kapitalistycznym, ze stosunkami społecznymi panującymi w armii burżuazyjnej. Wiadomo wszakże, iż struktura klasowa znajdująca bezpośrednio odbicie w elitarności kadry zawodowej, wywierać będzie bezpośredni wpływ na całokształt stosunków panujących w armii.

----- x ----- x -----

Nowy charakter armii socjalistycznej określa jej - inne niż armii burżuazyjnej - przeznaczenie. Podstawowym bowiem przeznaczeniem sił zbrojnych państwa socjalistycznego jest obrona kraju przed agresją z zewnątrz. Ważne miejsce i rola przypada także siłom zbrojnym we wspieraniu całokształtu rozwoju społeczno-politycznego i gospodarczego państwa.

Podstawowe funkcje armii socjalistycznej wynikają z ustroju

społeczno-politycznego i gospodarczego kraju oraz ważnej roli sił zbrojnych w obronie granic państwowych i socjalizmu. Jak stwierdził gen. armii Wojciech Jaruzelski, charakteryzując istotę klasową i nową rolę armii w społeczeństwie socjalistycznym: "Funkcje armii socjalistycznej stanowią swoisty odpowiednik funkcji socjalistycznego państwa. Są to dwie podstawowe funkcje a raczej ich zespoły: głównie zewnątrzna, wynikająca ze stanu stosunków międzynarodowych, oraz współcześnie rozumiana funkcja wewnętrzna, przejawiająca się w życiu społeczności socjalistycznej".^{88/}

Od momentu powstania socjalistycznego państwa najważniejszą funkcją sił zbrojnych stała się funkcja zewnętrzna, wynikająca z narodowych i internacjonalistycznych racji nadrzędnych. Współcześnie składają się na nią:

- obrona socjalistycznego ustroju przed wrogiem zewnętrznym oraz zapewnienie trwałego bezpieczeństwa i niepodległości socjalistycznej ojczyźnie;

- obrona socjalizmu i pokoju w imię zapewnienia spokojnego i twórczego rozwoju społeczeństw. Funkcją tę utożsamiamy ze współczesną obroną granic państwowych, którą realizujemy w ścisłym sojuszu obronnym państw socjalistycznych - Układzie Warszawskim.

- udział żołnierzy ludowego Wojska Polskiego w internacjonalistycznych misjach /pokojowych misjach ONZ/ służących sprawie pokoju i zapewnienia wolności narodów.

W złożonym procesie kształtowania ludowej państwowości armia socjalistyczna staje się ważnym czynnikiem społecznej integracji. Przyczynia się do umacniania sojuszu robotniczo-chłopskiego, więzi narodowych oraz stanowi istotną siłę inspirującą zaangażowanie społeczno-polityczne i konsolidującą patriotyczne siły społeczeństwa. Zatem funkcja

---

88/ W. Jaruzelski, Istota klasowa i nowa rola armii w społeczeństwie socjalistycznym, w: "Problemy Pokoju i Socjalizmu", nr 7/1975, s. 37.

wewnętrzna np. ludowego Wojska Polskiego ulega ewolucji w kierunku działania na rzecz wspierania rozwoju socjalistycznej rzeczywistości głównie poprzez:

- realizowanie zadań ideowo-wychowawczych;
- podejmowanie i realizowanie zadań gospodarczych;
- przedsięwzięcia naukowo-techniczne służące gospodarce narodowej.

Ważną część poszukiwań badawczych stanowią współcześnie stosunki panujące w armii socjalistycznej. Badanie tego społecznie ważnego problemu ma swoje odzwierciedlenie w przedmiocie socjologii wojska i wojen. Nowy jednakże charakter armii socjalistycznej powoduje nowe kształtowanie wszelkich odniesień społecznych i służbowych - w tym stosunków międzyludzkich. Ich podstawą jest - inny od kapitalistycznego, a także nowy - socjalistyczny ustrój społeczno-polityczny, ideologia marksistowsko-leninowska traktująca człowieka podmiotowo - jako najwyższą wartość. Określają je również wspólne wartości ideowo-moralne wynikające z racji nadrzędnych, do których zaliczyć należy obronę ojczyzny, socjalistycznego ustroju oraz zapewnienie niepodległości i spokojnego rozwoju mas pracujących.

Z ideologii marksistowsko-leninowskiej, klasowych i naukowych determinant armii socjalistycznej wynikać będą więzi ideowe, społeczne, intelektualne i kulturalne przełożonych i podwładnych wywodzących się z jednych i tych samych środowisk. Z klasowego charakteru naszej armii wynikać także będą podstawowe determinanty norm współżycia zbiorowości wojskowej oraz podstawy kształtowania socjalistycznego obyczaju wojskowego. ^{89/} Ten zaś bogactwem tradycji i form zachowań żołnierskich /w toku służby i życiu pozasłużbowym/ służy ze wszech miar społecznemu interesowi ogółu, a także indywidualnemu dobru.

^{89/} Por.: Zasady etyki i obyczaje żołnierzy zawodowych LWP, Warszawa 1983, s.5-13.

W sumie, marksistowsko-leninowska nauka o istocie armii i jej klasowym charakterze ma społeczno-historyczne i współczesne zastosowanie praktyczne. W przeszłości uwidoczniło się to najwyraźniej poprzez leninowskie zasady budownictwa wojskowego; poprzez tworzenie armii nowego typu oraz sformułowanie naukowych zasad jej organizacji i rozwoju. Także poprzez stworzenie naukowych podstaw określania klasowości armii. Zastosowanie tej nauki ma szczególne znaczenie przy rozpatrywaniu współczesnej teorii i praktyki w odniesieniu do obu armii - armii burżuazyjnej oraz armii socjalistycznej.

Marksistowsko-leninowska nauka ukazuje klasową istotę i charakter armii dowodząc, że powstała ona na określonym etapie rozwoju społecznego wraz z powstaniem klas a następnie państwa. O klasowości armii stanowi klasowy charakter państwa, zaś u podstaw klasowego charakteru zarówno państwa, jak i armii leży klasowość społeczeństwa.

U podstaw klasowego charakteru armii socjalistycznej leży ustrój społeczno-polityczny, w ramach którego utrwalony jest sojusz klasy robotniczej, chłopstwa i inteligencji pracującej. Socjalistyczna ideologia stanowi także podstawę kształtowania stanu moralno-politycznego i ideowego oblicza armii.

Z ustroju społeczno-politycznego i gospodarczego kraju wynikają funkcje współczesnej armii socjalistycznej: funkcja zewnętrzna i funkcja wewnętrzna. Między tymi funkcjami a organizacją państwową istnieje ścisły związek. Występuje on również między składem i świadomością mas pracujących, a składem społecznym i pozycją żołnierzy zawodowych oraz sposobem rekrutacji i organizacji wojskowej.

R O Z D Z I A Ł   I I

GNOSEOLOGICZNE, METODOLOGICZNE I SPOŁECZNO-HISTORYCZNE PODSTAWY NAUKI WOJENNEJ

Specyficzność powstania i rozwoju marksistowsko-leninowskiej nauki wojennej pozwala zauważyć, że współczesne rozstrzygnięcie jej zasadniczych problemów metodologicznych nie jest możliwe, ani też prawidłowe bez uwzględniania analiz dialektyczno-materialistycznych. Nade wszystko zaś bez uwzględniania podstaw gnoseologicznych, które znajdują materializację we współczesnej nauce i społecznej praktyce. Podstawy te będą zawierały aspekt wspólny dla każdego procesu poznawczego, naukowych uogólnień wyników badań, indywidualnej i społecznej praktyki.

U podstaw analiz teoriopoznawczych leży bowiem - jak stwierdził Fryderyk Engels - "przeobrażanie przyrody przez człowieka, a nie sama przyroda jako taka". I to właśnie "jest najbardziej istotną i bezpośrednią podstawą myślenia ludzkiego i w miarę tego, jak człowiek uczył się zmieniać przyrodę, rozwijała się jego inteligencja". ^{1/}

Dialektyczno-materialistyczne podstawy współczesnej wiedzy o obiektywnych prawach społecznych są warunkiem wyjaśniania złożonych zjawisk dotyczących wojny i walki zbrojnej, genezy i istoty armii, jej klasowego charakteru oraz wielu innych zagadnień poznawczych nauki wojennej. Wskazują tym samym, że powstanie i rozwój socjalistycznej nauki wojennej odbywa się w ścisłym związku z filozofią marksistowską, a ściślej teorią i metodologią materializmu dialektycznego i materializmu historycznego. Filozofia marksistowska stanowi bowiem trwały fundament metodologiczny i światopoglądowy socjalistycznej nauki wojennej.

Szczególnie ważnym problemem gnoseologicznym i podmiotowym nauki wojennej jest ukazywanie jej związku z rozwojem społeczno-ekonomicznym

1/ F.Engels, Dialektyka przyrody, Warszawa 1952, s.240.

i politycznym państwa. Dialektyka rozwoju sił zbrojnych związana jest bowiem z ekonomiczno-historycznymi i społeczno-politycznymi uwarunkowaniami. Na podstawie tychże uwarunkowań można również ukazać dialektykę poszukiwań naukowych w dziedzinie wojskowej oraz ukazywać jej związek z prowadzonymi działaniami wojennymi.

1. Podstawy gnoseologiczne

Poznanie ludzkie jest historycznym, społecznie aktywnym i świadomym procesem indywidualnego i społecznego działania. Jest to proces zmierzający, poprzez pokolenia ludzkie, do pełnego zgłębienia rzeczywistości, którego praktycznie żadne pokolenie zakończyć nie może, gdyż jego trwanie określa ciągle zmieniająca się obiektywna rzeczywistość oraz poznający ją podmiot - człowiek.

Zdobywana i rozszerzana pod wpływem potrzeb społecznych wiedza jest jednakże nieodzownym warunkiem rozwoju człowieka, społeczeństwa i rozwijanych w tym społeczeństwie nauk. W tym wyraża się rewolucyjny i w ostatecznym rachunku ideologiczny aspekt marksistowskiej teorii poznania, która stanowi ważną podstawę rozwoju innych nauk. 2/

Praktyka dowodzi, że ze skutecznością i celowością działań poznawczych człowieka związane są dialektycznie jego potrzeby praktyczne. Im podporządkowywane bywają potrzeby badawcze i ich uogólnienia. Zatem praktyczna strona gnoseologii wyraża się w tym, że uzyskiwana wiedza umożliwia społeczeństwu poznanie związków przyczynowo-skutkowych w tej lub innej dziedzinie. Umożliwia następnie określanie i wyznaczanie niezbędnych środków na prowadzenie badań; pozwala formułować cele tychże badań, a zarazem w oparciu o modelową znajomość związków przyczynowo-skutkowych lub właściwości badanych w przeszłości zjawisk, przewidywać

2/ Por.: P.W.Kopnin, Dialektyka jako logika i teoria poznania, Wrocław 1978, s.48-50; H.Kubiak, Ideologiczne funkcje kultury i nauki, w: I Ogólnopolska Partyjna Konferencja Ideowo-Teoretyczna, Warszawa 1982, s.65; Osnovy Marksistsko-Leninskoj Filozofii, Moskwa 1982, s.150-154.

także wyniki działalności podmiotowej w zakresie poznania i praktycznego działania.

Analiza poznania jako wyrazu społeczno-historycznego rozwoju i aktywności ludzkiej pozwala dostrzec zarówno jego celowość, jak i nieodporność. Wynika to z przyczyn obiektywnych, które określane są społeczną potrzebą badania rzeczywistości. Mimo napotykaných trudności ludzie rozszerzają swoje możliwości odkrywczе, dążąc ciągle do rozumienia i wyjaśniania nowych zjawisk, które wynikają ze społecznej potrzeby ich rozwiązywania. Dążąc na przykład do przedłużenia i ochrony ludzkiego życia zwalczą się wszystkie te choroby, które atakują społeczeństwo. Jednakże przezwyciężenie jednych /między innymi gruźlica/ nie oznacza wcale rezygnacji z dalszych wyników badawczych w medycynie; albowiem pojawiają się inne choroby /np. choroby XX wieku - serca, nowotworowe/ itd. To samo odnosi się do innych dziedzin ludzkiego życia, gdzie przezwyciężenie jednych trudności podnosi wiedzę na kolejny wyższy stopień, lecz nie kończy procesu poznania.

W społeczno-historycznym i rozwojowym procesie poznania ludzie żyjący w poprzednich epokach społeczno-historycznych pozostawiali swym następcom bogatą spuściznę wiedzy. Fakt ten jest potwierdzeniem bogactwa możliwości ludzkich wyrażającego się rozwojem panowania człowieka nad siłami przyrody. Dlatego też współczesne poznanie, nauka stanowią sumaryczny dorobek tysięcy lat rozwoju ludzkich umiejętności zmierzających do przekształcania przyrody i społeczeństwa. Współczesny człowiek, społeczeństwo kontynuuje ten społeczno-historyczny proces, jakim jest gnoseologia, podnosząc tym samym do kolejnego - wyższego stopnia wiedzę ludzką.

Wiedza ta jest wciąż sprawdzana i korygowana w całokształcie ludzkiego działania. Fakt ten akcentowali niejednokrotnie klasycy marksizmu-leninizmu wskazując, że w praktyce życia społecznego występuje możliwość i potrzeba dokonywania konfrontacji założeń teoretycznych z

praktycznymi rezultatami prowadzonych działań.

1.1. Przedmiot i zakres badań teorii poznania

Od początków dziejów ludzkości cechowało człowieka dążenie do poznawania otaczającej go rzeczywistości. W długotrwałym procesie gnoseologicznym doskonalily się umiejętności ludzi, ich możliwości poznawcze i aparatura naukowo-badawcza. Umożliwiała ona coraz głębsze uzyskiwanie wiedzy o otaczającym człowieka świecie oraz możliwościach jego poznawania. Procesowi temu towarzyszyło formułowanie wielu teorii i uogólnień - w tym i wojskowych - w zależności od zakresu badanej rzeczywistości, tematyki badawczej i nauk szczegółowych oraz punktu widzenia badającego podmiotu.

Teoria poznania /gnoseologia/,^{3/} jest nauką odpowiadającą na podstawowe pytanie: Jak zdobywać prawdziwą wiedzę o otaczającej człowieka rzeczywistości przyrodniczej i społecznej? Ponadto traktuje o możliwościach i zdolnościach człowieka w poznawaniu świata i osiągnięciu prawdy, czyli zgodności wiedzy z obiektywnie istniejącą rzeczywistością. Z tego też względu stanowi podstawę powstawania i rozwoju każdej dziedziny wiedzy ludzkiej. Szczególne podstawy metodologiczne stwarza zakres przedmiotowych zainteresowań gnoseologii, a także marksistowskie pojmowanie przedmiotu i podmiotu w teorii poznania oraz treści poznania i czynności poznawczych.

W zakresie przedmiotu zainteresowań teorii poznania /gnoseologii/ mieszczą się następujące jej części składowe:

- podmiot i przedmiot badań naukowych;
- źródła ludzkiego poznania;
- metodologia nauki;
- teoria prawdy oraz jej kryterium.

3/ Teoria poznania, lub inaczej gnoseologia, epistemologia wywodzi się od greckiego słowa gnosis - wiedza, bądź episteme - wiedzieć, połączonego ze słowem logos - nauka.

Jako długotrwały proces społeczny, poznanie zawsze stanowiło i stanowi wyraz twórczego i aktywnego zaangażowania podmiotu /człowieka/. Jest swoistym rodzajem historii społecznej przechodzenia od niewiedzy do wiedzy coraz pełniejszej. Jest przechodzeniem człowieka od powierzchownego i bardzo ogólnego poznawania materialnej struktury świata do coraz bardziej szczegółowej jego analizy. Analizy dokonywanej przez nauki ścisłe i humanistyczne. Przetwarzając bowiem świat przyrody i świat stosunków międzyludzkich człowiek poznaje go coraz dokładniej i głębiej. Wiąże się z tym również powstawanie uogólnień teoretycznych, naukowych^{4/}. A zatem poznanie prowadzi do odkrywania coraz większego bogactwa struktury i właściwości poznawanych rzeczy, zjawisk, faktów w oparciu o metody i techniki badawcze, które podobnie jak i cały proces poznania są doskonałe.

W analizie podstaw rozwoju nauki, w marksistowskiej teorii poznania wyodrębnia się dwa podstawowe rodzaje poznania. Należą do nich:

- poznanie potoczne, i
- poznanie naukowe. ^{5/}

Poznanie potoczne ogranicza się w zasadzie do opisu faktów. Nie zawiera ono ścisłości, precyzji i adekwatności naukowego uzasadniania oraz opisu rzeczywistości. Zawiera natomiast przyjmowane bezkrytycznie wyjaśnienia powierzchowne, obiegowe, a nawet sprzeczne opinie. ^{6/} Choć z drugiej strony, między poznaniem potocznym a poznaniem naukowym istnieje pewien związek. Wynika on z tego, że poznanie potoczne wywierało

4/ Por.: W.I.Lenin, Materializm a empiriokrytycyzm, Dzieła, T.14, Warszawa 1949, s.114-115; T.M.Jaroszewski, Osobowość i wspólnota, Warszawa 1970, s.48; Tenże, Marksistowska teoria poznania, w: Filozofia marksistowska, Warszawa 1970, s.133 i dalsze; Osnowy marksistowsko-leninowskiej filozofii, cyt.wyd., s.154 i dalsze.

5/ We współczesnej literaturze marksistowskiej dominującej analizie poddawane są te dwa rodzaje poznania. Spotkać można jednak prace, gdzie oprócz poznania potocznego i naukowego, wyodrębniane jest poznanie artystyczne i poznanie religijne. Zobacz: T.M.Jaroszewski, Marksistowska teoria poznania, cyt.wyd., s.134-139.

6/ Por., Tamże, s.134-135.

znaczący, istotny wpływ na poznanie naukowe przez długie wieki. Obecnie poznanie naukowe spełnia coraz większą rolę w kształtowaniu poglądów potocznych.

Poznanie naukowe stanowi najbardziej właściwy i skuteczny sposób zdobywania wiedzy oraz porządkowania i wzbogacania nauk dotychczas już rozwiniętych. Dokonuje się to poprzez:

1/ zbieranie odpowiednich danych empirycznych o przedmiotach poznania, o ich wzajemnych stosunkach i współzależnościach, o ich przemianach;

2/ odpowiednio przeprowadzoną analizę danych empirycznych przy pomocy wypracowanych przez poszczególne dyscypliny pojęć i kategorii;

3/ systematyzowanie wyników tych operacji badawczych poprzez tworzenie określonych, uporządkowanych i niesprzecznych wewnątrznie zespołów naukowych twierdzeń. ^{7/}

Mimo istotnych różnic w zakresie obiektywnych i subiektywnych podstaw zdobywania wiedzy, wymienione rodzaje poznania mają pewną cechę wspólną. Stanowi ją dążenie badającego - podmiotu do odtworzenia przez zmysły i rozum /myśl ludzką/ otaczającej rzeczywistości, a także dążenie do doskonalenia w jej odzwierciedlaniu, wyrażaniu.

1.2. Przedmiot i podmiot w gnoseologii oraz treść poznania i czynności poznawcze

Materializm dialektyczny wskazuje, że obiektywnie istniejąca rzeczywistość, niezależnie od form jej istnienia jest poznawalna, odbija się w świadomości ludzkiej. Jednocześnie obiektywny świat, zachodzące w nim procesy, które są przedmiotem poznania, istnieją na zewnątrz poznającego podmiotu /człowieka/ i niezależnie od niego. Dla głębszego wyjaśnienia przedmiotu poznania posłużymy się wypracowanym od dawna pojęciem materii, służącym do oznaczania obiektywnej rzeczywisto-

^{7/} Tamże, s.138.

ści, którego używa Włodzimierz Lenin. "Materia - pisze - jest filozoficzną kategorią służącą do oznaczania obiektywnej rzeczywistości, która dana jest człowiekowi we wrażeniach, którą nasze wrażenia kopiuja, fotografują, odzwierciedlają, a która istnieje niezależnie od nich". 8/ Czyli istnieje niezależnie od poznającego podmiotu.

Tak więc w marksistowskiej teorii poznania przez przedmiot poznania rozumie się obiektywnie istniejącą rzeczywistość, materię, niezależnie od form jej istnienia, a także całokształt rozwijanych warunków materialnego i duchowego życia społeczeństwa i człowieka. Ludzie bowiem poznając rzeczywistość poznają również siebie. Współżyjąc z innymi ludźmi i współdziałając z nimi, kształtują swoje poglądy naukowe, ideowo-polityczne, moralne itp.

Przedmiot będzie więc w poznaniu zawsze tym, czego dotyczą nie tylko psychiczne akty świadomości, lecz przede wszystkim zawarte w nich treści obiektywne. Jego istnienie jest dialektycznie niezależne od poznającego podmiotu, jeśli ten podmiot nie zechce być przedmiotem własnego poznania. Zatem przedmiotem poznania będzie ogół praw rządzących przyrodą oraz społeczeństwem ludzkim. Co się zaś tyczy poznania ludzi, społeczeństwa, będą to przede wszystkim: "historia materialnej i duchowej egzystencji w różnych epokach historycznych i odpowiadające tym warunkom egzystencji, wyrosłe z jej podłoża także określone formy świadomości społecznej". 9/

W oparciu o dotychczasowe rozważania można postawić następujące pytanie: Czy istniejąca obiektywnie rzeczywistość, w tym istniejące uogólnienia naukowe i odpowiadające im teorie, mogą być całkowicie poznane? Na pytanie to można odpowiedzieć uwzględniając jego złożoność. Choć bowiem przedmioty poznania istnieją na zewnątrz poznającego podmiotu i

8/ W.I.Lenin, Materializm a empiriokrytycyzm, cyt.wyd., s.145.

9/ E.Mazur, Wybrane problemy marksistowskiej teorii poznania i metodologii badań naukowych, ASG WF, Warszawa 1974, s.14.

niezależnie od niego, to jednak mogą być i są poznawane oraz przekształcane w praktyce. Możliwość owego przekształcenia lub naukowego uogólnienia zależy od woli, świadomości, stanu funkcjonowania narządów zmysłowych podmiotu oraz jego systemu nerwowego, a także możliwości naukowo-technicznych. Jednakże wszechstronna złożoność struktury obiektywnie istniejącej rzeczywistości wymaga stwierdzenia, że istniejący świat nie może być poznany w sposób ostateczny. Zachodzą w nim bowiem coraz to nowe zmiany powodujące powstawanie kolejnych oraz zanik starych, co łączy się z tym, że poznanie pierwszych rodzi potrzebę poznawania następnych zmian itd.

Istnieje ponadto pewna kolejność badania rzeczywistości, a nade wszystko konieczność selekcjonowania badanych problemów. To znaczy, wybierania z ogółu badania tych, które są najbardziej potrzebne człowiekowi, społeczeństwu, które są warunkiem rozwoju. Odnosząc tę prawidłowość do nauki wojennej zauważyć należy, iż takimi potrzebami będzie np. rozwój dziedzin uprawianych obecnie, które będą miały najbardziej znaczące miejsce w doskonaleniu podstaw obronnych państwa i koalicji obronnej - Układu Warszawskiego. "Przewiduje się, że wśród nauk podstawowych rozwinie się przede wszystkim ogólna teoria wojny i walki zbrojnej, szczególnie w zakresie badań zmierzających do wykrycia dalszych prawidłowości wojny i walki zbrojnej, sformułowania szczegółowych praw naukowych oraz precyzyjnego określenia zasad prowadzenia tej walki. Wśród nauk stosowanych główny nacisk położony zostanie prawdopodobnie na rozwój: zasad sztuki operacyjnej i taktyki, a także teorii dowodzenia, obrony powietrznej, rozpoznania, walki radioelektronicznej, maskowania, zaopatrywania i obsługi wojsk, obrony cywilnej, metodyki i prognostyki". 10/

W marksistowsko-leninowskiej teorii poznania wyznawana jest na-

---

10/ Nauka i doktryna wojenna. Problematyka narodowa i internacjonalistyczna /Kierownictwo zespołem J.Kamiński/, Warszawa 1980, s.88.

stępująca zasada: by występował proces poznania musi istnieć badana rzeczywistość obiektywna, czyli przedmiot poznania; badający ową rzeczywistość człowiek, czyli podmiot poznania oraz aparatura pojęciowa, naukowo-badawcza, za pomocą której można prowadzić badania i uogólniać ich wyniki. Te podstawowe czynniki występują w każdym poznaniu naukowym. Zwracał na nie uwagę W.I.Lenin podkreślając, że w poznaniu naukowym konieczne jest:

1. Istnienie przyrody jako obiektywnego przedmiotu badań naukowych
2. Istnienie poznającego podmiotu jako najwyższego wytworu tejże przyrody.
3. Kształtowanie form odbicia przyrody w postaci pojęć, praw, kategorii itp. Człowiek bowiem "nie może ogarnąć - odbić - odzwierciedlić całej przyrody w pełni, jej "bezpośredniej całości", może tylko wiecznie się do tego zbliżać, tworząc abstrakcje, pojęcia, prawa, naukowy obraz świata itp.,itp." 11/

Przez podmiot poznania rozumie się w marksizmie człowieka postrzegającego określone cechy badanej rzeczywistości lub zespoły naukowe badające obiektywną rzeczywistość i posługujące się w tym celu aparaturą naukowo-badawczą dla dokładnego jej poznania. 12/

Podmiotem w powyższym znaczeniu będzie działający człowiek, w przeciwieństwie do przedmiotu, który będzie przez niego badany. Jednakże między przedmiotem a poznającym podmiotem zachodzi proces wzajemnych oddziaływań. Dlatego też mówiąc o podmiocie należy eksponować jego twórczy i aktywny charakter oraz mieć na uwadze metody badawcze, które zostały wypracowane i doskonalone w trakcie poznania dziedzin rzeczywistości lub form ich istnienia.

Z dialektyką procesu poznawczego związane jest ściśle sprawdza-

11/ W.I.Lenin, Zeszyty filozoficzne, Warszawa 1956, s.156.

12/ Por.: Z.Cackowski, Człowiek jako podmiot działania praktycznego i poznawczego, Warszawa 1979, s.29-31; E.Mazur, Wybrane problemy marksistowskiej teorii poznania i metodologii badań naukowych, cyt. wyd., s.19.

nie wiarygodności wyników prowadzonych badań. Można tego dokonać poprzez praktykę, która dowodzi słuszności pojęć, sądów, wniosków, hipotez itp. Jest ona bowiem najwyższym kryterium prawdziwości. Mówiąc słowami W.I. Lenina: "... praktyka człowieka i ludzkości jest probierzem, jest kryterium obiektywności poznania". 13/ Również F.Engels stwierdza, iż "prawdziwe jest to, co zostaje potwierdzone przez naszą praktykę: skoro nasze postrzeżenia zmysłowe potwierdzone zostają przez doświadczenie, to nie są one "subiektywne", tzn. nie są dowolne, ani urojone, są prawdziwe jako takie...". 14/

W złożonym procesie poznawczym wyodrębnienia wymaga występująca w nim treść poznania. Stanowić ją będzie zmysłowe i umysłowe odzwierciedlenie istniejącej obiektywnie rzeczywistości, które pozostaje u poznającego podmiotu. Jest to więc odzwierciedlenie poznawanego świata przyrodniczo-społecznego. Przy czym do umysłowych form odbicia poznającego podmiotu należeć będą: wyobrażenia, sądy, tworzone pojęcia, teorie itp., zaś do zmysłowych form odbicia - wrażenia i spostrzeżenia.

Wybór przedmiotu i treść poznania zależna jest od poznającego podmiotu - człowieka. Dyktują ją potrzeby społeczne i indywidualne, co podkreślali niejednokrotnie w swych wypowiedziach klasycy marksizmu-leninizmu. "Gdy w społeczeństwie pojawia się pewna potrzeba techniczna, pomaga ona postępowi nauki więcej niż dziesięć uniwersytetów". 15/ Historia rozwoju nauki potwierdza wyraźnie to, że praktyka społeczna stawiała i stawia przez naukę coraz to większe wymagania. Widoczne jest to szczególnie tam, gdzie mamy do czynienia z wysokim stopniem utecnicznienia. A więc również, a może nawet przede wszystkim, w odniesieniu do współczesnej teorii i praktyki wojskowej.

13/ W.I.Lenin, Zeszyty filozoficzne, cyt.wyd., s.184.

14/ Podane za W.I.Leninem, Materializm a empiriokrytycyzm, cyt.wyd., s.126.

15/ K.Marks, F.Engels, Listy wybrane, Warszawa 1951, s.605.

Podmiot poznający i przedmiot poznania oraz treści poznawcze są ze sobą ściśle powiązane. Przynależą wspólnie do konkretnej rzeczywistości historycznej i współuczestniczą w stawianiu i rozwiązywaniu problemów wysuniętych przez praktykę i warunki życia. Z procesem poznania, w którym występują wymienione człony, związane są również określone przedsięwzięcia podmiotu, które w filozofii marksistowskiej określa się mianem czynności poznawczych. Do czynności tych zalicza się na przykład obserwację, eksperyment, pomiar, stwierdzenie zależności i związków między badanymi przedmiotami, procesami itp., oraz wyrażanie ich w postaci pojęć, uogólnionych wniosków, hipotez, teorii. Wszystkie z wymienionych stanowią podstawę gromadzenia i doskonalenia wiedzy o świecie oraz dokonywania jej uogólnień. Przy czym owe uogólnienia stanowią podstawowy warunek skutecznego działania, a także gromadzenia i selekcjonowania zdobywanej wiedzy przez poprzednie pokolenia. Dodać również należy to, że szczególnego podejścia badawczego i analiz poznawczych wymagają procesy społeczno-ekonomiczne, polityczne i militarne współczesnego świata.

1.3. Marksistowskie stanowisko w kwestii możliwości poznawczych podmiotu

Materializm dialektyczny ukazuje, że otaczająca człowieka rzeczywistość - niezależnie od form jej istnienia - jest ze swej natury poznawalna, odbija się w świadomości ludzkiej. Jednocześnie jest pierwotną i istnieje niezależnie od tegoż odbicia. Odbijanie się jej w mózgu ludzkim, który jest specyficzną - najwyżej rozwiniętą formą materii organicznej, wcale nie oznacza - jak dowodzą np. agnostycy i idealisci - przeniesienia materialnego składu poznawanych rzeczy, zjawisk i procesów do mózgu. Poznający podmiot posiada subiektywny obraz świata, posiada także świadomość, która warunkuje możliwości poznawcze i praktycznej działalności przekształcania rzeczywistości. Dlatego też wielkim błędem idealistów jest "... operowanie przeciwieństwem materii i ducha, tego co

fizyczne i tego, co psychiczne, jako przeciwieństwem absolutnym".^{16/}

W materializmie dialektycznym "odbicia" nie pojmuje się w sensie czysto fizycznym jako odbicie w lustrze, czy też na fotografii. Poznanie bowiem jest odzwierciedleniem otaczającej rzeczywistości przez poznającego, co znaczy, że nie jest to "odbicie proste, bezpośrednie, całkowite - jak stwierdza Lenin - lecz proces szeregu abstrakcji, sformułowań, tworzenia pojęć, praw etc. /.../".^{17/} Na odbicie to składa się cały szereg czynności i właściwości psychicznych umysłu, dzięki którym dostrzegamy znacznie więcej właściwości, cech charakterystycznych przedmiotu niż przy zwykłym odbiciu np. na fotografii, obrazie itp. Ponadto podczas odbicia rzeczywistości poznający podmiot zajmuje wobec niego czynną postawę, wyrażać także może określone sądy, wnioski łączące się bardzo ściśle z jego doświadczeniem, bogactwem osobowości oraz wiedzą o badanym problemie, przedmiocie i jego związku z innymi otaczającymi go rzeczami.

Poznanie jest złożonym procesem dialektycznym, który prowadzi człowieka od wiedzy niepełnej, cząstkowej, do wiedzy pełniejszej, bardziej doskonałej. Badając problem możliwości poznawczych podmiotu, poznawalności świata w ogóle W.I.Lenin sformułował trzy następujące wnioski gnoseologiczne:

" 1. Istnieją przedmioty niezależnie od naszej świadomości, niezależnie od naszych wrażeń, na zewnątrz nas, gdyż niewątpliwie alizeryna istniała wczoraj w smole gazowej, a jednak wczoraj niewątpliwie nic o jej istnieniu nie wiedzieliśmy, nie wywoływała na nas żadnych wrażeń.

2. Absolutnie żadnej zasadniczej różnicy między zjawiskiem a rzeczą w sobie nie ma i być nie może. Jest jednakże różnica między tym, co zostało poznane, a tym, co jeszcze nie zostało poznane /.../.

16/ W.I.Lenin, Materializm a empiriokrytycyzm, cyt.wyd., s.282.

17/ W.I.Lenin, Zeszyty filozoficzne, cyt.wyd., s.155.

3. W teorii poznania, jak i we wszystkich innych dziedzinach wiedzy, należy myśleć dialektycznie, tzn. nie zakładać, że nasze poznanie jest czymś gotowym i niezmiennym, lecz analizować w jaki sposób z niewiedzy powstaje wiedza, w jaki sposób wiedza niepełna, nieściska staje się pełniejszą i ściślejszą". 18/

Proces poznania obiektywnej rzeczywistości - "realności obiektywnej" przez człowieka rozpoczyna się od wrażeń zmysłowych, które powstają w wyniku oddziaływania materii na nasze narządy zmysłowe. Przy czym zmysły podmiotu są zarówno wynikiem biologicznego przystosowywania się człowieka do otaczającej rzeczywistości, jak również jej przekształcania zgodnie z własnymi i społecznymi potrzebami. Jednocześnie "wrażenie - pisze Lenin - zależy od mózgu, nerwów, siatkówki itd., tzn., od zorganizowanej w określony sposób materii. /Natomiast - J.K./ istnienie materii nie zależy od wrażenia". 19/

W procesie poznania występuje pewna kolejność, którą określa się we współczesnej nauce mianem leninowskiej drogi poznania prawdy. Przebiega ona, mówiąc słowami Lenina "od żywego oglądu do myślenia abstrakcyjnego i od niego do praktyki - taka jest dialektyczna droga poznania prawdy, poznania realności obiektywnej". 20/

Narządy zmysłowe spełniają w procesie poznania bardzo ważną, powiedzielibym szczególną rolę. Zalicza się do nich tzw. eksteroreceptory /wzrok, dotyk, smak i węch/ i tzw. interoreceptory, które są zmysłami informującymi o różnych stanach organicznych naszego ciała, jak np. chłmoreceptory, termoreceptory, mechanoreceptory i receptory bólu. 21/ Ta szczególna rola narządów zmysłowych polega na tym, że po pierwsze, od

18/ W.I.Lenin, Materializm a empiriokrytycyzm, cyt.wyd., s.114-115.

19/ Tamże, s.59.

20/ W.I.Lenin, Zeszyty filozoficzne, cyt.wyd., s.145.

21/ Por.: S.Rainko, Rola podmiotu w poznaniu, Warszawa 1971, s.83 przypis; K.Ochocki, Wybrane zagadnienia materializmu dialektycznego i historycznego, WAP, Warszawa 1972, s.56 przypis.

nich rozpoczyna się proces poznania i dzięki nim człowiek jest w stanie prowadzić ten proces. I po drugie, dostarczają myśleniu informacji o badanej rzeczywistości, które są podstawą dokonywania wielu operacji myślowych i uogólnień naukowych. Bez wrażeń zmysłowych człowiek - podmiot, nie może prowadzić wszakże skutecznie poznania świata, tym samym przeprowadzać operacji myślowych, by uogólniać wyniki prowadzonych badań.

Myślenie również odzwierciedla otaczającą rzeczywistość. Jest szczególnie ważnym ogniwem w procesie poznania, gdyż można dzięki niemu odzwierciedlać złożoność znajdującego się w ciągłym ruchu i rozwoju świata. W "Zeszytach filozoficznych" stwierdza w tej kwestii W.I.Lenin następująco: "Myślenie wznosząc się od konkretnego do abstraktu, nie oddala się - jeśli jest poprawne - od prawdy, ale się do niej przybliża. Abstrakcja materii, prawa przyrody, abstrakcja wartości itd., słowem wszystkie abstrakcje naukowe /poprawne, poważne, nie niedorzeczne/ odzwierciedlają przyrodę głębiej, wierniej, w sposób bardziej wyczerpujący". 22/ Podkreślał również kilkakrotnie, że nie da się postawić znaku równości między zmysłowym postrzeganiem a myśleniem. Dzięki temu ostatecznie poznaje się świat dokładniej i głębiej. Najskuteczniejszą jednakże weryfikacją prawidłowości poznania i wyrażania sądów - jest praktyka społeczna, dzięki której przekształcana jest otaczająca człowieka rzeczywistość i warunki ludzkiego życia.

Poznanie - niezależnie od stanu, szczegółowych form i metod jego realizacji - jest procesem wielce złożonym. Jest to jednakże proces ciągły prowadzący do odkrywania coraz to nowych struktur istniejącej i otaczającej nas rzeczywistości. Istotną rolę odgrywa w nim zarówno postrzeganie zmysłowe, jak i abstrakcyjne myślenie oraz praktyka jako najwyższe kryterium prawdziwości. Eksponując decydującą rolę podmiotu Lenin podkreśla ciągłość i celowość poznania oraz rosnące możliwości poznawcze człowieka. "Poznanie jest to proces zanurzania się /rozumu/ w przy-

22/ W.I.Lenin, Zeszyty filozoficzne, cyt.wyd., s.144-145.

rodę nieorganiczną w celu poddania jej pod władzę podmiotu i uogólnienia /poznanie tego, co w jej zjawiskach ogólne/...".^{23/} I dalej: "Poznanie jest to wieczne, nieskończone przybliżanie się myślenia do przedmiotu. Odbicie przyrody w myśli człowieka należy rozumieć nie w sposób martwy, nie abstrakcyjnie, nie bez ruchu, nie BEZ SPRZECZNOŚCI, ale w wiecznym PROCESIE ruchu, powstawania sprzeczności i rozwiązywania ich /przez podmiot - J.K./".^{24/}

Szczególną rolę w procesie poznania spełnia język jako narzędzie myśli ludzkiej. Jest on podstawą bezpośredniego wyrażania myśli, sądów, uogólnień i wniosków. Jest także podstawą komunikowania się oraz koniecznym warunkiem przekazywania zdobytej wiedzy. "Mowa ma tyleż lat, - stwierdza Karol Marks - co i świadomość - mowa jest praktyczna, istniejąca idla innych ludzi, a więc i dla mnie samego dopiero istniejąca realna świadomość, i mowa powstaje jak świadomość, dopiero z potrzeby, z konieczności komunikowania się z innymi ludźmi /.../. Świadomość jest więc już od razu wytworem społecznym i pozostaje nim, dopóki w ogóle istnieją ludzie".^{25/} Tak więc zarówno świadomość, jak i mowa ludzka jest produktem społecznym i koniecznym do przekazywania zdobytej wiedzy, rozwijania poznania naukowego służącego człowiekowi i społeczeństwu. Dzięki możliwościom porozumiewania się, dzięki językowi, który może mieć formę naturalną jak i sformalizowaną, można wyrażać "zasadniczo wszystko, co ogólne. Wszelkie słowo /mowa/ już uogólnia .... Zmysły ukazują realność, myśl i słowo - to, co ogólne".^{26/}

Marksistowsko-leninowską teorię poznania, która stanowi podstawę rozwoju filozofii i innych nauk, cechuje optymizm poznawczy i dialektyczne podejście do problemów naukowych /" o wszystkim wątpić"/. Polega on

23/ Tamże, s.167.

24/ Tamże, s.168.

25/ K.Marks, F.Engels, Wybrane pisma filozoficzne 1844-1846, Warszawa 1949, s.60.

26/ W.I.Lenin, Zeszyty filozoficzne, cyt.wyd., s.262,259.

na poszukiwaniach badawczych oraz traktowaniu nowych odkryć i uogólnień za podstawę do następnych. W marksistowskiej teorii poznania wskazuje się również na fakt, że wiedza o otaczającym nas świecie staje się coraz bogatsza, ściślejsza, służąc człowiekowi i społeczeństwu. Jednakże człowiek nie poznał jeszcze wszystkiego wyczerpująco, co nakazuje mówić o wzglęności poznania i potrzebie aktualności stanu wiedzy w poszczególnych jej dziedzinach.

1.4. Poznanie a teoria i praktyka wojskowa

Dialektyka podstaw gnoseologicznych ukazuje zależność rozwoju przeobrażeń społeczno-ekonomicznych i politycznych z wynikami twórczej myśli ludzkiej. Wiele istotnych zmian i zależności dostrzec można tak w życiu społecznym, jak i wojskowym. Praktyka bowiem potwierdza, że rewolucja naukowo-techniczna dokonująca się w wojsku ma materialną i teoretyczną podstawę w przemianach ekonomicznych i naukowych państwa. Istnieje również i zależność odwrotna. Przeobrażenia naukowe i techniczne dokonujące się w wojsku wpływają bezpośrednio na rozwój społecznej gospodarki i nauki. Dialektyka tej zależności w państwie i armii socjalistycznej jest niepodważalna i ścisła do tego stopnia, że określać będzie dwie ważne funkcje armii: gospodarczą i naukowo-techniczną. Natomiast rozwój społeczno-ekonomiczny odniesiony do praktyki wojskowej determinował będzie rozwój środków walki zbrojnej i form prowadzenia działań bojowych.

Uzasadnionym i potwierdzonym praktyką będzie zatem stwierdzenie, iż w teorii i praktyce wojskowej - podobnie jak i w każdej dziedzinie rzeczywistości obiektywnej i ludzkiego życia - występuje ścisłe oddziaływanie między podmiotem i przedmiotem poznania. Podmiotem poznającym będą pracownicy nauki i dydaktyczni, wojskowi specjaliści, dowódcy i oficerowie sztabów oraz zajmujący się różnymi specjalnościami i dziedzinami życia wojskowego żołnierze.

Natomiast przedmiotem poznania, oprócz obiektywnie istniejącej rzeczywistości społeczno-politycznej, ekonomicznej i militarnej współczesnego świata /czym zajmować się np. będzie strategia/, będą wszystkie procesy, zjawiska wiążące się bezpośrednio z warunkami służby wojskowej, szkoleniem, wychowywaniem żołnierzy i kadry. Będą także badania nad wyposażeniem wojska w nowoczesne środki bojowe ze szczególnym uwzględnieniem ich wykorzystania w walce zbrojnej. W odniesieniu do nauki wojennej będzie to: "badanie prawidłowości wojny i wyzyskanie osiągniętej tą drogą wiedzy do doskonalenia struktury sił zbrojnych, sposobów prowadzenia walki, systemu i metod dowodzenia" ^{27/} itp. A więc będą to podstawowe zagadnienia i problemy z zakresu teorii i praktyki wojskowej.

Dla każdego dowódcy i oficera sztabu - dla praktyków wojskowych, specyficznym przedmiotem poznania będzie każda sytuacja ćwiczebna lub bojowa. Będą także podwładni dysponujący określonym uzbrojeniem i sprzętem technicznym. Wiadomo bowiem, że proces szkolenia wymaga doskonalenia umiejętności ogólnych i specjalistycznych; kształtowania wartości moralno-bojowych podwładnych. Dlatego też dowódca, oficer sztabu musi analizować te wartości, by móc je odpowiednio kształtować. Poza tym, człowiek jest szczególnym, a zarazem specyficznym przedmiotem poznania, nade wszystko zaś bogactwo jego osobowości, motywacja działań, wartości moralne itp. Bogactwo subiektywne człowieka warunkuje także jego działalność szkoleniową w toku służby oraz zaangażowanie w pracy na rzecz społecznego i własnego dobra.

Przedmiotem poznania - nader ważnym z punktu widzenia teorii i praktyki wojskowej - będzie również nieprzyjaciel. Jak potwierdza historia wojska i wojen, skuteczność prowadzonych działań, była zawsze związana z rozpoznaniem przeciwnika, głównie jego zamiaru, możliwości

---

27/ Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s. 23.

bojowych itp. We współczesnych warunkach, rzeczą szczególnie ważną "jest dokonanie słusznej oceny wzajemnego stosunku sił własnych i nieprzyjaciela, trafne ustalenie możliwości użycia przez stronę przeciwną broni jądrowej". 28/

Z istnieniem nauki wojennej, jej rozwojem i dokonywaną systematyzacją, związany jest dialektycznie podmiot i przedmiot poznania wojskowego, a także treść poznania. Stanowiąc ją będą uogólnienia i wyniki powstałe w oparciu o zmysłowe i umysłowe odzwierciedlenia przemian społeczno-ekonomicznych i związanych z tym przemian w wojskowości, które wyrażane były i są przez naukowców, dowódców i oficerów sztabu w postaci społeczno-historycznych i współczesnych uogólnień teoretyczno-wojskowych. 29/ Treścią poznania będą również uogólniane w sposób naukowy badania, które organizowane i realizowane są przez wojskowe placówki naukowo-badawcze dla potrzeb sił zbrojnych. Dodać również należy, iż realizowane w wojsku systemy badań przynoszą także wymierne korzyści w wielu gałęziach gospodarki narodowej, co jest materialnym odzwierciedleniem związku teorii z praktyką oraz społecznej ważności prowadzonych badań wojskowych.

Treści poznawcze, do których zaliczamy również naukę są istotnymi wyznacznikami rozwoju i nowoczesności armii. Co się tyczy nauki, to jest ona podmiotową - ludzką dźwignią nowoczesności, wywierającą ważny wpływ na zdolność obronną państwa i rozwój sił zbrojnych. Tworzy podstawy nowoczesnego poziomu technicznego wyposażenia armii; wpływa także na całokształt organizacji wojskowej.

Nauka wojskowa ujęta została w sprawdzone ramy organizacyjne i zinstytucjonalizowana. Wojskowe środowisko naukowe stanowi integralną

28/ Tamże, s.438.

29/ Prawidłowość tę dostrzegli klasycy marksizmu-leninizmu wskazując na dialektyczność związku ekonomiki i polityki z rozwojem sił zbrojnych i sposobami prowadzenia działań wojennych. Zobacz np.: F.Engels, Wybrane pisma wojskowe, cyt.wyd., s.193; Anty-Dühring, cyt.wyd., s.168 i dalsze.

część socjalistycznej rzeczywistości i trwałą wyznacznik nowoczesności wojska. Skupione jest ono w 5 nowoczesnych uczelniach akademickich, 11 wyższych szkołach oficerskich oraz 18 instytutach i ośrodkach naukowo-badawczych.

Ogólny charakter poznania, jego rola widoczna jest wyraźnie na przykładzie postępu naukowo-technicznego, nowoczesności i współczesnym poziomie rozwoju ludowego Wojska Polskiego i innych armii socjalistycznych. Rozwój ten ilustrowany jest, z jednej strony, udziałem naukowym wojska w pracach na rzecz gospodarki narodowej, co jest materialnym wyznacznikiem nowoczesności armii socjalistycznej. Z drugiej zaś - rola wojska, jego nowoczesność określana jest poprzez możliwości poznawcze kadry naukowej, tym samym jej wzrost ilościowy i jakościowy.

Na przykład, w 1961 roku było w wojsku zaledwie 109 pracowników naukowych, w tym: 23 profesorów, 15 doktorów habilitowanych i 71 doktorów. W 1977 r. liczba wojskowych pracowników naukowych wzrosła ponad 12-krotnie - do 1367 /w tym 69 profesorów, 130 doktorów habilitowanych i 1168 doktorów/. Obecnie szacuje się, że liczba pracowników naukowych wojska przekroczyła 2 tysiące. Poza tym wojskowe placówki naukowo-badawcze zatrudniają kilka tysięcy pracowników z wyższym wykształceniem.

We współczesnej działalności poznawczej odniesionej do wojskowych badań naukowych, widoczna jest wyraźnie jedność teorii i praktyki.^{30/} Ma to również potwierdzenie i odnosi się do społeczno-historycznych uogólnień naukowych. Te zaś ukazują - z całą wyrazistością - dialektyczność związku uwarunkowań podmiotowo-przedmiotowych z wojskowymi treściami poznawczymi, które zmierzały w kierunku głębszego poznania obiektywnych i subiektywnych podstaw nauki wojennej. Głównie zaś praw i prawidłowości rządzących rozwojem sił zbrojnych oraz wojną i walką

^{30/} Na fakt ten zwracają uwagę opracowania teoretyczno-wojskowe państw socjalistycznych. Np.: Metodologia wojenno-nauczno-poznania, Moskwa 1977, s.190 i dalsze; Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s.21-27; Nauka i doktryna wojenna. Problematyka narodowa i internacjonalistyczna, cyt.wyd., s.85-86.

zbrojną jako bardziej złożonymi zjawiskami społeczno-politycznymi.

Wojskowe prace naukowo-badawcze przyczyniają się nie tylko do rozwoju nauki wojennej, podnoszenia jakości nowoczesnych środków bojowych, sprzętu technicznego - czyli tego wszystkiego, co rzutuje bezpośrednio na doskonalenie obronności. Połączone z bogatymi doświadczeniami dydaktyczno-wychowawczymi, nagromadzonymi w ciągu 40-letniego istnienia LWP, wykraczają daleko poza środowisko wojskowe.

Znany jest powszechnie udział przedstawicieli wojska w pracach naukowo-technicznych o znaczeniu ogólnospołecznym. Charakterystyczne dla wojskowych treści poznawczych jest bowiem ścisłe ich współgranie z badaniami państwowych placówek naukowo-badawczych. Ważny i liczący się jest na przykład udział wojska w pracach określających metodologiczne, organizacyjne i technologiczne podstawy systemu "Nauka - Technika - Produkcja".

Dorobek naukowy wojska związany jest dialektycznie z wymiernym wkładem do przemysłu wydobywczego, motoryzacyjnego, elektrotechnicznego, budowy maszyn, stoczniowego i innych.^{31/} W wojskowych placówkach naukowo-badawczych rozwiązywanych jest wiele zagadnień z zakresu automatyzacji i mechanizacji, techniki obliczeniowej, radioelektroniki, cybernetyki i innych dziedzin. Tak więc, liczy się dziś szczególnie duży wkład do gospodarki narodowej naukowców z Wojskowej Akademii Technicznej, Wojskowego Instytutu Techniki Panczernej i Samochodowej, Wojskowego Instytutu Łączności, Wojskowego Instytutu Chemii i Radiometrii, Instytutu Technicznego Wojsk Lotniczych i innych placówek.

Duży wkład wnosi również wojsko w ochronę zdrowia społeczeństwa i ochronę naturalnego środowiska człowieka. Swoistą wymowę ma rozwijająca się współpraca podmiotowa naukowego pionu Głównego Kwatermistrzostwa WP z placówkami naukowymi i komitetami PAN z podległymi im wydzia-

31/ T.Dziekan, 35 lat społeczno-gospodarczego rozwoju Polski Ludowej i żołnierskiej służby socjalistycznej ojczyźnie, "Myśl Wojskowa", nr 7/1979, s.13.

łami nauk: biologicznych, rolniczych, medycznych i innych, co stwarza nowe podstawy do rozwiązywania licznych i ważnych dla kraju zagadnień.

Widzimy zatem, iż gnoseologia, która jest społecznie uwarunkowanym, historycznie rozwijającym się procesem, stanowi teoretyczno-metodologiczną i praktyczną podstawę badania rzeczywistości wojskowej i społecznej. Jest również podstawą dostrzegania i wyrażania zachodzących zmian w złożonym procesie oddziaływań społeczno-ekonomicznych na armię i jej wyposażenie. Jest także warunkiem dostrzegania i wyrażania zależności odwrotnych - to znaczy, wpływu wojskowych podmiotów i treści poznawczych na środowisko pozawojskowe. Szczególnie ważną sprawą jest również założenie, iż wojskowe poznanie naukowe występuje w bliskiej łączności z praktyką wojskową i społeczną.

2. Podstawy metodologiczne

Powstanie socjalistycznej nauki wojennej i współczesny jej rozwój odbywa się w dialektycznym związku z filozofią marksistowsko-leninowską. Rzeczywista bowiem więź między tymi dwoma dziedzinami wiedzy opiera się na ogólnych zasadach wzajemnego stosunku filozofii do innych nauk. Nade wszystko zaś na ścisłym związku i współzależności nauki wojennej z teorią i metodologią materializmu dialektycznego i historycznego.

Nauka wojenna - jak piszą uczeni radzieccy ^{32/} - stanowi dziedzinę wiedzy specjalistycznej, jest jedną z nauk szczegółowych, bada przedmiot oraz procesy związane z przygotowaniem i prowadzeniem działań wojennych. Pewna jej odrębność w systemie poznania naukowego, złożoność jej przedmiotu i struktury, a także szczególny charakter rozstrzyganych przez nią problemów, wymagają zdecydowanie określonego stanowiska światopoglądowego. Stanowisko takie zapewnia jej filozofia marksistowsko-

32/ Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s.20.

leninowska, która jest przede wszystkim fundamentem metodologicznym i światopoglądowym nauki wojennej.

Rozpoczynając analizowanie metodologicznych podstaw nauki wojennej od powyższych stwierdzeń ogólnych, dochodzimy do wniosku, że rozpatrywanie tychże podstaw wymaga uściślenia stosunku marksizmu-leninizmu jako całości do nauki wojennej, lub też stosunku do niej nieodłącznych jego części składowych. Za takim uściśleniem przemawiają argumenty gno-seologiczne wskazujące na eksponowanie podstaw metodologicznych materializmu dialektycznego i materializmu historycznego jako teorii i metodologii socjalistycznej nauki wojennej.

Analizy poznawcze współczesnych opracowań teoretyczno-wojskowych pozwalają zauważyć, iż w jednych opracowaniach traktuje się marksizm-leninizm całościowo jako podstawowe źródło nauki wojennej. W innych natomiast, rozpatrując problem stosunku filozofii marksistowskiej do nauki wojennej wskazuje bardziej na metodologiczne znaczenie jego części składowych - to jest na materializm dialektyczny i historyczny. A.Greczko ujmował ten problem następująco: "Do podstawowych źródeł radzieckiej nauki wojennej należą: marksizm-leninizm, praktyka rewolucyjnej walki mas ludowych i działań bojowych Radzieckich Sił Zbrojnych, doświadczenia z zakresu bojowego i operacyjnego szkolenia wojsk, sukcesy postępu naukowo-technicznego".^{33/} Zauważamy, iż w tym trafnym uogólnieniu marksizm-leninizm traktowany jest całościowo jako podstawowe źródło nauki wojennej. Takie pojmowanie zakłada również światopoglądową i klasową odmiennność socjalistycznej teorii i praktyki wojskowej. W dalszej części autor pracy "Siły zbrojne państwa radzieckiego", eksponuje ten problem jeszcze wyraźniej podkreślając inny klasowo charakter burżuazyjnej nauki wojennej. Wskazuje przy tym na odmienną filozoficzny i klasowy podejścia w porównaniach metodologicznych obu nauk - to znaczy: burżuazyjnej nauki wojennej z socjalistyczną nauką wojenną. Ta ostatnia

33/ A.Greczko, Siły zbrojne państwa radzieckiego, cyt.wyd., s.310.

"opiera się na naukowej metodzie - dialektyce materialistycznej". 34/

Podobnie rzecz tę ujmują inni autorzy traktując filozofię marksistowską jako trwały fundament metodologiczny i światopoglądowy socjalistycznej nauki wojennej. Widzą w tym jej aktywne i twórcze wsparcie w rozwiązywaniu ogólnych i specyficznych problemów wojskowości. W traktowaniu i ujmowaniu filozofii marksistowskiej całościowo, wyrażane jest pojmowanie jej jako uniwersalnej zasady poznania i działalności praktycznej.

W pracy "Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej" czytamy między innymi: "Funkcję ogólnej metody wszystkich nauk szczegółowych, w tym nauki wojennej - spełnia filozofia marksistowska. Jest ona nauką o metodach poznania i przekształcania rzeczywistości. Zasady światopoglądowe, prawa i kategorie materializmu dialektycznego i historycznego pełnią funkcję narzędzi rozstrzygania problemów filozoficzno-metodologicznych wyłaniających się w teorii i praktyce wojskowej". 35/

Wskazując na odrębność światopoglądową i niedociągnięcia filozofii przedmarksistowskiej w rozpoznawaniu i uogólnieniach złożonych zjawisk społecznych, zauważyć należy iż właściwe rozpatrywanie i zgłębianie podstawowych problemów dotyczących wojska i wojen, stało się możliwe dopiero wówczas, gdy powstała filozofia marksistowska. Stała się ona trwałą podstawą ludzkiego poznania praw przyrody i społeczeństwa, naukowej teorii i metody badania oraz uogólniania. Filozofia ta do dziś poprzez materializm dialektyczny i materializm historyczny - jak słusznie zauważa S.I.Krupnow 36/ - stanowi jedynie najbardziej właściwą metodologię nauki wojennej.

Z przytoczonych wyżej wypowiedzi i rozważań wynika, iż w analizach

34/ Tamże, s.311.

35/ Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s.22-23.

36/ S.I.Krupnow, Dialektika i wojenna nauka, cyt.wyd., s.28.

dotyczących strony metodologicznej ogólnej teorii nauki wojennej przeplata się całościowe ujmowanie marksizmu-leninizmu jako podstawowego źródła socjalistycznej nauki wojennej z uwzględnianiem i eksponowaniem nieodłącznych jego części składowych - tj. materializmu dialektycznego i materializmu historycznego. Takie podejście jest zrozumiałe z tego chociażby względu, że wszelkie zjawiska istotne pojmowane w nauce wojennej mają ścisły i bezpośredni związek z materializmem dialektycznym i historycznym. Nawet najbardziej fundamentalne pojęcia nauki wojennej jak: "wojna", "walka zbrojna", "siły zbrojne" itp. mają charakter społeczny i pozostają w bardzo ścisłym związku z ekonomiką, ideologią, światopoglądem. Podzielić zatem należy pogląd tych uczonych,^{37/} którzy stojąc na stanowisku dogłębnego wyjaśniania wszelkich zjawisk i procesów traktują metodologię marksistowską uniwersalnie.

Analizy współczesnych zjawisk związanych z wojną, walką zbrojną, istnieniem armii, procesami szkolenia wojskowego itd., wymagają opierania się na:

- ekonomii politycznej, która pozwoliła na ustalenie zależności sposobów i form prowadzenia działań wojennych od stanu produkcji dóbr materialnych;

- filozofii marksistowskiej jako najważniejszej formie materialistycznego światopoglądu; oraz

- teorii naukowego komunizmu.

Tak więc można z uzasadnionym przekonaniem powiedzieć, "że w stosunku do ogólnej teorii nauki wojennej funkcję metodologiczną pełni marksizm-leninizm jako całość. Nie przeczy to bynajmniej stwierdzeniu, że

^{37/} Oprócz wymienionych w tekście mamy jeszcze na uwadze: Metodologia wojenno-nauczno-poznania /Pod red. I. Szawrowa i M. Gałkina/, Moskwa 1977, s. 21 i dalsze; Metodologiczskie problemy współczesnej nauki, Moskwa 1979; M. A. Garejew, Systema naucznych znanij o wojnie i armii, "Wojennaja Myśl", nr 8/1976; J. Kaczmarek, Nauka wojenna w służbie obronności państwa, "Myśl Wojskowa", nr 9/1975; A. Madejski, Aktualne problemy systematyki nauk wojskowych, "Myśl Wojskowa", nr 11/1976; K. Ochocki, Filozofia marksistowska a nauka wojenna, cyt. wyd., s. 332-334.

ogólną metodologią marksizmu-leninizmu oraz innych nauk jest materializm dialektyczny i historyczny".^{38/} Rozszerzając ten pogląd stwierdzić należy, iż powstanie tych dwu podstawowych działów stworzyło światopoglądowe, teoretyczno-filozoficzne oraz gnoseologiczne podstawy badania ogólnych praw rozwoju społecznego i towarzyszących mu zjawisk. Stało się więc podstawą samego marksizmu, a także innych dziedzin ludzkiej wiedzy, w tym i nauki wojennej.

Wskazując na materializm dialektyczny zauważyć należy, iż mieści on w sobie całą problematykę materialności świata i stosunku materii do świadomości. Zawiera kategorie dialektyki materialistycznej, podstawowe prawa dialektyki oraz bogatą problematykę istotności ludzkiego poznania. Służy zatem bezpośrednio szczegółowym badaniom rzeczywistości przyrodniczo-społecznej poprzez analizowanie praw ruchu i rozwoju materii oraz działanie w przyrodzie i społeczeństwie podstawowych praw dialektyki materialistycznej. Wszelako prawa - podobnie jak i kategorie materializmu dialektycznego - mają szerokie zastosowanie w odniesieniu tak do przyrody, jak i społeczeństwa. Mają więc tym bardziej swoje odniesienie do nauki w ogóle, a w szczególności filozofii i innych nauk, w tym i socjalistycznej nauki wojennej.

Materializm historyczny zajmuje się natomiast badaniem najogólniejszych praw rozwoju społecznego. Badając rozwój życia ludzkiego /społecznego i indywidualnego/ uwzględnia wszystkie uwarunkowania, które mu towarzyszą. W odniesieniu do innych nauk, materializm historyczny zakłada badanie i analizowanie prawidłowości wzajemnych związków i uwarunkowań materii i świadomości. Szczególnym przedmiotem zainteresowań tego działu filozoficznych uogólnień, jest funkcjonowanie najogólniejszych praw w życiu ludzkim po to, by wykrywać i pokazywać specyficzność przejawiania się ich w rozwoju społecznym - w społeczeństwie w ogóle

38/ Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s.24-25.

oraz dokonywanych badaniach naukowych i ich uogólnieniach /materializacji wyników badań/. Jest więc metodą badania życia ludzkiego i wszelkich złożonych zjawisk mu towarzyszących, która pozwala na odkrywanie ogólnych i specyficznych praw funkcjonowania i rozwoju społeczeństwa jako szczególnej formy ruchu materii i świadomości. Najwymowniejszym tego przejawem na gruncie nauki wojennej będą analizy naukowe obiektywnych praw wojny i walki zbrojnej, a także świadomej działalności ludzkiej w tychże procesach. Znamiennym jest także w tym względzie naukowe badanie i uogólnianie problemów związanych z dialektyką czynników obiektywnych i czynników subiektywnych w walce zbrojnej oraz pokojowym okresie szkolenia i wychowania wojskowego. Nade wszystko zaś czynnika moralnego nie tylko pod kątem działań bojowych, ale również potrzeb przyszłościowych kraju.

A zatem między nauką wojenną a marksistowsko-leninowską metodologią występuje bardzo ścisły związek poprzez materializm dialektyczny i historyczny. Oprócz szczególnego znaczenia kategorii dialektyki materialistycznej, praw dialektyki oraz teorii poznania /gnoseologii/, metodologia marksizmu-leninizmu stanowi dla nauki wojennej podstawę uznawania i analizowania przyczynowych i materialnych uwarunkowań wszystkich zjawisk wojny i walki zbrojnej oraz obiektywnego charakteru rządzących w niej praw. Jest również materialistyczną podstawą światopoglądową umożliwiającą właściwe ujmowanie w nauce wojennej wszystkich czynników, które wyłaniają się w toku przygotowania wojny oraz jej prowadzenia.

Na podstawie zasad metodologicznych filozofii marksistowskiej kształtowała się radziecka nauka wojenna, która jest dla współczesnych badań podstawą poznania i uogólniania socjalistycznych zasad budownictwa wojskowego. Zastosowanie materializmu dialektycznego i historycznego umożliwiło, w nauce wojennej, ukazanie prawidłowości zjawisk wojny, przewidywanie charakteru ewentualnych konfliktów zbrojnych oraz okre-

ślenie zasadniczych kierunków rozwoju sił zbrojnych. Tak więc marksizm-leninizm jako całość pełni aktywną funkcję w rozwiązywaniu ogólnych i specyficznych problemów wojskowości,^{39/} badania ich zarówno w celach poznawczych, jak również dla ustalenia reguł działania praktycznego.

Uwypuklając jednakże podstawy metodologiczne marksizmu-leninizmu dla socjalistycznej nauki wojennej oraz związku filozofii z tą dziedziną wiedzy, widzieć również należy zależności odwrotne. Socjalistyczna nauka wojenna wywiera bowiem określony wpływ na rozwój treści filozofii i jej metod. "Wpływ ten polega, po pierwsze na tym, że nauka wojenna, będąc jedną z najbardziej złożonych dziedzin rzeczywistości, gromadzi obfity i konkretny materiał, niezbędny dla szerokich uogólnień filozoficznych. Po drugie, nauka wojenna, rozwiązując specyficzne własne problemy, wyłania jednocześnie wiele zagadnień filozoficzno-metodologicznych, których analiza wzbogaca zarówno naukę wojenną, jak i samą filozofię. Doskonalać własne metody badawcze, pozostające w zgodności z materializmem dialektycznym, wzbogaca i konkretyzuje treść uniwersalnej metody filozoficznej".^{40/}

Zwrócić uwagę również należy, iż niezależnie od zakresu przedmiotowych zainteresowań nieodłącznych części składowych filozofii marksistowskiej - materializmu dialektycznego i historycznego, sama filozofia jako całość staje się przedmiotem coraz bardziej złożonym. Ujawniające się w życiu nowe obiekty badań, potrzeby uogólniania nowych odkryć naukowych rzutują na wymogi w zakresie wzbogacania strony metodologicznej. Obecnie bowiem "filozofia marksistowsko-leninowska stanowi system dyscyplin filozoficznych, jednolity światopogląd, który jednocześnie występuje jako teoria poznania, logika, teoria ogólnosocjologiczna".^{41/} Oznacza to

39/ Por.: M.Smirnow i inni, O radzieckiej nauce wojennej, Warszawa 1962, s.64-66; A.Greczko, Siły zbrojne państwa radzieckiego, cyt.wyd., s. 311; K.Ochocki, Filozofia marksistowska a nauka wojenna, cyt.wyd., s. 324-325; Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s.20-21.

40/ Tamże, s.21.

41/ Podstawy filozofii marksistowsko-leninowskiej, Warszawa 1980, s.31.

w praktyce, że trwałym dotychczas podstawom metodologicznym, wynikającym z materializmu dialektycznego i historycznego, towarzyszyć będą szczególne przejawiania się tych działań w teorii i praktyce wojskowej. Dzieje się tak dlatego, że filozoficzne zasady światopoglądowe, kategorie i prawa materializmu dialektycznego i historycznego, marksistowska teoria poznania spełniają rolę narzędzi w naukowym rozstrzygnięciu szczególnym^{42/} tych problemów współczesnych, które "jawić się" będą w wojskowości.

Wyłania się zatem istotny problem metod szczegółowych występujących w socjalistycznej nauce wojennej. Nim jednak przejdziemy do charakterystyki tychże metod, uściślijmy, co będziemy rozumieć pod pojęciem metoda.

T. Kotarbiński pisze w tej kwestii następująco: "... sposób stosowany ze/znajomością sprawy - J.K./ świadomością wielorakiego stosowania lub chociażby tylko wielorakiej stosowności nazywamy metodą".^{43/} Inaczej mówiąc - przez metodę pojmuje on sposób systematycznie stosowany. Pojęcie metoda - występuje w znaczeniu ogólnym i znaczeniu węższym. W znaczeniu ogólnym - oznacza sposób postępowania badawczego, świadomy i powtarzalny wybór działania. W znaczeniu węższym - oznacza zespół celowych czynności i środków prowadzących do wykonania określonego zadania lub rozwiązania danego problemu. Obydwa znaczenia występować będą w nauce wojennej. W sumie więc, przez metodę pojmować się tu będzie całokształt założeń badawczych, wytycznych w postępowaniu naukowym lub też sposób ujmowania badanych faktów.

Dla nauki wojennej - podobnie jak i dla innych dyscyplin - metodami badań naukowych będą: z jednej strony, metody empiryczne; z drugiej zaś - metody racjonalne. Jedne i drugie są ze sobą związane,

42/ Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s.22-23.

43/ T. Kotarbiński, Abecadło praktyczności, Warszawa 1972, s.34.

w procesie poznawczym wzajemnie się wspierają i uzupełniają. Jak stwierdza P. Kopnin: "To, co zmysłowe, i to, co racjonalne - to nie dwa stopnie w poznaniu, lecz dwa momenty przenikające poznanie we wszystkich formach i na różnych etapach rozwoju. Samo myślenie nigdy nie może być pozbawione zmysłowości, i nie tylko w swojej genezie, ale i w formie występowania; myślenie zawsze opiera się na systemie zmysłowo postrzeganych znaków". 44/

W wojskowych badaniach naukowych ogół metod empirycznych - służących gromadzeniu materiału badawczego - dzieli się na eksperyment i obserwację. E k s p e r y m e n t stanowi ważną metodę ogólnonaukową. Określany jest jako zabieg badawczy polegający na celowym wywoływaniu określonego zjawiska w odpowiednich stanach i warunkach, by zbadać jego przebieg, charakterystyczne cechy lub zależności. Podstawowym jego warunkiem jest przestrzeganie zasady ciągłości i systematyczności obserwowania jego wyników. Celem eksperymentu jest najczęściej sprawdzenie sformułowanej uprzednio hipotezy, która w trakcie jego przebiegu zostaje potwierdzona lub obalona.

Eksperyment może być prowadzony w postaci naturalnej lub formie modelowej. Formę eksperymentu określa podmiot badający, uzależniając go od przedmiotu badań. W badaniach wojskowych stosowane są następujące formy eksperymentu:

- eksperyment laboratoryjny;
- eksperyment techniczny lub technologiczny;
- eksperyment w skali półtechnicznej.

Oprócz wymienionych jego form, występować będą bardzo przydatne i specyficzne dla nauki wojennej:

- ćwiczenia dowódczo-sztabowe;
- wojskowe ćwiczenia eksperymentalne;
- ćwiczenia poligonowe lub manewry wojskowe;

44/ P.W.Kopnin, Dialektyka jako logika i teoria poznania, Wrocław 1978, s. 154.

- wojskowe gry wojenne na mapach i w terenie i inne.

Szczególłą wartość poznawczą posiadają także materiały historyczne i archiwalne dla naukowych analiz i porównań. Spełniają one również ważną rolę w procesie szkolenia i wychowania wojskowego, gdyż szczególnie miejsce przypada tu wszelkim uogólnieniom dotyczącym wojny i walki zbrojnej. Na przykład opisom, wspomnieniom i monografiom poświęconym działaniom z okresu minionych wojen światowych - pierwszej i drugiej. Poza tym niezwykle dużą wartość posiadają uogólnienia także tych wojen, jakie zaistniały po ich zakończeniu. Mamy tu na myśli działania wojenne prowadzone w Wietnamie, Korei, na Bliskim Wschodzie, działania wojenne o Falklandy Malwiny i inne.

W dialektycznym związku z eksperymentem i wyżej wymienionymi jego formami - występuje o b s e r w a c j a. Dokonywana może ona być bezpośrednio /co określa się mianem "bezpośredniej obserwacji zmysłowej"/ lub za pomocą odpowiednich przyrządów. Jej zadaniem badawczym jest dostarczenie potrzebnego materiału, a ściślej danych do badań naukowych. Dlatego też wielu współczesnych teoretyków wojskowych postuluje, by na przykład na ćwiczeniach dowódczo-sztabowych lub ćwiczeniach na poligonie, powoływać zespoły badawcze składające się z teoretyków i praktyków wojskowych dla wnikliwego obserwowania ich przebiegu i naukowego uogólniania.

Dodać również należy, iż szczególną formą obserwacji wojskowej jest wojskowe rozpoznanie w tej mierze, " w jakiej spełnia ono funkcję gromadzenia danych wyjściowych. Od normalnej obserwacji różni je duży stopień aktywności w zdobywaniu informacji, przenikanie na terytorium lub do akwenu nieprzyjacielskiego i rozpościerającej się nad nim przestrzeni powietrznej i kosmicznej". 45/

Bardzo ważną rolę w badaniach naukowych spełniają metody racjo-

45/ Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s. 44.

nalne, które związane są dialektycznie z myśleniem i sposobami abstrakcyjnego uogólniania podmiotu. Myślenie podmiotu "odbija przedmiot od strony jego związków wewnętrznych i praw rozwoju, co osiągalne jest drogą racjonalnego przetwarzania danych wiedzy empirycznej. Jego formą logiczną jest system abstrakcji wyjaśniający przedmiot. Praktyczne zastosowanie wiedzy teoretycznej - jak pisze P.W.Kopnin - jest prawie nieograniczone, a pod względem naukowym konstruowanie teorii występuje jako pewien rezultat końcowy, ukoronowanie procesu poznania". 46/

Podstawowymi metodami racjonalnymi stosowanymi w badaniach naukowych są:

Metoda analizy i syntezy, które są ze sobą ściśle powiązane. Na fakt ten zwrócił szczególną uwagę Fryderyk Engels stwierdzając między innymi: "... Myślenie polega w równym stopniu na rozkładaniu przedmiotów w świadomości na ich elementy, co na łączeniu przynależnych do siebie elementów w jedną całość. Bez analizy nie ma syntezy". 47/

Analiza, która polega na przechodzeniu od tego, co bardziej złożone, do tego, co bardziej proste, związana jest dialektycznie z syntezą. Ta zaś, odnosi się do tego samego, lecz w odwrotnej kolejności. Dla syntezy ważne jest bowiem przechodzenie od tego, co proste - jednostkowe, do tego, co bardziej ogólne - bardziej złożone. Poza tym, analiza i synteza związane są ściśle z innymi operacjami logicznymi jak: porównanie, abstrakcja i uogólnienie.

Celem porównania jest ustalenie podobieństwa i różnic między badanymi przedmiotami, zjawiskami oraz składającymi się na nie częściami. Natomiast konieczność abstrakcji wynika ze skomplikowanego charakteru badanej rzeczywistości, co wymaga chwilowego uproszczenia zjawisk, by je dokładniej badać. Uogólnienie, pozwala na odrzucenie zbę-

46/ P.W.Kopnin, Dialektyka jako logika i teoria poznania, cyt.wyd., s. 156.

47/ F.Engels, Anty-Dühring, cyt.wyd., s.42.

dnych szczegółów i ustalenie najbardziej właściwych stosunków i zależności, 48/ a następnie połączenie ich oraz rozpatrywanie jako najbardziej znaczących istotności.

Metoda indukcyjna i dedukcyjna, które są niezbędne do naukowego wnioskowania i uogólniania. Metodę indukcyjną określa się mianem "wnioskowania indukcyjnego". Zgodnie z tym wnioskowaniem, myśl badającego przechodzi od faktów jednostkowych, do ogólnej o nich wiedzy - czyli, przechodzi od wiedzy np. o poszczególnych przedmiotach, do wniosków i wiedzy o istocie całej klasy tychże przedmiotów. Wnioskowanie dokonywane być może przez analogię /od wiedzy np. o jednym przedmiocie do wiedzy o przedmiotach innych/ oraz przez eliminację. Metoda ta jest jedną z ważniejszych metod badawczych stosowanych w naukach szczegółowych i nauce wojennej.

Metoda dedukcyjna, jest również metodą "wnioskowania dedukcyjnego" - lecz przebiegającą w odwrotny sposób niż wnioskowanie indukcyjne. Dedukcja bowiem pozwala "przechodzić myślowo" badającemu od uogólnień do konkretnych ustaleń, czyli od idealizacji do przedmiotowej konkretyzacji. Dedukcję charakteryzuje to, że jej prawdziwość jest uzależniona od prawdziwości twierdzeń wyjściowych. Poprzez dedukcję nie możemy zatem dokonać weryfikacji sądu ogólnego, lecz posłużyć się tu musimy również metodą wnioskowania indukcyjnego. A zatem metoda indukcyjna i dedukcyjna są ze sobą w badaniach naukowych wzajemnie powiązane oraz dopełniają i wzajemnie warunkują się.

Na podstawie dotychczasowych rozważań możemy wysunąć wniosek zasadniczy i stwierdzić, że dla podstaw metodologicznych nauki wojennej, szczególnego znaczenia teoretycznego i praktycznego nabiera marksistowska idea tożsamości dialektyki, logiki i teorii poznania. Ma ona cha-

48/ Zobacz szerzej: Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s.48-49; J.Kunikowski, Cz.Łuszczyna, E.Mazur, Materializm dialektyczny metodologiczną podstawą teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s.368-374.

rakter ogólny i znajduje poróżne miejsce w rozwiązywaniu każdego problemu badawczego, jaki występuje i w filozofii marksistowskiej i w innych naukach z socjalistyczną nauką włącznie.

W naukowym pojmowaniu dialektyki jako nauki i teorii rozwoju przejawiać się będzie jej tożsamość z logiką oraz teorią poznania. Z logiką głównie poprzez przyjmowanie określonego sposobu rozumowania, co jest naukowym wyrazem rozwoju myśli w stosunku do prawdy, a także stosunku ludzkiego myślenia do obiektywnej rzeczywistości, przejawiającej się poprzez odkryte i sformułowane prawa nauki. Wyrażane natomiast w sposób naukowy poznane przez nas prawa "są - mówiąc słowami W.I. Lenina - odbiciem czegoś obiektywnego w subiektywnej świadomości ludzkiej". 49/

Dla współczesnej - socjalistycznej nauki wojennej, szczególne znaczenie metodologiczne posiada marksistowsko-leninowska nauka o wojnie i wojsku. Stanowi ona część składową materializmu historycznego; zaliczana jest także i do filozofii marksistowskiej i do teorii wojskowej rozwijanej w państwach socjalistycznych. W istocie rzeczy stanowi ona kompleks nauk obejmujących filozofię /jako formę światopoglądu/; ekonomię polityczną /ukazującą zależność siły obronnej kraju lub prowadzenia działań wojennych od poziomu rozwoju sił wytwórczych/; oraz teorię naukowego socjalizmu i komunizmu 50/ - ukazującą w nauce wojennej związek skuteczności obronnej ze stanem moralnym społeczeństwa, ustrojem społecznym i innymi wartościami.

Dla nauki wojennej jest więc podstawowym źródłem badania istoty wojny, armii i jej klasowego charakteru / o czym pisaliśmy w Rozdziale I / oraz innych zjawisk społecznych towarzyszących tak wojnie, jak

49/ W.I. Lenin, Dzieła, T.38, Warszawa 1973, s.155.

50/ Por.: M.A.Garejew, Sistema naucznych znanij o wojnie i armii, "Wojennaja Myśl", nr 8/1976, s.16-33; A.Madejski, Nauka wojenna, cyt.wyd., s.51-52.

i armii. Ogólnometodologiczna jej strona polega na tym, że w rozwoju socjalistycznej nauki wojennej spełnia szereg bardzo istotnych funkcji, bez których wszelkie analizy podmiotowe byłyby utrudnione i z całą pewnością spłycone. Do funkcji tych zaliczyć należy: funkcję ontologiczną; gnoseologiczną /poznawczą/; logiczną; socjologiczną oraz funkcję ideologiczną. ^{51/} Dodać również należy, iż uwzględnianie tych funkcji w badaniach naukowych jest z jednej strony, wskazywaniem na ważność materializmu dialektycznego i historycznego jako teorii i metodologii nauki wojennej; z drugiej zaś - ukazaniem istotnej strony badawczej marksistowsko-leninowskiej nauki o wojnie i wojsku, jako logicznego wyrażania filozoficznych podstaw metodologicznych współczesnej nauki wojennej.

Funkcja ontologiczna, stanowi podstawę materialistycznych założeń nauki wojennej, czyli właściwego rozpatrywania podstawowych problemów wojska i wojen z pozycji materialistyczno-dialektycznych. Jest warunkiem właściwego kształtowania obrazu wojny, materialnych jej podstaw, skutków społecznych, a także rozumienia wszystkich problemów współczesnych i historycznych dotyczących armii i walki zbrojnej. ^{52/} Determinuje ona również uznawanie przyczynowego uwarunkowania wszystkich zjawisk związanych z wojną i walką zbrojną oraz uznawanie obiektywnego charakteru rządzących w niej praw, które w sposób szczególny wpływają nie tylko na poznającego, lecz przede wszystkim na działających na polu walki ludzi - na żołnierzy i kierujących nimi dowódców, oficerów sztabu z różnych szczebli dowodzenia.

Funkcja gnoseologiczna /poznawcza/, u podstaw której leżą pod-

51/ Por.: Tamże, s.31-32; W.Zamorski, K woprosu o wzaimozwiazii marksistsko-leninskoj filiosofii i wojennoj nauki, "Wojennaja Myśl", nr 11/1974, s.14-22; S.J.Sokołowski, Filozoficzne problemy wojskowych nauk społecznych, Warszawa 1981, s.79 i dalsze; H.Muszyński, Wstęp do metodologii pedagogiki, Warszawa 1971, s.15 i dalsze.

52/ Por.: Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s.20,21, 24-25; W.Zamorski, K woprosu o wzaimozwiazii marksistsko-leninskoj filiosofii i wojennoj nauki, cyt.wyd., s.16.

miotowe uwarunkowania rozwoju ludzkiego poznania. W szczególności poznawanie i badanie nauki wojennej, z uwzględnieniem jej genezy i rozwoju w państwie socjalistycznym. Mając na uwadze podmiotowy jej charakter stwierdzić należy za S.J.Sokołowskim, że "jest ona czynnikiem zaspokajającym określone potrzeby intelektualne czy też, mówiąc szerzej, kulturowe człowieka współczesnego; daje mu ona uwierzytelnioną i logicznie uporządkowaną wiedzę zarówno o świecie zewnętrznym, jak i o nim samym; o jego osobowości, psychice, motywach działań itd. Dzięki tej wiedzy człowiek może pełniej korzystać z istniejących warunków przyrodniczych i społecznych, a także wykorzystać warunki psychiczne dla swoich, w pełni ludzkich potrzeb i - co jest również ważne - może też efektywnie oddziaływać na otoczenie, przekształcając je zgodnie ze swoimi potrzebami kulturalnymi i materialnymi; może też przekształcać i siebie sublimując swoje aspiracje i dążenia, doskonaląc umiejętności poprzez rozwijanie przyrodzonych możliwości twórczych". 53/

Dodać przy tym należy, iż między możliwościami twórczymi, społeczno-rozwojowym charakterem ludzkiego poznania a rozwojem teorii i praktyki wojskowej, ze szczególnym rodzajem kierowania ludźmi - czyli dowodzeniem włącznie, występował będzie ścisły związek. Istniała będzie i zależność odwrotna, wskazująca na wyjątkową rolę praktyki w uogólnieniach twórczych, naukowych. Zatem funkcja ta ułatwiać będzie, z jednej strony, badania naukowe; z drugiej zaś - służyć formułowaniu prawidłowych twierdzeń dotyczących istoty wojny i walki zbrojnej oraz życia wojskowego okresu pokojowego szkolenia. Jej skuteczność wyrażana będzie w tym przypadku efektywnością, materializacją prowadzonych badań, skutecznością urzeczywistniania podstawowych założeń ideowo-wychowawczych, kształceniowych itp.

Funkcja logiczna, występuje w ścisłym związku z dwoma pierwszymi

53/ S.J.Sokołowski, Filozoficzne problemy wojskowych nauk społecznych, cyt.wyd., s.84.

a głównie funkcją poznawczą. U jej podstaw leży z jednej strony, znajomość przedmiotu badań nauki wojennej; z drugiej zaś, rozpatrywanie teorii i praktyki wojskowej pod kątem uściślenia pojęć występujących w nauce wojennej oraz wszelkich badań nad strukturą i właściwościami jej twierdzeń.

W metodologicznej klasyfikacji podstawowych pojęć występujących w przedmiocie socjalistycznej nauki wojennej funkcja logiczna w powiązaniu z funkcją poprzednią, to jest gnoseologiczną /poznawczą/, liczy się nader mocno przy ujawnianiu bezpośredniej więzi między naukowym poznaniem a całokształtem wojskowej praktyki. Ważne jej miejsce i rola widoczna jest również w metodach empirycznych i metodach racjonalnych stosowanych w wojskowych badaniach naukowych. Widoczna jest także w podejmowanych współcześnie pracach naukowo-badawczych nad systematyką nauk wojskowych.

Występując w powiązaniu z "funkcją nazwową" i "funkcją zdaniową", 54/ jest ona niezbędna przy określaniu współczesnych możliwości rozwoju nauki wojennej, jej systematyki, która według A. Madejskiego winna bazować na "zbudowaniu podstawowego układu pojęciowego, pozwalającego zapoczątkować podjęcie na serio prac z zakresu wojskowego naukownictwa". 55/ W tych niezwykle mocnych słowach mieści się nie tylko

54/ We współczesnej nauce występuje wiele znaczeń pojęcia "funkcja". Funkcja występuje np. jako jedno z podstawowych pojęć matematyki - "funkcja matematyczna". Spotykamy się również z określeniem "funkcja zbioru" - matem. pojęciem z zakresu teorii miary. Występuje także "funkcja stanu termodynamicznego", charakterystyczna dla określonych wielkości fizycznych itp. Z funkcją logiczną związane są ściśle dwie inne funkcje: "funkcja nazwowa" i "funkcja zdaniowa". Jedna i druga z ostatnio wymienionych funkcji dotyczą logicznego wyrażania myśli zawartych w nazwie lub formułowanych zdaniach. Dlatego też, ważna jej rola w pracach naukowo-badawczych, a ściślej uogólnieniach naukowych prowadzonych badań.

55/ A. Madejski, Aktualne problemy systematyki nauk wojskowych, "Myśl Wojskowa", nr 11/1976, s.3; Por. także: S.I. Krupnow, Dialektika i wojenna nauka, cyt.wyd., s.45-46; W. Zamorski, K woprosu o wzaimozwiazki marksistsko-leninskoj filozofii i wojennoj nauki, cyt.wyd., s.16; J. Kaczmarek, Nauka wojenna w służbie obronności państwa, "Myśl Wojskowa", nr 9/1975, s.4-5 i następn.

postulat teoriopoznawczy, u podstaw którego leży traktowanie nauki jako działalności i rezultatu badań prowadzonych przez wybraną grupę ludzi, wojskowych pracowników nauki, odpowiednio kompetentnych i znających metodologiczne podstawy nauki wojennej. Idzie tu także o szersze spojrzenie na naukę wojenną, głównie tak, by nie gubić jej sprzężenia z rzeczywistością społeczną oraz ważnej jej roli i miejsca w rozwoju nauki wogóle.

Funkcja socjologiczna, występuje przy rozpatrywaniu podstawowych zagadnień armii, wykazywaniu zasadniczych różnic w pojmowaniu istoty, klasowego charakteru armii socjalistycznej a burżuazyjnej, a także podstawowych różnic w spełnianych przez te armie funkcjach wewnętrznych i zewnętrznych. Ma ona ścisły związek z przybliżaniem wiedzy socjologicznej dla wychwytywania tych przeobrażeń, które są wypadkową zmian, jakie dokonują się w armiach socjalistycznych w kilku płaszczyznach. Nade wszystko w poziomie wykształcenia kadry zawodowej i żołnierzy służby zasadniczej, w wyposażeniu armii /jakościowej i ilościowej stronie uzbrojenia i sprzętu technicznego/ oraz wszelkich zmianach strukturalnych i organizacyjnych.

Patrząc na tę funkcję szerzej i w oparciu o systematyzację zakresu przedmiotowego socjologii wojska i wojen można powiedzieć, iż ma ona ważne znaczenie metodologiczne dla nauki wojennej i znaczenie ogólnoteoretyczne. Ma również - podobnie jak i funkcje poprzednie - wyraźnie widoczny i realny sens praktyczny. Służy bowiem rozpatrywaniu tych problemów, które stając przed socjalistyczną armią, wymagają nie tylko praktycznego ich uwzględniania lecz i naukowego rozwiązywania. Oprócz tych, które spełniają ważne znaczenie i dotyczą analizowania czynników obiektywnych i subiektywnych, należeć będą z pewnością te, co mają szerszy społecznie charakter i leżą w zainteresowaniach podmiotowych nie tylko przedmiotu socjologii wojska i wojen lecz i innych dyscyplin naukowych. Są to przede wszystkim takie zagadnienia, jak:

- rozwój armii jako produkt i czynnik przeobrażeń społecznych;
- rola armii w całokształcie życia współczesnych społeczeństw;
- pozycja społeczna wojskowych;
- stosunek do armii w świadomości społecznej;
- stosunki społeczne panujące wewnątrz armii i inne. 56/

Funkcja socjologiczna będzie zatem miała ścisły związek z potrzebami rozwiązywania bieżących zagadnień teorii i praktyki wojskowej. Współczesność potwierdza, iż występować ona będzie w ścisłych i bezpośrednich współzależnościach z innymi dziedzinami wiedzy, które leżą u podstaw rozwiązywania złożonych zagadnień jak na przykład kierowanie dużymi zespołami ludzkimi, czyli dowodzenie w okresie pokojowym lub złożonych warunkach ewentualnych działań wojennych. Praktyczne związki funkcji socjologicznej - podobnie jak i samej socjologii wojska i wojen - występować będą z psychologią ogólną i wojskową, dydaktyką, a w odniesieniu do wyżej wymienionego przykładu również z teorią organizacji i zarządzania.

Funkcja ideologiczna pozostaje w ścisłym związku z socjalistycznym systemem wartości społecznych, politycznych i moralnych odzwierciedlających klasową ocenę zjawisk dotyczących wojny, walki zbrojnej, genezy, istoty i klasowego charakteru armii itp. Ma szczególne znaczenie podmiotowe, gdyż pracownikowi naukowemu lub dydaktycznemu wskazuje na określony system wartości zależny od formacji społeczno-politycznej, w której żyje, rozwija się oraz prowadzi działalność naukową i badawczą lub dydaktyczno-wychowawczą. Dzieje się tak dlatego, że sam badający lub wychowujący jest najpierw człowiekiem, obywatelem państwa, angażuje się rozumowo i uczuciowo w procesy społeczne, co stanowi podstawę do ukształtowania określonego poglądu politycznego i jego wpływu na osobo-

56/ J.J.Wiatr, Socjologia wojska, Warszawa 1982, s.14-15. Problem stosunku armii w świadomości społecznej podejmuje szeroko Cz. Staciwa w pracy: Wojsko w świadomości społecznej, Warszawa 1975.

wość. Wszystko to zapewne mieć musi i ma swoje znaczenie podczas wyrażania ocen wartościujących.

W naukach społecznych funkcja ideologiczna marksizmu jawi się jako konsekwencja jego funkcji poznawczych. Jako, że współczesna walka o ideologiczną rolę nauk społecznych rozstrzyga się w dwu zasadniczych płaszczyznach:

- w płaszczyźnie poznawczej; i
- w płaszczyźnie upowszechniania.

Podzielając pogląd H. Kubiaka, ^{57/} stwierdzić należy, iż w płaszczyźnie poznawczej - decydującą rolę mają zabiegi o wysoki poziom naukowy, o postawę krytyczną nauki wobec siebie samej, o przezwyciężenie wszelkich tabu teoretycznych, metodologicznych, tematycznych, o podejmowanie problemów ważnych także ze względu na potrzeby szeroko pojętej praktyki. W płaszczyźnie upowszechniania - niezbędna jest bojowość we wszystkich naukach o wartości socjalistyczne, przeciwstawianie się eklektyzmowi i wszelkim formom kapitulancja.

W powiązaniu z funkcją gnoseologiczną i logiczną, funkcja ideologiczna spełnia współcześnie ważną rolę przy formułowaniu problemów badawczych rozwiązywanych na gruncie socjalistycznej nauki wojennej. Wymownym tego przykładem może być praca naukowa podjęta przez zespół pracowników naukowych Akademii Sztabu Generalnego WP, pod kierownictwem Komendanta, gen. broni dr J. Kamińskiego, poświęcona problematyce narodowej i internacjonalistycznej w nauce i doktrynie wojennej socjalistycznego państwa. ^{58/} Podstawowym celem naukowo-badawczym, w którym funkcja ideologiczna znajduje swoje odzwierciedlenie, było uzasadnienie znaczeń-

57/ H. Kubiak, Ideologiczne funkcje kultury i nauki, w: I Ogólnopolska Partyjna Konferencja Ideowo-Teoretyczna, Warszawa 1982, s.72.

58/ Nauka i doktryna wojenna. Problematyka narodowa i internacjonalistyczna, Warszawa 1980.

nia tej problematyki dla umacniania obronności państw socjalistycznych.

Funkcja ta spełnia ponadto ważną rolę we wszelkiego rodzaju analizach filozoficznych, socjologicznych i teoretyczno-wojskowych dotyczących powstania armii i jej rozwoju, kształtowania się współczesnych poglądów marksistowskich. Znajduje także swoje odzwierciedlenie w socjalistycznych analizach historyczno-wojskowych. Wskazuje na potrzebę klasowego, marksistowsko-leninowskiego podejścia do zjawisk militarnych i politycznych współczesnego świata. Do wzniecanych przez imperializm - w różnych częściach świata - wojen lokalnych i konfliktów zbrojnych, a także wrogich poczynań polityczno-militarnych przez reakcyjne siły imperializmu na kontynencie europejskim.

Funkcja ideologiczna jest właściwa armiom socjalistycznym i rozwijanej w tych armiach nauce wojennej. Wszelako marksistowsko-leninowska ideologia jest z jednej strony, klasową; z drugiej zaś - naukowym systemem wiedzy, który pozwala wyjaśnić prawa rozwoju społecznego, w tym i złożone zjawiska społeczno-polityczne i ekonomiczne, jakimi były i są wojny oraz konflikty zbrojne. Funkcja ta wyznacza więc klasowe podejście do zjawisk dotyczących wojny, do istoty i klasowego charakteru armii; w tym klasowe podejście do budownictwa armii socjalistycznej i podstaw rozwoju nauki wojennej. Znajduje zatem odzwierciedlenie we współczesnej dialektyce teorii i praktyki wojskowej.

W sumie, powstanie i rozwój socjalistycznej nauki wojennej odbywa się w ścisłym związku z marksistowsko-leninowską filozofią i ideologią. Współczesna zaś nauka wojenna rozwijana w państwie socjalistycznym opiera się na trwałych podstawach teoretycznych i metodologicznych materializmu dialektycznego i historycznego.

Marksizm-leninizm stanowi podstawowe źródło rozwoju nauki wojennej, która jest klasowo i światopoglądowo odmienna od wojskowych teorii burżuazyjnych. Filozofia marksistowska spełnia funkcję ogólnometodologiczną nauk szczegółowych, w tym i socjalistycznej nauki wojennej.

Wszelako bowiem zjawiska i zagadnienia podejmowane w nauce wojennej mają ścisły i bezpośredni związek z metodologicznymi podstawami materializmu dialektycznego i historycznego, co sprawia, że w wyjaśnieniu wszelkich zjawisk i procesów metodologię marksistowską traktujemy uniwersalnie. Poza tym z metodologicznymi podstawami marksizmu-leninizmu związane są ściśle - dialektycznie, współczesne założenia i uogólnienia teoretyczno-wojskowe wypracowywane przez poszczególne działy nauki z jej systematyką włącznie.

Dla socjalistycznej nauki wojennej, szczególne znaczenie metodologiczne posiada marksistowsko-leninowska nauka o wojnie i wojsku, która jest źródłem badania istoty wojny, armii i jej klasowego charakteru. Spełnia ona ponadto szczegółowe, bardzo istotne i ważne dla nauki wojennej funkcje. Dodać również należy, że bez niej utrudnione byłoby, lub wręcz niemożliwe analizowanie podstaw gnoseologicznych /teoriopoznawczych/, metodologicznych i społeczno-historycznych nauki wojennej.

3. Społeczno-historyczne podstawy nauki wojennej

Uwzględnianie społeczno-historycznych podstaw rozwoju nauki wojennej w socjalistycznych analizach teoretyczno-wojskowych związane jest dialektycznie z nader ważnym problemem gnoseologicznym, jakim jest znajomość podziałów klasowych społeczeństwa oraz marksistowskiej genezy i istoty państwa. Szczególnie ważnym problemem jest państwowy rozwój społeczno-polityczny i ekonomiczny, który determinuje rozwój sił zbrojnych oraz sposoby prowadzenia działań wojennych. Z ekonomicznym rozwojem państwa, jego społeczno-politycznym ustrojem związany jest również efekt końcowy prowadzonych działań wojennych obejmujących nie tylko armię, lecz również społeczeństwo. Jak stwierdził Fryderyk Engels "... cała organizacja i sposób walki wojsk, tym samym zaś zwycięstwo i klęska, zależy /.../ od warunków materialnych, tzn. ekonomicznych:

od materiału ludzkiego i wojennego, czyli od jakości i ilości ludzi oraz techniki". 59/

Z rozwojem ekonomicznym państwa określonej formacji społeczno-politycznej związany jest postęp naukowo-techniczny, tym samym i wyposażenie armii. Istnieją w tym względzie jeszcze głębsze zależności wskazujące na dialektyczność związku uzbrojenia i wyposażenia armii z rozwiązywaniem podstawowych problemów społecznych, na co wskazywali klasycy marksizmu-leninizmu. Na przykład "wprowadzenie prochu strzelniczego /i broni palnej - J.K./ rewolucjonizowało nie tylko sam sposób prowadzenia wojny, ale też polityczne stosunki rządzących i rządzonych". 60/ Sformułowanie to znajduje potwierdzenie i aktualność po dziś dzień. Ukazuje bowiem tendencje militarystyczne kapitalizmu, jego praktyczne konsekwencje wewnętrzne i zewnętrzne. Znamiennym tego przykładem jest wyprodukowanie i praktyczne użycie broni jądrowej przez Stany Zjednoczone w 1945 roku na terytorium Japonii, co posłużyło do demonstracji militarnej, by w konsekwencji rozpocząć określoną politykę międzynarodową. Politykę militarystyczną i konfrontacji z rzeczywistością przeobrażeń społeczno-politycznych, ekonomicznych - głównie z postępowymi siłami socjalizmu i pokoju.

Rozpatrywanie przeto podstaw społeczno-historycznych nauki wojennej oraz problematyki szerszego pojmowania dialektyki sił zbrojnych, związane będzie dialektycznie z ekonomiczno-historycznymi i społeczno-politycznymi przeobrażeniami. Z dostrzeganiem i eksponowaniem tych prawidłowości, które traktują o ścisłym związku polityki społeczno-ekonomicznej państwa z rozwojem uzbrojenia, wyposażenia, formami organizacyjnymi i metodami wojskowego szkolenia.

Traktując to uogólnienie jako podstawę do dalszych analiz teoretyczno-wojskowych zauważamy równocześnie, iż bez dostrzegania tych pra-

59/ F.Engels, Anty-Dühring, cyt.wyd., s.168.

60/ Tamże, s.164.

widłowości rozpatrywanie podstaw socjalistycznej nauki wojennej byłoby utrudnione. W oparciu o studia dzieł klasyków marksizmu-leninizmu i dotychczasowe analizy literatury współczesnej możemy powiedzieć również to, że rozpatrywanie tychże podstaw nie jest wcale proste. Jest także uwarunkowane współcześnie kilkoma ważnymi gnoseologicznie, istotnymi społecznie czynnikami. Nade wszystko zaś: rozległością czasową ujmowania drogi rozwojowej nauki wojennej; różnorodnością prowadzonych obserwacji społecznych i wojskowych oraz towarzyszących im opisów. Bywa również i tak, że przyjmuje się założenie, które mówi o tym, iż na społeczno-historyczne podstawy nauki wojennej winni zwracać uwagę jedynie historycy wojskowości. Owa złożoność wynika być może z tego, że problematyka ta traktowana jest w kategoriach jednoznacznej oczywistości, to znaczy tak, jak na przykład pojmowana jest powszechna dążność człowieka do poznania otaczającego świata, by móc w nim żyć i rozwijać się.

Niezależnie jednak od całej złożoności problemu, wielu współczesnych naukowców wojskowych państw socjalistycznych, ^{61/} uwzględnia problematykę społeczno-historyczną w nauce wojennej; głównie społeczno-ekonomiczne, polityczne i militarne źródła historycznych uwarunkowań tej nauki. łączy zawsze rozważania współczesne z uwarunkowaniami historycznymi, a także pokazuje znaczenie doświadczeń historycznych dla współczesnego jej rozwoju.

Na stałą potrzebę planowego uwzględniania tej problematyki w działalności wojskowo-naukowej wskazuje B. Miśkiewicz. ^{62/} Podkreśla trafnie, że dotychczasowe kierunki rozwoju nauki historyczno-wojskowej,

61/ Np.: A.Madejski, Nauka wojenna /głównie Rozdział 2 - Wnioski z historii nauki wojennej/, cyt.wyd., s.39-46; M.Smironow i inni, O radzieckiej nauce wojennej, cyt.wyd., s.84-175; S.I.Krupnow, Dialektika i wojennaja nauka, cyt.wyd., s.27-48; S.A.Tiuszkiewicz, K woprosu o wzaimozwiazii wojennoj nauki i wojennoj istorii, "Wojennaja Myśl", nr 12/1973, s.54-59; E.Jadziak, H.Herman, O korzystaniu z doświadczeń wojennych, "Myśl Wojskowa", nr 2/1983, s.68-73.

62/ B.Miśkiewicz, Program rozwoju nauki historyczno-wojskowej w Polsce, Poznań 1976.

choć zawierały wiele cech specyficznych, to jednak współcześnie nie zawsze uwzględniały analizy społeczno-historyczne nauki wojennej w wystarczającym zakresie. Dlatego też współczesnym pracom naukowo-badawczym, związanym z kierunkiem rozwoju tej nauki, wyznacza siedem najważniejszych ukierunkowań w następujących dziedzinach:

- studiów metodologicznych;
- źródłoznawstwa historyczno-wojskowego;
- doskonalenia procedury badawczej historyka wojskowego;
- przedmiotu badań historii wojskowej;
- zaspokajania potrzeb praktyki;
- postulatów organizacyjnych; oraz
- kształcenia kadr wojskowych. ^{63/}

Naukowe wskazanie na wartość społeczno-historycznych uogólnień, złożoność ewolucyjną rozwoju nauki wojennej pozwala dostrzegać wiele zależności, które występują do czasów współczesnych. Nade wszystko zaś widzieć to, że formy organizacyjne armii, metody wojskowego szkolenia miały w historii i mają współcześnie określoną podbudowę teoretyczno-wojskową. A zatem i współczesny postulat praktyczny dotyczący na przykład nowoczesnego kształcenia kadr wojskowych znajdował będzie w przedmiocie społeczno-historycznych, metodologicznych i gnoseologicznych podstaw rozwoju nauki wojennej nader istotne i ważne miejsce z punktu widzenia teorii i praktyki wojskowej.

Bogactwo doświadczeń historyczno-wojskowych, dokonywanych uogólnień i opisów pozwala również widzieć to, że stan wyposażenia i organizacyjny armii rozpatrywany w odniesieniu do całości jej społeczno-historycznego rozwoju, stanowi podstawę dokonywania dalszych uogólnień na gruncie nauki wojennej. Jako że uogólnienia poparte analizami i doświadczeniami historycznymi stanowią warunek poprawnego formułowania głównych treści naukowych. Zaś doświadczenia na przykład minionych wojen

63/ Tamże, s.15.

pozwalają widzieć - po pierwsze, ich bezpośredni wpływ na współczesną sztukę wojenną oraz praktykę szkolenia bojowego wojsk, dowództw i sztabów. I po drugie, dostrzegać ważne znaczenie i rolę wartości ideowo-wychowawczych, które odpowiednio spożytkowane mogą być i są niezwykle cenne w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Oprócz tego, w aspekcie analiz historyczno-wojskowych ważną rolę i znaczenie mieć będą nowe podstawy materialne - nowe rodzaje broni, gdyż stymulują one nowe poszukiwania w strategii, sztuce operacyjnej i taktyce działania wojsk, a także w sferze subiektywności podmiotowej.

Rzeczywistość potwierdza, że zarówno obiektywne zależności w praktyce wojskowej, jak i strona subiektywna uogólnień teoretycznych mają dialektyczny związek z podstawowymi prawami dialektyki. Głównie prawem jedności i walki przeciwieństw - określanym przez W.I.Lenina "jądrem", "sednem dialektyki" - oraz prawem przechodzenia zmian ilościowych w jakościowe. Materialne ich przejawianie się w teorii i praktyce wojskowej wskazuje niezbicie, że stan wyposażenia armii, który jest zależny od rozwoju sił wytwórczych, jakże często w historii społeczeństwa był źródłem nowych poszukiwań w rozwoju czynników obiektywnych i subiektywnych. Tak było na przykład w okresie francuskiej rewolucji burżuazyjnej, kiedy dokonane zostały zmiany w teorii i praktyce wojskowej.

Na ten historyczny przykład wskazywał W.I.Lenin,^{64/} który ek-sponował w tym względzie decydującą rolę sił wytwórczych, mas społecznych. One bowiem przejawiając aktywność twórczą tworzyły "podstawy budowy strategii", zrywały "stare prawa i obyczaje wojny" oraz określały warunki tworzenia na miejsce starej armii, nowego rewolucyjnego wojska.

Podobnie było w okresie Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Paź-

---

64/ Por.: W.I.Lenin, "Państwo a rewolucja. Doświadczenia Komuny Paryskiej 1871 r. Analiza Marksa", w: O wojnie, armii i obronie ojczyzny, T.2, Warszawa 1959, s.139-145; oraz, Nauki rewolucji, w: Dzieła Wybrane, T.2, Warszawa 1951, s.66-78.

dziernikowej, kiedy stworzone zostały teoretyczne zasady organizacji sił zbrojnych państwa proletariackiego. Stały się one podstawą utworzenia stałej regularnej armii państwa socjalistycznego oraz podstawą powstania i rozwoju socjalistycznej nauki wojennej.

3.1. Analiza historyczno-podmiotowa

Historia wojska i wojen, historia sztuki wojennej dowodzi, że ze stroną materialno-organizacyjną, stanem wyposażenia armii, związane są dialektycznie poszukiwania naukowe oraz całokształt sfery praktycznej i teoretycznej podstaw wychowania wojskowego. Znaczy to, że cała sfera subiektywności podmiotowej ma swoje materialne i społeczno-historyczne podstawy. Z podstawami tymi wiązać się również będą poszukiwania badawczo-konstrukcyjne, naukowo-historyczne oraz współczesne nad przedmiotem i treściami nauki wojennej. Jak bowiem słusznie zauważył N.Czernyszewski: "Bez historii przedmiotu nie ma teorii przedmiotu: ale i bez teorii przedmiotu nie może być jego historii".^{65/} Zatem charakterystycznym dla wskazania podstaw społeczno-historycznych rozwoju nauki wojennej jest ukazanie dialektycznych związków z historią społeczno-ekonomicznego i politycznego rozwoju oraz historią sztuki wojennej odzwierciedlającej tenże rozwój.

Sięgając do ważniejszych doświadczeń teoretyczno-wojskowych godzi się odnotowanie dość istotnego związku teorii wojskowych z praktyką, głównie prowadzonymi działaniami wojennymi. Również to, że wartość naukowa dokonywanych w przeszłości opisów jest mocno zróżnicowana. Tak więc historia wojskowa, początki której sięgają starożytności zawierała skąpe wiadomości uogólniające. Sprowadzała się do powierzchownych i nie zawsze usystematyzowanych opisów różnych wydarzeń wojennych. Na ogół opisów chronologicznych poszczególnych wojen lub ogólnego "omó-

65/ N.Czernyszewski, Izbrannyje filozofskie soczinenia, T.1, Moskwa 1950, s.303.

wienia sztuki prowadzenia wojny".^{66/} Niezależnie jednak od tego faktu błędem byłoby niedostrzeganie tego, iż mimo całego szeregu braków i dogłębnych analiz poznawczych, okres ten stanowi jednak pierwsze załążki nauki wojennej.

Znaczny postęp w rozwoju tej dziedziny wiedzy przypada na okres przejściowy od feudalizmu do kapitalizmu /to jest druga połowa XVII w. do XVIII stulecia/. Jako że wraz ze zmianą ekonomicznych podstaw społecznego rozwoju zmieniały się materialno-techniczne podstawy rozwoju sił zbrojnych. Szczególnie rozwój przemysłu, handlu i stosunków towarowo-pieniężnych wpływał na stronę jakościową wyposażenia armii. Wraz z udoskonalonym wyposażeniem, uzbrojeniem armii zmieniały się sposoby prowadzenia działań wojennych, formy organizacyjne oraz metody szkolenia i wychowania wojskowego. W okresie tym ukazują się pierwsze regulaminy wojskowe w państwach Europy wschodniej, państwie moskiewskim i Niderlandach. Są one materialnym wyrazem ukształtowania się stałej struktury organizacyjnej oraz jednolitego, scentralizowanego systemu dowodzenia, a także występującej coraz bardziej potrzeby centralizacji zaopatrywania.

W sumie więc "główną treść nauki wojennej ówczesnego okresu - jak pisze E. Razin - stanowiły problemy organizacji i wyszkolenia armii stałej oraz opracowanie taktyki, która już teraz nie sprowadzała się tylko do przyjęcia ugrupowania bojowego, lecz obejmowała organizację marszu, prowadzenie rozpoznania i boju".^{67/}

Zwrócić należy również uwagę, iż pojawianie się dużych armii stałych, odpowiednio wyposażonych i zorganizowanych wymagało stosownego ich szkolenia i wychowywania. Klasowość armii feudalnych ukazała stan tego procesu sukcesywnie dostosowywanego do interesów klas posiadających. W

66/ Por.: E.Razin, Historia sztuki wojennej, Warszawa 1958, s.48, 62. Historia sztuki wojennej do roku 1939. Pod redakcją P.A. Rotmistrowa, Warszawa 1967, s.176-178.

67/ E.Razin, Historia sztuki wojennej, cyt.wyd., s.48.

teorii i praktyce wojskowej odnotowuje się zbieżność, czego wyrazem jest - z jednej strony - utrzymywanie klasowości armii; z drugiej zaś - dostosowywanie poglądów wojskowych do poczynañ politycznych danego państwa.

Namacalnym wyrazem przejawiania się tej problematyki jest powstawanie poglądów "prywatnej myśli wojskowo-teoretycznej", której rozwój ma wówczas miejsce. Niektórzy teoretycy podejmują się opracowania "zasad tworzenia stałych armii najemnych". Tacy między innymi jak: Montecuccolli, Feuguières łączą zagadnienia teorii i praktyki wojskowej z posłuszeństwem klas wyzyskujących. Widoczne jest to szczególnie wówczas, gdy armia najemna wykorzystywana jest przy tłumieniu powstań chłopskich, lub realizacji wojen dynastycznych i zaborczych. 68/

W późniejszych latach właściwości rozwoju nauki wojennej związane są ściśle z kształtowaniem nowych sił wytwórczych i nowych stosunków produkcyjnych. Z nimi bowiem związany jest bezpośrednio stan armii i stosunki w niej panujące, a także całokształt wojskowo-teoretycznych uogólnień.

W okresie utrwalania się kapitalistycznego sposobu produkcji następuje burzliwy rozwój przemysłu. Nowo powstające gałęzie gospodarcze jak na przykład przemysłu maszynowego, chemicznego i elektrotechnicznego oraz ogólny postęp naukowo-techniczny mają ważne znaczenie dla materialno-technicznych podstaw walki zbrojnej. Konstruowane są nowe środki walki, które zmieniają podstawowe warunki prowadzenia działań bojowych. To z kolei prowadzi do istotnych zmian w sztuce wojennej. A zatem praktyka kapitalistycznych przeobrażeń społeczno-ekonomicznych i materialno-technicznych wywołuje w tym ustroju zasadnicze zmiany w teorii i praktyce wojennej.

Epoka kapitalizmu obfituje ponadto w liczne wystąpienia rewolu-

---

68/ Tamże, s. 48.

cyjne klasy robotniczej. Utrwalaniu się kapitalistycznych stosunków społeczno-ekonomicznych towarzyszą również społeczne dążenia narodowo-wyzwoleńcze. Przejawem pierwszych będą sprzeczności wewnętrzne między klasami antagonistycznymi, które prowadzą w konsekwencji do wybuchu w niektórych państwach wojen wewnętrznych - do rewolucji. Natomiast przejawem drugich będą zewnętrzne wojny i konflikty zbrojne, w tym i wojny narodowo-wyzwoleńcze.

Tendencje te pogłębiają się wraz z dalszym rozwojem kapitalizmu i wkroczeniem jego w ostatnie - imperialistyczne stadium. Jak słusznie bowiem zauważają uczeni radzieccy: "Na przełomie XIX i XX wieku kapitalizm wstępuje w swoje najwyższe stadium - imperializm. Wybuchają imperialistyczne /szczególne dla tej epoki/, niesprawiedliwe wojny o nowy podział świata, który imperialiści podzielili już między sobą. Zarazem w epoce imperializmu nabierają/szczególne znaczenia - J.K./, szerszego rozmachu wojny narodowo-wyzwoleńcze i domowe". 69/

Wszystko to razem wzięte rzutuje bezpośrednio na istotę zmian zachodzących w wojskowości. Masowe stosowanie nowej broni, głównie w piechocie i artylerii 70/ rodzi w praktyce nowe sposoby prowadzenia działań bojowych. Doświadczenia wojen drugiej połowy XIX wieku i początku wieku XX wskazują, że nowa broń wywarła znaczny wpływ na zmianę roli rodzajów wojsk i dalszy rozwój ich form organizacyjnych.

W rozwoju armii okresu kapitalistycznego, wyraźnym staje się jakościowy i ilościowy wzrost niektórych rodzajów broni. Przykładem jest wspomniana wyżej artyleria, a także wojska inżynieryjne, na które spadały dodatkowe powinności inżynieryjnego urządzania terenu wobec wzrostu możliwości ogniowej wojsk własnych i przeciwnika. W omawianym okresie zrodziły się również podstawy materializacji techniczno-zabez-

69/ M.Smironow, S.Baź, S.Kozłow, P.Sidorow, O radzieckiej nauce wojennej, cyt.wyd., s.125.

70/ Por.: J.Kaczmarek, Uderzenie i ogień, Warszawa 1973, s.14-21.

pieczającej. Powstały załączki wojsk związanych bezpośrednio z zaopatrzeniem i zabezpieczeniem działań bojowych wojsk, głównie załączki wojsk kolejowych i łączności. 71/

W rozwoju myśli wojskowo-teoretycznej odnotowuje się z jednej strony, potrzebę rozwiązywania nabrzmiałych problemów praktyki, co znajdować będzie wyraz w wielu poglądach teoretyków burżuazyjnych. Z drugiej zaś - pojawiać się będzie ich różnorodność i związane z nią kontrowersje wokół istnienia nauki wojennej. "O ile w XVIII i XIX wieku, - co trafnie zauważył A. Madejski - a nawet pierwszej połowie wieku XX wśród burżuazyjnych teoretyków przeważał pogląd, że nauka wojenna nie istnieje, że teorie wojenne nie mają rangi nauki, o tyle współcześnie, nawet w tzw. wydawnictwach oficjalnych, obowiązujących w państwach i armiach kapitalistycznych, nie stroni się już na ogół od stosowania pojęcia nauka wojenna". 72/

Mimo że różnie patrzono na zagadnienie "istnienia teorii wojennej", to jednak rodzi się w okresie rozkwitu kapitalistycznych podstaw ustrojowych wiele istotnych prac z tej dziedziny. Powstaje na przykład opracowana przez C.v.Clausewitza /1780-1831/ 73/ praca "Vom Kriege" /O wojnie/; trzytomowa praca H.v.Moltkego /1800-1891/ "Kriegslehren", gdzie znajduje się podzielenie poglądów pierwszego teoretyka wojskowości na zagadnienie istoty wojny.

Rozważając nad zagadnieniami "natury wojny", Moltke widział w wojnie nie tylko "kontynuację polityki środkami przemocy" - jak czynił to Clausewitz, lecz usiłował opracować najbardziej celowe sposoby jej prowadzenia. Było to niejako dalszym rozwinięciem poglądu dotychczasowego. Poza tym, "za jedno z najistotniejszych zagadnień strategii uwa-

71/ Historia sztuki wojennej do roku 1939. Pod red. P.A.Rotmistrowa, cyt.wyd., s.179-181 i 257.

72/ A.Madejski, nauka wojenna, cyt.wyd., s.40.

73/ O podstawowych uogólnieniach C.v.Clausewitza pisaliśmy w pierwszym rozdziale pracy analizując związki między filozofią marksistowską a nauką wojenną.

zał Moltke teorię mobilizacyjnego rozwinięcia". 74/ W podstawowych kwestiach dotyczących wojny i polityki stał na stanowisku, że strategia winna być niezależna od polityki. 75/ Jego poglądy na najważniejsze problemy "teorii wojny" dominowały - głównie w krajach zachodnioeuropejskich - do końca XIX wieku. Kontynuowane były także przez Schlifffena /1833-1913/, który zwracał uwagę na teoretyczne opracowanie różnych form manewru. Natomiast przy rozpatrywaniu zagadnień strategicznych kierował się zasadą, iż "sytuacja polityczna określa sytuację wojenną". 76/

We współczesnych analizach teoretyczno-wojskowych państw socjalistycznych 77/ dotyczących tego okresu, zwraca uwagę dialektyczne podejście do burżuazyjnych uogólnień teoretycznych oraz krytyczna ich analiza. Wskazując na złożoność burżuazyjnego pojmowania nauki wojennej i teoretyczną różnorodność ujmowania problemu istoty wojny i polityki, zwraca się przede wszystkim uwagę na usilne dążenie teoretyków zachodnich, by własne teorie wojen stawiać ponad polityką. We współczesnych poglądach burżuazyjnych oznacza to celowe i zamierzone wskazywanie na rzekomo ponadklasowy charakter nie tylko armii burżuazyjnej, lecz również nauki wojennej.

Takie podejście nie jest nowym w burżuazyjnej myśli społeczno-wojskowej. Znajduje potwierdzenie historyczne poprzez wyrażane poglądy znanych teoretyków i praktyków wojskowości XX wieku. Przykładem takiego

74/ Historia sztuki wojennej do 1939 roku, cyt.wyd., s.263.

75/ Zobacz: Tamże, s.264; M.Smirnow i inni, O radzieckiej nauce wojennej, cyt.wyd., s.122; A.Madejski, Nauka wojenna, cyt.wyd., s.46-47.

76/ Historia sztuki wojennej do 1939 roku, cyt.wyd., s.263-264.

77/ Por.: Tamże, s.262-270; M.Milsztein, A.Słobodienko, O burżuazyjnej nauce wojennej, Warszawa 1959, s.101-102; M.Smirnow i inni, O radzieckiej nauce wojennej, cyt.wyd., s.118-128; B.Chocha i J.Kaczmarek, Wojna i doktryna wojenna, Warszawa 1980, s.9-41 /R.I. Teoria doktryn wojennych/; A.Madejski, Nauka wojenna, cyt.wyd., s.45-47; K.Nożko, Zasady współczesnej sztuki wojennej, Warszawa 1973, s.16 i dalsze; W.Sawkin, Podstawowe zasady sztuki operacyjnej i taktyki, Warszawa 1974, s.25-40.

właśnie podejścia jest między innymi znany francuski teoretyk wojskowości marszałek F.Foch. W przededniu pierwszej wojny światowej, podchodząc w ten sposób, usiłował formułować sady futurologiczne i określać charakter przyszłej wojny. Nie widział jednak klasowego charakteru wojny oraz nie eksponował ścisłego związku wojny z polityką wewnętrzną i zewnętrzną państwa. Natomiast zwracał przede wszystkim uwagę na to, że "studiując wojnę trzeba koniecznie wyjaśnić o jakiej wojnie jest mowa, jaki jest przedmiot wojny". W oparciu o teorię wojny, tworzoną głównie w krajach Europy zachodniej, doszedł do wniosku, że każda "teoria wojenna" zależna jest od konkretnych warunków geograficznych i narodowych. Stwarza możliwość "poznania właściwości wojska i terenu, wskazuje wzory arcydzieł stworzonych w dziedzinie wojny i przez to toruje drogę tym, których przyroda obdarzyła cnotami żołnierskimi". ^{78/} F.Foch nie wspominał zupełnie o warunkach społeczno-politycznych państw prowadzących wojnę. Nie mówił także o zależności charakteru wojny od ustroju państwowego i społecznego kraju. ^{79/} Dlatego też, poprzez takie właśnie podejście wyrażał ponadklasowy charakter burżuazyjnej teorii wojennej.

Niezależnie jednak od wyżej wymienionych mankamentów, w pracy "Zasady sztuki wojennej", ^{80/} zawarł wiele słusznych konkluzji, które są na przykład potwierdzeniem społeczno-historycznego podejścia do zasad sztuki wojennej. "Sztuka wojenna, - stwierdził - podobnie jak każda inna sztuka rządzi się własną teorią, ma własne zasady, w przeciwnym razie nie byłaby sztuką. /.../ Istniejąca więc teoria wojny; w pierwszym rzędzie obejmuje ona następujące zasady:

78/ F.Foch, Zasady sztuki wojennej, Warszawa 1924, s.7-8.

79/ Por.: M.Milsztejn, A.Słobodienko, O burżuazyjnej nauce wojennej, cyt.wyd., s.101-102.

80/ Praca ta wydana została w 1903 roku w Paryżu. Przetłumaczona była na wiele języków w tym na jęz. rosyjski w 1919 r. - O princypach wojny, Piotrogród 1919, i jęz. polski - Zasady sztuki wojennej, Warszawa 1924.

- zasadę ekonomii sił;
- zasadę swobody działania;
- zasadę swobodnego rozporządzania siłami;
- zasadę ubezpieczenia itd."

W dalszej części rozważań stwierdza między innymi: "Kwestionowano nieraz istnienie tych zasad, później ich uzasadnienie, a jednak już Napoleon przecież pisał: "zasady sztuki wojennej są to te zasady, jakimi kierowali się wielcy wodzowie, których czyny przekazała nam historia". 81/

Duży wkład do nauki wojennej wniosła rosyjska sztuka wojenna z początku XIX i końca tegoż wieku, oraz początku wieku XX. Szczególnie cenne są doświadczenia wojny narodowej 1812 roku, gdyż wskazują różnorodność działań wojennych M. Kutuzowa oraz zachowanie się podczas działań wojennych olbrzymich mas ludzkich. Do doświadczeń Kutuzowa, który odrzucił w starciach 600-tysięczną armię Napoleona, sięga później wielu teoretyków i rosyjskich i zachodnioeuropejskich. Głównie ze względu na to, że "stosował nowe formy działań"; posiadał "wyjątkowo głębokie zrozumienie znaczenia polityki oraz umiejętność wyboru stosownego momentu do uderzenia na wroga". Oprócz tego na uwagę zasługuje to, że "zdecydowanie odrzucał wszystkie poprzednie tezy o prowadzeniu wojny metodami strategii kordonowej i taktyki linearnej". 82/ Kutuzow wydał również wiele listów i rozkazów, które po zwycięstwie Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej w 1917 roku zostały uogólnione.

Z drugiej połowy wieku XIX na uwagę zasługują poglądy G. Leera /1829-1904/, który w oparciu o historię wojen i wojska czynił próby opracowania strategii. Była ona dla niego główną dziedziną pracy naukowej nad badaniami wojskowości. Podejmował się również próby usyste-

81/ Tamże, s.7-8; Zobacz także: W.Sawkin, Podstawowe zasady sztuki operacyjnej i taktyki, cyt.wyd., s.38-39.

82/ M.Smirnow i inni, O radzieckiej nauce wojennej, cyt.wyd., s.144.

matyzowania wiedzy wojskowej, głównie klasyfikacji poszczególnych elementów nauki wojennej. Jednakże klasyfikacja ta była przeprowadzana z pozycji burżuazyjno-idealistycznych. Dodatkowo wartości prac Leera polegają na tym, że "uznał jedność polityki i strategii oraz strategii i taktyki przy wiodącej roli tych pierwszych".^{83/} Ten punkt widzenia odróżnia go znacznie od zapatrywań i poglądów prezentowanych przez teoretyków zachodnioeuropejskich.

Podsumowując dotychczasowe poglądy burżuazyjno-wojskowe, stwierdzić należy, iż w podstawowej masie odnoszone były głównie do walki zbrojnej. Potwierdza to również praktyczna ich realizacja w niektórych wojnach. Znamiennym tego przykładem jest wojna austriacko-sardyńsko-francuska - 1849 roku; wojna austriacko-pruska /1866 r./^{84/} oraz wojna francusko-pruska /1870-1871/. Sądzić więc należy, że takie podejście było - z jednej strony - zawężeniem problematyki pojmowania wojny i polityki; z drugiej zaś - celowym dążeniem do tego, by poglądy na wojnę, a ściślej mówiąc "strategię wojenną" uniezależnić od polityki.

Zwrócić należy również uwagę, iż w prezentowanych poglądach burżuazyjnych nie dostrzega się praw wojny. Wszelkie wartościowania teoretyczno-wojskowe dalekie są od właściwego ujmowania społeczno-politycznych i ekonomicznych przyczyn wybuchu wojen. Dopiero w marksistowsko-leninowskich wyjaśnieniach zawarte są motywy wojen wywoływanych przez kapitalizm i imperializm. "Każda wojna - jak stwierdził W.I.Lenin - jest nierozzerwalnie związana z tym ustrojem politycznym, z którego wynika".^{85/} W rezultacie czego, "... przemoc jest środkiem, a celem jest

83/ Historia sztuki wojennej do 1939 roku, cyt.wyd., s.260; Por. także, E.Razin, Historia sztuki wojennej, cyt.wyd., s.49.

84/ Na przykładzie tej wojny Fryderyk Engels krytykował poglądy wojskowe Moltkego, które gloryfikowane były przez historiografię burżuazyjną, zwłaszcza jego poglądy w dziedzinie strategii. Stwierdził m. in.: "... zadziwiająco kiepska strategia Prusaków pod Sadową odniosła zwycięstwo nad - o dziwo! - kiepską strategią Austriaków". /K. Marks, F.Engels, Dzieła Wybrane, T.1, Warszawa 1949, s.606/.

85/ W.I.Lenin, Dzieła, T.24, Warszawa 1952, s.419.

korzyść ekonomiczna /i polityczna - J.K./".^{86/} Natomiast narzędziem tej polityki są żołnierze armii burżuazyjnej, za pomocą których klasy posiadające realizują zakładane cele.

Nie dostrzeganie tych podstawowych przyczyn wybuchu wojen w historii ludzkości, podobnie jak i klasowego charakteru armii, jest znamienne w poglądach burżuazyjno-kapitalistycznych oraz współczesnych - imperialistycznych uogólnieniach teoretyczno-wojskowych. Wnosić zatem należy, iż burżuazyjne stanowiska w kwestiach ponadklasowości nauki wojennej i niezależnej od polityki strategii są zamierzone i celowe. Są tym samym najbardziej wymownym potwierdzeniem klasowości w burżuazyjnych poglądach teoretyczno-wojskowych. Ujmując tę rzecz jeszcze szerzej, stwierdzić z pewnością możemy, iż jest to również znamienny przykład podmiotowo-klasowego pojmowania społeczno-historycznych podstaw powstania i rozwoju współczesnej nauki wojennej, prezentowanej w państwach kapitalistycznych.

Podkreślić również należy, że we współczesnej burżuazyjnej nauce wojennej ukrywana jest klasowa istota nauki i doktryny wojennej. Używane są tu głównie bowiem twierdzenia o ponadklasowym, czyli narodowym charakterze armii oraz o tak zwanej "obiektywnej" i "czystej nauce". W rzeczywistości jest zupełnie inaczej. Stwierdzenia tego rodzaju służą ukrywaniu klasowego charakteru zarówno armii burżuazyjnej, jak i rozwijanej współcześnie nauki wojennej. Jak stwierdził M. Frunze: " Tak zwane armie narodowe we wszystkich epokach były z natury rzeczami reprezentującymi interesy nie narodu, lecz klas posiadających. Słowo "narodowy" było jedynie przejawem politycznej obłądki tych klas".^{87/} Służyło klasowym przesłankom ideowo-teoretycznym i filozoficznym burżuazyjnej nauki wojennej. Miało także aspekt prakseologiczny w zakresie

---

86/ F.Engels, *Anty-Dühring*, cyt.wyd., s.157.

87/ M.Frunze, *Dzieła Wybrane*, Warszawa 1953, s.192-193.

burżuazyjnego oddziaływania tak na społeczeństwo jak i armię.

3.2. Marxistowska analiza dialektyczno-materialistyczna

W kształtowaniu się marksistowsko-leninowskich poglądów dotyczących podstawowych zagadnień wojny, armii i nauki wojennej, istotną rolę spełniła krytyka różnorodnych poglądów niemarksistowskich. Widoczne jest to szczególnie w nowym etapie rozwoju marksistowskiej myśli wojskowej dokonanej przez Włodzimierza Lenina. Również we współczesnych poglądach teoretyków wojskowych państw socjalistycznych przewijają się krytyczne analizy poglądów wcześniejszych.

Ważną rolę spełniły marksistowsko-leninowskie analizy teoretyczno-wojskowe nad niektórymi wojnami między państwami i wojnami domowymi. Również leninowskie tezy o konieczności obrony socjalistycznej ojczyzny oraz decydującej roli w działaniach wojennych czynnika ekonomicznego i moralnego. W leninowskich uogólnieniach teoretyczno-wojskowych znajdujemy także wskazanie na potrzebę opracowania i doskonalenia naukowych zasad organizacji wojskowej i nauki wojennej socjalistycznego państwa.

Z punktu widzenia teorii i praktyki niezwykle cenne okazują się studia marksistowskie nad wojskowymi zagadnieniami wojny domowej w Stanach Zjednoczonych, która toczyła się w latach 1861 - 1864, między niewolniczym Południem a Północą. Pozwoliły bowiem one na szczególne uwytklenie roli armii w warunkach kryzysu rewolucyjnego oraz dały klasową i teoretyczno-metodologiczną analizę polityki społecznej i wojskowej. Analiza ta obejmowała między innymi zagadnienia dotyczące wewnętrznej roli armii w społeczeństwie burżuazyjnym, głównie zaś roli zawodowych wojskowych, którzy kierując armią wypełniają wolę klas posiadających.

W wielu publikacjach Fryderyka Engelsa dotyczących tejsze wojny, które ukazały się na przełomie lat 1861/62 w "The Volunteer Journal for Lancashire and Cheshire", w "Teorii przemocy" ^{88/} /ciąg dalszy/, oraz

88/ Zobacz: F.Engels, Anty-Dühring, cyt.wyd., s.163-171.

artykułach zawartych w "The New American Cyklopedia", 89/ znajdujemy potwierdzenie marksistowskiej koncepcji zbrojnego wsparcia rewolucji. W ramach tej koncepcji rozważania Fryderyka Engelsa dotyczyły głównie struktury oddziałów ochotniczych, ich roli, miejsca i znaczenia w walkach rewolucyjnych przy ścisłym współdziałaniu ze społeczeństwem. W sumie więc, analizy te pozwoliły - jak słusznie zauważył J.J.Wiatr 90/ - na kształtowanie i precyzowanie marksistowskiego podejścia do złożonego zagadnienia armii w społeczeństwie. Dotyczy to głównie myśli, iż wojna - szczególnie domowa - uzależniona jest ściśle od przyjęcia określonej polityki wynikającej z układu sił klasowych.

Dokonując pogłębienia poglądów marksistowskich Włodzimierz Lenin wykazuje zasadniczą różnicę między starą armią państwa burżuazyjnego a budowaniem armii nowej państwa socjalistycznego. Dowodzi również tego, że proletariat musi utworzyć armię nowego typu o robotniczo-chłopskim składzie. Uzbrojeni robotnicy i chłopcy stanowią podstawę nowej armii. Staną się bowiem - jak stwierdził Lenin - "założeniem nowej armii, komórką organizacyjną nowego ustroju społecznego. Zgnieść tę komórkę, nie pozwolić jej rozwinąć się - było dla burżuazji pierwszym przykazaniem. Pierwszym przykazaniem dla każdej zwycięskiej rewolucji - Marks i Engels podkreślali to wielokrotnie - było: zburzyć starą armię, rozwiązać ją, zastąpić ją nową. Nowa klasa społeczna wznosząc się ku panowaniu, nie mogła nigdy i nie może teraz osiągnąć tego panowania i umocnić go w inny sposób niż przechodząc niesłychanie trudny, pełen mąk okres bez wszelkiej armii. /.../ W inny sposób niż stopniowo, w ciężkiej wojnie domowej, tworząc nową armię, nową dyscyplinę, nową organizację wojskową nowej klasy". 91/ Tą nową klasą społeczną mają być robotnicy zespoleni w ścisłym i nierozzerwalnym sojuszu z chłopstwem.

89/ Patrz: F.Engels, Wybrane pisma wojskowe, cyt.wyd., s.127-292.

90/ Por.: J.J.Wiatr, Socjologia wojska, cyt.wyd., s.160-162.

91/ W.I.Lenin, Dzieła, T.28, Warszawa 1954, s.287.

Mimo bardzo bogatych doświadczeń, głębokich studiów i analiz społecznych i wojskowych dostrzec trzeba to, że zarówno K.Marks, jak i F.Engels nie rozpatrywali wojskowego problemu obrony rewolucji, gdy zwycięży ona w jednym tylko kraju.^{92/} Problem ten stanął dopiero w 1918 roku przed WKP/b/ i W.I.Leninem, gdy zaistniała obiektywna konieczność obrony młodej Republiki Socjalistycznej.

Nie oznacza to jednak wcale, że rozważania marksistowskie dotyczące wybuchu rewolucji i klasowej istoty armii burżuazyjnej mają mniejszą wartość. Wręcz przeciwnie, te bogate studia i analizy rozwijane były przez Lenina, który do 1918 roku podzielał pogląd Marksa i Engelsa co do sposobu przeprowadzenia powstania zbrojnego, by zlikwidować antagonistyczne sprzeczności kapitalistycznego społeczeństwa. Stoi przy tym na stanowisku, iż obalenie starego burżuazyjnego państwa możliwe jest wówczas, gdy zastąpi się istniejącą poprzednio instytucję starej armii powszechnym uzbrojeniem ludu - szczególnie milicją ludową. Sledząc doświadczenia europejskie dochodzi do wniosku, że podstawowym i niezbędnym czynnikiem towarzyszącym nowym formacjom społecznym, a tym samym powstaniu nowej formacji zbrojnej - jest i będzie świadomość klasowa mas, świadomość rewolucyjna. "Tylko taka przemiana sprawi, - stwierdził w pracy "Wojsko a rewolucja" - że z wolności korzystać będą mogły rzeczywiście miliony ludzi pracy a nie tylko garstka wyzyskiwaczy".^{93/}

Powyższe tezy i uogólnienia społeczno-polityczne i wojskowe W.I. Lenina legły u podstaw wydania "Deklaracji Praw Ludu Pracującego i Wyzyskiwanego" w styczniu 1918 roku przez III Zjazd Rad. W Deklaracji tej podjęta została decyzja WKP/b/ o utworzeniu pierwszej w dziejach ludzkości socjalistycznej Armii Czerwonej. " W celu zagwarantowania całkowitej władzy mas pracujących - czytamy w Deklaracji - i usunięcia wszel-

92/ Por.: A. Greczko, Siły zbrojne państwa radzieckiego, Warszawa 1975. s.15 i 17-18.

93/ W.I.Lenin, Wojsko a rewolucja, w: Dzieła, T.10, Warszawa 1955, s. 44.

kiej możliwości przywrócenia władzy wyzyskiwaczy postanawia się uzbroić lud pracujący, utworzyć socjalistyczną Armię Czerwoną robotników i chłopów oraz całkowicie rozbroić klasy posiadające". 94/

W ślad za tym Rada Komisarzy Ludowych wydaje 28 stycznia 1918 roku "Dekret o Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej", w którym podkreśla się, że wraz z przejęciem władzy przez lud pracujący powstała konieczność utworzenia nowej armii. "W jej szeregi mogą wstępować najbardziej świadomi robotnicy i chłopi, którzy ukończyli 18 lat". Bezpośrednie kierownictwo nad całokształtem życia i działalnością wojska sprawuje utworzony Komisarjat Spraw Wojskowych i Wszechrosyjskie Kolegium Wojskowe. Temu ostatniemu Rada Komisarzy Ludowych, która pełniła zwierzchnictwo nad formowaniem nowej - socjalistycznej armii, podporządkowała terenowe, powiatowe i gubernialne organizacje zajmujące się formowaniem armii. Powierzono mu ponadto sprawy szkolenia jednostek bojowych, ich ewidencjonowanie i zaopatrywanie oraz opracowanie podstawowych materiałów szkoleniowych, nowych regulaminów i instrukcji. 95/

Tak więc, marksistowskie uogólnienia teoretyczne oraz leninowskie wskazania na konieczność opracowywania i doskonalenia naukowych zasad organizacji wojskowej zmaterializowały się w praktyce. Rzeczywistość potwierdziła niezbicie, że leninowskie tezy o konieczności obrony socjalistycznej ojczyzny leżą trwale u podstaw współczesnego i przyszłego rozwijania nauki wojennej w państwach socjalistycznych. Doświadczenia praktyczne poparte naukowymi zasadami organizacji i rozwoju armii nowego typu, stały się dziś wyznacznikiem dla ogromnej pracy teoretycz-

94/ Dokumenty po historii graždanskoj wojny SSSR, Gospolizdat 1941, T.1, s.71.

95/ Praca Partyjno-Polityczna w Armii Radzieckiej, Warszawa 1961, s.7. Warto w tym miejscu przypomnieć, że w ramach Wszechrosyjskiego Kolegium Wojskowego utworzony został Wydział Organizacyjno-Agitacyjny pracujący pod bezpośrednim kierownictwem Komitetu Centralnego RKP/b/. Stał się on pierwowzorem dzisiejszych organów politycznych w armiach państw socjalistycznych.

nej i praktycznej w imię obrony rewolucyjnych zdobyczy, budowania trwa-
łej i skutecznej obronności koalicyjnej.

Dodać również należy, iż obok socjalistycznych doświadczeń hi-
storyczno-wojskowych, istotnych dla powstania i rozwoju nauki wojennej,
szczególną rolę spełniają w tym względzie wartościowania naukowe i spo-
łeczno-polityczne oraz ekonomiczne klasyków marksizmu-leninizmu. Chodzi
tu głównie o dokonywane analizy Fryderyka Engelsa nad armią i wojną, a
także analizy Włodzimierza Lenina nad celami politycznymi wojen, jakie
miały miejsce w historii ludzkości. Szczególne znaczenia teoretycznego
i praktycznego nabiera także współczesne pojmowanie teorii marksistow-
sko-leninowskiej przy objaśnianiu genezy i klasowej istoty wojen oraz
konfliktów zbrojnych wywoływanych przez imperializm w różnych częściach
naszego globu. Dialektyczno-materialistyczne studia nad ekonomiką, po-
lityką, walką klasową, militarystką, stanowią do dziś naukową podstawę
właściwego klasyfikowania wojen i wzniesionych konfliktów zbrojnych. Na-
tomiał marksistowsko-leninowskie poglądy filozoficzne stanowić będą i
stanowią podstawę analizowania gnoseologicznych i metodologicznych pod-
staw rozwoju nauki wojennej; podobnie jest w odniesieniu do pojmowania
analiz podmiotowych jej determinant.

R O Z D Z I A Ę III.

PODMIOTOWE DETERMINANTY ROZWOJU NAUKI WOJENNEJ

We współczesnej myśli filozoficznej jednym z ważniejszych jest problem aktywności podmiotowej. Odnoszony do właściwych podmiotów, czyli osób ludzkich - do jednostek i "praktyki społecznej", był on i jest przedmiotem szczegółowych zainteresowań marksistowskich zarówno w filozofii, jak i innych naukach humanistycznych. Jest także przedmiotem zainteresowań i rozważań współczesnych teoretyków burżuazyjnych, zwłaszcza zaś tych, którzy marksizm krytykują ^{1/} lub próbują w imię rzekomych uzupełnień "twórczo go rozwijać".

W analizach marksistowskich, których podstawą jest marksistowska koncepcja człowieka - ujmująca go jako podmiot i przedmiot procesu historycznego - podstawową uwagę zwraca problem materialistyczno-dialektycznego związku aktywności podmiotowej z opanowywaniem, przekształcaniem i poznawaniem rzeczywistości oraz jej naukowym uogólnianiem. Jak bowiem stwierdził W.I.Lenin: "Punkt widzenia życia, praktyki, powinien być naczelnym i podstawowym punktem widzenia teorii poznania". ^{2/} To klasyczne podejście Lenina wskazuje na dialektyczność pojmowania podmiotowych determinant rozwoju rzeczywistości obiektywnej oraz naukowe jej wyrażanie przez filozofię marksistowską i inne nauki. Zawężając ten problem, możemy go odnieść do współczesnego pojmowania ważnej roli podmiotu w rozwoju nauki wojennej. U podstaw tegoż rozwoju leży wszakże materialistyczno-dialektyczne utożsamianie zasadniczych form wojskowej

1/ Np.: I.Fetscher, Der Marxismus. Seine Geschichte in Dokumenten, Bd I; Philosophie-Ideologie, München 1962; H.Fleischer, The Acting Subject in Historical Materialism, w: Philosophy in the Soviet Union, s.13. Cytuję za: K.Ochocki, Filozofia radziecka a sowietologia, "Studia Filozoficzne", nr 3/1978, s.11-12.

2/ W.I.Lenin, Materializm a empiriokrytycyzm, cyt.wyd., s.160.

działalności praktycznej z naukowym jej uogólnianiem, wyrażaniem.

Opierając się o trwałe podstawy metodologiczne materializmu dialektycznego i materializmu historycznego możemy dostrzegać i analizować obiektywne i subiektywne uwarunkowania wojskowej działalności naukowo-badawczej i dydaktyczno-wychowawczej. Określać miejsce, rolę i znaczenie podmiotu indywidualnego i zespołowego w tej działalności z jednoczesnym zachowaniem względnej autonomiczności jednostki w procesie wzajemnego oddziaływania na środowisko, w którym ów podmiot żyje i rozwija się prowadząc między innymi działalność naukowo-badawczą lub dydaktyczno-wychowawczą.

1. Podmiot indywidualny i zespołowy w nauce wojennej

Analiza podmiotowych determinant indywidualnych lub zespołowych na gruncie nauki wojennej ma szersze podstawy w dialektycznej teorii odbicia. Uwzględnia ona bowiem, z jednej strony, obiektywną potrzebę kontaktu między poznającym podmiotem i przedmiotem poznania, a także jego materialne podstawy oraz społeczno-historyczne ich istnienie. Z drugiej zaś strony, wskazuje na subiektywną stronę podmiotu, dzięki której poznajemy rzeczywistość oraz uzyskujemy rozwój poglądów, znaczną ich różnorodność, w tej lub innej sprawie, temacie, badanym problemie, dziedzinie wiedzy itp.

Historia społecznego rozwoju potwierdza dialektyczność związku czynników obiektywnych i subiektywnych. Wskazuje też ważne miejsce i rolę determinant podmiotowych w całym systemie naukowej wiedzy i społecznej praktyki, z teorią i praktyką wojskową włącznie.

1.1. Podmiot indywidualny

Pogląd indywidualny wojskowego pracownika nauki na określoną sferę teorii lub praktyki wojskowej jest odczuciem subiektywnym. Wyznaczany jest bowiem przez jednostkę w oparciu o posiadany zasób wiedzy i

ukształtowany światopogląd oraz możliwości poznawcze podmiotu. W pojmowaniu przez niego określonych celów badawczych w grę wchodzić również będą uwarunkowania obiektywne. Najbardziej jednak potrzeby społeczne, resortowe, uczelniane itp., do rozwiązywania których nie zawsze wystarczy wysiłek umysłowy i fizyczny podmiotu indywidualnego. Najczęściej bywa tak, że wysiłek ten zostaje łączony - tak jak jest na przykład w procesie dydaktyczno-wychowawczym, a także i prowadzonych pracach naukowo-badawczych.

Poznanie i rozwój nauki wojennej ma zatem dla jednostki - podobnie zresztą jak i w innych dziedzinach wiedzy - istotny sens obiektywny i subiektywny - indywidualny i ludzki. Przedstawia dużą wartość społeczną, znacznie szerszą niż subiektywne odczucie podmiotu. Służy wszakże określonej potrzebie społecznej i jako taka wynikać będzie zapewne z podmiotowo-indywidualnej akceptacji tejże potrzeby. Chodzi bowiem o to, że w analizowaniu i rozwijaniu przez podmiot indywidualny teorii i praktyki wojskowej przyswiecać mu winna wewnętrzna potrzeba, która ma swoje podłoże w szerszej podstawie społecznej, jaką jest obiektywna konieczność doskonalenia, a tym samym i umacniania obronności socjalistycznego państwa.

Przez " p o d m i o t i n d y w i d u a l n y " w nauce wojennej pojmować będziemy samodzielnego pracownika nauki, który jest twórczym jej podmiotem sprawczym. W powyższym rozumieniu mieścił się będzie "konkretny", działający człowiek, do którego zaliczyć również należy między innymi: wojskowego nauczyciela akademickiego oraz wojskowego praktyka - głównie dowódcę, zastępcę do spraw politycznych lub innego oficera sztabu. Mianem "podmiotu indywidualnego" określimy również żołnierza zasadniczej służby wojskowej, podoficera lub chorążego, który zajmuje należne miejsce w całokształcie wojskowego działania. Dodać należy, iż podmiot indywidualny jest również przedmiotem badań wojskowych i opisujących te badania uogólnień.

Słowem, "podmiotem indywidualnym" jest zawsze konkretny człowiek, " w którego świadomości - jak stwierdza J.W. Legowicz - kształtują się przedstawienia i sądy o rzeczywistości. Jest to podmiot dwojako do tej rzeczywistości przynależny: ontologicznie - jako jej część nierozdzielna i historycznie - jako czynnik społecznie, czyli niezależnie od niej działający". 3/

W przeciwieństwie do przedmiotu poznania, o czym pisaliśmy wcześniej, podmiot określał bądźle źródło i charakter swoich czynności. Nie jest bierny wobec teoretycznej i praktycznej rzeczywistości wojskowej, nie jest też biernie chłonny na to, co jest mu "dane" lub "dawane", lecz nastawiony jest czynnie pod względem teoretycznym lub praktycznym. 4/ Szczególną zatem wartość posiadać będą cechy osobowe, którymi ów podmiot winien się charakteryzować. Zaliczyć do nich należy takie między innymi cechy etyczno-moralne, jak:

- wysoka ideowość i zaangażowanie;
- uczciwość i rzetelność naukowa;
- skromność i takt;
- zdecydowana gotowość obrony prawdy;
- zgodność słów i czynów;
- sprawiedliwość;
- zdyscyplinowanie naukowe;
- dobro społeczne i dobro nauki. 5/

Oprócz wyżej wymienionych cech osobowych podmiotu indywidualnego, naukowa praktyka dowiodła, iż w sposób nader wyraźny liczy się współcześnie gotowość do działania na rzecz twórczego rozwiązywania problemów. Także gotowość i umiejętność kolektywnego współdziałania, w tym i umie-

3/ J.W. Legowicz, Zarys historii filozofii, Warszawa 1983, s.493. Por. także: Podstawy filozofii marksistowskiej. Wybór i opracowanie tekstów źródłowych H. Swienko, Warszawa 1974, s.174.

4/ Por.: J.W. Legowicz, Zarys historii filozofii, cyt.wyd., s.493.

5/ Cech tych nie rozwijamy szerzej ze względu na fakt, iż są one rozwijane w wielu opracowaniach cywilnych i wojskowych z jednoczesnym ukierunkowaniem na interpretację filozoficzną, socjologiczną, psychologiczną i pedagogiczną.

jętność przyjmowania uwag krytycznych. Ponadto w sposób szczególny liczy się gotowość do zachowania bezinteresowności nie w sensie poznawczym, gdyż tej zawsze przyświeca określony cel badawczy, lecz bezinteresowności w sensie gotowości do niesienia pomocy innym pracownikom nauki.

W odniesieniu do grupowego, kolektywno-podmiotowego rozwiązywania problemu badawczego, wyraźnie liczyć się będą umiejętności kierowania zespołem. Chodzi tu nie o kierowanie zespołem w sensie na przykład czysto produkcyjnym, które w znaczeniu ogólnym oznaczać będzie "działanie zmierzające do spowodowania funkcjonowania innych rzeczy, zgodnie z celem tego, kto nimi kieruje".^{6/} Nie chodzi tu również o kierowanie pojmowane w sensie dowódczym, które jest specyficznym rodzajem kierowania ludźmi i domeną dowódcy oraz współdziałających z nim osób. W umiejętności kierowania zespołem naukowym liczy się bowiem umiejętność organizowania poszczególnych sfer działań jednostkowych członków zespołu oraz jego całości w celowo uporządkowaną całość.

W kierowaniu zespołem naukowym liczyć się zatem będą swoiste właściwości osobowe kierującego w zakresie integracji członków danego zespołu. Łączenia go w sensowną całość, przy jednoczesnym zachowywaniu podmiotowości indywidualnej. Tego typu umiejętności są szczególnie ważne z tego chociażby względu, że determinują podmiotowy charakter oceniania faktów naukowych, dokonywanych uogólnień itp.

Naukowa zdolność oceniania faktów, zdarzeń i procesów towarzyszących działalności naukowej jest istotnym czynnikiem subiektywnym podmiotu indywidualnego. Pozwala bowiem na dokonywanie trafnych uogólnień poprzez wyselekcjonowanie tego, co jest najbardziej ważne, najbardziej istotne oraz dostrzeganie tego w badaniach, co jednostkowe i tego, co ogólne. Zgodnie z marksistowską teorią poznania i teorią wartości, "war-

^{6/} J. Zieleniewski, Organizacja i zarządzanie, Warszawa 1969, s.451.

tościowanie zjawisk przyrody i zjawisk społecznych, tj. wyselekcjonowanie tego, co jest nam potrzebne, co oceniamy, stanowi elementarny akt, bez którego niemożliwa jest działalność i samo życie człowieka jako istoty mającej rozmaite potrzeby, interesy i cele". 7/

Współczesne zainteresowanie praktyką dowódczo-sztabową wskazuje na potrzebę rozpatrywania w nauce wojennej "podmiotu indywidualnego" pod kątem jego wymogów. Z gnoseologicznego i praktycznego punktu widzenia każdy dowódca i oficer sztabu występuje w roli tegoż podmiotu. Z całokształtem jego działalności praktycznej związana będzie na trwałe praca myślowa i poznawcza warunkująca na przykład ocenę sytuacji, wypracowanie konkretnej sytuacji i trafnej decyzji.

Dowódca i oficer sztabu występuje w podwójnej roli - decydenta i analizującego zaistniałe sytuacje. W oparciu o posiadaną wiedzę, zdolności i umiejętności dowódcze i sztabowe, tak ukierunkowuje własne czynności by dokonać najbardziej odpowiedniego sposobu i celu postępowania własnego i innych - podległych mu osób. Posiadając duży zakres kompetencji, uprawniającej do decyzji jednoosobowej dowódca może zażądać "przedstawienia projektu decyzji, ale może też opierając się na przygotowanym materiale merytorycznym /przez oficerów sztabu - J.K./ podjąć decyzję bez korzystania z uprzednio nakreślonego projektu takiej decyzji". 8/

Poza tym wnikliwie studiuje i analizuje te zwłaszcza elementy każdej sytuacji ćwiczebnej lub bojowej, "które w danych warunkach bezpośrednio wpływają na rozwój wydarzeń, sprzyjając lub utrwalając osiągnięcie celu". 9/ A zatem nader ważnym i istotnym będzie tu cały system współczesnej wiedzy teoretycznej o charakterze ogólnym i specjalistycznym. Wiedzy, która obejmować będzie między innymi takie problemy

7/ W.P.Tugarinow, Teoria wartości w marksizmie, Warszawa 1973, s.5.

8/ S.J.Sokołowski, Decyzja a działanie, Warszawa 1975, s.263-264.

9/ Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s.437.

jak: określenie struktury, funkcji i form organizacji dowodzenia; organizowanie systemu współdziałania; rozpoznawanie przeciwnika,^{10/} a głównie zbieranie o nim danych, analizowanie i systematyzowanie opracowań cząstkowych we współczesnych warunkach funkcjonowania złożonego systemu informacji własnej i występującej dezinformacji ze strony przeciwnika.

Dowódczo-sztabowa działalność poznawcza i analityczna wymaga zatem jej kształtowania i praktycznego doskonalenia. Kształtowana jest między innymi w procesie studiów akademickich, w trakcie których oficerowie zdobywają wiedzę ogólną i specjalistyczną z punktu widzenia wojskowego. Tu kształtowany jest również dialektyczny sposób myślenia ułatwiający dokonywanie wnikliwej analizy każdej np. nowo powstałej sytuacji ćwiczebnej; ujawnianie prawidłowości lub szczególności danego rozwoju wydarzeń, a w przypadku działań bojowych - przewidywanie poczynań przeciwnika i organizowanie działań wojsk własnych. Osiągnięcie tego celu - przez dowódcę jako "podmiot indywidualny" - nie jest jednakże możliwe bez znajomości podstaw gnoseologicznych i marksistowskiej metody dialektycznej umożliwiającej temu podmiotowi wnikanie w istotę nauki wojennej, obiektywnych praw wojny i walki zbrojnej.

Współczesna praktyka dowodzi, że w nowoczesnym systemie kształcenia nie zawsze zdają egzamin tradycyjne formy kształcenia podmiotu, choć z drugiej strony trudno wyobrazić sobie na przykład bez wykładów i odpowiednio zorganizowanych ćwiczeń zdobywanie podstaw taktyki i sztuki operacyjnej. Biorąc jednakże pod uwagę współczesne możliwości i sposoby działań wojennych, nader ważnym jest kształtowanie u dowódcy i oficera sztabu zdolności nowatorskiego myślenia z jednoczesnym stwarzaniem możliwości konfrontowania go w sytuacjach ćwiczebnych z wojskami.

10/ Por.: G.Zimin, G.Tielatnikow, H.Lejbowicz, K woprosu ob obszcziej tieorii i strukturie wojennoj nauki, "Wojennaja Myśl", nr 9/1974, s. 50.

Podstawowym warunkiem efektywności kształcenia podmiotu jest zatem jego pełna aktywizacja realizowana poprzez aktywizujące formy i metody kształcenia. Aktywizacja, uwzględniająca rosnące znaczenie współczesnej wiedzy ogólnej i specjalistycznej w nowoczesnym procesie dowodzenia i kierowania wojskami. Dlatego też we współczesnej pracy dydaktyczno-wychowawczej i naukowo-badawczej podstawową uwagę skupiają tak ważne kwestie, jak:

- dotychczasowy zakres stosowania aktywizujących form nauczania w świetle współczesnych potrzeb procesu dydaktyczno-wychowawczego;
- metody aktywizujące stosowane w nauczaniu przedmiotów taktyczno-operacyjnych i społeczno-politycznych oraz współczesne możliwości ich doskonalenia;
- rosnące znaczenie nowoczesnej bazy dydaktycznej jako czynnika aktywizującego proces kształcenia nowoczesnego dowódcy i oficera sztabu;
- doskonalenie akademickiego systemu oceniania słuchaczy i jego wpływ na aktywizację procesu dydaktyczno-wychowawczego oraz doskonalenie tego systemu. 11/

W odniesieniu do efektywności badań stosowanych realizowanych przez "podmiot indywidualny" lub "podmiot zespołowy" oraz podejmowanych badań nad tymi podmiotami, ze wszech miar słuszny jest pogląd J. Kaczmarka, 12/ łączącego ową efektywność z warunkiem należytego inspirowania i sterowania działalności naukowo-badawczej i dydaktyczno-wychowawczej. Chodzi tu, z jednej strony, o określenie wymagań merytorycznych, technicznych, organizacyjnych, formalnych i innych; z drugiej zaś - o

11/ Na te ważne kwestie wskazywał Komendant ASG WP, gen. broni dr J. Kamiński podczas narady metodycznej przeprowadzonej w dniu 14 lutego 1984 r. w ASG WP. Narada poświęcona była doskonaleniu efektywności studiów poprzez aktywizujące formy i metody kształcenia.

12/ J. Kaczmarek, Podwyższanie kwalifikacji wojskowych nauczycieli akademickich, "Zeszyty Naukowe ASG WP", nr 1/1979, s. 65.

ustawiczny nadzór decydentów nad procesem rozwiązywania problemów naukowych, problemów badawczych lub dydaktyczno-wychowawczych z punktu widzenia spełniania tychże wymagań. Tylko wtedy bowiem można liczyć na sukces, na uznanie przedstawionego rozwiązania za doktrynalne, a więc takie, które jest zgodne z istniejącymi ustaleniami i może być wykorzystywane w działalności praktycznej.

Przenosząc problem efektywności badań stosowanych na grunt dydaktyczno-wychowawczy zauważamy, iż w nauce wojennej kładziony jest akcent na efektywność podmiotowego kształtowania czynników subiektywnych. Przede wszystkim zaś rozwijanie praktycznych umiejętności i nawyków związanych z dowodzeniem oraz praktycznym działaniem podwładnych. Sądzimy ponadto, że w aspekcie badań nad efektywnością kształcenia kadry dowódczo-sztabowej wyłaniają się dwie zasadnicze kwestie. Pierwsza dotyczyć będzie sukcesywnego badania akademickich oddziaływań szkoleniowo-wychowawczych, realizowanych w odniesieniu do kadr dowódczo-sztabowych i przygotowywanych na wyższe stanowiska. Natomiast w odniesieniu do przygotowywanych kadr na niższe szczeble wojskowe, badania takie prowadzone być mogą podczas kursów dokształcających lub podczas nauki w wyższych szkołach oficerskich. Drugą sferę badań stanowić winna praktyka dowódczo-sztabowa w jednostkach wojskowych, związkach taktycznych i wyższych szczeblach po kilku latach od zakończenia studiów. Analogicznie w odniesieniu do przygotowywanych kadr na niższe stanowiska wojskowe.

Rozwój badań wojskowych nad podmiotem winien zatem uwzględniać efektywność kształcenia w szerszym niż dotychczas zakresie i zmierzać w kierunku:

- wspierania szkolenia kadr oficerskich, politycznych i inżynierijno-technicznych osiągnięciami nauki wojennej ^{13/} z uwzględnieniem

^{13/} Zobacz szerzej: M.A.Garejew, O sowierszenstwowanaj profesionalnoj podgotowkie oficerskich kadrow, "Wojennaja Myśl", nr 6/1982, s.47-57.

wymogów współczesnego pola walki;

- doskonalenie form i metod szkoleniowo-wychowawczych oraz nowelizacji wiedzy tematycznej, uwzględniającej aktualną sytuację społeczno-polityczną /w tym i kierunki walki ideologicznej/, ekonomiczną i militarną;

- kształtowanie wewnętrznych motywacji podmiotu na rzecz podnoszenia własnych kwalifikacji. Dodać w tym miejscu pragniemy, iż spośród wielu zagadnień, wyłaniających się w kwestiach subiektywności podmiotu indywidualnego, - w tym i owej motywacji wewnętrznej - na szczególną uwagę zasługuje rosnące znaczenie kompetencji zawodowych oraz takich cech osobowych, jak aktywność naukowa lub praktyczna /w przypadku dowódcy i oficera sztabu/, a także pracowitość.

Dużej współcześnie rangi naukowej i praktyczno-wojskowej nabiera ponadto upowszechnianie przodujących doświadczeń lub badań, które mogą być podstawą uruchomienia istniejących rezerw lub nowych inspiracji badawczych podmiotu. Zagadnienie powyższe znajduje w nauce wojennej odzwierciedlenie, choć zdaniem autora różne jest jeszcze podejście podmiotowe do jego upowszechniania. Doskonałą tego platformę stanowią czasopisma naukowo-wojskowe, zeszyty naukowe, oraz bezpośrednia wymiana doświadczeń teoretyków i praktyków wojskowych. Zaliczyć do tego należy wymianę doświadczeń międzyuczelnianych poprzez narady metodyczne, naukowe sympozja i konferencje.

1.2. Podmiot zespołowy

We współczesnej nauce wojennej zauważa się obecnie dość wyraźne podnoszenie znaczenia i roli zespołowych prac naukowo-badawczych. Szczególnej wartości i rangi nadaje się zespołowemu podejściu naukowemu do rozwiązywania złożonych zagadnień organizacji i prowadzenia walki zbrojnej, złożonych problemów szkolenia, dowodzenia wojskami itp. Słowem w naukowej i dydaktycznej praktyce wojskowej mamy do czynienia z " p o d -

miotem zespołowym". Stanowić go będzie grupa ludzi pracujących nad wspólnym problemem badawczym lub pracujących nad doskonaleniem praktycznych umiejętności podmiotu indywidualnego. Dla pełniejszego terminu dodać należy, iż grupa ta połączona jest względami merytorycznymi oraz wspólnym programem działania.

Z podmiotem zespołowym mamy również do czynienia w praktyce wojskowej, jako że oficerowie i żołnierze poddawani są wspólnie oddziaływaniu obiektywnych czynników każdej sytuacji ćwiczebnej /szkoleniowej/ lub sytuacji bojowej, w której jednoczą swoje wysiłki. Z jednoczeniem wysiłków mamy również do czynienia w realizacji procesu szkolenia, podczas obsługi sprzętu bojowego, w trakcie działań ćwiczebnych na poligonach wojskowych, placach ćwiczeń itp. Oprócz tego, w całokształcie praktyki wojskowej występować będzie również "wspólny program" i cel działań każdego przełożonego i podwładnego.

Godzi się podkreślić to, że przyjęty i realizowany przez podmiot zespołowy program wspólnego działania ma w rzeczywistości szersze aspekty - obejmować może prace o konkretnych zastosowaniach praktycznych na przykład konstrukcyjno-technologicznych stosowanych w wojsku i gospodarce narodowej. Obejmować może także prace o charakterze teoretyczno-wojskowym oraz opracowania o charakterze nomenklaturowym - zespołowe prace promocyjne np. dyplomowe, magisterskie i doktorskie. Zdarza się także, - co jest raczej rzadziej stosowane w praktyce - że wspólnym programem działania objęta być może również praca habilitacyjna.

Z określeniem "podmiot zespołowy" łączy się ponadto fakt, że w ogólnym zespole czynności związanych z założeniami naukowymi i przeprowadzaniem określonych badań, w opracowaniu całości materiału i przedstawieniu wyników uczestniczy kilka lub więcej osób. Jak wykazuje doświadczenie, prace zespołowe posiadają dużą wartość użytkową w zakresie teorii i praktyki wojskowej. Wpływają między innymi wydatnie na doskonalenie systemu szkolenia i wychowania wojskowego. Szczególna rola przypada

w tym względzie uczelniom wojskowym, instytutom i zespołom naukowo-badawczym, zaś w wojskach operacyjnych - dowódcom i oficerom sztabów wszystkich szczebli.

Zespołowe prace naukowo-badawcze przyczyniają się również do podnoszenia jakości nowoczesnych środków bojowych, sprzętu technicznego itp., czyli tego wszystkiego, co rzutuje bezpośrednio na doskonałość obronności. Niezwykle ważną formą tak pojmowanej użyteczności i efektywności zespołowo-podmiotowej pracy naukowej będzie więc "badanie problemów taktyki, sztuki operacyjnej, organizacji wojsk i innych zagadnień podczas ćwiczeń doświadczalnych, taktycznych, dowódczo-sztabowych. W toku organizacji i prowadzenia takich ćwiczeń i manewrów rozstrzyga się ważniejsze zagadnienia w dziedzinie dalszego doskonalenia sposobów i form przygotowania oraz prowadzenia walki i operacji, wykorzystanie różnych rodzajów wojsk i uzbrojenia". 14/

Rezultaty wojskowych badań podmiotowo-zespołowych odnotowywane i śledzone są z dużą uwagą przez instytucje i osoby cywilne z innych resortów. Wskazuje się przy tym, iż wojskowe prace naukowo-badawcze oraz bogate doświadczenia dydaktyczno-wychowawcze, nagromadzone w ciągu dziesiątków lat istnienia sił zbrojnych wykraczają daleko poza środowisko wojskowe. Zasadnicze natomiast znaczenie z punktu widzenia obronności kraju " mają - jak stwierdzono na Sesji naukowej z okazji 40-lecia LWP - rezultaty osiągnięte w dziedzinie nauk ścisłych i technicznych, a szczególnie te programy i tematy, które w sposób istotny wpływają na doskonalenie nowoczesnych środków bojowych. Wojsko jest użytkownikiem różnorodnych systemów złożonego uzbrojenia oraz wielu skomplikowanych urządzeń technicznych. Stąd też problemy eksploatacji sprzętu, jego żywotność i niezawodność, stanowią przedmiot szczególnego zainteresowania sił zbrojnych. To zainteresowanie dotyczy także tych dzie-

---

14/ *Metodyka wojskowych badań naukowych*, Warszawa 1962, s.17.

dzin jak mikroelektronika, automatyka, a także chemia, zwłaszcza w dziedzinie tworzyw sztucznych". 15/

Powyższe uogólnienie upoważnia do stwierdzenia, że między wojskowymi badaniami a spostrzeżeniami naukowców ze środowiska cywilnego istnieje zgodność co do efektywności i społecznego znaczenia wojskowych prac naukowo-badawczych prowadzonych indywidualnie i zespołowo. W rozważaniach nad podmiotem zespołowym wskazuje się na rosnące znaczenie badawczej inwencji i inicjatywy w rozwiązywaniu problemów teoretycznych i technologiczno-konstrukcyjnych służących praktyce wojskowego działania.

Zauważyć również należy to, że we współczesnych determinantach rozwojowych nauki wojennej, coraz wyraźniejszym staje się odnotowywanie zacierających się różnic między badaniami teoretycznymi a praktyką wojskową. Ma to szersze podstawy w odniesieniach społeczno-rozwojowych, albowiem na gruncie nauki i społecznej praktyki występują także dość wyraźne zblżenia. Można powiedzieć, iż jest to wyraźne zacieranie granic podziału między nauką a społeczno-politycznym i ekonomicznym rozwojem.

W dzisiejszych czasach praca naukowo-badawcza tak indywidualna, jak i zespołowa staje się coraz bardziej złożona i związana z praktyką. Jak wskazuje wielu uczonych, 16/ coraz bardziej zauważalnym i odczuwalnym staje się zanikanie wyraźnego podziału, występującego w przeszłości, na "pracę teoretyczną - naukową i eksperymentalną". Podział taki występował dość często na początku obecnego stulecia, a jego zanik spowodowała między innymi komplikująca się rzeczywistość społeczna,

---

15/ Nauka i postęp techniczny a obronność kraju. Opracowanie zbiorowe PAN pod kierownictwem prof. B. Ciszewskiego na sesję naukową z okazji 40-lecia LWP, PAN, MON, Warszawa 1983, s.14.

16/ Np. Praca zbiorowa: Filozofia a nauka, cyt.wyd., s.163; P.Fiedosiejew, Dialektyka epoki współczesnej, Warszawa 1969, s.412 i dalsze.

a nade wszystko współczesna technika cywilna i wojskowa, która powodowała rozszerzanie się zakresu i skali eksperymentów naukowo-badawczych i uogólniających je teorii naukowych. Tak więc, by można było z jednej strony, dokonywać rozwoju teorii naukowych w oparciu o dane eksperymentalne, z drugiej zaś - przyspieszać rozwój praktyki, musiała następować i następowała integracja podmiotowa.

Ważny jest również problem czasu niezbędnego do materializacji danych naukowych, który w przypadku odosobnionych działań miałby tendencję wydłużającą. Ten problem występował w przeszłości i występuje po dziś dzień, w rażącej sprzeczności z wymogami rozwojowymi społeczeństwa i wojska. Dlatego też słusznym i celowym wydaje się eksponowanie podmiotowo-zespołowego wysiłku w nauce wojennej przy jednoczesnym zachowaniu podmiotowości indywidualnej.

1. 3. Podmiot indywidualny i zespołowy

Analizując dalej podmiotowe determinanty w nauce wojennej pragniemy wskazać również na występujące związki i zależności podmiotu indywidualnego i zespołowego. Na społeczne aspekty działalności indywidualnej podmiotu oraz poddawanie tejże działalności ocenie i weryfikacji społecznej. W działalności naukowej występuje uzupełnianie możliwości twórczych podmiotu indywidualnego i zespołowego, co stanowi ważny aspekt społecznego rozwoju opartego na naukowej podstawie. Również poprzez praktykę i społeczną ocenę następuje weryfikacja jednej i drugiej działalności podmiotowej. Wszelako wartość uzyskiwanej przez poznanie wiedzy może być sprawdzona jedynie poprzez praktyczną działalność ludzi.

Do akcentowania obiektywnego charakteru potrzeb badawczych i społecznych determinant więzi człowieka /podmiotu działania/ z innymi ludźmi oraz społecznych aspektów oceniania każdej pracy ludzkiej, upo-

ważniącą gnoseologiczne i społeczno-historyczne podstawy ludzkiego rozwoju. Na społeczne i indywidualne źródła podstaw tegoż rozwoju wskazuje także cała wdrożeniowa praktyka społeczna i wojskowa. Wskazują nań również uogólnienia klasyków marksizmu-leninizmu.

" Idea determinizmu, - pisze między innymi W.I.Lenin - stwierdzając konieczność dziejów ludzkich, /.../ bynajmniej nie przekreśla ani rozumu, ani sumienia człowieka, ani możliwości oceny jego czynów". I dalej: "Istotne zagadnienie powstające przy ocenie społecznej działalności jednostek polega na tym, w jakich warunkach działalność ta ma zapewnione powodzenie? co jest rękojmnią, że działalność ta nie pozostanie jedynie aktem tonącym w morzu aktów przeciwnych". 17/

Rozwój teorii i praktyki wojskowej zdaje się potwierdzać, ze szczególną właściwością, coraz większe powiązanie i uzupełnianie się obu podmiotów. Przyswieca temu /nie zawsze pisana/ wspólność celu nadrzędnego jakim jest, z jednej strony, doskonalenie obronności kraju; z drugiej zaś - troska o rozwój społeczno-gospodarczy państwa, wpływająca na przenikanie osiągnięć naukowych wojska do przemysłu i odwrotnie. Podkreślić w tym miejscu należy, iż owa wspólność celów stanowi znacznie szerszą i głębszą podstawę współdziałania podmiotowego. Jest bowiem inspiracją, podstawową determinantą współdziałania indywidualnych naukowców wojskowych oraz wojskowych instytucji naukowych i naukowo-technicznych w kształtowaniu polityki naukowej i technicznej państwa. 18/ Oznacza to, iż uzupełnienia podmiotowe - o których mowa - mieć będą i mają w praktyce ogólniejszy charakter i szerszy zasięg. Natomiast aktywny udział naukowców nie będzie ograniczał się w nich do specyficznych zainteresowań wojskowych związanych jedynie z nauką lub techniką wojskową.

17/ W.I.Lenin, Co to są "przyjaciele ludu" i jak oni wojują przeciwko socjaldemokratom?, Warszawa 1950, s. 38.

18/ Por.: Nauka i postęp techniczny a obronność kraju, /Sesja naukowa PAN, MON/, cyt.wyd., s. 4-5.

W kwestiach podstawowych badań stosowanych na szczególną uwagę zasługiwały zawsze i będą zapewne zasługiwały w przyszłości takie kwestie, jak:

- aktywny podmiotowo udział przedstawicieli wojska w pracach legislacyjnych o znaczeniu szerszym niż wojskowe zastosowanie. Pracach określających metodologiczne i organizacyjne podstawy systemu "nauka - technika - produkcja". W tej kwestii, niektórzy naukowcy środowiska cywilnego wskazują na problem rosnącego współcześnie znaczenia podmiotu indywidualnego i zespołowego poprzez "nowy typ powiązań między nauką i techniką".^{19/} Przejawia się on poprzez przyśpieszanie rozwoju badań, wzrost nakładów materialnych na naukę, liczebność uczonych - czyli poprzez rosnącą rolę nauki w społeczno-gospodarczym rozwoju;

- planowanie i koordynowanie podejmowanych badań, ze ścisłym uwzględnieniem priorytetu ich ważności i użyteczności, bądź to w odniesieniu do praktyki, bądź też dotyczących rozwoju samej nauki.

Charakteryzując wojskowe możliwości naukowe wielu uczonych podkreśla się dziś, że wojskowe placówki naukowo-badawcze i uczelnie typu akademickiego, a także i inne, posiadają w tym względzie bogate doświadczenia. Ogólnie eksponowane są doświadczenia wojska w "precyzyjnym określaniu celów badawczych i wdrożeniowych", doświadczenia w "ustalaniu wymagań technicznych i eksploatacyjnych nowych i modernizowanych konstrukcji" - co jest związane z dużym wysiłkiem indywidualno-podmiotowym i podmiotowo-zespołowym. Wskazują również na "znacznie doskonalsze niż w eferze cywilnej - metody oceny i kontroli realizacji prac naukowo-badawczych".^{20/}

Uogólnienia tego typu mają swoje podstawy materialne. Nauka wojenna sięgając bowiem po coraz to bardziej złożone dziedziny rzeczywi-

19/ T.M.Jaroszewski, Perspektywy człowieka w rozwoju naukowo-technicznym, w: Człowiek - socjalizm - rewolucja naukowo-techniczna, Warszawa 1974, s. 47.

20/ Nauka i postęp techniczny a obronność kraju, /Sesja naukowa PAN, MON/, cyt.wyd., s.5.

stości wojskowej wydłuża i pogłębia konfrontację teorii z praktyką. Odnosi się to między innymi do rozwoju form i struktur organizacyjnych sił zbrojnych, doskonalenia wojskowego uzbrojenia i wyposażenia, a także sposobów i form prowadzenia walki zbrojnej. Z tych też względów akcentować winniśmy ważną rolę i rosnące znaczenie zbiorowego wysiłku w nauce, gdy zakładanym celom badawczym przyświeca wdrożeniowa praktyka.

Współczesna praktyka naukowa oraz szkoleniowo-wojskowa zdaje się wyraźnie potwierdzać to, że niezależnie od poszukiwań indywidualnych, wysiłek zbiorowy występuje dziś w sposób bardziej wyraźny niż w przeszłości i ma on tendencję utrwalającą. Wpływa bezpośrednio na zakres prowadzonych badań, czas materializacji uzyskiwanych wyników, ich przyspieszanie itp. Rosnącej roli wysiłku zbiorowego w nauce nie przeczy również większa niż w przeszłości specjalizacja, gdyż czyni prowadzone badania bardziej pogłębionymi, a przy połączeniu wysiłków kilku specjalistów - bardziej wszechstronnymi i uniwersalnymi.

Wyraźne potwierdzenie tezy o rosnącej roli naukowego wysiłku zbiorowego znajdujemy w historii i współczesnym jej rozwoju. Z przykładów historycznych, dotyczących rozwoju nauki polskiej końca wieku XVIII i początku wieku XIX, możemy dowieść, że dość znaczny był na przykład wkład indywidualny do rozwoju nauk ścisłych i humanistycznych. Biorąc jednak pod uwagę ograniczone możliwości jednostki w zakresie uogólniania i prowadzenia badań, zauważa się również to, że opracowania zbiorowe dawały szybsze rezultaty oraz były społecznie bardziej odnotowywane. Nie jest to zapewne regułą, lecz spostrzeżeniem zarysowujących się wówczas tendencji, które znajdowały również poparcie w filozofii i innych naukach.

Zauważalnym jest również to, iż społeczne znaczenie i rolę prowadzonych indywidualnie badań z zakresu np. nauk ścisłych podnosiły uogólnienia filozoficzne. Z jednej bowiem strony, powodowały społeczne rozszerzanie ich interpretacji; z drugiej zaś, rozszerzały sposób my-

ólenia podmiotu wpływając tym samym bezpośrednio na naukowe badanie zjawisk. Bywało również i tak, że ważne badania naukowe lecz prowadzone indywidualnie, bez szerszego społecznie nimi zainteresowania, wydawały się w określonym czasie mało przydatne i niewiele znaczące.

W przytoczonym wyżej okresie wielu uczonych polskich ze środowiska cywilnego i wojskowego pracowało indywidualnie nad badaniami z zakresu nauk ścisłych i humanistycznych. Na przykład J. Rogaliński i J. Osiński pracowali indywidualnie nad badaniami procesów poznawczych, badaniami z zakresu fizyki i chemii. Efektem pracy pierwszego były uogólnienia na temat: "Doświadczenia skutków rzeczy pod zmysły popadających", natomiast J. Osiński wydał pracę z zakresu fizyki i chemii pod tytułem: "Opisanie polskich fabryk żelaza". Mimo że obydwie prace stanowiły duże osiągnięcie naukowe zarówno w Polsce, jak i w Europie, - co zauważono dopiero w czasach późniejszych - to jednak do końca wieku XVIII i początku XIX uznawano je za drobne przyczynki. Podobnie było z wieloma osiągnięciami indywidualnymi, które nie powiązane w jedną całość, lub nie uogólnione metodologicznie w szerszym zakresie analiz podmiotowych, przedstawiały pozornie jakby mniejszą wartość. Były po prostu pomijane i nie pogłębiane w dalszych badaniach, prowadzonych analizach itd.

Nie bez znaczenia jest w tym względzie dominowanie XIX - wiecznej tendencji w zakresie badań indywidualnych oraz preferowanie w nich tematów społecznie uznawanych za "atrakcyjne". Poza tym faktyczną wartość społeczną i praktyczną użyteczność tego typu badań indywidualnych obniżał mocno ówczesny brak opiekuństwa państwowego w popieraniu i zbiorowym rozwijaniu ciekawszych opracowań indywidualnych. Widoczny jest także brak tego opiekuństwa nad podejmowaniem i realizacją opracowań zbiorowych. 21/

21/ Problem ten podnosi m.in. B. Suchodolski we wstępie napisanym do pracy: St. Staszic, O nauce, Warszawa 1952, s. 14-18.

Inaczej było jednak z tymi badaniami i uogólniającymi je pracami, które były dalej analizowane i uogólniane przez innych naukowców z różnych dziedzin, w tym również i przez filozofów. Aczkolwiek inny od wymienionych jest na przykład wymiar wcześniejszych odkryć astronomicznych Kopernika i Galileusza oraz odkryć z zakresu fizyki Newtona, to jednak uogólniane dalej przez kolejnych naukowców w zakresie nauk humanistycznych i nauk ścisłych /między innymi filozofów i teoretyków przyrodoznawstwa/ - rewolucjonizowały dotychczasowe ustalenia ontologiczne. Powodowały uświadomione łamanie scholastycznej tradycji pojmowania otaczającego świata przyrodniczego i społecznego. Stawały się w nauce nową podmiotowo jakością uwzględnianą powszechnie we wszelkich badaniach indywidualnych i zespołowych.

W historycznej dialektyce podmiotowej zwraca więc uwagę wzajemne się dopełnianie i uzupełnianie "podmiotu indywidualnego" i "podmiotu zespołowego". Powodowało to istotne zmiany gnoseologiczne, nade wszystko zaś inne jakościowo podejście do badanej rzeczywistości. Mówiąc inaczej w dialektyce podmiotowej wyrażana była zmiana sposobu badania zjawisk i procesów rzeczywistości. Nowym bowiem odkryciom naukowym i ich uogólnieniom podmiotowo-indywidualnym i zespołowym towarzyszyły dalsze, które stawały się źródłem nowych poszukiwań badawczych lub koncepcji doskonalących bezpośrednio istniejące metody i techniki badawcze. W ten sposób podmiot indywidualny i podmiot zespołowy wpływał z jednej strony, na rozwój nauki, a wraz z nią na rozwój rzeczywistości, z drugiej zaś, tworzone były podstawy dalszych badań społecznych i wojskowych.

2. Dialektyka podmiotu indywidualnego i zespołowego

Obiektywną prawidłowością jest, że w teorii i praktyce wojskowej mamy do czynienia z coraz to większą integracją wiedzy. Ta prawidłowość ujawnia się tak podmiotowi indywidualnemu, jak i zespołowemu, określając

i warunkując ich postępowanie. Pierwszy i drugi korzystać bowiem musi i korzysta z dorobku innych nauk, chociażby na przykład w zakresie zapożyczania kategorii, używania rosnącej współcześnie ilości pojęć itp. Integracja ta ujawnia się także poprzez stosowanie metod badawczych jednej nauki do drugiej. Znamiennym tego potwierdzeniem jest przejawianie się kategorii dialektyki marksistowskiej oraz praw dialektyki w nauce wojennej, również stosowanie uniwersalnych metod badawczych matematyki, czy cybernetyki do nowych dziedzin, z którymi współczesna teoria i praktyka wojskowa ma ścisły związek. Szczególnie wymowne jest zastosowanie tychże metod w różnych dziedzinach teorii systemów, teorii operacji, gier itp. 22/

Podmiotowa integracja widoczna jest przy rozwiązywaniu przez zespoły interdyscyplinarne ważnych problemów o znaczeniu teoretyczno-i praktyczno-wojskowym, lub też o dużym znaczeniu społecznym. Za przykład potwierdzający rozwiązywanie problemów praktyczno-wojskowych przez podmiot zespołowy posłużyć mogą między innymi podejmowane w przeszłości prace badawcze i uogólnienia nad regulaminem walki, który musiał uwzględniać sposoby i formy prowadzenia działań bojowych i przy opracowywaniu którego uczestniczyli specjaliści z różnych dziedzin wojskowych. Dodać przy tym należy, iż tego typu użyteczno-wojskowe prace zespołowe wymagają uwzględniania dialektyki w rozwoju rodzajów wojsk i służb, a także przewidywać co do stałości lub tempa zmienności ich roli i miejsca w całości wojskowego działania. Wymagają ponadto znacznego nakładu czasowego oraz szerokich konsultacji teoretyków z praktykami. Uwzględniania i wykorzystywania w nich także " przykładów historycznych do /analizowania lub - J.K./ objaśniania, a nieraz i do potwierdzenia poszczególnych tez teorii /.../". Przy czym do owego objaśnienia najbar-

---

22/ Por.: P. Sienkiewicz, Inżynieria systemów, Warszawa 1983, s.23-24; H.Horodyska, Z problematyki badań interdyscyplinarnych, "Problemy marksizmu-leninizmu", nr 3-4/1984, s. 232.

dziej znaczącym jest dobieranie takiego przykładu, " którego istota nie byłaby przesłonięta szczegółami". ^{23/} Nader cennym jest również pamiętanie o wskazaniu metodologicznym klasyków podkreślającym ważne miejsce i rolę faktów historycznych w analizie teorii i praktyki wojskowej. W analizie dialektycznej podmiotu indywidualnego i zespołowego Włodzimierz Lenin wskazywał na unikanie przykładów pojedynczych i odosobnionych, podkreślając, iż nie stanowią one jeszcze o dowodzie. ^{24/}

Szczególnej wymowę dla ukazywania dialektyki podmiotowej mają współczesne opracowania zespołowe oraz dokumenty regulujące tok służby. Zaliczylibyśmy tu na przykład całokształt przygotowań i tok opracowywania " Zasad etyki i obyczajów żołnierzy zawodowych LWP", których kolejne wersje ukazywały się w latach 1965, 1973 - rozszerzone o "Ceremoniał wojskowy", który znowelizowano w 1978 roku. Praktyka wykazuje, iż obecny kształt dokumentu jest końcowym rezultatem pracy zespołowej teoretyków wojskowych, specjalistów z zakresu marksistowskiej etyki, socjologii, psychologii, pracy partyjno-politycznej, historii wojska i wojen oraz innych dziedzin. Ponadto jest rezultatem szerokiej dyskusji, ^{25/} pogłębionych analiz, nabywanych doświadczeń zespołu i pracy redakcyjnej. A zatem te podmiotowo-zespołowe badania wojskowe obejmowały uwarunkowania historyczne i współczesne problemu; szeroki obszar działań teoretycznych z jednoczesnym ukierunkowaniem działalności badawczej na doskonalenie praktyki. Przy czym szeroki udział praktyków był dla tych prac sprawdzianem i źródłem dalszych uogólnień. Innymi słowy, mamy tu do czynienia z wyraźną dialektyką podmiotu indywidualnego i zespołowego w kontekście współczesnej praktyki i teorii wojskowej.

23/ Metodyka wojskowych badań naukowych, Warszawa 1962, s.189.

24/ Zobacz: W.I.Lenin, Dzieła, T.33, Warszawa 1957, s.207.

25/ Zasady etyki i obyczaje żołnierzy zawodowych LWP, Warszawa 1983, s.13. Dyskusja w LWP nad treścią i formą "Zasad etyki i obyczajów...", zapoczątkowana została listem Rady Wojskowej MON z dnia 11 października 1978 roku.

W rozważaniach nad problemem dialektyki podmiotowej w nauce wojennej należy również wskazać na fakt, iż cechą szczególną badań i opracowań zespołowych jest współdziałanie podmiotu indywidualnego i zespołowego, które obok wskazanej wyżej wielostopniowości i wieloetapowości jest zagadnieniem szczególnie ważnym i istotnym. W zespole badawczym analizującym całość określonego problemu występują na ogół podzespoły, w których opracowywane są zadania cząstkowe. Potrzebę powoływania zespołów dyktuje specyficzność lub zakres prowadzonego badania. Z ich powołaniem związany jest również podział ról, których wypełnianiu tak indywidualno-podmiotowemu, jak i zespołowemu przyświeca cel nadrzędny badających. Z tego też względu dla wojskowych i cywilnych prac naukowo-badawczych ważne jest współdziałanie pojmowane jako zamierzona pomoc przy indywidualnym lub zespołowym zbieraniu materiału naukowego, jego klasyfikacji oraz rozwiązywaniu określonych problemów.

Syntezy lub częściowe uogólnienia dokonywane być mogą indywidualnie bądź też przez większe lub mniejsze zespoły. W każdym jednak przypadku dla badań zespołowych charakterystycznym będzie owe współdziałanie - określane przez niektórych autorów jako "zgodliwość" w zespole. W tej kwestii T. Kotarbiński stwierdza, co następuje: "Osobnik A ustosunkowuje się zgodliwie wobec osobnika B zawsze i tylko, jeśli propozycje działań wspólnych, zgłoszone przez osobnika B, akceptuje, o ile tylko nie mają one przeciwko sobie specjalnie ważkich względów. /.../ Rzecz jasna, że tak rozumiana zgodliwość podlega stopniowaniu z kilku powodów: ze względu na sferę propozycji działań, ze względu na wymaganą ważność kontrargumentów, a w zastosowaniu do zespołu także ze względu na rozpowszechniane postawy zgodliwości pośród jego członków".^{26/} Podobnie ujmuję ten problem - problem "zgodliwości" w zespole naukowym W. Bańka,^{27/}

26/ T. Kotarbiński, Traktat o dobrej robocie, Warszawa 1975, s.96.

27/ W. Bańka, Metodologiczne podstawy organizacji i kierowania zespołowymi pracami badawczymi, Warszawa 1977, s.229.

traktując ją jako współdziałanie. Wskazuje jednak przy tym na fakt, potwierdzony praktyką, że owa "zgodliwość", tym samym współdziałanie w zespole zależy także od właściwego podziału czynności wśród jego członków.

Dialektyczny związek podmiotu indywidualnego i zespołowego ujawnia się zatem poprzez wspólny cel badań, poprzez współdziałanie, a także występujący podział czynności związanych ze sobą trwale poprzez cel nadrzędny. Całością spinającą niejako ów związek będą i są dokonywane syntezy i uogólnienia, które opracowywane być mogą w większych lub mniejszych zespołach. Jednakże nad całością prac, tym samym i współdziałaniem zespołu czuwa na ogół kierownictwo /lub kierownik/ zespołu, które /który/ niezależnie od jego wielkości koordynuje całością badań. Wpływa również wydatnie na ostateczną syntetyzację^{28/} - czyli na opracowywanie i kształt kończącej badanie syntezy uogólniającej.

Jak wykazuje wojskowa praktyka naukowa, w badaniach zespołowych współdziałanie i koordynowanie jest koniecznym warunkiem należytego funkcjonowania zespołu jako całości. Oznacza to, że na jego badania, oprócz wiedzy i predyspozycji badających, szczególny wpływ wywierał będzie kierownik zespołu lub całości prac. Dlatego też w zakresie umiejętności kierowania zespołami ludzkimi nader wyraźnie liczyć się będą jego cechy osobowe, a także umiejętność dokonywania przez niego wyboru kompetentnych członków zespołu, co stanowi podstawę gwarancji wykonawstwa stawianych zadań. Nie-rzadko bywa również tak, iż kierownik jako podmiot indywidualny decyduje o pierwszym zamyśle określającym cel badań, lub wskazywaniu kierunku jego realizacji. Z kolei obrany kierunek realizacji badań i zakładane cele determinują dalsze przedsięwzięcia organizacyjne, określanie ilości i składu zespołów, dobieranie do nich

28/ Por.: Tamże, s.238; H.Horodyska, Z problematyki badań interdyscyplinarnych, cyt.wyd., s.233; J.Zieleniewski, Organizacja zespołów ludzkich, Warszawa 1964, s.160; J.Malecki, Podstawy koordynacji badań naukowych, Warszawa 1960, s.13.

kompetentnych i najbardziej zainteresowanych problemem badawczym naukowców itd.

Jako podmiot indywidualny, kierownik zespołu wpływa również bezpośrednio na całokształt planowania procesu naukowo-badawczego i kontrolę wykonywanych czynności poznawczych. Wiąże się to bezpośrednio ze znajomością i potrzebą stosowania przez niego w całokształcie działalności badawczej zasad naukowej organizacji pracy i kontroli jej przebiegu. Ta zaś przejawiać się powinna " w sprawdzaniu w sposób rzeczowy - a zarazem taktowny i życzliwy działalności podległych pracowników nauki i koordynowaniu na bieżąco tych czynności". ^{29/} By to jednak czynić kierownik zespołu charakteryzować się powinien dużym zasobem wiedzy oraz umiejętności w zakresie metodologii i organizacji pracy naukowej. Wszystko to razem wzięte sprawi, iż wpływał będzie w sposób bezkonfliktowy na wyselekcjonowanie problemów badawczych, dokonywanie syntez uogólniających oraz integrację zespołu. Nie bez znaczenia jest również we współczesnych warunkach czuwanie nad tym, by efekty badawcze uzyskiwane były przy jak najmniejszych nakładach materialnych.

Z podmiotowo-zespołowymi pracami naukowymi wiązać się będą także współczesne badania o dużym znaczeniu społecznym i gospodarczym. Będą to między innymi badania "nad gospodarką przestrzenną, ochroną środowiska, ^{30/}rozwojem urbanizacji, systemem wartości i wzorcami konsumpcji". I tu podobnie jak w badaniach wojskowych występował będzie dialektyczny związek podmiotu indywidualnego i zespołowego oraz związek między obszarami badań teoretycznych a zakładanymi praktycznie celami lub celem badań. Wszystkie bowiem z wymienionych dziedzin "mieszczą się pomiędzy obszarem badań teoretycznych mających główny cel poznanie /danej dziedziny - J.K./ a obszarem działalności badawczej ukierunkowanej

29/ Model wojskowego pracownika naukowego. /Praca zespołowa/, ASG WP, Warszawa 1974, s.30.

30/ H.Horodyska, Z problematyki badań interdyscyplinarnych, cyt.wyd., s. 232.

na zastosowanie w praktyce wyników badań". 31/

A zatem wszelkie badania praktyczno-użyteczne mieć będą na uwadze badających i oczekujących na wyniki dwie ważne kwestie. Z jednej strony, doskonalenie rozwiązań naukowo-technicznych, a w wymienionych wyżej dziedzinach ekonomiczne zagospodarowywanie dużych obszarów z wykorzystaniem warunków terenowych i gospodarczych w postaci bogactw, ich przetwarzania itp. Mają także na uwadze współczesne dążenie naukowców cywilnych i wojskowych 32/ do osiągania maksymalnych korzyści gospodarczych i obronnych przy jak najmniejszych nakładach. Z drugiej zaś strony - uwzględniać muszą dialektykę uwarunkowań historycznych, możliwości współczesnych oraz potrzeb' perspektywicznych.

Widzimy więc, że w podmiotowo-indywidualnej i zespołowej dialektyce badawczej, rozwiązywanie ważnych problemów tak o znaczeniu wojskowym, jak i społecznym, związane jest nierozzerwalnie z istotną kwestią doświadczeń historycznych oraz kwestią przewidywania. Wykorzystywanie uwarunkowań historycznych, a przede wszystkim doświadczeń i przykładów historycznych w nauce wojennej spełnia szczególnie ważną rolę gnoseologiczną i praktyczną. W oparciu o ich znajomość badający stwarza sobie możliwość dokonywania analiz porównawczych dotyczących na przykład genezy i przebiegu działań wojennych w przeszłości z potencjalnymi możliwościami zagrożeń współczesnych. Te same uwarunkowania odnosić można do rozpatrywania strony ilościowej i jakościowej stosowanego w nich sprzętu bojowego i czynnika ludzkiego. Odpowiednio dobrane przykłady historyczne rozszerzają także horyzont myślowy pracownika nauki, dowódcy i oficera sztabu, a także żołnierzy. Z tych też względów do uwarunkowań historycznych i analiz porównawczych przywiązuje się dużą uwagę w socjalistycznej nauce wojennej.

31/ Tamże.

32/ Na fakt ten wskazywano na przykład na sesji naukowej zorganizowanej w Warszawie 1983 r. przez PAN i MON z okazji 40-lecia powstania ludowego Wojska Polskiego.

Na poszukiwanie pouczających momentów z historii wojska i wojen w indywidualnych i zespołowych analizach podmiotowych, wskazuje współcześnie wielu uczonych wojskowych. ^{33/} Słusznym bowiem jest przekonanie o tym, że w oparciu o odpowiedni dobór faktów historycznych, materiałów archiwalnych oraz prowadzone nad nimi studia można wyciągnąć wiele ważnych wniosków uogólniających, dotyczących współczesności a nawet przyszłości.

B.Miśkiewicz wskazuje między innymi, że pracownikowi nauki lub pracownikom nauki przyświecać musi świadomość faktu, iż "nauka historyczna dysponuje olbrzymim doświadczeniem, które winno być wykorzystywane dla kształcenia przyszłościowego. Drogą do tego wiedzącą jest stałe doskonalenie form organizacji wojska, sposobów jego szkolenia i wychowywania oraz wypracowywanie odpowiadających współczesnym wymogom zasad prowadzenia działań wojennych, w oparciu o dostarczane przez naszą dyscyplinę fakty". ^{34/} Potwierdzenie tego problemu znajdujemy także u J.Kaczmarka, który podkreśla trwałość związku uwarunkowań historycznych z prognozowaniem. "Nie można - pisze - należycie pojąć współczesnych rozwiązań ani stawiać prognoz na przyszłość bez historycznego ich uwarunkowania". ^{35/}

Powyższe analizy i wypowiedzi upoważniają do stwierdzenia, że uwarunkowania historyczno-wojskowe pozwalają wydatnie wpływać na zaspokajanie potrzeb praktyki. Na odkrywanie nowych aspektów zdarzeń oraz motywowanie podejmowanych zagadnień będących przedmiotem badań indywidualnych, zespołowych lub organizowanych ćwiczeń wojskowych. Warto w

33/ Np. autorzy pracy: *Metodyka wojskowych badań naukowych*, cyt.wyd., s.188-191; W.Sawkin i K.Nożko eksponują ten problem przy analizie zagadnień współczesnej sztuki wojennej /W.Sawkin, *Podstawowe zasady sztuki wojennej*, Warszawa 1974, s.9-12; K.Nożko, *Zagadnienia współczesnej sztuki wojennej*, cyt.wyd., s.16-34/. Por.także W.Lebiedko, *Ispolzowanie opyta prośłych wojn w operatiwnoj podgotowkie*, "Morskoj Sbornik", nr 9/1982, s.37-41.

34/ B.Miśkiewicz, *Program rozwoju nauki historyczno-wojskowej w Polsce*, cyt.wyd., s.49.

35/ J.Kaczmarek, *Uderzenie i ogień*, Warszawa 1973, s.7.

tym miejscu wskazać również na względną trwałość niektórych czynności występujących w zdarzeniach przeszłości wojskowej. Potwierdzają one bowiem siłę nośną doświadczeń historycznych we współczesnej dialektyce podmiotowej. Na przykład do dziś zachowują trwałą wartość analizy decyzyjne lub też związane z doświadczeniem, wiedzą dowódcy i oficera sztabu, te wszystkie przygotowania, które są niezbędne do podjęcia decyzji do działań bojowych.

Jak wykazuje praktyka wojskowa, brane były w przeszłości i są współcześnie takie między innymi zagadnienia jak:

- zamiary stron /faktyczne i przewidywane/,
- składy i stosunek sił,
- stany osobowe i moralne stron,
- zabezpieczenia działań oraz przewidywanie ich

rezultatów itp.

We wszystkich analizach porównawczych, tak w przeszłości, jak i współcześnie brane ponadto były pod uwagę zasadnicze determinanty sukcesu lub poniesionej klęski. Pragniemy również wskazać na fakt, że analizy, o których mowa, wiązały się z badaniami naukowymi lub poczynaniami praktycznymi podmiotu indywidualnego lub zespołowego.

Dialektyka obu podmiotów jest we współczesnej praktyce wojskowej szczególnie widoczna przy wypracowywaniu i podejmowaniu decyzji dowódczych. Występuje tu bowiem wiele analogii w porównaniach z badawczym zespołem naukowym. Wszelako współczesne decyzje dowódcze mają podmiotowo-indywidualny i zespołowy oraz coraz bardziej naukowy charakter. Dlatego też we współczesnych publikacjach wojskowych częściej niż dawniej mówi się: o istocie dowodzenia ze znajomością rzemiosła wojskowego przez dowódcę i oficerów sztabu; lub też o istocie "dowodzenia naukowego". Problem ten zasługuje na tym większą uwagę w naszych rozważaniach, że odnosi się między innymi do rosnących współcześnie wymogów szkoleniowych i wychowawczych oraz do każdego praktycznie organizowanych

ćwiczeń lub manewrów wojskowych. Szczególnie zaś tych, które mają szerszy zasięg wykraczający poza rodzaj wojsk, lub też tych, które wykraczają poza armię i dotyczą współdziałania wojskowego w składzie koalicyjnym.

Współczesna rzeczywistość potwierdza, że dowódczo-sztabowa analiza zespołowa i indywidualna występuje nader wyraźnie, gdy mamy do czynienia z dużym rozmachem działań koalicyjnych.^{36/} Wtenczas bowiem mamy do czynienia ze wzrostem ilości ludzi i sprzętu bojowego, koniecznością zachowywania dużej manewrowości pod stałą groźbą uderzeń jądrowych przeciwnika. Przygotowanie i przebieg wspólnych ćwiczeń uwzględniających powyższe czynniki obiektywne i subiektywne łączyć się będzie z potrzebą współdziałania dowództw i sztabów, ustalenia jednolitych metod pracy sztabowej poprzedzającej podejmowanie decyzji dowódczych, stawiania podwładnym zadań i doprowadzaniu ich do wojsk. Zespołowo-podmiotowy charakter współdziałania dowódczego i sztabowo-operacyjnego, przenoszony będzie również na niższe szczeble dowodzenia, do współdziałania oddziałów i pododdziałów włącznie.

Tak przejawiająca się w praktyce wojskowej dialektyka podmiotowo-indywidualna i zespołowa pociągać będzie za sobą wcześniejsze poszukiwania badawcze. Głównie w zakresie tworzenia podstaw jednolitego podejścia dowódców i oficerów sztabu do wykonawstwa i treści otrzymywanych zadań, a następnie stawiania ich podwładnym. Mamy tu również na uwadze wspólny udział teoretyków i praktyków wojskowych w zakresie ujednolicenia różnego rodzaju dokumentów bojowych i informacyjnych. Podobnie będzie się rzecz miała z podejmowaniem i rozwiązywaniem prac futurologicznych w zakresie przewidywania działań dowódczo-sztabowych i innych działań wojskowych w okresie pokojowego szkolenia i ewentualnego zagrożenia wojną.

36/ Por.: L. Moroc, Niektóre puti sowiersenstwowania wzaimodiejstwija sojużnych sztabow i wojsk diejstwujuszczich w sostawie koalicyjnych sił, "Wojennaja Myśl", nr 7/1982, s.39 i dalsze.

Jawi się więc kolejny problem występujący w analizach prowadzonych indywidualnie i zespołowo w nauce wojennej, którym jest przewidywanie. Towarzyszy ono bowiem w mniejszym lub większym stopniu każdej działalności ludzkiej, szczególnie zaś wojskowej, przez co nabiera ważnego społecznie znaczenia praktycznego i poznawczego. Marksistowsko-leninowska teoria poznania nadała przewidywaniu charakter naukowy i ogólny wiążąc go z poznawaniem, naukowym uogólnianiem i praktycznym przekształcaniem rzeczywistości przyrodniczej i społecznej.

Z podmiotowo-indywidualnym i zespołowym przewidywaniem w nauce wojennej związany jest dialektycznie współczesny proces poznawania i praktycznego rozwiązywania wielu kwestii z zakresu teorii i praktyki wojskowej. Rozwiązywaniu tych kwestii odpowiadać będą i służyć dwa rodzaje przewidywania: przewidywanie naukowe związane bezpośrednio z nauką wojenną; i przewidywanie praktyczne - określane czasami jako "doświadczalne" ^{37/} - związane z wojskową praktyką. Między obydwoma rodzajami przewidywania istnieje dialektyczny związek.

P r z e w i d y w a n i e n a u k o w e odniesione do wojskowości, jako swoisty rodzaj jej poznawania i uogólniania, wiązać się będzie z całokształtem podejmowanych prac naukowo-badawczych, ich planowaniem i określaniem kierunków zasadniczych badań oraz towarzyszących tym badaniom praktycznym przeobrażeniom wojskowym. Czyli związane będzie z określaniem wybranej sfery problemów związanych z doskonaleniem funkcjonowania wojsk i służb. Może uwzględniać na przykład prace naukowo-badawcze z zakresu doskonalenia podstawowych ogniw dowodzenia oraz funkcjonowania innych ogniw specjalistyczno-wojskowych itp. Trafność przewidywań naukowych wymagać będzie głębokiej analizy poznawczej w oparciu o marksistowsko-leninowską teorię poznania oraz znajomość obiektywnych praw wojny i walki zbrojnej.

37/ Np. N.Machrow, Prowidzenie w wojskowej walce, "Morskiej Sbornik", nr 2/1981, s. 31-32.

Patrząc na przewidywanie w kategoriach ogólniejszych dochodzimy do wniosku, iż wskazuje ono również na ważną współcześnie potrzebę rozpatrywania możliwości wybuchu ewentualnej wojny oraz sposobu i kierunku jej rozpoczęcia. Ważną społecznie kwestią jest także przewidywanie możliwości i działań społeczno-politycznych oraz wojskowych do jej zaniechania. Nie są to jednak zagadnienia łatwe i proste. Biorąc pod uwagę współczesne kierunki rozwoju wydarzeń politycznych na arenie międzynarodowej, a także znajomość tendencji militarnych imperializmu, w oparciu o przewidywania można jednakże wyciągać daleko idące wnioski praktyczne.

P r z e w i d y w a n i e p r a k t y c z n e opierać się będzie przede wszystkim na doświadczeniach podmiotu indywidualnego i zespołowego, czyli na praktyce wojskowej odnoszonej do okresu pokojowego szkolenia wojsk lub też sprawdzonych doświadczeniach historycznych. Z tym rodzajem przewidywania styka się każdy dowódca, oficer sztabu i żołnierz. Rzadziej jednak uświadamiany jest fakt, że między potocznym poznaniem i praktycznym przewidywaniem a przewidywaniem naukowym występuje dialektyczny związek. Można by stwierdzić, iż występuje tu swego rodzaju dialektyczna ciągłość. Przejawia się ona w tym, że w przewidywaniu praktycznym, podobnie jak i w poznaniu potocznym, poznanie i przewidywanie naukowe odgrywa coraz większą rolę w kształtowaniu i określaniu poczynań praktycznych. Ponadto, pierwszy zamysł badawczy określany jako wstępny cel badań teoretycznych lub naukowych ma swoje podłoże w doświadczeniach i wiedzy podmiotu indywidualnego lub podmiotu zespołowego.

W sumie, z jednym i drugim rodzajem przewidywania związane są ważne kwestie zasługujące na szczególną uwagę. Na przykład dotyczące głębszego poznawania czynników obiektywnych i subiektywnych warunkujących współczesną działalność człowieka jako podmiotu, wszelkich jego działań naukowych i praktyczno-wojskowych. Wszelako z jednym i drugim

czynnikami wiązać się będą takie między innymi kwestie, jak:

- określanie wpływu i możliwości warunków ekonomicznych państwa lub koalicji na jego /jej/ obronność;

- kształtowanie świadomości naukowej i powszechnej świadomości społecznej o powinnościach konstytucyjnych obrony kraju i wynikających stąd zadań dla jego obywateli;

- dokonywanie analiz porównawczych rozwoju współczesnych armii i prezentowanie ich wyników celem wypracowania modelu organizacyjnego własnych sił zbrojnych lub kierunków ich rozwoju;

- uogólnianie danych o trendach w rozwoju światowej myśli wojskowej celem wyciągania wniosków o kierunkach rozwoju własnej myśli wojskowej służącej współczesnej nauce wojennej;

- analizowanie treści wychowawczych dla potrzeb kształtowania socjalistycznych wartości i stanu moralno-politycznego żołnierzy i kadry zawodowej sił zbrojnych. 38/

Ważność tego typu analiz i przewidywań potwierdziły w przeszłości działania wojenne, a głównie okresu drugiej wojny światowej. Potwierdzają także współczesne wojny lokalne. Na ich ważność wskazują również gnoseologiczne i społeczno-historyczne podstawy nauki wojennej; nade wszystko zaś współczesna dialektyka determinant podmiotowych, która związana jest ściśle z oddziaływaniem na podmiot indywidualny lub zespołowy czynników obiektywnych i czynników subiektywnych.

3. Dialektyka determinant podmiotowych

Analizowanie współczesnych determinant podmiotowych w rozwoju nauki wojennej związane jest ściśle z potrzebą poszukiwania i wyjaśniania ważnych kwestii poznawczych. Głównie z potrzebą wydobywania i określania czynników obiektywnych i subiektywnych warunkujących poczynania

38/ Por.: B.Miśkiewicz, Program rozwoju nauki historyczno-wojskowej w Polsce, cyt.wyd., s. 49-50.

podmiotu indywidualnego i zespołowego oraz uściśleniem ich wpływu na rozwój tejże nauki. W poszukiwaniach badawczych nauki wojennej, uwzględniać się także winno - w szerszym niż dotychczas zakresie - ukazywanie podmiotowych możliwości przewyżczenia pojawiających się trudności badawczych.

Dostrzegając szczególnie złożony charakter powyższych problemów stwierdzić należy, iż między czynnikami obiektywnymi określającymi rozwój nauki wojennej, a poszukiwaniami podmiotowymi istnieje dialektyczny związek. Jak wykazuje praktyka czynniki obiektywne mają ogólny charakter i są na ogół niezależne od podmiotu indywidualnego i zespołowego. Zaś czynniki subiektywne związane są ściśle z potrzebami i możliwościami podmiotu, jego wiedzą, wolą i świadomością. Określać zatem będą praktyczną sferę działalności każdego człowieka.

Uwarunkowania obiektywne wypływać będą między innymi z możliwości poznawczych innych nauk - związanych bezpośrednio lub pośrednio z nauką wojenną, których rozwój uzależniony jest od poziomu ogólnego rozwoju społeczeństwa. Poza tym niezwykle złożona jest struktura istniejących i zróżnicowanych jakościowo przedmiotów, zjawisk i procesów obiektywnej rzeczywistości, co znajduje wyraz w różnorodności do nich podejścia przez poznających ludzi, a także tworzone przez nich dyscypliny naukowe. " Ludzie - jak stwierdził Fryderyk Engels - stoją przeto wobec następującej sprzeczności: z jednej strony, dążą do tego, żeby gruntownie poznać system świata w jego ogólnym związku, z drugiej strony, ze względu na swoją naturę, jak i ze względu na naturę systemu świata zadania tego nigdy nie mogą rozwiązać bez reszty". 39/

Podobnie rzecz się ma z rozwojem nauki wojennej, na którą wpływała będzie, z jednej strony, różnorodność czynników związanych z rozwojem społeczno-politycznym i ekonomicznym państwa, warunkującym możliwości zabezpieczenia potrzeb wojskowej praktyki. Z drugiej zaś strony,

---

39/ F.Engels, Anty-Dühring, cyt.wyd., s.37.

na rozwój nauki wpływać będą rewolucyjne przemiany w wojskowości, których tempo jest dość duże i które mają dialektyczny związek z warunkami ekonomicznymi i produkcją materialną. ^{40/} Z historii wojska i wojen dowiadujemy się na przykład, że z potrzebami praktyki wojskowej wiązał się bezpośrednio kierunek prac badawczych polskiego okresu międzywojennego. Prac ukierunkowanych głównie na kształtowanie podstaw obronności młodego państwa, które wiązały się z dużym wysiłkiem materialnym społeczeństwa. Natomiast w pierwszych latach po zakończeniu drugiej wojny światowej, które niosły ze sobą potrzebą odbudowy wszystkich dziedzin życia, w tym i nauki, rozwiązywanie podstawowych zagadnień nauki wojennej uwarunkowane było znacznie większą różnorodnością czynników obiektywnych niż poprzednio.

Niezwykle cenne są w tym względzie uogólnienia B.Miśkiewicza, który omawiając kierunki rozwoju nauki historyczno-wojskowej w Polsce, eksponuje tę różnorodność czynników zaliczając do nich między innymi: " potrzebę kształtowania ludowych sił zbrojnych, a głównie dostarczania materiałów dla wychowania żołnierza w oparciu o postępowe tradycje oręża polskiego; badania historyczno-wojskowe rozwijały się /wówczas - J.K./ pod wpływem przyłączenia do Polski ziem odzyskanych, przede wszystkim dla uzasadniania ich prapolskości i więzi z macierzą także od strony tradycji wojennych; poważnym impulsem do badań historyczno-wojskowych było pragnienie odtworzenia najnowszych wydarzeń, a więc wielostronnej problematyki drugiej wojny światowej". ^{41/} Zagadnienia te są do dziś aktualne i mocno determinowane obiektywnym charakterem działań wojennych, a także możliwościami naukowymi i doświadczeniem współczesnych badaczy, wychowawców itp.

40/ Por.: Metodologia wojenno-nauczno-poznania /Pod red. I.E.Szawrowa i M.I.Gałkina/, Moskwa 1977, s.44,46 i dalsze; Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s.58-59.

41/ B.Miśkiewicz, Program rozwoju nauki historyczno-wojskowej w Polsce, cyt.wyd., s.12.

Ważną determinantą obiektywną w rozwoju nauki wojennej jest złożony jej charakter, który wynika ze specyficzności ontologicznej oraz faktu, iż ma ona ścisły związek z wieloma dziedzinami ludzkiej wiedzy. Dialektyka nauki wojennej potwierdza, że jest ona rozbudowywanym systemem wiedzy, uwzględniającym osiągnięcia innych nauk oraz praktykę wojenską, co sprawia że staje się dziedziną coraz bardziej złożoną. Dlatego też, jak każda dziedzina ludzkiej wiedzy, tak i współczesna nauka wojenna wymaga uaktualniania przedmiotu jej badań i określania oczekujących ją zadań oraz formułowania związków i zależności z innymi dziedzinami wiedzy.

Łącząc naukę wojenną z potrzebami społecznymi niektórzy naukowcy mocno eksponują jej specyficzność, złożoność i zależność od innych nauk. Wskazują przy tym na względną trwałość tej złożoności, która występuje od momentu pojawienia się pierwszych prac do czasów dzisiejszych. "Trzeba przyjąć - pisze na przykład A. Madejski - iż nauka wojenna formułowała się dość specyficznie, zależnie od innych nauk, przydatnych jej nauk i w oparciu o nie, zależnie od kształtowania się warunków decydujących o stanie potrzeb społecznych. Proces ten aczkolwiek z różnym nasileniem trwa od zamierzonych czasów, kiedy to pojawiły się pierwsze dzieła teoretyczne poświęcone zjawisku wojny". 42/

Natomiast M. Garejew 43/ podkreśla, że od początków powstania nauki wojennej zawsze towarzyszyły jej sprzeczności. Były i są to sprzeczności między teorią a praktyką, co było i jest podstawowym warunkiem jej rozwoju. Lecz owe sprzeczności rodziła zawsze i rodzi współcześnie potrzeba utrzymywania dialektycznego związku teorii z praktyką wojskową tak w płaszczyźnie poznania ogólnego, jak i przy rozwiązywaniu poszcze-

42/ A. Madejski, Nauka wojenna, cyt. wyd., s. 21. Autor ten przyjmuje, iż rozważania o nauce wojennej datują się dopiero od XVIII w. /H. Lloyd/. Uprzednio ludzie w ogóle nie zastanawiali się nad tym, czy i czym jest nauka wojenna. /Tamże s. 22/.

43/ Por.: M. Garejew, Jedinstwo teorii i praktyki - osnowa rozwija wojennej nauki, "Wojennaja Myśl", nr 10/1974, s. 15-16.

gólnych zadań i problemów na gruncie teorii oraz praktyki.

Podzielając w pełni powyższe poglądy sądzimy, iż związek nauki wojennej z innymi dyscyplinami naukowymi jest współcześnie, podobnie jak i związek teorii z praktyką wojskową, ważną determinantą jej rozwoju i systematyki. Potwierdza to zresztą sama praktyka, która wskazuje, że specyficzność jej - w odróżnieniu od innych nauk - wynika również z dialektycznego związku z wojenną praktyką. Oprócz tego na rozwój nauki wojennej wywiera bezpośredni wpływ szybka modyfikacja uzbrojenia i sprzętu technicznego, która ma swoje materialne podstawy w rozwoju społeczno-ekonomicznym państwa.

W świetle powyższego, wskazać również pragniemy na fakt narastającej integracji wielu dyscyplin naukowych /wielu dziedzin ludzkiej wiedzy/. Współczesna nauka wojenna nie stanowi wyjątku w tym względzie, lecz jest - podobnie jak w przeszłości - mocno rozbudowywanym systemem wiedzy związanym z dziedzinami społecznymi i obejmującym różne nauki i dyscypliny społeczne wchodzące w ich skład, a także rozwijane intensywnie w środowisku cywilnym. Zaliczyć tu w pierwszym rzędzie należy dialektyczny związek z naukami politycznymi i prawnymi, naukami humanistycznymi, ekonomicznymi, naukami technicznymi, matematyczno-fizycznymi, przyrodniczymi, medycznymi i chemicznymi. ^{44/} Zauważyć także należy, iż w rozwoju socjalistycznej nauki wojennej wzrastać będzie rola cywilnych środowisk naukowych z dwu powodów. Pierwszym jest stałe rozwijanie wymienionych wyżej dyscyplin w środowiskach cywilnych, zaś drugi - warunkować będzie współczesna technika wojskowa, która stanowiła zawsze atrakcyjność badawczą, naukowo-techniczną dla tegoż środowiska. Ponadto nowoczesna technika wojskowa i jej praktyczne stosowanie jest swego rodzaju "nosicielem" nowej myśli naukowej. Jest także mater-

44/ Szczegółowe ich przedstawienie graficzne na przykładzie związków teorii organizacji sił zbrojnych z innymi naukami, znajdujemy w pracy A. Madejskiego, Nauka wojenna, cyt.wyd., s.172, Rys. 4.

ialnym wyrazem społecznych dążeń do łączenia potrzeb obronności z rozwojem społeczno-gospodarczym.

We współczesnych warunkach, niezwykle ważną determinantą w rozwoju obronności i nauki wojennej jest czynnik ekonomiczny. Ponieważ sprzęt bojowy jest coraz bardziej złożony oraz jest w ciągłym rozwoju, dlatego też jeśli nie bezpośrednio, to pośrednio pojawiają się nowe możliwości jakościowe związane z teorią lub praktyką wojskową. Nowa jakość uzbrojenia i sprzętu technicznego wpływa prostu na potrzebę poszukiwań badawczych. Coraz bardziej widoczny staje się więc związek teorii z praktyką oraz związek teorii i praktyki wojskowej z naukami technicznymi i ekonomicznymi, ekonomią polityczną, ekonomiką wojenną i ekonomikami branżowymi.

Niezależnie jednak od tego faktu, produkowany sprzęt jest także coraz bardziej kosztowny. Podobnie rzecz się ma z prowadzonymi badaniami, z tego też względu strona ekonomiczna liczy się dziś tak mocno, że w wojsku wcześniej niż gdziekolwiek indziej - przyjęto zasadę oceniania każdego problemu badawczego w relacji "koszt - efekt".

Na rosnące znaczenie determinant ekonomicznych w dzisiejszych czasach, wskazują dwie ważne kwestie społeczne. Pierwsza z nich, dotyczy możliwości wyposażania środowiska naukowego w nowoczesną aparaturę naukową, literaturę rodzimą i obcojęzyczną - słowem, warsztat naukowy, który we współczesnych warunkach jest wielce kosztowny i pochłania duże środki. To z kolei sprawia, że nie da się tych rzeczy oderwać od ogólnego stanu gospodarki i związanego z nią postępu technicznego. Na ten szczególnie ważny czynnik zwrócił uwagę I sekretarz KC PZPR, gen.armii Wojciech Jaruzelski na Krajowej Konferencji Delegatów PZPR. W tej kwestii stwierdził między innymi: "Oczywiście mamy świadomość, że badania naukowe w wielu dziedzinach cierpią, zwłaszcza w warunkach kryzysu, na szczupłość środków. Wynika stąd konieczność selekcji dziedzin badawczych i ukierunkowania badań podstawowych, konieczne rezygna-

cje. Pragniemy, by były wspólnym wyborem ośrodków decydujących i ludzi nauki". 45/

Druga natomiast kwestia dotyczy rezultatów prowadzonych badań, na które patrzy się współcześnie, bardziej niż kiedykolwiek przedtem, przez pryzmat materialnych i wymiernych społecznie korzyści / co jest również wyrazem owej relacji "koszt - efekt"/. Dlatego też tak w skali ogólnopaństwowej, jak i wojskowej następuje zainteresowanie materializacją wyników badań oraz naukową polityką kadrową, która realizowana jest wspólnie ze środowiskiem naukowym. Idzie tu głównie o przygotowanie takich kadr, które odpowiadałyby wymogom współczesności i przyszłości. "Wielce niekorzystne skutki przynosiłoby /natomiast - J.K./ kreowanie pracowników naukowych nie odpowiadających wymogom, jakie się stawia osobom obdarzonym tym zaszczytnym tytułem". 46/ Wymogi te podnosi współcześnie rozwój społeczno-ekonomiczny, rewolucja naukowo-techniczna, a w odniesieniu do wojska konieczny rozwój i umacnianie obronności kraju.

W świetle powyższych kwestii nader ważna jest strona subiektywna podmiotu. Nade wszystko zaś właściwe zrozumienie przez pracownika nauki /podmiot indywidualny/ miejsca i roli w systemie funkcjonowania resortu, uczelni, instytutu, katedry itp. oraz wysokiej świadomości wykonywanych przez niego zadań. To samo powiedzieć można i należy o potrzebie świadomego wykorzystywania posiadanych umiejętności, możliwości twórczych do pomnażania wojskowego dorobku naukowego i umacniania obronności kraju oraz obronności koalicyjnej.

Rodzi się w tym miejscu zasadne pytanie o to, czy istnieje współzależność oddziaływania na postawy ludzi nauki tego, co obiektywne, z

45/ W. Jaruzelski, Wygłoszony referat Biura Politycznego, Komitetu Centralnego PZPR na Krajowej Konferencji Delegatów PZPR w dniu 16 marca 1984 r., Warszawa 1984; Zobacz także: W. Jaruzelski, Jakość kadry decyduje o poziomie nauki, "Trybuna Ludu", nr 77/1984.

46/ Tamże.

tym, co jest podmiotowo subiektywne - czyli związane głównie ze świadomością pracownika nauki?

W bezpośredniej odpowiedzi znajdujemy wskazanie na dwie kwestie. Pierwszą jest ważność tego zagadnienia, w którym na podkreślenie zasługuje zwłaszcza to, że postawy ludzi, ich stosunek do otaczającej rzeczywistości, kultura i moralność - występujące obok wiedzy i umiejętności - są elementem wszelkich zjawisk społecznych. 47/ Drugą jest wskazanie na występowanie w praktyce wojskowej ścisłej współzależności rozwoju nauki wojennej ze świadomością, wiedzą i umiejętnościami jej wykorzystywania w działalności twórczej pracownika nauki. Zauważyć jednakże należy, iż ta współzależność nie zachodzi automatycznie, lecz ma swoje podłoże w cechach osobowych podmiotu, kształtowanych umiejętnościami praktycznymi oraz zmianie i rozwoju obiektywnych warunków życia.

Ujmując tę rzecz szerzej stwierdzić należy, iż postawy ludzi nauki mają swoje podłoże w zmianach jakościowych sił wytwórczych i stosunków produkcyjnych. Stanowią najbardziej ważny czynnik zmiany i rozwoju obiektywnych warunków społecznych. Jednakże te obiektywne warunki społeczne powodują ukierunkowanie światopoglądowe i naukowe oraz tzw. "rozwój ogólny badającego podmiotu". 48/ Wszelako pracownik naukowy tak ze "środowiska wojskowego", jak i ze "środowiska cywilnego" musi być świadom tego, że nie jest tylko nosicielem określonej sumy wiedzy, która służy mu na użytek własny itp. Jest on bowiem obywatelem socjalistycznego państwa i z tego tytułu na jego postawę i zaangażowanie wywierają wpływ poglądy ideologiczne, społeczno-moralne, które - jak wykazuje praktyka społeczna - występują w dialektycznym związku z zaangażowaniem, kulturą, moralnością.

47/ M.Michalik, Socjalistyczny sposób życia, Warszawa 1977, s.106.

48/ Zobacz: J.Andropów, Nauka Marksa a niektóre aspekty budownictwa socjalistycznego, "Kommunist", nr 3/1983.

Wszystko to razem wzięte rzutować będzie nie tylko na propagowanie określonych treści naukowych, lecz również na takie ich ukierunkowywanie, by służyły fundamentalnym wartościom socjalizmu i jego obroń. A zatem u podstaw kształtowania osobowości podmiotu indywidualnego w wojsku, znajdować się będzie kształtowanie właściwego stosunku do pracy naukowej, pojmowania miejsca i roli w systemie wojskowego funkcjonowania oraz społecznych wartości użytkowych wykonywanej pracy, czy to naukowo-badawczej, czy też dydaktyczno-wychowawczej.

Ważną rolę determinant podmiotowych potwierdziła historia powojenna, która ujawniała występowanie związków przyczynowych ze skutkami i działalnością ludzi nauki. Wykazała ona między innymi bardzo ścisłe związki i zależności pomiędzy nauką a całokształtem praktyki wszystkich tych placówek wojskowych, które uczą i wychowują. Również i dziś w naukowej i dydaktycznej praktyce wojskowej znajdujemy potwierdzenie wzrostu roli indywidualnej i zespołowej twórczości naukowej, która związana jest z mobilizacją i rozwojem wojskowej myśli naukowo-technicznej, lub też tych dziedzin, które owocnie służą procesowi wychowawczemu wojska.

Siłą rzeczy, współczesne wymagania rzutować więc będą i rzutuują na potrzebę doskonalenia cech osobowych pracownika nauki, na rozszerzenie pola zainteresowań przedmiotowych. Dodajmy jeszcze, że dzisiejszy pracownik naukowy wojska orientować się również musi w obszarze zainteresowań społeczno-politycznych, naukowych i wojskowych potencjalnego przeciwnika, który jest dziś nosicielem zarówno przeciwnej ideologii, jak i inspiratorem wyścigu zbrojeń. Jest inicjatorem militaryzacji, która rzutuje bezpośrednio na całokształt stosunków międzynarodowych.

Z rozwojem cech osobowych pracownika naukowego winno iść w parze doskonalenie narzędzi badawczych - specyficznych dla nauki wojennej oraz wiązanie działalności naukowo-badawczej ze zgłębianiem oraz krytyką światopoglądowej i ideologicznej odmienności teorii burżuazyjnych.

Dodajmy, że krytyczny stosunek do burżuazyjnej nauki wojennej pozwala na wydobywanie odmiennej treści klasowej tej nauki oraz innych jej podstaw metodologicznych. Umożliwia także głębsze zrozumienie celu dokonywania współczesnych przemian w dziedzinie wojskowej obojczych państw kapitalistycznych, które podyktowane są klasowym interesem burżuazji. Szczególnie ważne jest dostrzeganie i analizowanie zasadniczych przemian jakościowych w uzbrojeniu i wyposażeniu wojsk NATO, które pod bezpośrednim kierownictwem i wpływem imperializmu amerykańskiego wspierają jego agresywność wobec innych państw i narodów, a głównie wobec Związku Radzieckiego i innych państw socjalistycznych.

A zatem w sferze subiektywnych determinant podmiotowych socjalistycznej nauki wojennej nader istotnym i ważnym staje się racjonalizm w badaniach i myśleniu wojskowego pracownika nauki. Stanowi on współcześnie jeden z podstawowych warunków poprawnej weryfikacji wiedzy, jej analizy, oceny badanego zakresu oraz wyciągania wniosków końcowych. Z marksistowskiego bowiem punktu widzenia racjonalność podejścia do badanej rzeczywistości cechować winna zarówno teoretyków, jak i praktyków. Wskazuje ona z jednej strony, na dialektyczność związku teorii z praktyką; z drugiej zaś - wskazuje na traktowanie praktyki jako kryterium naukowego poznania. Dzieje się tak dlatego, że praktyka spełnia w rozwoju naukowego poznania trzy podstawowe funkcje: występuje jako źródło poznania, stanowiąc punkt wyjścia do działalności poznawczej; jest celem poznania; oraz występuje jako sprawdzian poznania /kryterium prawdziwości/, stwierdzając słuszność lub błędność ludzkiego poznania.

Racjonalność podejścia cechować winna nie tylko teoretyka wojskowego, lecz także wojskowych praktyków - dowódców i oficerów sztabu, którzy wyciągać muszą trafne wnioski z zaistniałej sytuacji polityczno-militarnej, lub też z zaistniałej sytuacji ćwiczebnej, bojowej na podstawie informacji napływającej z wielu źródeł. Zauważyć przy tym należy, iż każdy dowódca lub oficer sztabu styka się z dużą ilością informacji

ogólnowojskowych i specjalistycznych. Natomiast w odniesieniu do wojskowego pracownika naukowego tą ważną determinantą subiektywną stanowić będzie duża współcześnie różnorodność opracowań teoretycznych oraz postępujący proces dezaktualizacji wiedzy. Nie bez znaczenia jest również oddalanie się czasowe od bezpośrednich doświadczeń wojennych, które stanowią wciąż żywą skarbnicę wiedzy ^{49/} dla teoretyków i praktyków wojskowych.

Problem przekazywania doświadczeń wojennych nabiera współcześnie szczególnego znaczenia dydaktyczno-wychowawczego i naukowo-badawczego. Badana i poznawana rzeczywistość społeczna oraz wojskowa determinowana jest w sposób wyjątkowy krótkotrwałością życia ludzkiego /przeciętnie około 75 lat/. Sprawia to, że coraz mniej żyje dowódców i oficerów sztabu z różnych szczebli, posiadających doświadczenia bojowe z okresu drugiej wojny światowej, walk partyzanckich z hitlerowskim okupantem oraz walk z reakcyjnym podziemiem. Zachodzi więc konieczność pilnego opisywania ich doświadczeń oraz badania materiałów archiwalnych, autobiografii, pamiętników i innych prac poświęconych tymże doświadczeniom.

Niezwykle trafne jest w tym względzie stanowisko M.Garejewa ^{50/} i E.Jadziaka, ^{51/} którzy postulują, by niezależnie od współczesnych osiągnięć naukowych i technicznych - rozwijało się zainteresowanie historią wojskowości i opisem wszelkiego rodzaju doświadczeń. Wzrastać winno przede wszystkim zainteresowanie takimi problemami, jak: dowodzenie w działaniach wojennych; planowanie i przygotowanie walki oraz operacji;

49/ Zobacz: E.Jadziak, H.Herman, O korzystaniu z doświadczeń wojennych, "Myśl Wojskowa", nr 2/1983, s.68-73; Także, E.Jadziak, Historia sztuki wojennej, przedmiot i zakres badań oraz rola i znaczenie doświadczeń wojennych w procesie studiów w ASG WP. Wykład inauguracyjny, 1 październik 1983, Warszawa - Rembertów.

50/ M.Garejew, Jedinstwo teorii i praktyki - osnowa rozwitcia wojennej nauki, cyt.wyd., s.11.

51/ E.Jadziak, Historia sztuki wojennej w procesie nauczania ASG, "Myśl Wojskowa", nr 12/1972, s.34-39.

czynniki obiektywne i subiektywne w wojnie, z głównym uwzględnieniem trudnych momentów psychologicznych.

Spostrzeżenie tego problemu jest tym cenniejsze, że w oparciu o studium doświadczeń wojennych młoda kadra dowódcza zdobywa wiedzę o wielorakich formach prowadzenia wojny, operacji, walki, o sposobach szkolenia i wychowywania żołnierzy. Przekazywane doświadczenia wojenne pomagają w rozwiązywaniu konkretnych zadań szkolenia bojowego oraz zagadnień organizacji prowadzenia współczesnej walki i operacji. Edukacja historyczna, opierająca się na doświadczeniach przeszłości stanowi również ważny czynnik w kształtowaniu postaw patriotycznych i internacjonalistycznych kadry zawodowej oraz żołnierzy zasadniczej służby wojskowej. A zatem przekazywane doświadczenia wojenne mają bezpośredni i trwały związek ze współczesną teorią i praktyką wojskową.

Na potrzebę dialektycznego podejścia do doświadczeń historycznych - do doświadczeń bezpośrednich uczestników ważnych społecznie wydarzeń, wskazywał Włodzimierz Lenin. W badaniach nad zagadnieniami społecznymi wskazywał, iż rzeczą najważniejszą jest pamiętanie "o podstawowym związku historycznym, ujmować każde zagadnienie z punktu widzenia tego, jak dane zjawisko powstawało w historii, jakie główne etapy przechodziło w swym rozwoju i badać z punktu widzenia tego, czym dana rzecz stała się obecnie". ^{52/} I dalej: " Nie można osiąść umiejętności rozwiązywania w dniu dzisiejszym - za pomocą metod nowych - zadań stojących przed nami, jeśli doświadczenie dnia wczorajszego nie otworzyło nam oczu na niesłuszność metod starych". ^{53/}

Wypowiedzi te mają dla podmiotu indywidualnego i zespołowego ważne znaczenie metodologiczne i gnoseologiczne. Wskazują z jednej strony, na potrzebę korzystania we współczesnych warunkach z bogatych doświadczeń historycznych; z drugiej zaś, ukazują potrzebę kształtowa-

52/ W.I.Lenin, Dzieła, T.29, Warszawa 1956, s.469.

53/ W.I.Lenin, Dzieła, T.33, Warszawa 1957, s.82.

nia w oparciu o nie umiejętności rozwiązywania współczesnych i przyszłych problemów sztuki wojennej. Odwoływanie się między innymi do nośnych przykładów historycznych w zakresie dowodzenia w działaniach bojowych, ukazuje całą złożoność tej problematyki ze szczególnym uwypukleniem roli dowódcy, zastępcy do spraw politycznych lub innych oficerów sztabu. Na ich bowiem barkach spoczywa główny ciężar odpowiedzialności za właściwą jego organizację i przygotowanie podwładnych do prowadzenia skutecznych działań.

W konfrontacji doświadczeń historycznych ze współczesną praktyką, warto mieć na uwadze i to, że organizowane współcześnie ćwiczenia lub manewry wojskowe stwarzają możliwości naukowego podejścia do rozwiązywania podstawowych zagadnień dowodzenia oraz naukowego ich opisu. Nie stwarzają jednakże pełnego obrazu przyszłego pola walki, nie oddają jego pełnej złożoności, między innymi dlatego, że zachowane być musi bezpieczeństwo ćwiczących. I choć wiele elementów występujących w takim ćwiczeniu będzie stanowiło swego rodzaju kryterium współczesnych warunków bojowych - na przykład ruch i ogień, to jednak nie jest w stanie zastąpić bezpośredniego przekazu z doświadczenia i nauk wojny.

4. Dialektyka podmiotu i techniki wojennej

Istotną kwestią związaną z przewidywaniem naukowym i praktycznym są współczesne możliwości podmiotowo-poznawcze w zakresie określania kierunków lub tempa zmian zachodzących w wojskowości, ze szczególnym uwzględnieniem nowoczesnych technologii determinujących, z jednej strony, jakość i ilość nowoczesnych środków walki zbrojnej, z drugiej zaś, poziom wyszkolenia wojskowego. Wszelako dobre wyszkolenie jest podstawowym warunkiem wykorzystania walorów posiadanego uzbrojenia. Faktem jest także, iż dzięki osiągnięciom naukowym, zwłaszcza w sferze techniki i technologii, nastąpiły i następują zasadnicze zmiany w sferze funkcjonowania sił zbrojnych. Zmienia się ich wyposażenie określa-

jące sposoby działania i wyszkolenia współczesnych wojsk.

Na przykładzie rozwoju ludowego Wojska Polskiego od momentu zakończenia drugiej wojny światowej możemy zauważyć wyraźnie postępujące przeobrażenia natury jakościowej. Wiążą się one ściśle z osiągnięciami naukowo-technicznymi społeczeństwa oraz naukowo-techniczną i licencyjną pomocą Związku Radzieckiego. Całościowym wyrazem przeobrażeń jakościowych jest wysokie utechniczenie wojska; "całkowita modernizacja i upancernienie, przygotowanie systemu obrony powietrznej kraju oraz zorganizowanie skutecznej obrony granicy morskiej".^{54/} Nade wszystko zaś, występowanie związków motoryzacyjno-pancernych, a następnie rakietyzacja wojsk, która dotarła dziś do najniższych szczebli. Jakościowe przeobrażenia objęły także dowodzenie wojskami - elektronizację systemów dowodzenia, wykrywania i ostrzegania. Do zmian tych dodać należy za B. Chochą^{55/} wprowadzenie do wojsk lądowych lotnictwa śmigłowcowego oraz tworzenie zespołów lądowo-powietrznych.

Przekształcenia w organizacji, uzbrojeniu i wyposażeniu sił zbrojnych nie pozostają oczywiście bez wpływu na rozwój myśli wojskowej. Szybka modyfikacja uzbrojenia i sprzętu technicznego wyłania konieczność opierania dalszego rozwoju sił zbrojnych na nowoczesnych podstawach naukowych i technicznych. Powoduje zwiększenie roli badań stosowanych oraz rozszerzanie zakresu badań podstawowych z teorii i praktyki wojskowej. Na przykład modernizacja systemów dowodzenia i zarządzania, która jest dziś ważnym zagadnieniem teorii i praktyki wojskowej, wymagać będzie nie tylko jej dostosowania do adekwatnych struktur organizacyjnych wojska, lecz prowadzić także do rozszerzania zakresu zainteresowań naukowych w tej dziedzinie. W ślad za tym, wspieranie

54/ F.Siwicki, Droga rozwojowa ludowego Wojska Polskiego jako nowoczesnej siły zbrojnej, "Myśl Wojskowa", nr 10/1973, s.12.

55/ Wielce interesująca jest rozmowa "Żołnierza Wolności" z B.Chochą, laureatem nagrody II stopnia MON w dziedzinie sztuki operacyjnej, na temat: Taktyka gimnastyką umysłu i twórczym działaniem, "ZW", nr 30/1984.

prowadzonych badań osiągnięciami cybernetyki, informatyki, nauk ergologicznych itd.

Dokonująca się praktycznie rewolucja naukowo-techniczna w dziedzinie wojskowej wyłania także - bardziej niż kiedykolwiek przedtem - potrzebę prowadzenia badań nad kierunkami rozwoju sposobów prowadzenia walki zbrojnej. To samo odnosić się będzie do badania użycia /pod kątem sposobów i skutków/ nieznanymi przedtem rodzajów broni. Dodajmy, że tego typu badania mają szczególne znaczenie prognostyczne. W miarę bowiem zwiększania się różnicy jakościowej między środkami prowadzenia wojny minionej, - drugiej wojny światowej - a środkami współczesnych działań wojennych prowadzonych przez imperializm, coraz większego znaczenia praktycznego nabierają i nabierać będą badania nad tendencjami imperialistycznych poczynań polityczno-militarnych.

Nowoczesne uzbrojenie i wyposażenie wojskowe powoduje również wprowadzanie istotnych zmian do regulaminów walki, odpowiednich instrukcji i podręczników szkoleniowych. Powoduje konieczność zmian w programach nauczania przez uczelnie wojskowe i wyższe szkoły oficerskie. Zwiększa wymagania stawiane studiującym, zaś dydaktykom ukazuje potrzebę poszukiwania i wprowadzania wielu nowatorskich i efektywnych rozwiązań szkoleniowych. 56/

Wyraźne odzwierciedlenie tej problematyki znajdujemy w kształtowaniu oficerów dla potrzeb wojsk lądowych i wojsk lotniczych przez najstarszą, dowódczo-sztabową uczelnię wojskową - Akademię Sztabu Generalnego WP. Wraz ze zmianami jakościowymi uzbrojenia i sprzętu rakietowego, lotniczego, radioelektronicznego itp. modernizowane były programy nauczania. W zmodernizowanych programach nauczania znalazły miejsce problemy OTK i OPK ściśle powiązane z problematyką taktyczno-operacyjną

56/ Por.: E. Molczyk, 30 lat rozwoju zasad szkolenia bojowego wojsk, "Myśl Wojskowa", nr 10/1973, s.36-37; Wystąpienia Komendanta ASG WP, gen. broni dr J. Kamińskiego podczas narady metodycznej przeprowadzonej w dniu 14 lutego 1984 r. w ASG WP, poświęconej doskonaleniu efektywności studiów poprzez aktywizujące formy i metody kształcenia.

wojsk operacyjnych, a ponadto zagadnienia mobilizacji wojsk, zaopatrzenia lotnictwa, cybernetyki wojskowej i inne. W programach działu operacyjno-taktycznego szeroko uwzględnione zostały manewrowe formy walki, działania desantowe, przegrupowanie wojsk na duże odległości i inne zagadnienia charakterystyczne dla współczesnego pola walki. Natomiast w problematyce społeczno-politycznej programy studiów wzbogacone zostały wybranymi zagadnieniami takich przedmiotów, jak: doktryny wojskowe i polityczne, ekonomika wojenna, ekonometria, międzynarodowe prawo wojenne, logika pragmatyczna, pedagogika i psychologia wojskowa, technologia pracy umysłowej, praca partyjno-polityczna w działaniach bojowych. Na podkreślenie zasługuje doskonalenie treści i metod pracy partyjno-politycznej podczas prowadzenia ćwiczeń dowódczo-sztabowych. 57/

Tak więc, w dialektyce podmiotu i techniki wojennej na szczególną uwagę zasługiwało będzie, z jednej strony, zwiększanie roli badań naukowych i wymagań w tym zakresie, z drugiej zaś, wzrastać będzie rola wyszkolenia wojskowego, które organizowane jest nie tylko w uczelniach wojskowych i wyższych szkołach oficerskich, lecz także w poszczególnych rodzajach sił zbrojnych, rodzajach wojsk i służb.

Wyszkolenie wojskowe dostosowane jest do wymogów współczesnego pola walki i wymogów występującego w wojskach uzbrojenia i sprzętu technicznego. Sprowadza się do skutecznego i systematycznego przygotowywania żołnierzy i ich dowódców - indywidualnie i zespołowo - do działań ćwiczebnych i wojennych.

Obejmuje ono całokształt planowanej działalności dydaktyczno-wychowawczej w wojsku prowadzonej w celu przygotowania kadr specjalistów wojskowych, kształtowania wysokich wartości moralno-politycznych

57/ A.Karpiński, Z.Stapor, Akademia Sztabu Generalnego WP im. generała broni K. Świerczewskiego kuźnią kadr dowódczo-sztabowych i ośrodkiem naukowo-badawczym sił zbrojnych PRL, w: XXX lat ASG WP w służbie obronności Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Warszawa 1977, s.247-248.

i bojowych żołnierzy, przygotowania ich do działania oraz utrzymywania wysokiej gotowości bojowej wojsk i sztabów. Organizowane jest w poszczególnych rodzajach sił zbrojnych, rodzajach wojsk i służb oraz w szkolenictwie wojskowym. Dla żołnierzy służby zasadniczej rozpoczyna się od szkolenia podstawowego, prowadzonego według jednolitych przepisów służby wojskowej oraz zasad działania na polu walki. ^{58/} Dalsze szkolenie odbywa się według oddzielnych programów opracowywanych dla poszczególnych rodzajów wojsk i służb.

Zasadnicze znaczenie w szkoleniu żołnierzy służby zasadniczej ma wyszkolenie bojowe, które obejmuje między innymi:

- szkolenie taktyczne /taktykę ogólną oraz taktykę rodzajów wojsk i służb/;
- terenoznawstwo;
- szkolenie ogniowe;
- szkolenie sanitarne.

W odniesieniu do kadry szkolenie wojskowe ma charakter ciągły i obejmuje kształcenie, podwyższanie kwalifikacji, przekwalifikowywanie oraz doskonalenie zawodowe. Kształcenie kadry oficerskiej odbywa się w wyższych szkołach oficerskich i akademiach wojskowych, a podwyższanie kwalifikacji i przekwalifikowywanie następuje w ramach kursów wojskowych. Natomiast doskonalenie wojskowe prowadzone jest we współczesnych jednostkach wojskowych w toku bieżącego szkolenia kadry.

Wyszkolenie wojskowe kadry obejmuje określony zasób wiadomości ogólnoteoretycznych, taktyczno-operacyjnych i techniczno-wojskowych, wiadomości z zakresu nauki wojennej, zwłaszcza dotyczące obiektywnych praw wojny i walki zbrojnej; znajomość klasowego charakteru wojny, jej celów politycznych, a także organizacji wojsk własnych i przeciwnika. Obejmuje również wiedzę na temat szkolenia pododdziałów, oddziałów i

58/ J.Kunikowski, Człowiek na współczesnym polu walki, Warszawa 1982, s. 190-191.

związków taktycznych. W zakres wyszkolenia wojskowego wchodzi ponadto wiedza o dowodzeniu oraz umiejętnościach wykorzystywania uzbrojenia i sprzętu technicznego w ćwiczeniach taktycznych z wojskami, nade wszystko zaś podczas bezpośredniej konfrontacji z poczynaniami nieprzyjaciela na polu walki.

Powstają w tym miejscu trzy ważne pytania: pierwsze - dlaczego modyfikacja uzbrojenia i sprzętu technicznego oraz współczesne potrzeby w zakresie wyszkolenia wojskowego nakazują badanie poczynañ przeciwnika ; drugie - czy badania nad ujawnianiem kierunków rozwoju sposobów i form walki zbrojnej prowadzonej przez przeciwnika mogą mieć oparcie we współczesnej praktyce wojskowej; trzecie - jaka jest rola i znaczenie tego typu badań w ukazywaniu współczesnej dialektyki podmiotu i techniki wojennej?

Odpowiedzi na postawione wyżej pytania nie można udzielić bez odwoływania się do dwu ważnych kwestii. Po pierwsze, bez uwzględniania współczesnych poczynañ polityczno-militarnych imperializmu. I po drugie, bez odwołania się do doświadczeń największych minionych wojen lokalnych prowadzonych po drugiej wojnie światowej w Korei, Wietnamie i na Bliskim Wschodzie.

W dialektyce podmiotu i techniki wojennej na szczególną uwagę zasługiwały zatem będą współczesne poczynania potencjalnego przeciwnika. Jak wykazuje praktyka, poczynania te uwzględniane być muszą tak w procesie szkolenia wojskowego, jak i podczas analiz poznawczych nauki wojennej. Są one we współczesnej nauce wojennej państw socjalistycznych odnotowywane przez wielu teoretyków i praktyków wojskowych oraz wszechstronnie analizowane i przybliżane społeczeństwu.^{59/} Bezpośrednim powodem tychże zainteresowań jest fakt, że poczynania te są, z jednej

59/ Analizy te prowadzone są m.in. na łamach "Wojennaja Myśl", "Morskoj Sbornik", "Myśl Wojskowa", "Wojsko Ludowe" i inne oraz przybliżane społeczeństwu w dziennikach "Prawda", "Trybuna Ludu", "Żołnierz Wolności", w audycjach radiowych i telewizyjnych itp.

strony, poważnym zagrożeniem dla pokoju, z drugiej zaś - traktowane być muszą jako ważny czynnik obiektywny dla nowych poszukiwań i rozwiązań w technice wojskowej, strategii, sztuce operacyjnej i taktyce.

Praktyka społeczna i wojskowa potwierdziła, że imperializm zmierza i zmierza do uzyskiwania przewagi militarnej, głównie poprzez modyfikację i intensyfikację zbrojeń, nowe technologie wojskowe i generacje uzbrojenia z rozmieszczeniem ich na kontynencie europejskim włącznie. Bezpośrednim tego rezultatem są obecne napięcia w sytuacji polityczno-militarnej różnych regionów świata. Inspirowanie antykomunistycznej strategii realizowanej przez część krajów kapitalistycznych, a zwłaszcza Stany Zjednoczone. Przykładem może być rozmieszczanie, zgodnie z planami zbrojeniowymi NATO w Europie Zachodniej dodatkowo 108 rakiet "Pershing II" oraz 464 pociski samosterujące "Cruise",^{60/} w celu naruszenia obecnej równowagi wojskowej między Paktem Północnoatlantyckim a Układem Warszawskim.

W inspirowaniu wszelkiego rodzaju zbrojeń wiodąca rola przypada Stanom Zjednoczonym, które poprzez rozgałęziony system baz wojskowych dążą do odgrywania roli światowego żandarma. Na terytoriach innych państw oraz na pokładach okrętów, które krążą po wodach Atlantyku, Pacyfiku, Morza Śródziemnego, USA utrzymują - według oficjalnych danych - około 2500 baz oraz obiektów wojskowych. Mają swoje bazy w 114 krajach, a usilnym dążeniem Waszyngtonu jest stałe rozszerzanie swojego zasięgu militarnego. Znamienne w tym względzie jest również tworzenie i rozbudowywanie tak zwanych "oddziałów szybkiego reagowania", których celem jest rozniecanie ognisk zapalnych w różnych częściach świata w imię rzekomej "obrony amerykańskich interesów".^{61/} Dodajmy, że w imię ob-

60/ Zgodnie z decyzją Grupy Planowania Nuklearnego podjętą na posiedzeniu w Hadze w dn. 13-14 listopada 1979 r., środki te rozmieszczane być mają na terytorium RFN, Anglii, Włoch, Belgii i Holandii. W RFN - wszystkie rakiety "Pershing II" i 96 pocisków "Cruise", w Anglii - 160 pocisków "Cruise", we Włoszech - 112, w Belgii i Holandii - po 48 pocisków "Cruise".

61/ Zobacz: "Izwiestia" z 22.I.1980; Także, S.Kozłow, Siły morskie w planach Pentagonu, "Bandera", nr 1/1980.

rony tychże interesów, w amerykańskim sektorze wojskowym pracowało na przykład w 1980 roku aż 59 procent wszystkich amerykańskich inżynierów lotniczych, 38 procent fizyków, 22 proc. inżynierów elektroników. Nie można również nie zauważyć tego, że budżet Pentagonu z 1983 roku na cele wojskowe osiągnął sumę 246 mld dolarów, zaś wydatki na jednego żołnierza US Army w 1981 r. stanowiły sumę 80 tys. dolarów licząc w cenach bieżących. 62/

Widzimy zatem, że zintensyfikowane poczynania polityczno-militarne imperializmu na rzecz niespotykanego dotychczas wyścigu zbrojeń są wyrazem jego militarnej ekspansji. Potwierdzeniem tego, iż z nauki i techniki współczesnej, w tym i wojennej, uczynił stałe narzędzie rywalizacji, konfrontacji i agresji.

Powojenne poczynania niektórych państw kapitalistycznych, a głównie Stanów Zjednoczonych i RFN dowiodły, że produkcja nowoczesnego uzbrojenia związana była dialektycznie z potrzebą przeobrażeń podmiotowych, doskonaleniem umiejętności specjalistycznych powodujących wzrost wymagań ogólnych i technicznych oraz psychofizycznych 63/ od żołnierzy i kadry. Widocznym było również dążenie do konfrontacji teorii z praktyką, czego potwierdzeniem - obok zakładanych celów politycznych i ekonomicznych - było i jest sprawdzanie w wojnach lokalnych i konfliktach zbrojnych nowoczesnych środków walki i obsługujących je ludzi.

W oparciu o największe wojny lokalne prowadzone po drugiej wojnie światowej w Korei, Wietnamie i na Bliskim Wschodzie można stwierdzić, iż były one dla imperializmu, burżuazyjnej nauki wojennej obszernym poligonem doświadczalnym. Pozwalały na określanie tendencji badań nad rozwojem uzbrojenia, doskonalenia struktury organizacyjnej wojsk oraz ich szkolenia. W rezultacie określały sztukę wojenną czołowych

62/ E.Tarnawski, Skutki zbrojeń, "Rzeczpospolita", nr 293/1983.

63/ Na fakt ten zwraca uwagę Z.Rydziński w pracy: Zdrowie psychiczne w siłach zbrojnych, Warszawa 1975.

państw NATO.

W wojnie Koreańskiej /1950-1953/ brało na przykład udział ponad milion żołnierzy, około 1000 czołgów, 1600 samolotów, a także ponad 200 okrętów VII Floty Stanów Zjednoczonych. ^{64/} W tych działaniach wojennych użyto po raz pierwszy nowego uzbrojenia oraz nowych środków niszczących. Użyto samolotów odrzutowych, kierowanych samolotów-pocisków, śmigłowców, napalmu, a także broni bakteriologicznej i chemicznej. Podstawowe działania wojenne prowadzone były głównie bronią z okresu drugiej wojny światowej.

Niektórzy współcześni teoretycy wojskowi, wskazując na dialektyczny związek podmiotu i techniki wojennej oceniają, że wojna ta dostarczyła wielu doświadczeń i wiązała się z potrzebą uwzględniania w ich nauce wojennej. Dotyczyły one głównie działań bojowych prowadzonych w rejonach górskich, na odosobnionych kierunkach, a także działań prowadzonych dzień i nocą. Były przykładem "stosowania tzw. obrony tunelowej w warunkach panowania lotnictwa Stanów Zjednoczonych w powietrzu, wykorzystywania napalmu i groźby użycia broni atomowej. W Korei zrodziła się także taktyka "plonowego oskrzydlenia" przeciwnika za pomocą desantów śmigłowcowych, grup dywersyjno-rozpoznawczych i powietrznych przerzutów wojsk na duże odległości". ^{65/}

Praktyka dowiodła, że doświadczenia tej wojny stały się podstawą weryfikacji dotychczas obowiązujących poglądów teoretyczno-wojskowych w czołowych państwach kapitalistycznych, a przede wszystkim w USA. Chodzi tu głównie o poglądy na temat roli i stosunku sił zbrojnych w wojnie. Za oficjalnie obowiązującą uznano wówczas teorię "sił wyrównanych", ^{66/} która przewidywała możliwość osiągnięcia powodzenia w opera-

64/ Dane te podajemy za: *Wojenno-Istoriczeskij Żurnał*, nr 9/1968, s.39; O.A.Łosik, *Lokalnyje wojny i wojennoje iskustwo*, "Wojennaja Myśl", nr 6/1981, s.24.

65/ Tamże, s.24-25.

66/ Tamże, s.25.

cji /wojnie/ wspólnym wysiłkiem kilku rodzajów wojsk - wojsk lądowych, powietrznych i morskich. Nowe ustalenia teoretyczne powodowały dalsze następstwa praktyczno-techniczne oraz podmiotowe. Nastąpił bowiem dalszy rozwój wojsk lądowych, lotnictwa, desantów morskich i piechoty morskiej oraz sposobów ich szkolenia i użycia.

Podobne tendencje, lecz jeszcze bardziej wyraźnie, wystąpiły podczas działań wojennych prowadzonych w Wietnamie. W działaniach wojennych tu prowadzonych użyto nie tylko nowych, bardziej niszczytelnych i śmiertelnych rodzajów broni, lecz w oparciu o ich przebieg wypracowano nowe poglądy teoretyczno-wojskowe, nowe formy i metody szkolenia.

W tej największej - po drugiej wojnie światowej - wojnie lokalnej, Amerykanie użyli po raz pierwszy broni kierowanej. Na szeroką skalę użyli również śmigłowców bojowych oraz innych środków walki przeznaczonych do masowego niszczenia ludzi i dóbr materialnych.^{67/} Stosowali nowe bomby lotnicze, bomby kulkowe, nowe generacje min, pocisków wybuchu powietrznego oraz środków tzw. "wojny meteorologicznej i geofizycznej".

Wszystko to razem wzięte sprawiło, że w miarę napływu doświadczeń weryfikowane były amerykańskie poglądy teoretyczno-wojskowe. Powstawały np. poglądy i uzasadniające je teorie o niezbędnym rozwoju lotnictwa armijnego.^{68/} Praktyczną zaś ich realizacją było utworzenie, w trakcie przeprowadzanych operacji, specjalnej formacji wojsk lądowych, tzw. dywizji aeromobilnej, która stała się poprzedniczką dzisiejszej dywizji powietrzno-szturmowej. Działania te wywarły także szeroki wpływ na rozwój poszukiwań badawczych nad rozwojem nowych generacji broni, sprzętu bojowego wojsk lądowych, morskich i lotnictwa oraz wpłynęły na

67/ Zobacz szerzej: Cz. Dęga, Z problematyki wojny wietnamskiej 1945-1975, "Wojskowy Przegląd Historyczny", nr 2/1979.

68/ Por.: O.A. Łosik, Lokalnyje wojny i wojennoje iskustwo, cyt.wyd., s. 26.

doskonalenie organizacji sił zbrojnych USA i innych państw kapitalistycznych.

Swoistą wymowę podmiotową i techniczną mają również wojny lokalne prowadzone na Bliskim Wschodzie. Szczególnie wojna arabsko-izraelska z 1973 roku, która różniła się od poprzednich wojen lokalnych tu prowadzonych skalą działań i jakością środków rażenia. Brało w niej udział po obu stronach około 1,5 miliona ludzi, ponad 5000 czołgów, 1,5 tys. samolotów bojowych, 190 okrętów wojennych. ^{69/}

Podobnie jak i w poprzednich wojnach, w tej również używano nowoczesnych rodzajów broni, a głównie rakiet kierowanych. Dlatego też wojnę tę określa się mianem "wojny taktycznych rakiet kierowanych", z tego względu, że walczące strony wykorzystywały na szeroką skalę najnowsze systemy broni - przede wszystkim rakietowych pocisków przeciwpancernych, przeciwlotniczych oraz lotniczych rakiet kierowanych. Cechą szczególną tej wojny jest również to, że wywołała wiele problemów do rozwiązania przez naukę wojenną i wojskową praktykę współczesnych armii. Należy do nich zaliczyć między innymi takie, jak:

- problem kształtowania czynników subiektywnych, głównie odporności psychicznej i dobrego wykszolenia żołnierzy oraz dowódców, oficerów sztabu wszystkich szczebli;
- problem szybkiego uzupełniania dużych strat materialnych i ludzkich;
- tworzenie odwodów wojsk i sprzętu bojowego;
- efektywność rażenia wojsk przeciwnika przy zgodnym użyciu wszystkich środków walki i rodzajów wojsk itp.

Można w sumie powiedzieć, że wszystkie wojny lokalne prowadzone po drugiej wojnie światowej potwierdziły szczególną rolę podmiotu indy-

69/ Por.: Zarubieżnoje wojennoje oboznanie, nr 12/1975, s.13; O.A.Łosik, Lokalnyje wojny i wojennoje iskustwo, cyt.wyd., s.26; S. Zapolski, Czwarta wojna arabsko-izraelska 6-22.X.1973 r. Działania wojenne w świetle faktów, "Nowe Drogi", nr 1/1974.

widualnego i zespołowego oraz ważne miejsce i rolę nowoczesnej techniki wojennej. Z tą jednakże różnicą, że w miarę przybliżania się do naszych czasów podnoszona była wyraźnie ich strona jakościowa. W dialektyce podmiotu i techniki wojennej wskazały na tak ważne kwestie, jak:

Po pierwsze, potrzebę systematycznego uwzględniania w teorii i praktyce wojskowej faktu rosnącej jakości techniki wojennej, a w związku z tym i wzrastających wymagań wobec prowadzonych badań naukowych, szkolonych żołnierzy, kadry i zaplecza.

Po drugie, doświadczenia wojen lokalnych wskazały na potrzebę doskonalenia procesu dowodzenia i kierowania wojskami. Potrzeba ta wynika z tego, że nowe technologie prowadzą do usprawniania i tak już nowoczesnych systemów dowodzenia po to, by dowódcy i oficerowie sztabów mogli skutecznie realizować postawione zadania w specyficznych warunkach. Zaś wojska mogły te zadania wykonywać dysponując umiejętnościami i techniką wojenną.

Po trzecie, wskazały na ważność i potrzebę prowadzenia badań, w których zawarte były przewidywanie i prognozowanie ewentualnych poczynań przeciwnika, ze szczególnym uwzględnieniem w teorii i praktyce współczesnych jego możliwości oraz możliwości wojsk własnych i sojuszniczych.

Po czwarte, uwzględnianie w teorii i praktyce wojskowej doświadczeń przeszłości, ze szczególnym uwypukleniem możliwości obronnych państwa socjalistycznego i koalicji - Układu Warszawskiego. Natomiast w nich wskazywanie na problem rosnącego współcześnie znaczenia i doniosłości obronnej w zakresie możliwości i gotowości przestawienia sił zbrojnych i gospodarki ze stanu pokojowego na wojenny.

R O Z D Z I A Ł   I V

WSPÓŁCZESNE UWARUNKOWANIA I PRZEJAWY ROZWOJU TREŚCI NARODOWYCH I INTERNACJONALISTYCZNYCH W NAUCE WOJENNEJ PAŃSTW SOCJALISTYCZNYCH

Wspólność celów i dążeń państw socjalistycznych w dziedzinie ideowo-politycznej, gospodarczej, naukowo-technicznej sprawia, że i w dziedzinie wojskowej /obronności/ następuje splatanie się oraz zbliżanie tego, co internacjonalistyczne z tym, co narodowe. Sprzyja temu istnienie koalicyjnego systemu obronnego - Układu Warszawskiego, który w obliczu potencjalnego zagrożenia ze strony państw imperialistycznych stanowi skuteczną siłę obronną socjalistycznych państw i narodów oraz współczesną gwarancję zabezpieczenia pokoju. Jego powstanie miało, ma i mieć będzie istotne znaczenie dla rozwoju treści internacjonalistycznych i narodowych w nauce wojennej państw socjalistycznych. Stwarza wciąż nowe impulsy do pogłębiania tych treści, podnosząc tym samym skuteczność naszej obronności.

W rozwoju i umacnianiu socjalistycznej obronności szczególną rolę i znaczenie spełniają radzieckie siły zbrojne i ich doświadczenia wojskowe. Ważną rolę i znaczenie spełnia także radziecka nauka wojenna opierająca się na trwałym dorobku myśli leninowskich. Wszakże Włodzimierz Lenin jako pierwszy zwrócił uwagę na historyczną wyższość socjalistycznej organizacji wojskowej, tkwiącą w przodującym ustroju społecznym i państwowym, wyższym zaangażowaniu i twórczej energii ludzi pracy. Stworzył praktyczne podstawy dla powstania i rozwoju socjalistycznych sił zbrojnych państwa radzieckiego.

W sferze analiz teoretyczno-wojskowych współczesna radziecka nauka wojenna dostarcza wiele poglądów i propozycji dotyczących ogólnej teorii nauki wojennej oraz czynników obiektywnych i subiektywnych de-

cydujących o zwycięstwie na polu walki. Wskazuje na potrzebę uwzględniania ich w całej rozciągłości we wszelkich analizach teoretycznych oraz szkoleniowo-wychowawczych. Szczególnie ważnym czynnikiem w rozwoju socjalistycznej teorii i praktyki wojskowej jest również powstanie Układu Warszawskiego. Jego istnienie przyczynia się bowiem wydatnie do trwającej kilkadziesiąt lat wymiany doświadczeń, uzupełniania i wzbogacania analiz teoretycznych i praktyczno-wojskowych.

1. Szczególna rola i znaczenie radzieckiej nauki wojennej

Przebieg wydarzeń historycznych i wojskowych, począwszy od Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej aż po dzień dzisiejszy, pozwala na stwierdzenie, że w rozwoju socjalistycznej nauki wojennej decydujący wpływ wywarł nowy ustrój społeczny, powstanie armii nowego typu oraz kształtująca się nowa jakościowo baza techniczna i społeczna. Szczególny jednakże wkład do rozwoju socjalistycznej myśli wojskowej wniosły uogólnienia W.I.Lenina, - o czym już wspominaliśmy - które dały początek radzieckiej nauce wojennej. Rozwijając myśli Karola Marksa i Fryderyka Engelsa - Włodzimierz Lenin opracował wiele ważnych zagadnień wojskowych. Ukazał społeczno-polityczne i ekonomiczne właściwości wojny w nowych warunkach historycznych i podzielonym świecie. Wskazując na pogłębiające się zależności wojny i polityki ukazał klasowy jej charakter oraz dokonał klasycznego ich podziału na: wojny sprawiedliwe i wojny niesprawiedliwe. Położył także ogromne zasługi dla organizacji radzieckich sił zbrojnych, a także organizacji szkolnictwa wojskowego.

"Na polecenie Lenina otworzono w grudniu 1918 r. Akademię Sztabu Generalnego. Później założono Akademię Artylerii, Wojskową Akademię Inżynieryjną, Akademię Marynarki Wojennej, Wojskową Akademię Medyczną, Wojskową Akademię Kwatermistrzowską. Były to zupełnie nowe ze względu na swoją istotę akademie wojskowe, zajmujące się przygotowaniem radzieckich kadr wojskowych, /pierwsze ośrodki wojskowe - J.K./ rozwijające

radziecką naukę wojenną".^{1/}

Natomiast do kierowania sprawami obrony Kraju Rad powołana została z inicjatywy Lenina, w kwietniu 1918 roku Najwyższa Rada Wojenna. Do jej zadań należało:

a/ wytyczanie resortowi wojskowemu, resortowi marynarki wojennej podstawowych zadań w zakresie obrony państwa;

b/ wytyczanie resortom obrony zadań w zakresie organizacji sił zbrojnych kraju /armii i floty/;

c/ koordynowanie działalności armii i floty oraz rozstrzygnięcie wszystkich zagadnień dotyczących zarówno resortu wojskowego, jak i resortu marynarki wojennej;

d/ czuwanie nad wykonywaniem przez resorty obrony powierzonych im zadań;

e/ systematyzowanie gromadzonych danych faktycznych o wszystkich wojskowych, którzy ze względu na swoją wiedzę i doświadczenie bojowe nadają się do objęcia wyższych stanowisk w dowództwie wojskowym.^{2/}

Wskazania Lenina wykorzystane zostały do rozwiązywania zagadnień teoretycznych i praktyczno-wojskowych. Tworzone w latach interwencji zbrojnej i wojny domowej podstawy radzieckiej sztuki wojennej^{3/} rozwijane były w latach późniejszych. Zawsze jednak kierowano się leninowskim wskazaniem traktującym o konieczności obrony ojczyzny; zaś w nauce wojennej potrzebą studiowania historii ogólnej i wojskowej oraz potrzebą wykorzystywania doświadczeń wojskowych posiadających ogromne znaczenie dla wojskowych badań naukowych. "Przy rozpatrywaniu jakiegokolwiek zjawiska społecznego - stwierdził Lenin - w procesie jego rozwoju, znajdu-

1/ M.Smironow i inni, O radzieckiej nauce wojennej, Warszawa 1962, s.33-34.

2/ Cele, zadania i skład Rady określił Lenin w telegramie do N.I.Podwojskiego z 1 kwietnia 1918 roku. /W.I.Lenin, Korespondencja wojenna 1917-1920, Warszawa 1958, s.60/.

3/ Por.: A.Greczko, Siły zbrojne państwa radzieckiego, cyt.wyd., s.316-317.

jemy w nim zawsze resztki przeszłości, podstawy tkwiące w teraźniejszości oraz zalążki przyszłości...". 4/

W latach dwudziestych w radzieckiej myśli teoretyczno-wojskowej dokonano rozwinięcia leninowskich poglądów na problemy organizacyjne sił zbrojnych i obrony państwa. Dokonano także ujednoczenia poglądów naukowych w zakresie związku obrony ojczyzny z "ustrojem społecznym państwa, jego polityką, ekonomiką, morale narodu". 5/ Po raz pierwszy określono naukowo doktrynę wojenną stwierdzając, iż "... jest to przyjęta warmi danego państwa nauka, która ustala charakter budownictwa sił zbrojnych kraju, metody wyszkolenia bojowego wojsk, dowodzenie nimi w oparciu o panujące w państwie poglądy na charakter stojących przed nimi zadań wojskowych i na sposoby ich rozwiązywania, wynikające z klasowej istoty państwa i określane przez poziom rozwoju sił wytwórczych kraju". 6/

W odniesieniu do nauki wojennej wskazywano, że rodzą ją potrzeby praktyczne, a jej treści muszą być rozszerzane i wzbogacane o nową wiedzę. Ta zaś służyć musi przygotowaniu i prowadzeniu walki zbrojnej w interesie obrony Kraju Rad przed imperialistyczną agresją. 7/ Podkreślano przy tym, że niezwykle bogatą spuścizną teoretyczną i praktyczną dla współczesnego rozwoju nauki wojennej pozostawił Włodzimierz Lenin. W tej kwestii M.Frunze stwierdził, co następuje: "Zarówno nam, jak i przyszłemu pokoleniu rewolucjonistów towarzyszy Lenin daje wspaniałe wzory sztuki strategicznej i taktycznej". 8/ Rozszerzając tę myśl N.W.Azowcew dodaje: "Właśnie Leninowi radziecka nauka wojenna zawdzięcza dogłę-

4/ W.I.Lenin, Dzieła, T.1, Warszawa 1950, s.184.

5/ A.Greczko, Siły zbrojne państwa radzieckiego, cyt.wyd., s.319.

6/ M.Frunze, Dzieła Wybrane, Warszawa 1953, s.154.

7/ Zobacz szerzej: M.Smirnow i inni, O radzieckiej nauce wojennej, cyt.wyd., s.62-65; Por. także, A.Greczko, Siły zbrojne państwa radzieckiego, cyt.wyd., s.319-321.

8/ M.Frunze, Dzieła Wybrane, cyt.wyd., s.341.

ne opracowanie takich zasadniczych problemów, jak istota i charakter wojen w epoce imperializmu, /.../ charakter i właściwości armii państwa socjalistycznego, rola mas ludowych w wojnie, znaczenie czynników ekonomicznego, moralno-politycznego, naukowo-technicznego i wojskowego..".^{9/}

W okresie międzywojennym rozwój radzieckiej nauki wojennej znajdował trwałe oparcie w teorii i metodologii materializmu dialektycznego i historycznego. Pozwalało to na dokonywanie głębokich analiz rozwoju społecznego oraz naukowe ujmowanie zjawisk społecznych zachodzących w świecie. Stosownie do nowych zmian w sytuacji międzynarodowej i wewnętrznej kraju, a także możliwości, jakie stwarzała technika wojenna - następują zmiany teoretyczno-wojskowe oraz wyraźne zmiany szkoleniowo-organizacyjne. Opracowano między innymi teorię głębokiej walki i głębokiej operacji odzwierciedlającej zmiany jakościowe wyposażenia wojsk oraz nowe formy organizacyjne będące wyrazem twórczego podejścia radzieckich teoretyków i praktyków wojskowych do potrzeb obronnych.

Obok nowych opracowań teoretyczno-wojskowych, które były przedmiotem ożywionych zainteresowań ze strony teoretyków burżuazyjnych,^{10/} radzieckie siły zbrojne otrzymały w latach 1925-1929 nowe regulaminy wojskowe, które uściślały doświadczenia bojowe Armii Czerwonej i odzwierciedlały nowe potrzeby współczesnej teorii i praktyki wojskowej.^{11/}

Zgodnie z Leninowską zasadą dialektycznego związku teorii z praktyką wojskową, teoretyczne założenia radzieckiej nauki wojennej sprawdzane były sukcesywnie podczas manewrów i ćwiczeń wojskowych. Równoległe z założeniami i uogólnieniami teoretycznymi, prowadzone były prak-

9/ N.W.Azowcew, W.I.Lenin i sowiecka wojenna nauka, Moskwa 1971, s. 15.

10/ Szczegółowe zainteresowanie wzbudziła wówczas praca W.Triandafikowa, Charakter armii współczesnych i Regulamin Służby Polowej z 1936 r., z których zachodni teoretycy wojskowi zapożyczyli wiele uogólnień. /M.Smironow i inni, O radzieckiej nauce wojennej, cyt.wyd., s.166/.

11/ Por. tamże, s.164-166.

tyczne kroki "zmierzające do doskonalenia organizacyjnej struktury wojsk, polepszenia ich wyposażenia technicznego i zabezpieczenia materiałowego, wzbogacenia treści, form i metod szkolenia oraz wychowywania żołnierzy zgodnie z wymogami współczesnej wojny". 12/

Szczególnie ważny etap rozwoju radzieckiej nauki wojennej przypada na okres drugiej wojny światowej. Była bowiem ona surową próbą sprawdzenia możliwości ekonomicznych, wojskowych i moralnych Kraju Rad. W trakcie Wielkiej Wojny Narodowej prowadzonej w latach 1941-1945 sprawdzały się opracowania przedwojenne oraz poglądy i doświadczenia rodzące się w toku działań wojennych prowadzonych z armią hitlerowską.

Współcześnie podkreśla się, że nauka wojenna w wykonywaniu postawionych jej zadań "kierowała się ogólnym celem wojny - osiągnięcia całkowitego rozgromienia nieprzyjaciela, i prowadziła swoje badania mając na względzie konkretnego przeciwnika, konkretne warunki sytuacji bojowej". 13/ Dlatego też nauka ta, od samego początku wojny, zajmowała się uogólnianiem i badaniem wojsk własnych i wojsk nieprzyjaciela.

Jak podkreślają radzieccy teoretycy wojskowi, 14/ nauka wojenna tego okresu skoncentrowała uwagę głównie na problemach organizacji i prowadzenia skutecznej obrony, a następnie opracowaniu problemów przeciwnatarcia. W dziedzinie czynnika ekonomicznego, głównym przedmiotem badania było zapotrzebowanie sił zbrojnych na różne rodzaje uzbrojenia,

12/ A.Greczko, Siły zbrojne państwa radzieckiego, cyt.wyd., s.325. Na fakty te zwraca również uwagę wielu polskich autorów. Są to: S.Marecki, Armia Radziecka - armia nowego typu, w: Problemy wychowania wojskowego w Armii Radzieckiej, Warszawa brw, s.10-14; K.Ochocki, Filozofia marksistowska a nauka wojenna, cyt.wyd., s. 324-328; J.Kaczmarek, Internacjonalistyczny charakter radzieckiej nauki wojennej, "Myśl Wojskowa", nr 7/1978; Z.Gołęb, Powstanie i rozwój radzieckiej sztuki wojennej, "Myśl Wojskowa", nr 3/1978; E.Wiśniewski, Wojenną Myśl o nauce wojennej, "Myśl Wojskowa", nr 2/1975.

13/ A.Greczko, Siły zbrojne państwa radzieckiego, cyt.wyd., s.330.

14/ Por.: Tamże, s.331; W.Ziemsow, Przewodzący charakter socjalistycznej doktryny wojennej. /Artykuł napisany specjalnie dla "Myśli Wojskowej"/, "Myśl Wojskowa", nr 1/1971, s.30-38; M.Smironow i inni, O radzieckiej nauce wojennej, cyt.wyd., s.168-169.

odpowiadającego charakterowi i rozmiarom toczącej się walki oraz zamiarom dowództwa. Natomiast w dziedzinie czynnika moralnego - "nauka wojenna uogólniała i badała od samego początku wojny walory moralno-bojowe wojsk własnych i wojsk nieprzyjaciela, analizowała silne i słabe ich strony, oraz opracowywała formy i sposoby uwzględniania wyboru warunków wojny i działań wojennych na stan moralno-polityczny wojsk w celu podniesienia jego poziomu, przezwyciężenia strachu przed czołgami, obawy przed okrążeniem i atakiem z powietrza; uczyła też wojska właściwie rozumieć charakter wojny, sprzyjała studiom nad nieprzyjacielem, jego metodami i sposobami działań". 15/

Radzieckie doświadczenia teoretyczne i praktyczno-wojskowe stanowią do dziś bogatą skarbnicę dla naukowych uogólnień, wojskowego szkolenia i wychowania w armiach socjalistycznych. Dostarczają bowiem bogatego materiału badawczego w zakresie nauki i sztuki wojennej. Odniesione do Wielkiej Wojny Narodowej ukazują ogromne możliwości ekonomiczne, wojskowe, moralne i inne Związku Radzieckiego. Możliwości te znajdują również współczesne odzwierciedlenie w postaci jakościowych zmian w strukturze organizacyjnej, wyposażeniu technicznym i wyszkoleniu bojowym sił zbrojnych. Dodać również należy, iż uogólnienia tego okresu stanowią z jednej strony, bogactwo myśli do współczesnych analiz teoretyczno-wojskowych; z drugiej zaś - twórcze źródło inspiracji do prowadzenia działalności ideowo-wychowawczej przez dowódców i oficerów aparatu partyjno-politycznego.

Obok studiów nad doświadczeniami przeszłości, w radzieckiej nauce wojennej krytycznie oceniany jest również dorobek burżuazyjnych doktryn wojennych okresu przed-i powojennego. W głównych założeniach wskazywano zawsze na klasowy charakter wojny oraz przyczyny jej wybuchu, a także na fakt, iż nauka wojenna - zarówno burżuazyjna, jak i radziecka - ma klasowy charakter i jest klasowo oraz politycznie uwarunkowana. Wska-

15/ Tamże, s.169.

zywano także na rosnące możliwości subiektywne i nowe czynniki obiektywne, jakie wyłaniają się w związku z rozwojem nauki i techniki.

Współczesny rozwój radzieckiej teorii i praktyki wojskowej związany jest dialektycznie z rozwojem materialnej bazy wyposażania sił zbrojnych. Głównie zaś wyposażania - od połowy lat pięćdziesiątych - w broń jądrową, która nadawała współczesnym operacjom działań manewrowych i podnosiła wymagania w dziedzinie nauki, sztuki wojennej oraz wojskowego szkolenia. Dominujące miejsce zajmowały na przykład w sztuce wojennej zagadnienia dotyczące przygotowania i przeprowadzenia ewentualnych działań wojennych z użyciem broni rakietowo-jądrowej.

Poza tym w oparciu o studia i analizy dotyczące układu sił politycznych i militarnych w świecie oraz rozwój środków walki zbrojnej dokonano istotnych przewartościowań w dotychczas obowiązujących zasadach prowadzenia operacji i walki. Nastąpiły one zwłaszcza w przedmiocie wskaźników rozmachu działań, operacyjnego rozwinięcia, ugrupowania wojsk, wyboru kierunku i obiektu głównego uderzenia - czyli w nauce wojennej i dowodzeniu wojskami. Te ostatnie zagadnienia zwracają uwagę teoretyków i praktyków wojskowych do dziś. Wiążą się bowiem z potrzebą kształtowania współcześnie wysokich wartości subiektywnych i pracowników naukowych wojska i kadry dowódczo-sztabowej wyróżniającej się umiejętnościami stosowania metodologii dialektyczno-materialistycznej w nauce wojennej oraz posługiwania się metodami szczegółowymi przy podejmowaniu konkretnych decyzji. ^{16/} Zainteresowanie nimi występuje i z tego względu, że we współczesnym szkoleniu wojsk baczna uwagę zwraca doskonalenie koordynacji działań wojsk operacyjnych z wojskami wewnętrznymi stosownie do nowych wymogów, głównie do nowych założeń sztuki opera-

---

16/ Por.: N.J.Suszko, Marksistsko-leninskaja filozofia - metodologiczeskaja osnowa sowietskoj wojennej teorii i praktiki, Moskwa 1963, s.48; S.Krupnow, Dialektika i wojennaja nauka, Moskwa 1963, s. 43 i dalsze.

cyjnej i taktyki. ^{17/} Na doskonalenie pracy dowódców i sztabów wszystkich szczebli wymagającej także umiejętnego wykorzystywania i stosowania w praktyce najnowszego uzbrojenia i sprzętu technicznego stosownie do jej wymogów.

W związku z powyższym dla nauki wojennej nakreślone zostały następujące zadania:

- wykrywanie i badanie obiektywnych praw i prawidłowości walki zbrojnej;
- opracowywanie na podstawie poznania tych praw, sposobów i form walki zbrojnej w celu uzyskania zwycięstwa nad wrogiem;
- badanie problematyki i wytyczanie sposobów przygotowania terytorium kraju oraz sił zbrojnych do wojny, jak również sposobów wszechstronnego zabezpieczenia walki zbrojnej od strony ekonomicznej, politycznej, moralnej materialno-technicznej itd;
- opracowywanie zasad szkolenia i wychowywania wojsk zgodnie z wymogami wojny;
- opracowywanie problemów rozwoju nauki wojennej jako całości, jej teorii ogólnej, teorii sztuki wojennej, nauk wojskowo-technicznych oraz innych jej części i składników. ^{18/}

W radzieckiej nauce wojennej zwracają zatem uwagę umiejętności rozwiązywania tak niezwykle złożonego problemu jak stosunek czynnika obiektywnego do czynnika subiektywnego w działaniach wojennych. ^{19/}

17/ Zagadnienia te podejmowane są i rozważane np. w kontekście problemów gotowości bojowej wojsk w pracach: Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, cyt.wyd., s.178-182 i 208-220; A.Greczko, Siły zbrojne państwa radzieckiego, cyt.wyd., s.266-273. Zob.także, G. Gołąb, Powstanie i rozwój radzieckiej sztuki wojennej, cyt.wyd., s.140-142.

18/ M.Smironow i inni, O radzieckiej nauce wojennej, cyt.wyd., s.65.

19/ Wiele miejsca i uwagi poświęcono np. analizom tychże czynników na łamach "Wojennaja Myśl" w latach 1959-1960. Pisze o nich również gen. G.Sredin - Komendant Wojskowej Akademii Politycznej im. W.Lenina w art. nt: "Praca partyjno-polityczna w wojsku". /Tłumaczenie GZP WP, Warszawa 1982/. Zobacz także: S.A.Tiuszkiewicz, Filozofia i wojennaja teoria, Moskwa 1975, s. 72 i dalsze; Marksizm-leninizm o wojnie i wojsku, cyt.wyd., s.335 i dalsze.

Podkreśla się również i to, że współczesna epoka nie wyeliminowała czynników subiektywnych, lecz mimo osiągnięć naukowo-technicznych jeszcze bardziej podniosła ich rolę. Wraz z rozwojem tych osiągnięć podnosi się znaczenie takich między innymi czynników, jak: wysokie morale, przekonania ideowe, zaangażowanie, patriotyzm i internacjonalizm itp., które mają swoje podstawy społeczno-polityczne i ekonomiczne. Dlatego też w całokształcie działalności naukowo-badawczej, pracy ideowo-politycznej i szkoleniowej kładziony jest dziś akcent na uwzględnianie realiów zagrożenia pokoju, ewentualnego pola walki i poczynań przeciwnika. Podkreśla się rosnącą rolę nauki i dobrego wykształcenia, które jest warunkiem osiągnięcia wysokiego morale i właściwego przygotowania człowieka do zadań obronnych. Jak wskazał minister obrony ZSRR, marszałek Związku Radzieckiego D. Ustinow, należy współcześnie umacniać zdolność bojową sił zbrojnych ZSRR. Organizując badania naukowe, szkoleniowe i wychowawcze żołnierzy - uświadomić każdemu pracownikowi nauki, dowódcy, pracownikowi aparatu politycznego, wobec jakich nowych potrzeb moralnych, fizycznych i psychicznych staną żołnierze na polu walki, z jakim zapasem sił i hartu bojowego, ideowego, moralnego. 20/

Nieustanne zagrożenie wynikające z istoty imperializmu wymaga ponadto przewidywań naukowych w sferze wpływu nowoczesnych środków walki zbrojnej, patrzenia na sposoby jej prowadzenia oraz szeroko rozumiany czynnik ludzki. Odnosi się to w pierwszym rzędzie do badań i przewidywań rozwoju tychże środków oraz ich bezpośredniego wpływu na szkolenie wojska. Jak wykazuje radziecka teoria i praktyka wojskowa zagadnienia te znajdują odzwierciedlenie we współczesnych analizach. Chodzi bowiem o to, aby nauka nie tylko służyła praktyce, lecz ją również wyprzedzała. By określała "kierunki rozwoju problematyki wojskowej" i służyła umacnianiu socjalistycznej obronności.

20/ "Krasnaja Zwiezda", z 8.VII.1978 r.; O roli Komsomołu, "Krasnaja Zwiezda", z 29.V.1984 r. Referat wygłoszony na naradzie sekretarzy organizacji komsomolskich Armii Radzieckiej i Marynarki Wojennej.

Niezwykle istotnym i ważnym problemem radzieckiej ideologii, polityki i myśli wojskowej ostatnich lat jest utrzymanie pokoju i jego zabezpieczenie. Radziecka nauka wojenna posługując się metodą dialektyki materialistycznej, socjalistyczną ideą internacjonalizmu, służy sprawom społecznym, a zwłaszcza umacnianiu obronności socjalistycznych państw i narodów. Związana jest dialektycznie z praktyką budownictwa sił zbrojnych Kraju Rad oraz rozwijaną twórczo w tym państwie teorią i praktyką wojskową. Jest współcześnie trwałą kontynuacją marksistowsko-leninowskiej nauki o wojnie i wojsku oraz częścią składową obrony socjalistycznego państwa, budowy nowoczesnych sił zbrojnych i kierowania nimi. Jest także trwałą wartością socjalistycznej koalicji obronnej zawartej na zasadach pełnej równości jej sygnatariuszy. " W Układzie Warszawskim - jak stwierdził A.Szczegółow - zostały praktycznie wprowadzone w życie leninowskie zasady kolektywnej obrony zdobyczy socjalistycznych, proletariackiego internacjonalizmu, zwartości i jedności państw socjalistycznych w celu przeciwstawienia się imperialistycznej agresji, jako nieodzownych warunków pomyślnego budownictwa socjalizmu i komunizmu". 21/

Podstawowe uogólnienia teoretyczne, naukowo uzasadniające konieczność socjalistycznej obronności, bogate doświadczenia praktyczne budownictwa radzieckich sił zbrojnych oraz doświadczenia okresu Wielkiej Wojny Narodowej odegrały szczególną rolę i znaczenie w kształtowaniu obronności poszczególnych państw i narodów socjalistycznych. Wniosły do teorii i praktyki wojskowej tych państw nieprzemijające wartości uogólnień naukowych, dydaktyczno-wychowawczych, szkoleniowo-organizacyjnych itp. Dlatego też stwierdzić należy, iż współczesne podstawy obronne /ze współczesnym rozwojem nauki wojennej oraz praktyką wyposażenia i wyszkolenia wojskowego/ nie byłyby możliwe bez doświadczeń radzieckich. Ponadto, doświadczenia historyczne przerodziły się dziś w pogłębiającą się

21/ A.Szczegółow, Układ Warszawski - 25 lat na straży pokoju i socjalizmu, "Myśl Wojskowa", nr 5/1980, s.9.

integrację działania, która umożliwi naukowcom z poszczególnych państw specjalizowanie się w określonej problematyce, - co z kolei sprawia, że można ograniczać zakres prac naukowo-badawczych, a tym samym skupić uwagę na rozwiązywaniu najbardziej istotnych i ważnych dla danego państwa problemów. ^{22/}

Szczególne rola i znaczenie radzieckiej teorii i praktyki wojskowej widoczne są mocno w naszych siłach zbrojnych. Jak wiemy, po zakończeniu drugiej wojny światowej ^{23/} następuje dalszy rozwój ludowego Wojska Polskiego. Procesowi temu towarzyszą potrzeby naukowo-badawcze i dydaktyczno-wychowawcze - słowem, potrzeby rozwijania własnej kadry dowódczej i sztabowej, a także i naukowej. Wymagało to, z jednej strony, rozwoju systemu jej kształcenia, rozwoju szkolnictwa wojskowego oraz prowadzenia nad nim badań. Z drugiej zaś strony, kształtowania podstaw naukowych socjalistycznej myśli wojskowej oraz stopniowego jej wzbogacania. W początkowej bowiem fazie jej rozwoju opierano się głównie na dorobku radzieckiej nauki wojennej oraz bogatych doświadczeniach drugiej wojny światowej. Brane były również pod uwagę doświadczenia szkoleniowe i bojowe, które występowały podczas działań wojennych u boku Armii Radzieckiej i przy jej wydatnej pomocy. Doświadczenia te wzbogacane były także złożonymi czynnikami przebudowy stosunków społeczno-ekonomicznych i politycznych kraju, a nade wszystko przewartościowaniami jakościowymi uzbrojenia i sprzętu technicznego.

Rozpatrzmy więc jak kształtowały się podstawy doskonalenia kadr wojskowych i początki pracy naukowo-badawczej na przykładzie najstar-

22/ Nauka i doktryna wojenna. Problematyka narodowa i internacjonalistyczna /Kierownictwo zespołu naukowego J.Kamiński/, cyt.wyd., s.52.

23/ O skali podjętego wysiłku zbrojnego narodu polskiego i rozmiarach pomocy ZSRR świadczy fakt, że w chwili zakończenia wojny ludowe Wojsko Polskie liczyło ponad 400 tys. żołnierzy - bez jednostek szkolnych, zapasowych i innych - 4800 dział i moździerzy, 480 dział przeciwpancernych, 600 czołgów i dział pancernych, 560 samolotów oraz dziesiątki tysięcy egzemplarzy innego sprzętu. /P.Siwicki, Droga rozwojowa ludowego Wojska Polskiego jako nowoczesnej siły zbrojnej, cyt.wyd., s.8/.

szej uczelni Wojska Polskiego - Akademii Sztabu Generalnego WP oraz jaką rolę i znaczenie spełniły w tym względzie bogate doświadczenia radzieckie.

Praktyka wykazuje, że na bazie istniejących podczas wojny szkół wojskowych i ośrodków szkolnych tworzono po wojnie nowy, dostosowany do pokojowych potrzeb system uczelni, szkół oficerskich i ośrodków doskonalenia kadry. Szczególnie wydatnej pomocy w tym ważnym i znaczącym wielce dla sił zbrojnych przedsięwzięciu udzielili wysoko kwalifikowani oficerowie radzieccy, specjaliści z różnych dziedzin, doświadczeni pracownicy naukowcy i dydaktyczni, wysoko cenieni dowódcy, wychowawcy i organizatorzy, znawcy przedmiotu nauki wojennej i innych przedmiotów specjalistyczno-wojskowych. 24/

Tak było między innymi w Akademii Sztabu Generalnego, którą powołano Dekretem Rady Ministrów z dnia 22 października 1947 roku. Jako pierwszą uczelnię wojskową Sił Zbrojnych PRL, powołano ją w celu zaspokojenia potrzeb naukowych i kadrowych, zwłaszcza dla szczebla taktyczno-operacyjnego. W Dzienniku Rozkazów MON nr 17 czytamy, co następuje: "Zadaniem Akademii Sztabu Generalnego jest prowadzenie pracy naukowej w zakresie wiedzy wojskowej oraz kształcenie oficerów na stanowiska wymagające wyższych studiów wojskowych". 25/

Dodać w tym miejscu należy, iż wydatna pomoc oficerów radzieckich i ówczesnej nauki wojennej, przyczyniła się skutecznie do rozwoju procesu dydaktyczno-wychowawczego oraz prowadzonej pracy naukowo-badawczej rozwijanej do dziś. Poza tym opracowaniom teoretycznym w dziedzinie sztuki wojennej, historii wojska i wojen, dydaktyki wojskowej i innych nauk społecznych zawsze towarzyszyło łączenie ich z dowódczo-sztabową praktyką szkoleniowo-wychowawczą, a także praktyką szkoleniową rodzajów

24/ Por.: F.Siwicki, op.cit., s.9; E.Molczyk, 30 lat rozwoju zasad szkolenia bojowego wojsk, cyt.wyd., s.36-37; XXX lat Akademii Sztabu Generalnego w służbie obronności PRL, cyt.wyd., s.210-211.

25/ Dziennik Rozkazów MON nr 17 z dn. 11.11.1947, poz. 173.

wojsk i służb. "Swoistym poligonem konfrontacji teorii z praktyką były /i są - J.K./ konferencje i sesje naukowe, wspólne ćwiczenia z dowództwami i sztabami okręgów wojskowych, dowództwami rodzajów sił zbrojnych i realności przyjętych hipotez i rozwiązań wybranych problemów sztuki wojennej".^{26/} Podobnie rzecz się ma w odniesieniu do prac naukowo-badawczych,^{27/} konferencji,^{28/} które mają szerszy - od wyżej wymienionych - zasięg pozauczelniany i pozaresortowy. Mają charakter koalicyjny i wnoszą trwałe wartości naukowe do rozpracowywanych zagadnień współczesnej nauki wojennej i praktyki wojskowego działania.

Możemy zatem powiedzieć, że wiele współczesnych osiągnięć w dziedzinie teorii i praktyki wojskowej nie byłoby do pomyslenia bez dydaktycznej i naukowej pomocy towarzyszy radzieckich. Bez trwającej kilkadziesiąt lat wzajemnej wymiany doświadczeń naukowych i technicznych. Bez wspólnie prowadzonych ćwiczeń i manewrów - w ramach Układu Warszawskiego - stwarzających praktyczną możliwość konfrontowania teorii z praktyką. Istnienie natomiast Akademii Sztabu Generalnego WP - jak stwierdził gen. armii Wojciech Jaruzelski - "zdynamizowało również i pogłębiło proces rozwoju myśli wojskowej na ideowo-metodologicznym podłożu marksizmu-leninizmu.

Wiodąca rola Akademii Sztabu Generalnego WP w systemie naszych uczelni wojskowych wynika nie tylko stąd, że jest ona wśród nich najstarszą, szkolącą dowódców uczelnią. Tytuł ten przysługuje jej również z racji uprawiania sztuki wojennej jako dziedziny profilującej w cało-

26/ XXX lat Akademii Sztabu Generalnego w służbie obronności PRL, cyt.wyd., s.200.

27/ Mamy tu na myśli takie m.in. prace jak: B.Chocha, J.Kaczmarek, Wojna i doktryna wojenna, Warszawa 1980, ss.267; Nauka i doktryna wojenna. Problematyka narodowa i internacjonalistyczna, cyt.wyd., ss. 103; A.Madejski, Nauka wojenna, cyt.wyd., ss.215; K.Nożko, Zagadnienia współczesnej sztuki wojennej, cyt.wyd., ss.354; J.Kamiński, Koalicje wojskowe, Warszawa 1982, ss.283.

28/ Na przykład konferencja naukowców wojskowych państw Układu Warszawskiego, zorganizowana w ASG WP w dniach 14-15.XII.1977 r., poświęcona nauce wojennej.

kształcie nauki wojennej". 29/

Szczególne rola i znaczenie radzieckiej nauki wojennej przejawia się współcześnie z całą wyrazistością poprzez koalicyjny system obronny. Poprzez obronny charakter doktryny państw wspólnoty socjalistycznej - Państw - Stron Układu Warszawskiego. 30/ Podstawowe jej założenia znajdują początek w leninowskiej tezie o koniecznym i nadrzędnym znaczeniu zbrojnej obrony ojczyzny i socjalizmu. Teza ta jest we współczesnych warunkach nadal aktualna i w obliczu potencjalnego zagrożenia pokoju ze strony państw imperialistycznych nabiera szczególnego znaczenia. Z tą tylko różnicą, że w przeszłości historycznej odniesiona była do sił zbrojnych pierwszego państwa socjalistycznego, zaś dziś odnosi się znacznie szerzej - do całej wspólnoty socjalistycznej, Układu Warszawskiego integrującego wysiłki obronne na rzecz umacniania bezpieczeństwa socjalistycznych państw i narodów.

2. Powstanie Układu Warszawskiego istotnym czynnikiem w rozwoju narodowych i internacjonalistycznych treści socjalistycznej teorii i praktyki wojskowej.

Ogólną prawidłowością jest to, że rozwój nauki i doktryny wojennej państw socjalistycznych kształtuje się głównie pod wpływem czynników obiektywnych i subiektywnych. Pierwsze wynikają przede wszystkim ze zmian jakościowych w dziedzinie wojskowości i poczynań militarnych państw imperialistycznych, a także z możliwości społeczno-ekonomicznych państwa lub koalicji. Na drugie natomiast składać się będzie świadomość, wola i dążenie ludzi oraz ich uogólnienia /teorie/ i doświadczenia. Do-

29/ W. Jaruzelski, Współczesna zależność między nauką i obronnością stale się rozwija i przynosi pożądane owoce, "Żołnierz Wolności", nr 295/1972.

30/ Szczegółowej analizie poddaje ten problem J. Kamiński w pracy: Koalicje wojskowe, cyt. wyd., R.4. Układ Warszawski wielostronny sojusz obronny europejskich państw socjalistycznych/, s. 219-271.

dać należy również i to, że czynniki obiektywne i czynniki subiektywne wzajemnie się warunkują i dopełniają.

Prawidłowość ta uwidoczniła się bardzo wyraźnie w rozwoju socjalistycznej nauki i doktryny wojennej w Polsce po roku 1955. Rozwój poglądów wojskowo-teoretycznych i doktrynalnych kształtował się wówczas pod wpływem zmian jakościowych w dziedzinie wojskowości, spowodowanych narastającym zagrożeniem imperialistycznym. Jego wyrazem jest nasilanie się po drugiej wojnie światowej inspirowanej przez imperializm zimnej wojny oraz systematyczny wzrost zbrojeń i prowokacji militarnych. Również i współcześnie prowadzi się na Zachodzie kampanie polityczne przeciwko krajom socjalistycznym, pobudza i inspirowuje wyścig zbrojeń oraz wyposaża siły zbrojne w broń ofensywną o coraz bardziej niszczylielskiej sile, zwiększając przy tym różnorodność jej rodzajów i rozmieszczając ją na coraz to nowych obszarach.

Agresywne zamiary państw imperialistycznych doprowadziły do koniecznego rozwijania przez państwa socjalistyczne działalności obronnej. Powstanie w 1949 roku agresywnego Faktu Północnoatlantyckiego, wymierzonego przeciwko Związkowi Radzieckiemu i innym państwom socjalistycznym, było szczególnym czynnikiem obiektywnym powodującym rozbudowę obronności naszego państwa, a także dalszego rozwoju socjalistycznej nauki wojennej, w której treści narodowe splatały się coraz wyraźniej i bardziej z treściami internacjonalistycznymi.

Szczególnie jednakże znaczenie dla dalszego rozwoju internacjonalistycznych i narodowych treści socjalistycznej nauki wojennej w Polsce miało utworzenie w 1955 roku Układu Warszawskiego i Zjednoczonych Sił Zbrojnych. I tak w dniach 11 - 14 maja 1955 r. odbyła się w stolicy Polski - Warszawie - druga konferencja państw europejskich /pierwsza odbyła się w Moskwie 29.XI - 2.XII.1954 r./ poświęcona zapewnieniu pokoju i bezpieczeństwa w Europie. Uczestniczyły w niej delegacje krajów socjalistycznych pod kierownictwem premierów. Po szczegółowym

rozpatrzeniu sytuacji politycznej i wojskowej w Europie podpisano w dn. 14 maja 1955 roku " Układ o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej - - Układ Warszawski". Podjęto również uchwałę o utworzeniu Dowództwa Zjednoczonych Sił Zbrojnych państw - sygnatariuszy Układu Warszawskiego.

Fakt ten jest przełomowy dlatego, że zapoczątkował nowy okres w zabezpieczaniu ojczyzny, socjalizmu i pokoju, a także nowy okres w rozwoju socjalistycznej nauki wojennej. W porównaniu z pierwszymi latami niepodległości, oprócz umacniania obronności kraju, w dziedzinie rozwoju nauki wojennej sięgnięto jeszcze szerzej do bogatej spuścizny klasyków marksizmu-leninizmu. Szerokie zaś uwzględnianie marksistowsko-leninowskiej metodologii badania zjawisk społecznych towarzyszących wojnie, jej celom politycznym, pozwoliło na internacjonalistyczne ujmowanie takich zagadnień, jak:

- charakter i właściwości wojen współczesnych;
- charakter koalicji we współczesnej wojnie;
- właściwości wojen narodowowyzwoleńczych w krajach zależnych i kolonialnych;
- rola proletariatu w świetle różnorodności dróg przejścia od kapitalizmu do socjalizmu w poszczególnych krajach. ^{31/}

Rozwój socjalistycznej nauki wojennej w Polsce, jej treści internacjonalistyczne i narodowe kształtują się w stałej i ścisłej współpracy z osiągnięciami państw socjalistycznych, a przede wszystkim Związku Radzieckiego w tej dziedzinie. Przyjęto wówczas zasadę, obowiązującą do dziś - że nauka wojenna rozwijana w Polsce stanowi integralną część socjalistycznej nauki i doktryny wojennej państw socjalistycznych, wnosząc do niej wymierny, trwałe i liczący się wkład. Istotą tego problemu, jak również rolę i znaczenie Układu Warszawskiego dla rozwoju dalszego treści internacjonalistycznych i narodowych socjalistycznej

---

31/ O aktualnych zadaniach polskiej wojskowej myśli teoretycznej, "Myśl Wojskowa", nr 10/1956, s.7.

nauki wojennej w Polsce określił gen. armii W. Jaruzelski. Z okazji XXX-lecia ludowego Wojska Polskiego na łamach czasopisma "Nowe Drogi" stwierdził między innymi: "... jest naszą wielką historyczną zdobyczą, że obronności kraju i rozwoju sił zbrojnych nie musimy planować w izolacji. Uczestnictwo Polski w Układzie Warszawskim, a zwłaszcza bezpośrednie, robocze powiązania i współpraca z Armią Radziecką stwarzają w ramach międzysojuszniczej koordynacji możliwość zespolenia i koncentracji wysiłków na wybranych problemach i odcinkach. Jest to podstawa naszego optymizmu obronnego, podstawa pewności, iż Zjednoczone Siły Zbrojne są w stanie sprostać każdej sytuacji". 32/

Zespolenie wysiłków obronnych państw socjalistycznych zapewniło wspólne bezpieczeństwo i pokój światowy. Utworzenie Układu Warszawskiego i Zjednoczonych Sił Zbrojnych, w połączeniu z dynamicznym rozwojem społeczno-ekonomicznym i politycznym państw naszej wspólnoty zapoczątkowało wyższy etap internacjonalistycznej jedności i solidarności obronnej.

W ramach realizacji podstawowych założeń wojskowo-doktrynalnych, które uwzględniają narodowe i internacjonalistyczne treści doktryny wojennej Układu Warszawskiego, zmienia się w armiach państw socjalistycznych standaryzacja uzbrojenia. W ludowym Wojsku Polskim zwiększa się na przykład rola tych rodzajów wojsk /i ich uzbrojenia/, które chronić mają kraj w razie napadu powietrznego ze strony państw imperialistycznych. Dzięki temu wojska nasze wspólnie z wojskami Zjednoczonych Sił Zbrojnych Układu Warszawskiego "są dziś skuteczną siłą obronną, której realny potencjał zapewnia nie tylko możliwości skutecznego przeciwdziałania każdej agresji, /.../ lecz także uzmysławia każdemu potencjalnemu agresorowi dużą skalę ryzyka, na jakie naraża się w przypadku star-

32/ W. Jaruzelski: Wywiad udzielony z okazji XXX-lecia ludowego Wojska Polskiego na łamach "Nowych Dróg", nr 10/1973, s.15.

cia z nią...". 33/

Ponadto nastąpiły istotne zmiany w doktrynie wojennej zarówno każdego państwa socjalistycznego z osobna, jak również całej koalicji obronnej tych państw. Dotyczy to głównie wprowadzenia podstawowych założeń i zasad działania sił zbrojnych oraz zorganizowanej obrony społeczeństwa w warunkach ewentualnego stosowania przez nieprzyjaciela broni masowego rażenia, między innymi broni jądrowej i termojądrowej, obecnie zaś i neutronowej. W procesie tym wyrażała się także skuteczność oraz potrzeba zespalania założeń i wysiłków narodowych z założeniami i wysiłkami obronnymi innych państw socjalistycznych, a głównie bratniej Armii Radzieckiej. Jej bowiem przypada decydująca i wiodąca rola zarówno w rozwoju socjalistycznej nauki wojennej, jak i w ponoszeniu wysiłku na rzecz obrony całego systemu socjalistycznego.

Powstanie Układu Warszawskiego miało szczególnie wpływ na odpowiednie ukierunkowanie rozwoju sił zbrojnych poszczególnych państw. Od tego bowiem czasu datuje się także dynamiczny, jakościowo wyższy poziom rozwoju socjalistycznej nauki i doktryny wojennej w Polsce, a jej treści narodowe splatają się najwyraźniej z internacjonalistycznymi. Bogate doświadczenia radzieckich towarzyszy broni w dziedzinie teoretyczno-wojskowej i praktyce działania wojsk, które sięgają początków Kraju Rad, są szeroko wykorzystywane przez polskich teoretyków i praktyków wojskowych oraz teoretyków i praktyków wojskowych z innych państw socjalistycznych. Przynosi to wspólne naszym narodom korzyści, utrwalając ich siłę obronną i bezpieczeństwo.

A zatem powstanie koalicyjnego systemu obronnego, jakim jest Układ Warszawski, jest konsekwentną realizacją leninowskiej tezy o konieczności obrony socjalistycznej ojczyzny i pokoju. Bogatej spuścizny naukowej Włodzimierza Lenina, która "jest dla nas skarbnicą zawierającą

33/ R.Paszkowski: Wojska OPK - ważnym ogniwem systemu obrony PRL, "Myśl Wojskowa", nr 10/1973, s.54.

wiele wciąż aktualnych rozwiązań i inspiracji. Ułatwiająca podejmowanie i pomyślnie rozwiązywanie teoretycznych problemów współczesnej nauki wojennej oraz praktycznych decyzji w zakresie umacniania obronności kraju i całego obozu socjalistycznego". 34/ W tej obronie - w myśl wskazań W.I.Lenina - uczestniczy czynnie cała klasa robotnicza w sojuszu z chłopstwem i inteligencją pracującą, "zespalaając się do walki z militarystką w imię zapewnienia pokoju". 35/ Cel taki przyświeca działalności wszystkich państw socjalistycznych, a główną przesłanką rozwoju socjalistycznej nauki wojennej jest obiektywna konieczność obrony wszystkich państw socjalistycznych. Sprawia to bowiem powszechny charakter zagrożenia, który - jak stwierdza J.Kamiński - "powoduje, że problematyka zapobiegania wojnie i jej przygotowań do niej występuje we wszystkich płaszczyznach życia państwa i narodu, a przedsięwzięcia obronne mają charakter kompleksowy, angażując całą strukturę organizacyjną naszego państwa oraz całe obronnie zorganizowane społeczeństwo". 36/

Rozwój socjalistycznej nauki wojennej, działalności naukowo-badawczej, uwzględniającej dorobek radzieckiej teorii i praktyki wojskowej oraz własne doświadczenia, wpłynął na modernizację systemu kształcenia kadry zawodowej ludowego Wojska Polskiego. W wyniku tego wzrosły jej kwalifikacje. Zmienił się również jakościowy charakter armii, jej kształt organizacyjny oraz zdolność bojowa, 37/ potęgowała się moc obronna całej socjalistycznej wspólnoty, która jest skutecznym gwarantem

34/ T.Bełczewski, J.T.Gąsek, Znaczenie naukowej spuścizny Lenina dla rozwoju współczesnej myśli wojskowo-teoretycznej i koncepcji obrony państw wspólnoty socjalistycznej, w: Lenin a problemy obronności, Warszawa 1970, s.97.

35/ W.I.Lenin, O wojnie, armii i obronie ojczyzny, T.1, Warszawa 1959, s.21.

36/ J.Kamiński, Koalicje wojskowe, cyt.wyd., s.246.

37/ Por.: F.Siwicki, 35 lat ludowego Wojska Polskiego w służbie narodu, "Myśl Wojskowa", nr 10/1978, s.8-9; E.Molczyk, 30 lat rozwoju zasad szkolenia bojowego wojsk, "Myśl Wojskowa", nr 10/1973; T.Tuczapski, System Obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, "Myśl Wojskowa", nr 10/1973.

realizacji leninowskiej polityki pokojowego współistnienia państw o odmiennych ustrojach społeczno-politycznych.

Rozwój społeczno-ekonomiczny i naukowo-techniczny państw socjalistycznych sprawił, że podejmowane wysiłki naukowo-badawcze i doktrynalno-wojskowe mogły być konsekwentnie i efektywnie wcielane w życie. Wpłynął ponadto w istotny sposób na standaryzację uzbrojenia Zjednoczonych Sił Zbrojnych, co w odniesieniu do jego jakości, sposobów i form procesu szkolenia determinowanego ową jakością stanowi także praktyczną realizację jedności narodowych i internacjonalistycznych /koalicyjnych/ działań w zakresie umacniania współczesnej obronności. Dlatego też, jak stwierdził F.Siwicki: "Wojska lądowe kilkakrotnie zwiększyły moc uderzeniową, mobilność i odporność na różnorodne oddziaływanie nieprzyjaciela. Uzyskały zdolność do realizacji nowych jakościowo zadań na jądrowym polu walki. Wojska obrony powietrznej kraju, działające w koalicyjnym systemie, zwiększyły zdolność do szybkiego wykrywania i skutecznego zwalczania środków napadu z powietrza. Stworzone zostały warunki do efektywniejszej organizacji zabezpieczenia działań poszczególnych rodzajów sił zbrojnych. Szczególną uwagę zwrócono na rozpoznanie i powiadomianie, jak również na zwiększenie skuteczności obrony przeciwlotniczej wojsk oraz obrony przeciw środkom masowego rażenia". 38/

Rozwój treści internacjonalistycznych i narodowych w nauce wojennej wpływa w istotny sposób na rozwój sił zbrojnych. Najwyraźniejszym tego potwierdzeniem jest współczesna jakość i możliwości bojowe poszczególnych armii państw socjalistycznych. Podnoszone są one jeszcze bardziej poprzez systematyczne doskonalenie organizacji dowodzenia dostosowanego do wymogów współczesnego pola walki i wysokiego stopnia mechanizacji oraz utecnicznienia wszystkich rodzajów wojsk i służb. Godzi się w tym miejscu podkreślić, że szeroko zakrojona współpraca

38/ F.Siwicki, Droga rozwojowa ludowego Wojska Polskiego jako nowoczesnej siły zbrojnej, cyt.wyd., s.13.

i wymiana doświadczeń między Armią Radziecką i ludowym Wojskiem Polskim pozwala na szeroką wymianę doświadczeń w tym zakresie. Ponadto w warunkach pokojowego szkolenia żołnierzy naszych bratnich armii wdrażane są do praktyki nowe zasady sztuki operacyjnej i taktyki działania wojsk w ewentualnych warunkach współczesnej wojny raketowo-jądrowej. Wspólnie organizowane ćwiczenia i manewry wojskowe pozwalają zaprezentować osiągnięcia poszczególnych armii państw Układu Warszawskiego w tej dziedzinie, jak również dokonać szerszej wymiany doświadczeń w wyszkoleniu specjalistycznym i dowódczo-sztabowym. 39/

Wspólne ćwiczenia i manewry wojskowe państw-członków Układu Warszawskiego, przeprowadzone zgodnie z planem szkoleniowym Dowództwa Zjednoczonych Sił Zbrojnych, spełniają szczególną rolę w dziedzinie rozwoju internacjonalistycznych i narodowych treści socjalistycznej nauki wojennej. Na ćwiczeniach tych dokonuje się praktycznego sprawdzenia uogólnień teoretycznych. W ich ramach rozwiązywane są praktycznie zagadnienia współdziałania rodzajów wojsk, związków operacyjnych i taktycznych oraz oddziałów sojusznicznych armii. Doskonali się także działalność dowódczą i sztabową oraz umiejętności bojowe stanów osobowych. Dzięki temu są one właśnie jednym z najbardziej skutecznych sposobów konfrontacji teorii z praktyką oraz osiągania jedności poglądów naukowych i doktrynalnych. 40/ Są zatem ważnym przedsięwzięciem doskonalącym organizację i działanie armii państw socjalistycznych, a także umożliwiającym praktyczne wykorzystywanie wspólnych osiągnięć naukowych i technicznych do potrzeb obronności. Podczas nich łączy się zadania obronne i osiągnięcia naukowo-techniczne w tej dziedzinie z osiągnięciami

---

39/ Por. Tamże, s.16.

40/ Por.: A.Szczegłowski, Układ Warszawski - 25 lat na straży pokoju i socjalizmu, cyt.wyd., s.15; W.Kulikowski, W braterskim sojuszu na straży pokoju i socjalizmu, "Żołnierz Wolności", nr 114/1984; M.Titow, Na straży pokoju /Artykuł napisany dla agencji TASS/, "Trybuna Ludu", nr 113/1984.

bratnich armii socjalistycznych.

W trakcie ćwiczeń i manewrów sprawdzano niejednokrotnie wiele rozwiązań naukowo-technicznych z teorii wojskowej oraz techniczno-konstrukcyjnych z zastosowaniem elektronicznej techniki obliczeniowej do praktycznych potrzeb dowodzenia. Opracowywano także zagadnienia ścisłego współdziałania koalicyjnych ugrupowań wojsk i wszechstronnego ich zabezpieczenia. Należy w tym miejscu podkreślić, że zarówno ćwiczące wojska, jak i dowodzące nimi sztaby wykazywały zawsze wysoką sprawność działania. Zmianym tego potwierdzeniem są słowa wypowiedziane przez gen. armii W. Jaruzelskiego, charakteryzujące wyszkolenie uczestniczących w ćwiczeniach żołnierzy, dowódców i oficerów sztabów oraz poziom ich przygotowania moralno-politycznego. "Ćwiczące wojska wykazały wysoką sprawność bojową, umiejętności niezawodnego wykonywania wielu złożonych zadań, mistrzostwo we władaniu powierzonym uzbrojeniem i sprzętem. Ćwiczenia były wielką patriotyczną i internacjonalistyczną manifestacją, dobrym przykładem przyjaźni i braterstwa broni między naszymi armiami. Potwierdziły one jednocześnie dobry, serdeczny stosunek naszego społeczeństwa do swoich polskich, jak również wszystkich sojusznicznych żołnierzy". 41/

Wszystkie z przeprowadzonych ćwiczeń i manewrów wojskowych państw - członków Układu Warszawskiego spełniły istotną rolę w procesie kształtowania i rozwoju postaw patriotycznych i internacjonalistycznych żołnierzy i ich dowódców. Były tym samym praktyczną realizacją narodowych i internacjonalistycznych treści socjalistycznej nauki wojennej, w ramach których odrębny rozdział stanowi tak ważny problem, jak patriotyczno-internacjonalistyczne wychowanie całego stanu osobowego socjalistycznych sił zbrojnych. Sprzyjały więc w najwyższym stopniu wychowywaniu żołnierzy LWP i innych armii sojusznicznych w duchu interna-

41/ Wysoka sprawność bojowa ćwiczących wojsk, "Wojsko Ludowe", nr 10/1976, s.4.

cjonalizmu, zbliżaniu ludzi, umacnianiu poczucia braterstwa broni oraz pogłębieniu związku żołnierzy ze społeczeństwem krajów socjalistycznych.

Wśród żołnierzy, dowódców i oficerów sztabów wszystkich szczebli dowodzenia rozwijają się dziś szeroko przyjacielskie stosunki, które są podstawą nie tylko wymiany doświadczeń, lecz także pracy ideowo-politycznej, wychowawczej prowadzonej w siłach zbrojnych. Jak stwierdził I zastępca Ministra Obrony ZSRR, Naczelny Dowódca Zjednoczonych Sił Zbrojnych państw - stron Układu Warszawskiego - marszałek Związku Radzieckiego Wiktor Kulikow: "Przyjacielskie stosunki między żołnierzami radzieckich sił zbrojnych, ludowego Wojska Polskiego i innych armii krajów Układu Warszawskiego stały się już u nas dobrą tradycją. Nasze armie uczestniczą we wspólnych szkoleniach, wymieniają doświadczenia szkolenia bojowego i pracy polityczno-wychowawczej. Wszystko to przyczynia się do naszej ideowej zwartości, do dalszego doskonalenia kunsztu bojowego, wzrostu gotowości Zjednoczonych Sił Zbrojnych do obrony pokoju i socjalizmu". 42/

Utworzenie Układu Warszawskiego i Zjednoczonych Sił Zbrojnych, w połączeniu z dynamicznym rozwojem społeczno-ekonomicznym i politycznym państw naszej wspólnoty, zapoczątkowało wyższy etap umacniania socjalistycznej obronności, internacjonalistycznej jedności i solidarności. W umacnianiu tej obronności ważną rolę spełnia socjalistyczna nauka wojenna, której treści narodowe łączą się najwyraźniej z internacjonalistycznymi. Najnowsza historia potwierdziła, że zespalanie się tego, co narodowe i tego, co internacjonalistyczne w teorii i praktyce wojskowej, a głównie zespalanie się narodowych wysiłków obronnych z wysiłkami obronnymi innych państw socjalistycznych - członków Układu Warszawskiego, w szczególności z Armią Radziecką, służy wspólnej spr-

42/ W.Kulikow, Braterstwo broni i niezłomna przyjaźń sił zbrojnych ZSRR i Polski, "Trybuna Ludu", nr 242/1978.

wie, jaką jest doskonalenie koalicyjnego systemu obronnego oraz umacnianie przyjaźni narodów i braterstwa broni ich armii.

3. Współczesny rozwój treści narodowych i internacjonalistycznych w socjalistycznej nauce wojennej

Prawidłowością rozwoju społeczeństwa socjalistycznego są przeobrażenia społeczno-ekonomiczne i polityczne, rozwój nauki i techniki oraz upowszechnianie się ideologii socjalistycznej. Wyraźnym odzwierciedleniem tych prawidłowości jest rozwój nauki wojennej socjalistycznego państwa oraz ustalanie i rozwój poglądów doktrynalnych, które uwzględniać muszą wszystkie związki i uwarunkowania obiektywne oraz subiektywne. Jak stwierdził gen. armii Wojciech Jaruzelski: "Rozpatrując wojnę jako zjawisko społeczno-klasowe nauka wojenna bada nie tylko jej aspekty militarne, ale również ideologiczne, polityczne i ekonomiczne. Wszystkie one wzajemnie się przenikają i warunkują". 43/

Na dynamikę rozwoju socjalistycznej nauki wojennej wpływają następujące uwarunkowania:

1. Powstanie państwa o nowym kształcie społeczno-ustrojowym, co łączyło się dialektycznie z formowaniem i rozwojem nowego systemu obronnego - nowych sił zbrojnych, broniących ustroju sprawiedliwości społecznej - socjalizmu. Funkcją tę siły zbrojne Polski i innych państw socjalistycznych, a głównie Związku Radzieckiego, zjednoczonych w koalicyjnym systemie obronnym, spełniać będą również w przyszłości.

2. Rozwój najbardziej postępowej, sprawiedliwej formacji społeczno-ekonomicznej i politycznej, jaką jest socjalizm i komunizm, był, jest i pozostanie związany z wprowadzeniem w życie idei proletariackiego internacjonalizmu. Prawidłowość ta odnosić się będzie do wszystkich

43/ W. Jaruzelski, Wkład nauki polskiej w rozwój obronności kraju, w: Problemy współpracy naukowców polskich z Siłami Zbrojnymi PRL, Warszawa 1973, s.15-16.

dziedzin działalności naukowej, społeczno-wychowawczej, gospodarczej itp., czyli do wszystkich dziedzin działalności państwowej. Wcielaniu w życie idei proletariackiego internacjonalizmu towarzyszy wyższy jej etap - internacjonalizacja socjalistyczna.

3. Doświadczenia historyczne i uogólnienia klasyków marksizmu-leninizmu wskazują, że w państwach o ustroju socjalistycznym utrwała się ścisły związek tego, co narodowe, patriotyczne, z tym, co internacjonalistyczne. Rozwój poglądów internacjonalistycznych i narodowych, inspirowany przez partie marksistowsko-leninowskie będzie postępował we wszystkich dziedzinach działalności państw socjalistycznych i to znacznie szybciej niż w przeszłości historycznej oraz współcześnie. Tendencje te dają się wyraźnie zauważyć już dziś w dziedzinie ideowo-politycznej, społeczno-wychowawczej, ekonomicznej, a nade wszystko w dziedzinie obronnej.

Uwzględnianie powyższych założeń pozwala widzieć to, że tempo rozwoju wzajemnego związku i uwarunkowań treści narodowych i internacjonalistycznych w nauce wojennej państw socjalistycznych będzie szybsze od ogólnego tempa rozwoju. Internacjonalizacja w nauce wojennej państwa socjalistycznego odbywać się będzie równolegle z dynamiką rozwojową sił zbrojnych z jednoczesnym uwzględnianiem tradycji orężnych i warunków współczesnych w zakresie obronności każdego państwa oraz koalicyjnego rozwoju w zakresie obronności wspólnoty socjalistycznej.

Poza tym "na kształtowanie się treści wspólnych i specyficznych w doktrynie i nauce wojennej wpływa wiele czynników będących wytworem działalności w innych niż wojenna dziedzinach życia społecznego /ideowej, politycznej, społecznej, ekonomicznej, naukowej itp./ oraz w odniesieniu do nauki - w obszarze nauk filozoficznych, politycznych, ekonomicznych, społecznych itp.". 44/

44/ J.Kaczmarek, Internacjonalistyczne i narodowe treści w nauce i doktrynie wojennej, "Żołnierz Wolności", nr 178/1978.

Przed przystąpieniem do dalszych rozważań chciałbym podkreślić, że prezentowany pogląd w kwestii podstawowych uwarunkowań związku treści narodowych i internacjonalistycznych w nauce wojennej socjalistycznego państwa - głównie zaś wpływu działalności społeczno-politycznej, ideowo-wychowawczej, rozwoju społeczno-ekonomicznego i działalności wojskowo-obronnej na całokształt tych treści - jest zgodny z poglądem prezentowanym przez innych autorów - pracowników Akademii Sztabu Generalnego WP. 45/ Kształtował się bowiem nie tylko na podstawie studiów i analizy literatury teoretyczno-wojskowej, lecz także podczas dyskusji w zespołach naukowych ASG WP.

Istotą problemu treści internacjonalistycznych i narodowych, a ściślej - problem rozwoju tychże treści, autorzy pracy "Nauka i doktryna wojenna. Problematyka internacjonalistyczna i narodowa", starali się przedstawić w różnych dziedzinach i sferach, wyróżniając dziedziny - polityczno-społeczną, ideowo-moralną, ekonomiczną i militarną oraz sfery - metodologiczną, organizacyjną i merytoryczną. 46/

"W sferze metodologicznej /internacjonalizacja - J.K./ oznaczać będzie dążenie do dalszego wspólnego rozwijania na bazie teoretycznych założeń marksizmu-leninizmu metodologii poszczególnych dyscyplin nauki wojennej, zgodnie z kierunkami nauki w ogóle /.../, a także w zgodzie z przewartościowaniami dokonującymi się w zjawisku wojny oraz potencjałach wojennych przeciwstawnych stron. /.../

W sferze organizacyjnej przejawem internacjonalizacji marksistowsko-leninowskiej nauki wojennej będzie - jak sądzić należy - powoływanie mieszanych /międzysojuszniczych/ zespołów naukowych w celu prowadzenia wspólnych badań, a także organów opiniodawczych /zespołów ekspertów/ kompetentnych do oceny wyników tych badań."

45/ Chodzi tu o pracę zespołową: Nauka i doktryna wojenna. Problematyka internacjonalistyczna i narodowa, cyt.wyd., ss.103.

46/ Tamże, s.9.

W opracowaniu podkreśla się ponadto, że "szczególnej rangi nabiera również problem internacjonalizacji marksistowsko-leninowskiej nauki wojennej w jej sferze merytorycznej /treściowej/. Wobec zmian dokonujących się w samym zjawisku wojny i walki zbrojnej /komplikowanie się poszczególnych ich przejawów, rozszerzanie skali i zakresu, zwiększanie rozmachu/ rozrasta się również i wzbogaca zasób związanej z nimi wiedzy wojskowej. Zaobserwować można już obecnie dwa szczególnie istotne trendy rozwojowe, a mianowicie: wzbogacanie treści marksistowsko-leninowskiej nauki wojennej o elementy z zakresu innych, "niewojсковych" nauk, a także intensywny rozwój jej treści sensu stricto wojskowych". 47/

Uwzględniając dalsze rozwinięcie tego słusznego i trafnego ujęcia dodajmy, że dla rozwoju treści internacjonalistycznych i narodowych w nauce wojennej socjalistycznego państwa ma i mieć będzie - oprócz w/w kwestii - wspólność celów i dążeń państw socjalistycznych w dziedzinie ideowopolitycznej, społeczno-wychowawczej, gospodarczej i naukowo-technicznej. Wspólność ta uwidacznia się ze szczególną wyrazistością w ostatnich latach, kiedy Stany Zjednoczone i inne państwa kapitalistyczne zaczęły traktować Polskę i inne kraje socjalistyczne w sposób instrumentalny. Ta wspólność celów i dążeń państw w wymienionych wyżej dziedzinach sprawia bowiem, że i w dziedzinie wojskowej splatanie się oraz zbliżanie tego, co internacjonalistyczne i tego, co narodowe następować będzie coraz szybciej. Sprzyja temu także istnienie koalicyjnego systemu obronnego - Układu Warszawskiego /o czym pisaliśmy wcześniej/, który w razie zagrożenia ze strony państw imperialistycznych stanowi skuteczną siłę obronną socjalistycznych państw i narodów.

Doświadczenia historyczne i dotychczasowe badania teoretyczno-wojskowe pozwalają sądzić, że spośród wielu czynników określających wpływ na perspektywy rozwojowe narodowych i internacjonalistycznych

47/ Tamże, s.85-87.

treści w nauce i doktrynie wojennej najistotniejsze są ideowopolityczne, społeczno-wychowawcze, ekonomiczne w tym i naukowo-techniczne oraz militarne /wojskowe/ współczesnego świata. Czynniki te są bowiem w ustroju socjalistycznym podstawą rozwoju i podnoszenia dobrobytu wszystkich ludzi pracy, podstawą i warunkiem wzajemnej pomocy i zabezpieczenia tego rozwoju ^{48/} - poprzez skuteczną obronę niepodległości poszczególnych państw oraz granic całej wspólnoty socjalistycznej.

Na utrwalanie się związku między narodowymi i internacjonalistycznymi treściami w nauce i doktrynie wojennej państwa socjalistycznego ważny wpływ wywiera całokształt działalności społeczno-politycznej i ideowo-wychowawczej. Przedsięwzięcia te realizowane są w toku wcielania w życie programu budownictwa socjalistycznego, który zawiera pogłębianie procesu socjalistycznej integracji na zasadzie socjalistycznego internacjonalizmu. Już dziś bowiem społeczeństwa dostrzegają to, że socjalistyczna integracja obronna stanowi podstawową barierę hamującą agresywne zamiary przeciwników socjalizmu. Organizacja Układu Warszawskiego, obok zapewnienia bezpieczeństwa krajów socjalistycznych, spełnia ogromną rolę w walce o utrwalanie bezpieczeństwa europejskiego i pokoju światowego. Minione lata istnienia koalicyjnego systemu obronnego potwierdzają zbieżność teorii marksistowsko-leninowskiej z praktyką socjalistycznego rozwoju państw i ich obronności.

W Deklaracji państw - stron Układu Warszawskiego, ogłoszonej 15 maja 1980 roku po naradzie Doradczego Komitetu Politycznego, czytamy między innymi: "Największe osiągnięcie minionych dziesięcioleci polega na tym, iż udało się przerwać tragiczny cykl, kiedy to pokój był jedynie krótką przerwą między wojnami światowymi, /dziś idzie o to aby - J.K./ rozwinąć w najszerszej skali walkę o to, aby na zawsze wykluczyć wojny z życia społeczeństwa ludzkiego.

48/ Por.: P.Fiedosiejew, Dialektyka epoki współczesnej, Warszawa 1969, s.367.

Zostały uznane przez wszystkie państwa terytorialne i polityczne realia w Europie, ukształtowane w wyniku zwycięstwa narodów w wojnie antyfaszystowskiej oraz pokojowego rozwoju, potwierdzona została nienaruszalność granic między państwami europejskimi, osiągnięto postęp w umacnianiu stabilizacji i rozwoju pokojowych stosunków na kontynencie europejskim". 49/

Z charakteru stosunków i współpracy państw socjalistycznych wynika, że w przyspieszaniu procesu internacjonalizacji szczególnie ważną rolę spełniają kontakty międzypartyjne. Ich podstawą jest jedność ideologiczna i polityczna państw i narodów naszej wspólnoty.

W całokształcie działalności społeczno-politycznej umacnia się coraz bardziej jedność państw - stron Układu Warszawskiego. Jej współczesnym wyrazem jest koordynowanie polityki zagranicznej, uwzględnianie strategii i taktyki rozwiązywania problemów zewnętrznych. Swoistą współcześnie wymową internacjonalistyczną ma udzielana pomoc, a także rozwijanie przyjaźni i wszechstronnych więzi łączących naszą wspólnotę. Innymi słowy, współpraca polityczna określa podstawy i zasady współpracy handlowej, produkcyjnej, naukowo-technicznej, kulturalnej itp., które z kolei służą umacnianiu jedności politycznej i konsolidacji obronnej krajów socjalistycznych.

Działalność ideowopolityczna i społeczno-wychowawcza prowadzona przez państwa socjalistyczne wpływa współcześnie i wpływać będzie zapewne w przyszłości na dalszy rozwój świadomości wszystkich członków społeczeństwa. Jest bowiem obiektywną prawidłowością, że wraz z rozwojem społeczeństwa socjalistycznego ludzie żyjący w tym społeczeństwie kształtują odpowiednio poglądy społeczno-polityczne, naukowe, moralne i światopoglądowe.

49/ Deklaracja państw - stron Układu Warszawskiego, "Trybuna Ludu" z 16.05.1980.

Taka jest dialektyka procesów społecznych, - o czym mówili klasycy marksizmu-leninizmu - że wraz z nowymi stosunkami społecznymi zmienia się i doskonali to, co subiektywne - głównie świadomość i postawy ludzi. Prawdliwość ta odnosi się w pełni do społeczeństwa i żołnierzy armii socjalistycznej, którzy wychowywani są w duchu socjalistycznego patriotyzmu i internacjonalizmu.

Rozwój świadomości socjalistycznej, inspirowany przez partie komunistyczne i robotnicze, prowadzi do kształtowania socjalistycznych stosunków międzyludzkich, socjalistycznego ideału wychowawczego, czyli wzoru osobowego, który mieści w sobie odpowiednio zorganizowaną postawę społeczno-moralną oraz gotowość obrony socjalistycznych osiągnięć społecznych. Tak bowiem przebiega dziś rozwój warunków społeczno-ekonomicznych i politycznych oraz tak kształtuje się ich historyczna dialektyka, że to, co narodowe w najnowszej historii utożsamia się bardzo mocno z tym, co internacjonalistyczne w całej socjalistycznej wspólnocie. Jak pisali Karol Marks i Fryderyk Engels: "Czyż trzeba głębokiej przenikliwości, by zrozumieć, że wraz z warunkami życia ludzi, z ich stosunkami społecznymi, z bytem społecznym zmieniają się także ich wyobrażenia, poglądy i pojęcia - słowem, także ich świadomość?

Czegoż dowodzi historia idei, jeśli nie tego, że produkcja duchowa przeobraża się wraz z materialną? Ideami panującymi każdego okresu były zawsze tylko idee klasy panującej". 50/

Zatem proces pogłębiania się związku treści internacjonalistycznych i narodowych w państwie socjalistycznym ma obiektywne uwarunkowania. Wyrasta z obiektywnych warunków życia i pracy ludzi społeczeństwa socjalistycznego, ma tym samym charakter postępujący. Jego podstawą jest ideologia marksistowsko-leninowska, propagująca internacjonalizm proletariacki i międzynarodową solidarność ludzi pracy. Systematyczny

50/ K.Marks, F.Engels, Manifest Komunistyczny, Warszawa 1956, s.77.

wzrost tej ideologii sprawia, że w rozwoju społeczno-politycznym, ekonomicznym i wychowaniu społeczeństwa, a także rozwoju nauki, kultury, sztuki i obyczajowości następuje i następować będzie wyraźniejsze i mocniejsze przenikanie treści narodowych do internacjonalistycznych i odwrotnie, służąc pogłębianiu i rozwojowi wzajemnych stosunków między krajami socjalistycznymi, opartych na przyjaźni i współpracy.

W całości kształcenia działalności społeczno-politycznej i ideowo-wychowawczej na kształtowanie się narodowych i internacjonalistycznych treści nauki wojennej główny wpływ wywierać także będzie patriotyczno-internacjonalistyczne wychowywanie społeczeństwa i wojska jako jego części. Patriotyzm i internacjonalizm jest we współczesnych warunkach oraz będzie w przyszłości niezbędną postawą, która wywiera decydujący wpływ na działalność obronną społeczeństwa oraz zaangażowanie ludzi w budownictwo społeczeństwa socjalistycznego. Będzie zatem szczególnie istotnym czynnikiem inspirującym pełne rozwinięcie sił i możliwości twórczych każdego człowieka. Również podstawą inspiracji pracownika naukowego i dydaktyczno-wychowawczego ze środowiska wojskowego.

W odniesieniu do wojska patriotyzm i internacjonalizm wywierał będzie w przyszłości - podobnie jak i współcześnie - szczególny wpływ na zaangażowanie żołnierzy służby zasadniczej i kadry zawodowej w działalność szkoleniową, organizacyjną, naukowo-badawczą itp. Stanowił więc będzie ważną determinantę zaangażowania podmiotu indywidualnego i zespołowego. 51/ Rozwijane zaś w trakcie działalności ideowo-wychowawczej motywacje patriotyczne i internacjonalistyczne wpływać będą na kształtowanie i rozwój inspiracji twórczych, czyli podstawę identyfikacji celów patriotycznych i narodowych z internacjonalistycznymi.

W postępującej dialektyczności obu tych postaw upatrywać należy

---

51/ Por.: J. Baryła, Problemy patriotycznego i internacjonalistycznego wychowania młodzieży wojskowej. Wystąpienia na posiedzeniu Rady Młodzieżowej WP w dniu 26.I.1977 r.; także: Szkolenie partyjne musi przygotować do walki i działania, "Wojsko Ludowe", nr 11/1982, s.5-9.

wyższych efektów pracy ideowopolitycznej i wychowawczej, która owocować będzie w postaci odpowiednio ukształtowanej świadomości społeczeństwa i jego sił zbrojnych; prowadzić tym samym do dalszego rozwijania przyjaźni i współpracy państw socjalistycznych i armii zjednoczonych w koalicyjnym systemie obronnym - Układzie Warszawskim. Wymownym tego potwierdzeniem były przeprowadzane niejednokrotnie na terenie Polski i innych państw socjalistycznych ćwiczenia i manewry Zjednoczonych Sił Zbrojnych Układu Warszawskiego. Były one i są zawsze - co stwierdzaliśmy już wcześniej - potwierdzeniem przyjaźni i braterstwa między armiami sojuszniczymi oraz wielką patriotyczną i internacjonalistyczną manifestacją ukazującą związki społeczeństwa z ćwiczącymi żołnierzami.

Oprócz działalności ideowopolitycznej i społeczno-wychowawczej na dalszy rozwój narodowej i internacjonalistycznej problematyki w nauce wojennej państwa socjalistycznego istotny wpływ wywierał będzie całokształt rozwoju społeczno-ekonomicznego. Integrując państwa socjalistyczne, wpłynie niewątpliwie na utrwalanie wspólnego bezpieczeństwa i pokoju.

Współczesny proces rozwojowy socjalistycznego państwa, mający charakter społeczno-ekonomiczny i naukowo-techniczny, jest głównym czynnikiem rozwoju socjalistycznej wspólnoty. Jest także podstawowym warunkiem skuteczności obronnej socjalizmu w systemie państwowym i koalicyjnym. Dzieje się tak dlatego, że możliwości ekonomiczne państwa i stan osiągnięć naukowo-technicznych określają jakość i ilość wyposażenia oraz uzbrojenia socjalistycznej armii. Na tę prawidłowość wskazywał Fryderyk Engels stwierdzając między innymi: "Nic bardziej nie zależy od warunków ekonomicznych, jak właśnie armia i flota. Uzbrojenie, skład, organizacja i taktyka oraz strategia zależą przede wszystkim od poziomu produkcji".^{52/} A zatem współczesne oraz przyszłe osiągnięcia ekonomiczne i naukowo-techniczne, które są podstawą przeobrażeń życia

^{52/} F.Engels, Anty-Dühring, cyt.wyd., s.164.

ekonomicznego i rozwoju socjalistycznego państwa, określają standaryzację uzbrojenia i techniki wojskowej, determinując skuteczność naszej siły obronnej oraz możliwości koalicyjne w tym zakresie. Ponadto rozwój społeczno-ekonomiczny i osiągnięcia naukowo-techniczne warunkujące tempo przeobrażeń w dziedzinie wojskowości określać będą potrzeby w zakresie szkolenia ogólnowojskowego i specjalistycznego wszystkich żołnierzy państw - członków Układu Warszawskiego.

Opierając się na współczesnym przykładzie wyposażenia technicznego poszczególnych rodzajów sił zbrojnych widać wyraźnie, że w ostatnich latach osiągnięto szczególnie duży skok jakościowy i ogólny postęp w tym względzie, który dokonał się w naszej armii i armiach innych państw socjalistycznych, a głównie Armii Radzieckiej. Tendencja ta wskazuje, że wraz z nową jakością bazy materiałowo-technicznej będzie się doskonalił i pogłębiał poziom przygotowania dowódczego, wyszkolenia ogólnowojskowego i specjalistycznego żołnierzy oraz kadry zawodowej. Jednocześnie zjawiskiem charakterystycznym dla wszystkich armii państw socjalistycznych jest dziś i będzie zapewne w przyszłości powszechny ruch przodownictwa i współzawodnictwa, nowatorstwa i racjonalizacji. Dzięki temu, jak wykazuje praktyka wojskowa, podnoszone są bowiem efekty szkolenia bojowego oraz wychowawcze.

Współczesne osiągnięcia naukowo-techniczne są podstawą rozwoju wszystkich gałęzi gospodarki narodowej. Określają możliwości wydobywcze i przetwórcze wykorzystywania złóż bogactw naturalnych i surowców, którymi dysponuje państwo socjalistyczne. Są więc podstawą ogólnego rozwoju państwa, który warunkuje także możliwości produkcyjne w zakresie uzbrojenia i sprzętu technicznego. Mając to na uwadze dostrzega się wyraźnie, że perspektywiczna i harmonijna gospodarka, prowadzona w ramach Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, sprzyjać będzie dynamicznemu rozwojowi każdego państwa socjalistycznego i całemu systemowi. Przez zacieśnianie współpracy polityczno-gospodarczej i planowy jej rozwój oraz

planowy rozwój socjalistycznej obronności pogłębiać się będą treści internacjonalistyczne i narodowe. Rozszerzą się też płaszczyzny planowego, prognozowanego rozwoju różnych form działalności gospodarczej, naukowo-technicznej, w tym i obronnej, uwzględniającej naukę i doktrynę wojenną.

Pogłębianie internacjonalizacji krajów RWPG jest obiektywną koniecznością obecnego etapu i przyszłej budowy socjalizmu. Przyspieszaniu tego procesu sprzyja realizacja programu socjalistycznej integracji gospodarczej, który został przyjęty na XXV Sesji Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej. W programie tym podkreśla się między innymi: "Partie komunistyczne i robotnicze, rządy krajów członkowskich RWPG pogłębiają oraz doskonalą współpracę i rozwijają integrację socjalistyczną w celu najbardziej pomyślnego rozwiązywania najważniejszych zadań społeczno-gospodarczych swoich krajów, dalszego wzrostu sił wytwórczych, osiągnięcia najwyższego poziomu naukowo-technicznego, podniesienia dobrobytu narodu, umacniania obronności krajów członkowskich RWPG". 53/

Problem ten nabiera we współczesnych warunkach szczególnej ważności i aktualności. Na XXXVIII nadzwyczajnej sesji RWPG został on dalej pogłębiony. Podkreślono tu bowiem rosnące znaczenie integracji międzynarodowej w zakresie socjalistycznego podziału pracy, w rozwiązywaniu nowych zadań wynikających ze zmiany wewnętrznych i zewnętrznych warunków rozwoju.

W oświadczeniu końcowym XXXVIII sesji, czytamy między innymi: "Cała ta działalność powinna przyczyniać się do mobilizacji krajów i umocnienia ich wzajemnej współpracy, w celu dynamicznego i harmonijnego rozwoju ekonomiki każdego kraju i całej wspólnoty krajów członkowskich RWPG na bazie wielostronnej intensyfikacji produkcji i wdrażania świa-

53/ N.F.Fadiejew, Miejsce Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej w urzeczywistnianiu socjalistycznej integracji gospodarczej krajów członkowskich, w: Teoria i praktyka socjalistycznej integracji gospodarczej, Warszawa 1977, s.24.

towych osiągnąć postępu naukowo-technicznego, sprzyjać zapewnieniu niezbędnych zasobów w szczególności paliw, energii, surowców, żywności i przemysłowych towarów konsumpcyjnych, nowoczesnych maszyn i urządzeń, aktywnemu udziałowi krajów członkowskich RWPG w międzynarodowym socjalistycznym i światowym podziale pracy, przyśpieszaniu procesów wyrównywania ich poziomów rozwoju gospodarczego". 54/

Tak więc, planowy rozwój gospodarki narodowej i wzajemnej współpracy krajów członkowskich RWPG wskazuje, że umacnianiu jedności państw socjalistycznych i ich obronności służyć będzie stabilizacja gospodarcza i równomierny rozwój. Proces ten ma już dziś i będzie miał ogromne znaczenie w zabezpieczaniu bytu narodowego, socjalistycznej wspólnoty i pokoju światowego, zwłaszcza że istnieją na świecie siły, które inspirować wyścig zbrojeń, walkę polityczną i ideologiczną, dla których rozwój państw socjalistycznych jest bardzo niekorzystny. Siłami tymi są agresywne koła imperializmu i prężnie działające grupy nacisku, określane jako kompleksy militarno-przemysłowe.

Wyraźnym potwierdzeniem inspirowanego przez imperializm wyścigu zbrojeń jest zwiększanie wydatków na cele militarne, wprowadzanie nowych programów rozbudowywania sił zbrojnych i wyposażania ich w coraz bardziej niszczycielskie rodzaje broni masowej zagłady. Wobec militarystycznych poczynań ze strony państw imperialistycznych umacnianie socjalistycznej obronności jest i będzie życiową koniecznością socjalizmu. Zadanie to jest najważniejsze zarówno w dobie obecnej, jak i w przyszłości, i wiąże się dialektycznie z rozwojem społeczeństwa. Jego realizacji sprzyja najbardziej rozwój nowoczesnych gałęzi gospodarki narodowej i koalicyjnej, dokonywany przez wzrost nowoczesnej produkcji przemysłowej.

54/ Oświadczenie w sprawie podstawowych kierunków dalszego rozwoju pogłębiania współpracy gospodarczej i naukowo-technicznej krajów członkowskich RWPG, "Trybuna Ludu", nr 143/1984 r.

Szczególnie ważne znaczenie ma jednakże w tym względzie istnienie koalicyjnego systemu obronnego Układu Warszawskiego i Zjednoczonych Sił Zbrojnych. Współczesna rola koalicyjnego systemu obronnego podnoszona jest wartością i jednolitością potencjału wojennego, który - jako zsumowana całość potencjałów wszystkich krajów socjalistycznych - zwiększa skuteczność naszej mocy obronnej. Jednakże podstawą dobrej jakości uzbrojenia i technicznego wyposażenia armii jest poziom rozwoju społeczno-ekonomicznego i naukowo-technicznego, który warunkuje i określa potrzeby wypracowywania nowych założeń doktrynalnych oraz doskonalenia już istniejących.

Podobnie dzieje się w nauce wojennej. Rozwój obronności państw socjalistycznych wymaga od naukowców wojskowych ścisłych ustaleń w zakresie terminologii wojskowej, naukowo-badawczej itp., które pojmowane byłyby jednolicie, a tym samym miały charakter koalicyjny. Znaczącym tego przykładem jest konferencja naukowa przedstawicieli państw - członków Układu Warszawskiego, która odbyła się w Akademii Sztabu Generalnego WP w 1977 roku. Dyskutowano wówczas wiele kwestii naukowych i przyjęto, że w zakresie nauki wojennej socjalistycznego państwa mieścić się powinno:

- ogólną teorię nauki wojennej;
- teorię sztuki wojennej /strategię, sztukę operacyjną i taktykę/;
- teorię organizacji sił zbrojnych;
- teorię dowodzenia;
- wojskowe nauki historyczne /historię wojska, wojen i sztuki wojennej/;
- teorię rodzajów sił zbrojnych;
- pedagogikę wojskową;
- ekonomikę wojenną;
- teorię obrony cywilnej.

Tego rodzaju ustalenia naukowe umożliwiają jednoznaczne rozumienie pojęć, ekonomiczne planowanie badań przedmiotowych zarówno ze-
społowych, jak i indywidualnych, które prowadzone są w poszczególnych
państwach. Dodać należy, iż we współczesnych badaniach socjalistycznej
myśli wojskowej liczą się coraz bardziej ujednoczenia naukowe, doktry-
nalne, co jest również jednym z ważniejszych wyznaczników współczesnej
internacjonalizacji.

Jak stwierdzają pracownicy naukowci Akademii Sztabu Generalnego
WP: "Przewiduje się, że wśród nauk podstawowych rozwinię się przede
wszystkim ogólna teoria wojny i walki zbrojnej, szczególnie w zakresie
badań zmierzających do wykrycia dalszych prawidłowości wojny i walki
zbrojnej, sformułowania szczegółowych praw naukowych oraz precyzyjnego
określenia zasad prowadzenia tej walki. Wśród nauk stosowanych główny
nacisk położony zostanie prawdopodobnie na rozwój: zasad sztuki opera-
cyjnej i taktyki, a także teorii dowodzenia, obrony powietrznej, roz-
poznania, walki radioelektronicznej, maskowania, zaopatrywania i obsłu-
gi wojsk, obrony cywilnej, metodyki i prognostyki". 55/

Na rozwój treści internacjonalistycznych i narodowych w nauce
wojennej państw socjalistycznych wpływać będą ponadto ustalenia nau-
kowe w dziedzinach pozawojskowych. Dotychczasowe doświadczenia potwier-
dzają, że zarówno ustalenia teoretyczno-wojskowe, jak i pozawojskowe
pozwalają szybciej rozwiązywać problemy najbardziej potrzebne obronno-
ści państwa i koalicji, a także prognozować ich rozwój. "Obronność -
jak słusznie pisze J.Kamiński - jest jedną z podstawowych dziedzin
działalności państwa, związaną zarówno z jego rozwojem w czasie poko-
ju, jak i funkcjonowaniem w czasie wojny. /Dlatego - J.K./ ogarnia nie
tylko problemy polityczne, ekonomiczne i militarne, lecz także przeni-
ka całą strukturę państwa, obejmuje oprócz działań zbrojnych ochronę

55/ Nauka i doktryna wojenna. Problematyka narodowa i internacjona-
listyczna, cyt.wyd., s.88.

ludności, dóbr materialnych i kulturalnych. Jest to więc przedmiot zainteresowań całego aparatu władzy politycznej, administracyjnej i gospodarczej, całego społeczeństwa". 56/

Stwierdziliśmy, że ustalenia teoretyczno-wojskowe oraz poznanukowe pozwalają na skuteczniejsze i szybsze rozwiązywanie problemów współczesnej obronności. To spostrzeżenie odnosi się również do prowadzonych badań, albowiem wspólne ustalenia pozwalają na osiąganie większego związku opracowań teoretycznych z praktyką rozwoju sił zbrojnych państw socjalistycznych. Doskonałą zaś tego weryfikacją są i będą wspólnie organizowane ćwiczenia i manewry wojskowe Zjednoczonych Sił Zbrojnych Układu Warszawskiego, podczas których sprawdza się zarówno poziom wyszkolenia i sprawności bojowej wojsk, nowe rozwiązania naukowo-techniczne, jak i wymienia doświadczenia szkoleniowe. Są one również doskonałą okazją pogłębiania treści wychowania patriotycznego i internacjonalistycznego wszystkich żołnierzy bratnich armii.

Państwa socjalistyczne umacniając obronność zapewniają bezpieczeństwo i pokój. Na rzecz utrwalania bezpieczeństwa zbiorowego i pokoju światowego prowadzą szeroko zakrojoną działalność polityczną i dyplomatyczną na forum międzynarodowym. W dziedzinie wojskowej przejawem szeroko rozumianej działalności internacjonalistycznej jest czynny udział żołnierzy ludowego Wojska Polskiego w pokojowych misjach i Doraźnych Siłach Zbrojnych Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Szczególny rodzaj internacjonalistycznej misji służącej umacnianiu pokoju i międzynarodowej współpracy spełniają siły zbrojne naszego państwa. Uczestnicząc w Międzynarodowych Komisjach i Doraźnych Siłach Zbrojnych ONZ przyczyniły się niejednokrotnie do powstrzymywania wielu konfliktów zbrojnych.

Udział naszego kraju w przedsięwzięciach służących bezpieczeń-

56/ J.Kamiński, Koalicje wojskowe, cyt.wyd., s.246.

stwu światowemu i ochronie pokoju jest realizacją jednego z głównych celów działalności ideowopolitycznej i wojskowej socjalistycznego państwa na forum międzynarodowym. Wszakże istotą polityki zagranicznej wszystkich państw socjalistycznych, a głównie Związku Radzieckiego jest to, aby inspirować i współuczestniczyć we wszystkich przedsięwzięciach służących odprężeniu międzynarodowemu i pokojowi. Wykładnia ta towarzyszyła wszystkim misjom pokojowym żołnierzy ludowego Wojska Polskiego, których cechowało głębokie zaangażowanie w sprawę pokoju oraz rozważa polityczna.

Współczesna rzeczywistość potwierdza skuteczność działania państw socjalistycznych w kierunku umacniania pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Potwierdzać będzie zapewne w przyszłości coraz bardziej to, że szczególnie ważna jest konieczność podejmowania przez państwa wspólnoty socjalistycznej inicjatyw pokojowych oraz to, że pokojowe współistnienie jest światu bardzo potrzebne - bardziej niż kiedykolwiek przedtem. ^{57/} Stąd też coraz większego znaczenia nabiera działalność państw socjalistycznych na forum Organizacji Narodów Zjednoczonych zarówno w propagowaniu pokojowego współistnienia, jak i zapobieganiu powstawania i rozszerzania się konfliktów zbrojnych. Historia dowodzi bowiem, że łatwo mogą się one przerodzić w szersze ogniska zapalne, a także zagrozić pokojowi światowemu. Podobnie jest z potęgowaniem przez imperializm wyścigu zbrojeń. Mając to na uwadze Związek Radziecki i inne państwa socjalistyczne walczą wytrwale o podjęcie konkretnych posunięć w celu opanowania wyścigu zbrojeń i wygaszenia istniejących konfliktów zbrojnych. W tym celu wysuniętych zostało wiele konkretnych propozycji w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych i poza tą organizacją.

57/ Zobacz szerzej: Odpowiedź Konstantina Czernienki na apel naukowców amerykańskich oraz list Andrieja Gromyki do J. Pereza de Cuellara, "Trybuna Ludu", nr 120/1984.

Udział Polski i żołnierzy ludowego Wojska Polskiego w Międzynarodowych Komisjach i Doraźnych Siłach Zbrojnych ONZ spotyka się z wysoką oceną najwyższych władz partyjnych i państwowych, a także z wysoką oceną rzeczników pokojowego współistnienia za granicą. Sekretarz Generalny ONZ uznał udział żołnierzy naszych sił zbrojnych jako ważny i liczący się wkład w rozszerzanie bazy pokojowych sił Organizacji Narodów Zjednoczonych. Stwierdził, iż jest to podstawowy warunek zwiększenia skuteczności tych sił w utrwalaniu bezpieczeństwa i pokoju światowego. ^{58/} Podczas wizyty w Polsce wyraził również wdzięczność za wspieranie przez Polskę wysiłków ONZ w walce o pokój i bezpieczeństwo międzynarodowe. Jako przykład znany w tym względzie na całym świecie i znamienny dla polskiej polityki zagranicznej, podał również obecność polskich żołnierzy w pokojowych siłach Organizacji Narodów Zjednoczonych na wzgórzach Golan. ^{59/}

Dodać należy również to, że żołnierze ludowego Wojska Polskiego zaprezentowali w pokojowych misjach wysokie wartości podmiotowe. Nade wszystko zaś: wierność socjalistycznej ojczyźnie, wysokie morale i kulturę, zaangażowanie i ofiarność, doskonałą fachowość oraz wzorowe wykonawstwo zadań mandatowych. "Dobrze zaowocowało również wychowanie patriotyczne i internacjonalistyczne. Idee patriotyzmu i internacjonalizmu, wierności i sprawiedliwości społecznej, umiłowania pokoju, potępienia przemocy wobec innych narodów, wyzwalały wzorowe postawy, zaangażowanie w służbie, inicjatywę i pomysłowość, kształtowały walory, które w warunkach szczególnych pozwalają na osiągnięcie maksimum efektu". ^{60/}

58/ Zobacz: Kontyngent Polski Doraźnych Sił Zbrojnych ONZ przynosi zaszczyt zarówno Narodom Zjednoczonym, jak i Polsce. Wypowiedź dr K.Waldheima, "Żołnierz Wolności", nr 81-82/1976.

59/ Wypowiedź J.Pereza de Cuellara na konferencji w Centrum Prasowym "Interpress" w Warszawie dnia 20 lutego 1984 r., podczas wizyty w Polsce, która odbyła się w dniach 17-20.02.1984 roku.

60/ S.Konieczny, Polska Wojskowa Jednostka Specjalna w Doraźnych Siłach Zbrojnych ONZ na Bliskim Wschodzie, Warszawa 1981, s.95.

Tragiczne skutki drugiej wojny światowej, których doznał naród polski sprawiły, że bardziej niż kiedykolwiek przedtem widzieliśmy i widzimy potrzebę potępienia przemocy wobec innych narodów oraz konieczność utrzymywania pokoju i bezpieczeństwa światowego. Dlatego też ludowe Wojsko Polskie udzielało i udziela pomocy tym siłom Organizacji Narodów Zjednoczonych, które mają bezpośredni wpływ na utrzymanie pokoju. Te szlachetne poczynania są szczególnie wyrazem internacjonalizmu i kontynuacją szlachetnych tradycji solidarnościowych, tradycji walki "Za wolność Waszą i Naszą". Pokojowa misja żołnierzy LWP jest więc znamienym wyrazem łączenia treści narodowych i internacjonalistycznych w praktyce politycznej i wojskowej.

Z A K O Ń C Z E N I E

Podsumowanie całości pracy ze względu na jej złożoność i dość dużą objętość postanowiliśmy ująć syntetycznie oraz przedstawić w kolejnych grupach problemowych. Sądzymy bowiem, iż takie ujęcie pozwoli wyrazić całość analizowanej problematyki w miarę zwartej i jednolitej formie.

1. Przeprowadzone badania i analizy wykazują, że dla zrozumienia i wyjaśnienia podmiotowych uwarunkowań naukowych trwałą podstawą stanowi filozofia marksistowska, która występuje w dialektycznym związku z rozwojem ludzkiego myślenia i działania. W materialistyczno-dialektycznym podejściu do rozpatrywania wzajemnych odniesień filozofii marksistowskiej i socjalistycznej nauki wojennej na uwagę zasługuje to, że filozofia oddziałuje na nauki szczegółowe i naukę wojenną tworząc dlań podstawę metodologiczną i światopoglądową. Znajomość tego faktu jest dla pracownika naukowego zasadniczym warunkiem dostrzegania i wyjaśniania naturalnych treści wszystkich form ludzkiego myślenia oraz trwałej więzi filozofii z wojskowymi formami poznania naukowego i całokształtem praktyki. W uznaniu materialistycznego związku teorii i praktyki oraz wzajemnej ich współzależności upatrywać należy wspólnie podstawowej zasady poznania naukowego, która uzależnia trwałość lub zmienność poglądów naukowych od podmiotowych oddziaływań praktycznych.

2. W rozpatrywaniu wzajemnych związków filozofii i nauki wojennej daje się zauważyć podmiotową ewolucyjność. W historii przedmarksistowskiej nie dostrzegano na przykład problemu związku filozofii z nauką wojenną, gdyż uważano, iż występują jedynie luźne powiązania wojny z całokształtem myśli społecznej. Dopiero filozofia i metodologia marksistowska uwzględniając prawidłowości świata obiektywnego, dała pod-

stawę do wykrywania i poprawnego formułowania praw poznania naukowego. Dla nauki wojennej była więc podstawą do podmiotowego odzwierciedlenia tych praw specyficznych, które działają w obrębie złożonego zjawiska społecznego, politycznego i historycznego, jakim jest wojna.

Dodać również należy, iż zasadnicza różnica między filozofią marksistowską oraz socjalistyczną nauką wojenną a filozoficznymi i socjologicznymi koncepcjami burżuazyjnymi wyraża się współcześnie w podejściu do podłoża - źródeł powstawania i klasowego charakteru wojen. Na gruncie filozofii marksistowskiej podstawą rozpatrywania wojny stanowi zasada materialności świata, która przejawia się w teorii i praktyce wojskowej poprzez podmiotową afirmację materialnego podłoża wojen oraz uznawania ich za wyjątkowo skomplikowane zjawisko społeczno-polityczne i historyczne, wywoływane przez klasy posiadające głównie z powodów politycznych i ekonomicznych. Poza tym złożone kwestie wojny rozpatrywane są na gruncie filozofii marksistowskiej i socjalistycznej nauki wojennej w ścisłym powiązaniu z ogólną teorią rozwoju społecznego, teorią klas i walki klasowej. To z kolei ukazuje badającemu, że w postępującym charakterze sił wytwórczych należy upatrywać materialnych i społecznych podstaw powstania i rozwoju nowej armii i nowej nauki wojennej. Socjalistyczna myśl wojskowa kształtowała się w ścisłym powiązaniu z rozwojem wydarzeń społeczno-politycznych i ekonomicznych, zakładając potrzebę innych niż burżuazyjne podstaw naukowych i praktyki wojskowej.

3. Wojna i walka zbrojna jest przedmiotem badań i filozofii, i innych dyscyplin naukowych. Wiodąca jednakże rola przypada marksistowsko-leninowskiej nauce o wojnie i wojsku, która rozpatruje powstanie i rozwój armii w ścisłym powiązaniu z ustrojem społeczno-politycznym i ekonomicznym państwa.

Jak wykazują badania, we wzajemnych odniesieniach filozofii marksistowskiej i socjalistycznej nauki wojennej występują związki i

zależności, które mają charakter ogólny, podmiotowy i przedmiotowy. W pierwszym rodzaju związków na uwagę zasługuje ogólnoludzki charakter zainteresowania wojną. Dlatego też w uzasadnieniach teoriopoznawczych eksponuje się to, iż wojna przyciąga uwagę ludzi nauki ze względu na dotkliwą społecznie odczuwalność jej skutków. Występowanie związków ogólnych widoczne jest wyraźnie poprzez ukazywanie się współcześnie licznych opracowań indywidualnych i zbiorowych traktujących o wojnie i pokoju - to z jednej strony. Z drugiej zaś - poprzez oddziaływanie ludzi nauki, polityków i wojskowych na rzecz utrwalania najwyższego dobra narodów - na rzecz pokoju, który stanowi podstawę rozwoju ludzkiego życia. Wielce wymowną jest w tym względzie działalność konsekwentna państw socjalistycznych ze Związkiem Radzieckim na czele oraz aktywna praca filozofów marksistowskich nad zagadnieniami dotyczącymi etyki oraz uwytklania potrzeby i moralnego sensu pokojowych stosunków społecznych.

Podmiotowy charakter powiązań filozofii marksistowskiej i nauki wojennej widoczny jest poprzez przenikanie poglądów filozoficznych do wojskowych i wojskowych do filozoficznych. Jak potwierdzają doświadczenia przeszłości - poglądy na wojnę jako złożone zjawisko społeczno-polityczne i historyczne wpływały na rozpatrywania filozoficzne, te zaś były i są podstawą indywidualnego i społecznego oceniania tego zjawiska oraz kształtowania się naukowych poglądów wojskowych. Dodać również należy, że złożoność związków podmiotowych sprzyjała powstawaniu poglądów niemarksistowskich dotyczących tak podstawowych zagadnień, jak: istoty, źródeł i roli wojen w historii ludzkości.

Współczesne pojmowania burżuazyjne wojny i polityki znajdują swoje oparcie w Clausewitzowskich i heglowskich zapatrywaniach, co stwarza teoretykom wojskowym i politykom określone podstawy metodologiczne. Te zaś ujawniają się poprzez akceptowanie aspektu deskryptywnego wojen, który jest znamienym potwierdzeniem i wyrazem odmierności

od marksistowskich wartościowań podmiotowych, w tym np.: dokonywania współczesnych analiz teoretyczno-wojskowych, ocen moralnych i politycznych na wojnę, politykę wewnętrzną i międzynarodową oraz współczesne funkcje wojska.

Marksistowskie interpretacje filozoficzne i teoretyczno-wojskowe mają charakter odmienny od zapatrywań burżuazyjnych i wskazują na trwały związek poczynań wojennych z walką klas posiadających o utrzymanie panowania klasowego w sferze ekonomicznej, politycznej i ideologicznej. W rozwijanym współcześnie militarystycznym pozwalają upatrywać klasowego narzędzia kapitalizmu i imperializmu.

U podstaw marksistowskiego podziału wojen na sprawiedliwe i niesprawiedliwe leży podmiotowa ocena głównych celów politycznych każdej z nich oraz klasowe określenie treści polityki, jaką strony walczące realizują zarówno w ich toku, jak i przygotowywania działań wojennych. Dodać również należy, iż w obrębie współczesnych rozważań naukowych i politycznych w socjalizmie dominuje aspekt normatywny wskazujący na potrzebę pokoju i potępienia wojen.

Tak więc związki ogólne i podmiotowe mają historyczne i współczesne uwarunkowania. Wynikają przede wszystkim z ogólnych zasad wzajemnego stosunku filozofii do nauk szczegółowych i nauki wojennej oraz wzajemnego stosunku badającego podmiotu - człowieka do złożonych zjawisk społeczno-politycznych, ekonomicznych i historycznych, jakimi są wojny.

Między filozofią marksistowską i socjalistyczną nauką wojenną występują również związki przedmiotowe. Ich wyrazem jest między innymi przejawianie się w nauce wojennej kategorii i praw materializmu dialektycznego, które są odzwierciedleniem podmiotowych aktów poznawczych oraz wyrażaniem racjonalnych uogólnień badanej rzeczywistości, w tym dotyczącej teorii i praktyki wojskowej.

4. U podstaw podmiotowego rozwoju współczesnej nauki wojennej leży klasowe podejście do rozpatrywania problemu genezy, istoty i klasowego charakteru armii. Zapoczątkowali je klasycy marksizmu-leninizmu, którzy wykazali, iż armia zrodziła się w wyniku klasowego podziału społeczeństwa oraz ugruntowania się prywatnej własności środków produkcji. Analizując poszczególne formacje społeczno-polityczne i ekonomiczny ich rozwój dowiedli, że armia jako zorganizowany zespół uzbrojonych ludzi, utworzona została z myślą o utrzymaniu panowania ekonomicznego i politycznego klas posiadających.

Uogólnienia Karola Marksa, Fryderyka Engelsa rozwijane sukcesywnie przez Włodzimierza Lenina stanowią do dziś trwałą podbudowę teoretyczną i metodologiczną współczesnej teorii i praktyki wojskowej. Stworzyły obiektywne podstawy opanowywania i doskonalenia socjalistycznej nauki wojennej i zasad organizacyjnych wojska. Ponadto, trafność przewidywań klasyków sprawdziła się poprzez słuszność leninowskiej koncepcji w kwestii powstania i narodzin stałej regularnej armii państwa socjalistycznego. Także poprzez trafność przewidywań w zakresie doskonalenia naukowych zasad organizacji wojskowej i rozwijania nowej - socjalistycznej nauki wojennej.

Współczesne implikacje teoretycznych uogólnień marksistowsko-leninowskich odnoszone są przez pracowników naukowych wojska - zajmujących się głównie badaniem nauki wojennej, socjologii wojska i wojen - do rozpatrywania podstawowych funkcji współczesnych armii, a także prowadzenia wszelkich analiz socjologicznych nad składem społeczno-socjalnym kadry zawodowej. Te dwie kwestie są ważne z naukowego i praktycznego punktu widzenia, gdyż występują współcześnie w charakterze zasadniczych determinant określających klasowy charakter armii. Stanowią także źródło do podmiotowego określania zasadniczych różnic między armią burżuazyjną a armią socjalistyczną, co jest dziś mocno widoczne w praktyce.

5. Ważną podstawą rozwoju innych nauk i nauki wojennej jest marksistowska teoria poznania. Uczy bowiem ona jak zdobywać prawdziwą wiedzę oraz ukazuje możliwości i zdolności podmiotu w poznawaniu świata i osiągnięciu prawdy. W odniesieniu do nauki wojennej nader ważne podstawy metodologiczne stwarza zakres przedmiotowych zainteresowań gnoseologii, a także marksistowskie pojmowanie przedmiotu i podmiotu w teorii poznania oraz treść poznania, pojmowanie czynności poznawczych, marksistowskiej teorii prawdy oraz jej kryterium. Dialektyka procesu poznawczego ukazuje, że najwyższym kryterium prawdziwości jest praktyka, która dowodzi słuszności pojęć, sądów, wniosków, hipotez itp. oraz związana jest ściśle z wiarygodnością prowadzonych badań.

Praktyczna strona gnoseologii wyraża się więc w tym, że umożliwia ona badanie związków przyczynowo-skutkowych w dziedzinie wojskowej. W badaniach nad socjalistyczną nauką wojenną pozwala formułować cele prowadzonych badań, zaś w oparciu o modelową znajomość związków przyczynowo-skutkowych lub właściwości badanych zjawisk przewidywać wyniki i skutki działalności podmiotowej, którą odnosimy do teorii i praktyki wojskowej.

6. Analizy poznawcze współczesnych opracowań teoretyczno-wojskowych pozwalają zauważyć, iż między nauką wojenną a marksistowsko-leninowską metodologią występują bardzo ścisłe związki poprzez materializm dialektyczny i materializm historyczny. Uznawanie tych działów filozofii marksistowskiej jako teorii i metodologii socjalistycznej nauki wojennej stwarza teoretyczno-filozoficzne, gnoseologiczne i światopoglądowe podstawy badania zjawisk związanych z wojną, walką zbrojną, istnieniem armii i procesami wojskowego szkolenia. A więc trwałe podstawy do analizowania tego, co obiektywne w teorii i praktyce wojskowej, a także subiektywnej działalności podmiotowej.

Szczególne znaczenie metodologiczne dla podmiotowego rozwoju socjalistycznej nauki wojennej posiada marksistowsko-leninowska nauka

o wojnie i wojsku. Stanowiąc trwałą część materializmu historycznego jest dla nauki wojennej podstawowym źródłem badania istoty wojny, armii i innych zjawisk społecznych towarzyszących tak wojnie, jak i rozwojowi współczesnej armii. Ogólnometodologiczna jej strona polega na tym, że spełnia ona szereg bardzo ważnych i istotnych funkcji, bez których wszelkie analizy podmiotowe byłyby niemożliwe. Są to następujące funkcje: ontologiczna, gnoseologiczna, logiczna, socjologiczna, ideologiczna. Wszystkie z wyżej wymienionych funkcji pozwalają na właściwe ujmowanie współczesnych problemów wojska i wojen z pozycji materialistyczno-dialektycznych oraz właściwe ukierunkowywanie podmiotowej działalności naukowo-badawczej lub dydaktyczno-wychowawczej.

7. U podstaw społeczno-historycznych socjalistycznej nauki wojennej leży ważny problem gnoseologiczny, jakim jest znajomość rozwoju społecznego oraz marksistowskiej genezy i istoty powstania państwa i armii. Społeczno-polityczny i ekonomiczny rozwój państw determinował bowiem rozwój sił zbrojnych oraz kierunki poszukiwań i uogólnień teoretyczno-wojskowych. Ukazanie w pełni tej prawidłowości stało się możliwe dzięki uogólnieniom klasyków marksizmu-leninizmu, którzy wykazali, iż dla naukowych uogólnień dotyczących dialektyki sił zbrojnych /w tym i ewolucji poglądów wojskowo-naukowych/, niezbędne są analizy ekonomiczno-historycznych i społeczno-politycznych przeobrażeń. Wszelako stan wyposażenia i organizacyjny armii rozpatrywany w odniesieniu do całości społeczno-ekonomicznego i politycznego rozwoju państw, stanowi podstawę dokonywania uogólnień na gruncie nauki wojennej.

Historia wojska i wojen, historia sztuki wojennej ukazuje badającemu naukę wojenną, że wojskowe poszukiwania naukowe mają swoje materialne i społeczno-historyczne podstawy. Analizowanie ważniejszych opisów teoretycznych i doświadczeń wojskowych pozwala dostrzec trwałą charakter związków teorii z praktyką, głównie z prowadzonymi działaniami wojennymi. Nader wymownym tego potwierdzeniem jest kapitalistycz-

na praktyka przeobrażeń społeczno-ekonomicznych i materialno-technicznych, wywołująca zmiany w teorii i praktyce wojskowej.

W socjalistycznych analizach teoretyczno-wojskowych dotyczących tego okresu zwraca uwagę dialektyczne podejście do burżuazyjnych uogólnień teoretycznych oraz krytyczna ich analiza. Wskazując na złożoność burżuazyjnego pojmowania nauki wojennej i teoretyczną różnorodność ujmowania problemu istoty wojny i polityki, uwagę badającego zwracać musi usilne dążenie teoretyków zachodnich do stawiania własnych teorii wojen ponad polityką. To samo można powiedzieć o wyrażanych współcześnie poglądach wielu polityków, które dotyczą poczynań militarnych w różnych częściach świata.

8. We współczesnych analizach marksistowskich podstawową uwagę zwracać musi problem materialistyczno-dialektycznego związku aktywności podmiotowej z opanowywaniem, przekształcaniem i naukowym uogólnianiem rzeczywistości. Stanowi to bowiem podstawę do analizowania podmiotowych determinant indywidualnych i zespołowych na gruncie nauki wojennej oraz dialektyki podmiotu i współczesnej techniki wojennej.

Przeprowadzone badania wykazują, że w socjalistycznej nauce wojennej z podmiotowymi uwarunkowaniami jej rozwoju wiąże się ściśle dialektyczność związku czynników obiektywnych i subiektywnych. Uznając bowiem subiektywny charakter poglądów wojskowego pracownika nauki, które wyznaczone są w oparciu o posiadany zasób wiedzy, ukształtowany światopogląd oraz możliwości poznawcze, wskazuje się również na obiektywny charakter współczesnych potrzeb wojskowych badań naukowych oraz obiektywność ich uwarunkowań. Dlatego też dla podmiotu indywidualnego i zespołowego nader ważne jest - obok wymaganych cech osobowych pracownika nauki - wewnętrzne przekonanie o obiektywnej konieczności doskonalenia socjalistycznej obronności oraz gotowość do działania w tym właśnie kierunku.

Z punktu widzenia potrzeb współczesnej teorii i praktyki wojsko-

wej, nader ważny jest problem umiejętności kierowania zespołami ludzkimi. Wszelako w zespołowym badaniu i kierowaniu zespołem naukowym liczy się właściwość osobowa kierującego w zakresie integracji członków tegoż zespołu, umiejętność jednoczenia i łączenia go, przy jednoczesnym zachowywaniu podmiotowości indywidualnej, która ujawnia się między innymi przy dokonywaniu ocen naukowych badanych problemów, wyprowadzaniu wniosków uogólniających itp. Istotną sprawą jest również znajomość zagadnienia roli podmiotu w praktyce wojskowej, szczególnie zaś miejsca i roli dowódcy oraz oficera sztabu, który w oparciu o posiadaną wiedzę, zdolności i umiejętności, wewnętrzne przekonania, ukierunkowuje nie tylko własne czynności, ale także czynności swoich podwładnych.

9. W dialektyce podmiotu indywidualnego i zespołowego szczególną uwagę zwraca współdziałanie naukowe, które obok wielostopniowości i wieloetapowości prowadzonych w nauce wojennej badań jest, z jednej strony, warunkiem należytego funkcjonowania każdego zespołu jako całości, z drugiej zaś - istotnym czynnikiem wpływającym na przyspieszenie materializacji wyników prowadzonych badań i ujmowanego szerzej rozwoju naukowego. Ponadto w podmiotowo-indywidualnej i zespołowej dialektyce badawczej, z pomyślnym rozwiązywaniem "zadań naukowych" związane jest dialektycznie naukowe przewidywanie i przewidywanie praktyczne, które wpływa na ukierunkowywanie badającego - badających podmiotów. Obok tego każdy badający winien nadawać dużą rangę uwzględnianiu przykładów historycznych, które rozszerzają horyzont myślowy pracownika naukowo-badawczego i dydaktyczno-wychowawczego. Połączone natomiast z twórczym przewidywaniem sprzyjają odkrywaniu nowych aspektów współczesnych zdarzeń, co rzutuje wydatnie na trafność prognozowania i zaspokajanie potrzeb praktyki. Z kolei trafność przewidywań naukowych i efektywność poszukiwań badawczych wymaga właściwego doboru pracowników nauki, a od nich gruntowej znajomości podstaw metodologicznych nauki wojennej,

marksistowskiej teorii poznania oraz obiektywnych praw wojny i walki zbrojnej.

10. Wyniki przeprowadzonych analiz wykazują, że rozpatrywanie determinant podmiotowych rozwoju nauki wojennej związane jest ściśle z systematyczną potrzebą określania czynników obiektywnych i czynników subiektywnych warunkujących poczynania podmiotu indywidualnego i zespołowego. Uwarunkowania obiektywne wypływać będą między innymi z możliwości rozwoju innych nauk związanych bezpośrednio z nauką wojenną; ze złożoności wojny i jej praw, a także różnorodności podejścia do niej badających; zmiennością ukierunkowywania prac badawczych uwzględniających potrzebę praktyki wojskowej; wieloaspektowością problematyki rozpatrywania tych wojen, które zagrażały ludzkości najbardziej oraz wojen współczesnych prowadzonych w różnych częściach świata. Ważną wreszcie determinantą obiektywną jest złożony charakter samej nauki wojennej, która ma ścisły związek z wieloma dziedzinami wiedzy oraz wymaga uaktualniania przedmiotu jej badań. Oprócz tego przewidywać winniśmy ewentualne sprzeczności, które są naturalnym wynikiem utrzymywania związku teorii z praktyką wojskową oraz rozwiązywania zależności tu występujących.

Na rozwój nauki wojennej wywiera również wpływ szybka modyfikacja uzbrojenia i sprzętu technicznego, która ma swoje materialne podstawy w państwowym rozwoju społeczno-ekonomicznym. Nowa jakość uzbrojenia i sprzętu technicznego jest bowiem, z jednej strony, obiektywno-naturalnym wyrazem prowadzonych wcześniej poszukiwań i naukowych rozwiązań, z drugiej zaś - inspirowane nowe poszukiwania i rozwój zasad sztuki operacyjnej i taktyki, teorii dowodzenia, obrony powietrznej, rozpoznania i maskowania, wojsk raketowych, metodyki badawczej, prognostyki itp.

Za ważną współcześnie determinantą obiektywną i subiektywną należy uznać czynnik ekonomiczny, który ma ścisły związek z ogólnym stanem gospodarki i określa możliwości wyposażania środowiska naukowego

w nowoczesną aparaturę naukowo-badawczą, literaturę krajową i obcojęzyczną. Ma również wpływ na materializację wyników prowadzonych badań oraz dokonywanie selekcji badanych dziedzin, rozwiązywanie stawianych problemów badawczych i ukierunkowywanie badań podstawowych.

Na uwarunkowania subiektywne podmiotu indywidualnego i zespołowego wpływać będzie między innymi: stan ważności zadań obronnych i ich zrozumienie przez pracowników nauki, a także świadome wykorzystywanie posiadanych umiejętności. Te zaś występować będą w ścisłym związku z wiedzą ogólną i specjalistyczną, przygotowaniem i doświadczeniem w działalności naukowo-badawczej lub dydaktyczno-wychowawczej. Dodajmy, iż u podstaw kształtowanej osobowości współczesnego podmiotu indywidualnego i zespołowego leży właściwe rozumienie ważności społecznej prowadzonych badań, stosunek do pracy naukowej oraz należyte pojmowanie miejsca i roli w systemie funkcjonowania wojskowej działalności naukowej lub dydaktycznej.

Współczesna praktyka potwierdza, że dzisiejszy pracownik naukowy wojska zorientowany musi być również w obszarze badań ukazujących się uogólnień społeczno-politycznych, teoretyczno-wojskowych i innych naukowych /jeśli dotyczą jego dziedziny/ prowadzonych przez potencjalnego przeciwnika, który jest nosicielem zarówno przeciwnej ideologii, jak i inspiratorem niespotykanego dotychczas wyścigu zbrojeń. Pozwala to bowiem na wiązanie prowadzonej działalności naukowo-badawczej ze współczesną krytyką światopoglądowej i ideologicznej odmierności teorii burżuazyjnych, a także na wydobywanie odmierności klasowej i metodologicznych podstaw burżuazyjnej nauki wojennej.

W sferze subiektywnych determinant podmiotowych nader istotny i ważny staje się racjonalizm w badaniach i myśleniu wojskowego pracownika nauki. Cechować on powinien zarówno teoretyków, jak i praktyków wojskowych, gdyż wskazuje jednym i drugim rosnącą rolę praktyki jako materialnego wyznacznika trafności badanych problemów i ich uogólnień.

Jego rangę w działalności naukowej podnosi fakt występowania dużej różnorodności opracowań teoretycznych oraz postępujący proces dezaktualizacji wiedzy.

11. W dialektyce podmiotu i techniki wojennej zwraca uwagę ścisły związek naukowego przewidywania z uwzględnianiem jakości i ilości nowoczesnych środków walki zbrojnej, nowych technologii wpływających na kierunki lub tempo zmian zachodzących w wojskowości. Postępująca modyfikacja oraz nowa jakość uzbrojenia i sprzętu technicznego wyłania konieczność podnoszenia roli i znaczenia badań stosowanych oraz rozszerzania zakresu badań podstawowych w teorii i praktyce wojskowej. Te ostatnie dotyczyć także będą poszukiwania rezerw w zakresie wzrostu poziomu wyszkolenia ogólnowojskowego i specjalistycznego, a także istotnych jego zmian stosownie do wymogów współczesnego pola walki. Poza tym, postępujące przeobrażenia naukowo-techniczne w dziedzinie wojskowej wyłaniają potrzebę ich systematycznego śledzenia, jak również doskonalenia sposobów prowadzenia walki zbrojnej. Uwagi te dotyczą także uzbrojenia stosowanego przez nieprzyjaciela ze szczególnym uwzględnieniem mniej znanych broni lub pojawiających się nowych jej generacji.

W oparciu o doświadczenia największych wojen lokalnych, prowadzonych po zakończeniu II wojny światowej w różnych częściach świata, zauważyć należy, iż dialektyczny związek podmiotu indywidualnego i zespołowego oraz nowoczesnej techniki wojennej ma tendencję utrwalającą. W dialektyce podmiotu i techniki wojennej występuje tak ważna kwestia - której należałoby poświęcać dużą uwagę - jak: postępujące w bardzo szybkim tempie wzrastanie wymagań wobec kształtowania czynników subiektywnych i potrzeby prowadzenia zwiększonych w tym kierunku badań. Podobne tendencje odnosić należy do prowadzenia tych badań, w których zawarte byłyby przewidywania i prognozowania ewentualnych poczynąń przeciwnika ze szczególnym uwzględnieniem współczesnych jego możliwości zarówno w teorii, jak i praktyce wojskowej.

12. W analizie współczesnych uwarunkowań i przejawów rozwoju treści narodowych i internacjonalistycznych we współczesnej nauce wojennej państw socjalistycznych, szczególną uwagę zwracają trzy ważne kwestie. Po pierwsze, szczególna rola i znaczenie radzieckiej nauki wojennej, która dostarcza wielu nowych poglądów i propozycji dotyczących ogólnej teorii nauki wojennej, jej marksistowsko-leninowskich podstaw metodologicznych, a także rozpatrywania czynników obiektywnych i kształtowania czynników subiektywnych decydujących o zwycięstwie w działaniach wojennych. Ponadto wartość radzieckich uogólnień teoretyczno-wojskowych podnosi fakt, że zgodnie z leninowską zasadą dialektycznego związku teorii z praktyką wojskową, teoretyczne założenia radzieckiej nauki wojennej sprawdzane były w praktyce, głównie w praktyce wojennej - podczas II wojny światowej - oraz sprawdzane są współcześnie podczas ćwiczeń i manewrów wojskowych Armii Radzieckiej i Zjednoczonych Sił Zbrojnych Układu Warszawskiego.

Bogactwo radzieckich uogólnień teoretycznych, uzasadniających naukowo konieczność umacniania socjalistycznej obronności oraz bogactwo doświadczeń w praktyce budownictwa socjalistycznej armii, spełniły bardzo ważną rolę w kształtowaniu poglądów obronnych Polski i innych krajów socjalistycznych. Wniosły bowiem do teorii i praktyki wojskowej trwałe wartości uogólnień naukowych, dydaktyczno-wychowawczych i szkoleniowo-organizacyjnych.

Drugą ważną kwestią w rozwoju treści internacjonalistycznych i narodowych w nauce wojennej jest powstanie koalicyjnego systemu obronnego państw socjalistycznych - Układu Warszawskiego. Jest on wyrazem konsekwentnej realizacji leninowskiej tezy o konieczności obrony socjalizmu i pokoju. Zespalaając wysiłki obronne socjalistycznych państw i narodów, zapewnia ich bezpieczeństwo. W dziedzinie teoretyczno-wojskowej sprzyja wymianie doświadczeń naukowych, wspólnemu wypracowywaniu założeń doktrynalnych oraz doskonaleniu już istniejących.

Poza tym, istnienie koalicyjnego systemu obronnego stwarza duże możliwości w zakresie konfrontowania teorii z praktyką, głównie poprzez wspólnie organizowane ćwiczenia i manewry wojskowe, które przeprowadzane są zgodnie z planem szkoleniowym Dowództwa Zjednoczonych Sił Zbrojnych. W trakcie ich przebiegu sprawdzić można bezpośrednio efektywność systemu wojskowego kształcenia, doskonalić praktycznie zagadnienia współdziałania rodzajów wojsk, związków operacyjnych i taktycznych oraz ćwiczących pododdziałów. Doskonali się także działalność dowódczą i sztabową z uwzględnieniem zastosowań praktycznych elektronicznej techniki obliczeniowej do potrzeb dowodzenia. Sprawdza się również i doskonali umiejętności bojowe kadry i ćwiczących żołnierzy.

Po trzecie, na kształtowanie się treści wspólnych /internacjonalistycznych/ we współczesnej nauce wojennej oraz treści specyficznych dla danego państwa /tzn. narodowych/ wpływają i inne ważne czynniki pozawojskowe, wynikające z rozwoju społeczno-politycznego i ekonomicznego. Zaliczyć tu w pierwszym rzędzie należy, całokształt państwowej działalności społeczno-politycznej i ideowo-wychowawczej, która wynika z jedności ideologicznej i politycznej państw i narodów naszej wspólnoty. Także współczesny rozwój społeczno-ekonomiczny integrujący socjalistyczne państwa oraz warunkujący współczesną jakość i ilość uzbrojenia i wyposażenia socjalistycznej armii. Podkreślić również należy, że szczególnym przejawem socjalistycznego internacjonalizmu jest nie tylko wspólna obrona granic socjalistycznych państw. Jest nim także czynny udział żołnierzy ludowego Wojska Polskiego w pokojowych misjach i Doraźnych Siłach Zbrojnych ONZ.

Ogólnie możemy stwierdzić, iż rozwój treści internacjonalistycznych i narodowych w nauce wojennej państw socjalistycznych ma trwałe podstawy teoretyczno i praktyczno-wojskowe, jak również ideologiczne, społeczno-polityczne i ekonomiczne podstawy pozawojskowe. Dotychczasowe doświadczenia potwierdzają, że zarówno jedne, jak i drugie, służą wy-

datnie umacnianiu socjalistycznej obronności każdego państwa oraz całej koalicji.

B I B L I O G R A F I A

- Amsterdamski S., Między historią a metodą, Warszawa 1983.
- Andropow J., Nauka Marksa a niektóre aspekty budownictwa socjalistycznego, "Kommunist", nr 3/1983.
- Azowcew N.W., W.I.Lenin i sowiejskaja wojennaja nauka, Moskwa 1971.
- Bańka W., Metodologiczne podstawy organizacji i kierowania zespołowymi pracami badawczymi, Warszawa 1977.
- Bańka W., Cabak H., Wybrane problemy metodologii badań w wojskowych naukach społecznych, WAP, Warszawa 1980.
- Baryła J., Problemy patriotycznego i internacjonalistycznego wychowania młodzieży wojskowej, Warszawa 1977.
- Baryła J., Szkolenie partyjne musi przygotować do walki i działania, "Wojsko Ludowe", nr 11/1982.
- Bełczewski T., Gešek J.T., Znaczenie naukowej spuścizny Lenina dla rozwoju współczesnej myśli wojskowo-teoretycznej i koncepcji obrony państw wspólnoty socjalistycznej, w: Lenin a problemy obronności, Warszawa 1970.
- Bolszaja Sowietkaja Encykłopedija, Moskwa 1971.
- Borgosz J., Filozoficzne aspekty leninowskiej koncepcji wojen, "Myśl Wojskowa", nr 1/1960.
- Borgosz J., Demograficzna teoria wojny i pokoju. Istota demograficznej teorii wojny i pokoju, "Myśl Wojskowa", nr 9/1959.
- Borgosz J., Główne kierunki współczesnej filozofii niemarksistowskiej, WAP, Warszawa 1977.
- Borgosz J., Zarys przedmarksistowskiej myśli o pochodzeniu i istocie wojen, "Zeszyty Naukowe WAP", nr 6/1956.
- Cackowski Z., Człowiek jako podmiot działania praktycznego i poznawczego, Warszawa 1979.
- Carnap R., Old and the New Logic, w: Logical Positivism, New York 1959.
- Chocha B., Kaczmarek J., Wojna i doktryna wojenna, Warszawa 1980.
- Chocha B., Rozważania o nauce wojennej, "Myśl Wojskowa", nr 6/1973.
- Clausewitz C., O wojnie, Warszawa 1958.
- Comte A., Rozprawa w duchu filozofii pozytywnej, Warszawa 1973.
- Czchliwadze W.M., Borba za mir - niedolimoje dwiżenije sowremiennosti, Moskwa 1969.
- Czernyszewski N., Izbrannyje filozofskie soczinienia, T.1, Moskwa 1950.
- Darwin K., Dzieła Wybrane, T.2, Warszawa 1959.
- Deklaracja państw - stron Układu Warszawskiego, "Trybuna Ludu" z dn. 16.05.1980 r.
- Dęga Cz., Z problematyki wojny wietnamskiej 1945-1975, "Wojskowy Przegląd Historyczny", nr 2/1979.

- Dokumenty po historii graźdanskof wojny w SSSR, T.1, Gospolitizdat 1941.
- Dziekan T., 35 lat społeczno-gospodarczego rozwoju Polski Ludowej i żołnierskiej służby socjalistycznej ojczyźnie, "Myśl Wojskowa", nr 7/1979.
- Dziennik Rozkazów MON nr 17, z dn. 11.11.1947 r.
- Engels F., Anty-Dühring, Warszawa 1949.
- Engels F., Dialektyka przyrody, Warszawa 1953.
- Engels F., Warunki i perspektywy wojny Świętego Przymierza z Francją w roku 1852, w: K.Marks, F.Engels, Dzieła, T.7, Warszawa 1963.
- Engels F., Wybrane pisma wojskowe, Warszawa 1962.
- Fadiejew N.F., Miejsce Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej w urzeczywistnianiu integracji gospodarczej krajów członkowskich, w: Teoria i praktyka socjalistycznej integracji gospodarczej, Warszawa 1977.
- Filozofia a nauka, Warszawa 1976.
- Filozofia i współczesna biologia. Praca zbiorowa pod redakcją I.T. Frokowa, Warszawa 1976.
- Filozofia i pokój, Warszawa 1971.
- Filozofskie nasledije W.I.Lenina i problemy sowremiennoj wojny, Moskwa 1972.
- Fiedosiejew P., Dialektyka epoki współczesnej, Warszawa 1969.
- Foch F., Zasady sztuki wojennej, Warszawa 1924.
- Frunze M., Dzieła Wybrane, Warszawa 1953.
- Garejew M.A., Jedinstwo teorii i praktyki - osnowa rozwitja wojennej nauki, "Wojennaja Myśl", nr 10/1974.
- Garejew M.A., O sowleszenstwowanof profesjonalnoj podgotowkie oficerskich kadrow, "Wojennaja Myśl", nr 6/1982.
- Garejew M.A., Sistema naucznych znanij o wojnie i armii, "Wojennaja Myśl", nr 8/1976.
- Glińska A., Zagadnienia etyczne w leninowskiej teorii wojny, w: Filozofia i pokój, Warszawa 1971.
- Gołęb Z., Powstanie i rozwój radzieckiej sztuki wojennej, "Myśl Wojskowa", nr 3/1978.
- Greczko A., Siły zbrojne państwa radzieckiego, Warszawa 1975.
- Gulczyński A., Spór o przyszłość, Warszawa 1979.
- Historia sztuki wojennej do roku 1939. Pod redakcją P.A.Rotmistrowa, Warszawa 1967.
- Horodyska H., Z problematyki badań interdyscyplinarnych, "Problemy marksizmu-leninizmu", nr 3-4/1983.
- Istoriczeskij materializm i sowietskaja wojennaja nauka, Moskwa 1973.
- Jadziak E., Historia sztuki wojennej w procesie nauczania ASG, "Myśl Wojskowa", nr 12/1972.
- Jadziak E., Herman H., O korzystaniu z doświadczeń wojennych, "Myśl Wojskowa", nr 2/1983.
- Jaroszewski T.M., Marksistowska teoria poznania, w: Filozofia marksistowska, Warszawa 1970.

- Jaroszewski T.M., Osobowość i wspólnota, Warszawa 1970.
- Jaroszewski T.M., Perspektywy człowieka w rozwoju naukowo-technicznym, w: Człowiek - socjalizm - rewolucja naukowo-techniczna, Warszawa 1974.
- Jaroszewski T.M., Rozważania o praktyce, Warszawa 1974.
- Jaruzelski W., Istota klasowa i nowa rola armii w społeczeństwie socjalistycznym, "Problemy Pokoju i Socjalizmu", nr 7/1975.
- Jaruzelski W., Jakość kadry decyduje o poziomie nauki, "Trybuna Ludu", nr 77/1984.
- Jaruzelski W., Wkład nauki polskiej w rozwój obronności kraju, w: Problemy współpracy naukowców polskich z Siłami Zbrojnymi PRL, Warszawa 1973.
- Jaruzelski W., Wkład nauki polskiej w rozwój obronności kraju, "Myśl Wojskowa", nr 4/1974.
- Jaruzelski W., Współczesna zależność między nauką i obronnością stale się rozwija i przynosi pożądane owoce, "Żołnierz Wolności", nr 295/1972.
- Jevons W.S., Zasady nauki. Traktat o logice i metodzie naukowej, Warszawa 1960.
- Kaczmarek J., Nauka wojenna w służbie obronności państwa, "Myśl Wojskowa", nr 9/1975.
- Kaczmarek J., Internacjonalistyczny charakter radzieckiej nauki wojennej, w: Materiały konferencji naukowej nt: Internacjonalistyczny charakter radzieckiej nauki wojennej, ASG WP, Warszawa 1978.
- Kaczmarek J., Uderzenie i ogień, Warszawa 1973.
- Kaczmarek J., Madejski A., Wojna jako przedmiot nauki - rozważań ciąg dalszy, "Zagadnienia Naukoznawstwa", nr 4/1977.
- Kaczmarek J., Podwyższanie kwalifikacji wojskowych nauczycieli akademickich, "Zeszyty Naukowe ASG WP", nr 1/1979.
- Kamiński J., Koalicje wojskowe, Warszawa 1982.
- Konieczny S., Polska Wojskowa Jednostka Specjalna w Doraźnych Siłach Zbrojnych ONZ na Bliskim Wschodzie, Warszawa 1981.
- Kontyngent Polski Doraźnych Sił Zbrojnych ONZ przynosi zaszczyt zarówno Narodom Zjednoczonym, jak i Polsce. Wywiad dr K. Waldheima, "Żołnierz Wolności", nr 21-22/1976.
- Kotarbiński T., Abecadło praktyczności, Warszawa 1972.
- Kotarbiński T., Traktat o dobrej robocie, Warszawa 1975.
- Kopnin P.W., Dialektyka jako logika i teoria poznania, Wrocław 1978.
- Kozłowski S., Siły morskie w planach Pentagonu, "Bandera", nr 1/1980.
- Krajowa Konferencja Delegatów PZPR. Podstawowe dokumenty i materiały, Warszawa 1984.
- Krupnow S.I., Dialektika i wojenna nauka, Moskwa 1963.
- Kubiak H., Ideologiczne funkcje kultury i nauki, w: I Ogólnopolska Partyjna Konferencja Ideowo-Teoretyczna, Warszawa 1982.
- Kulikowski W., Braterstwo broni i niezłomna przyjaźń sił zbrojnych ZSRR i Polski, "Trybuna Ludu", nr 242/1978.

- Kulikow W., W braterskim sojuszu na straży pokoju i socjalizmu, "Żołnierz Wolności", nr 114/1984.
- Kunikowski J., Filozoficzno-socjologiczne aspekty wojny, "Myśl Wojskowa", nr 6/1980.
- Kunikowski J., Człowiek na współczesnym polu walki, Warszawa 1982.
- Kunikowski J., Łuszczyna Cz., Mazur E., Materializm dialektyczny metodologiczną podstawą teorii i praktyki wojskowej, ASG WP, Warszawa 1980.
- Legowicz J.W., Zarys historii filozofii, Warszawa 1983.
- Leksykon Wiedzy Wojskowej, Warszawa 1979.
- Lebiedko W., Ispolzowanie opyta prosłych wojn w operatiwnej podgotowkie, "Morskoj Sbornik", nr 9/1982.
- Lenin a świat współczesny. /Redakcja naukowa K.Ochocki/, Warszawa 1970.
- W.I.Lenin i wojennaja organizacja socjalizma, "Wojennaja Myśl", nr 2/1968.
- Lenin W.I., Co to są "przyjaciele ludu" i jak oni wojują przeciwko socjaldemokratom, Warszawa 1950.
- Lenin W.I., Materializm a empiriokrytycyzm, w: Dzieła, T.14, Warszawa 1949.
- Lenin W.I., O znaczeniu wojującego materializmu, w: Dzieła Wybrane, T.4, Warszawa 1978.
- Lenin W.I., O wojnie, armii i obronie ojczyzny, T.1 i T.2, Warszawa 1959.
- Lenin W.I., Trzy źródła i trzy części składowe marksizmu, Dzieła Wybrane, T.1, Warszawa 1949.
- Lenin W.I., Wojna a rewolucja, w: Dzieła, T.24, Warszawa 1952.
- Lenin W.I., Nauki rewolucji, w: Dzieła Wybrane, T.2, Warszawa 1951.
- Lenin W.I., Zeszyty filozoficzne, Warszawa 1956.
- Lenin W.I., Dzieła, T.1, 10, 21, 23, 24, 28, 29, 30, 32, 33, 38, Warszawa 1950-1973.
- Lenin W.I., Korespondencja wojenna 1917-1920, Warszawa 1958.
- List A.Gromyki do J. Pereza de Cuellara, "Trybuna Ludu", nr 120/1984.
- Lobman J., Wynurzenia prezydenta, "Trybuna Ludu", nr 199/1982.
- Ładyka J., Materializm a idealizm, w: Filozofia marksistowska, Warszawa 1975.
- Łosik O.A., Lokalnyje wojny i wojennoje iskustwo, "Wojennaja Myśl", nr 6/1981.
- Madejski A., Nauka wojenna, Warszawa 1981.
- Madejski A., Aktualne problemy systematyki nauk wojskowych, "Myśl Wojskowa", nr 11/1976.
- Mała Encyklopedia Wojskowa, Warszawa brw.
- Machrow N., Prowidzenie w woorużonnoj borbie, "Morskoj Sbornik", nr 2/1981.
- Malecki J., Podstawy koordynacji badań naukowych, Warszawa 1960.

- Markiewicz W., Struktura społeczna Niemiec Zachodnich, "Polityka", nr 5/1968.
- Marks K., Engels F., Dzieła Wybrane, T.1, Warszawa 1949.
- Marks K., Engels F., Dzieła, T.10, 12, 15, Warszawa 1965-1970.
- Marks K., Engels F., Listy wybrane, Warszawa 1951.
- Marks K., Engels F., Manifest Komunistyczny, Warszawa 1956.
- Marks K., Engels F., Walki klasowe we Francji od 1848 do 1850, w: Dzieła Wybrane, T.1, Warszawa 1949.
- Marks K., Engels F., Wybrane pisma filozoficzne 1844-1846, Warszawa 1949.
- Marksizm-leninizm o wojnie i armii, Warszawa 1968.
- Maszlanka B., Cztery oblicza militarystyki, Warszawa 1971.
- Mazur Em., Wybrane problemy marksistowskiej teorii poznania i metodologii badań wojskowych, ASG WP, Warszawa 1974.
- Metodologiczne problemy teorii i praktyki wojskowej, Warszawa 1971.
- Metodyka wojskowych badań naukowych, Warszawa 1962.
- Michalik M., Filozoficzne i aksjologiczne przesłanki zasady pokojowego współistnienia, w: Filozofia i pokój, Warszawa 1971.
- Michalik M., Moralność a wojna, Warszawa 1972.
- Michalik M., Socjalistyczny sposób życia, Warszawa 1977.
- Metodologia wojenno-nauczynego poznania, Moskwa 1977.
- Metodologiczskie problemy sowniennoj nauki, Moskwa 1979.
- Milsztejn M., Słobodienko A., O burżuazyjnej nauce wojennej, Warszawa 1959.
- Miśkiewicz B., Program rozwoju nauki historyczno-wojskowej w Polsce, Poznań 1976.
- Model wojskowego pracownika naukowego. /Praca zbiorowa/, ASG WP, Warszawa 1974.
- Molczyk E., 30 lat rozwoju zasad szkolenia bojowego wojsk, "Myśl Wojskowa", nr 10/1973.
- Moroc L., Niekotoryje puti sowiersenstwowania wzaimodiejstwija sojuznych sztabow i wojsk diejstwujuuszczich w sostawie koalicyjnych sił, "Wojennaja Myśl", nr 7/1982.
- Muszyński H., Wstęp do metodologii pedagogiki, Warszawa 1971.
- Nauka i doktryna wojenna. Problematyka narodowa i internacjonalistyczna. /Kierownictwo zespołu. J.Kamiński/, Warszawa 1980.
- Nauka i postęp techniczny a obronność kraju. /Opracowanie zbiorowe pod kierownictwem B.Ciszewskiego na sesję naukową z okazji 40-lecia LWP/, PAN, MON, Warszawa 1983.
- Nożko K., Zagadnienia współczesnej sztuki wojennej, Warszawa 1973.
- O aktualnych zadaniach polskiej wojskowej myśli teoretycznej, "Myśl Wojskowa", nr 10/1956.
- Ochocki K., Badanie zjawisk wojny i wojska, "Wojsko Ludowe", nr 6/1980.
- Ochocki K., Wokół sporów o filozofię, Warszawa 1978.

- Ochocki K., Filozofia marksistowska a nauka wojenna, w: Filozofia i pokój, Warszawa 1971.
- Ochocki K., Filozofia marksistowska a radziecka nauka wojenna, w: Problemy wychowania wojskowego w Armii Radzieckiej, Warszawa 1968.
- Ochocki K., Filozofia radziecka a sowietologia, "Studia Filozoficzne", nr 3/1978.
- Ochocki K., Procesy rozwojowe sił zbrojnych socjalistycznego państwa, Warszawa 1977.
- Ochocki K., Wybrane zagadnienia materializmu dialektycznego i historycznego, Warszawa 1972.
- Odpowiedź K. Czernienki na apel naukowców amerykańskich, "Trybuna Ludu", nr 120/1984.
- Osnovy marksistsko-leninskoj filozofii, Moskwa 1982.
- Oświadczenie w sprawie podstawowych kierunków dalszego rozwoju pogłębiania współpracy gospodarczej i naukowo-technicznej krajów członkowskich RWPG, "Trybuna Ludu", nr 143/1984.
- Paszkowski R., Wojska OIK - ważnym ogniwem systemu obrony PRL, "Myśl Wojskowa", nr 10/1973.
- Plenum KC KFR 14-15 czerwca 1983 r., Warszawa 1983.
- Podstawy filozofii marksistowskiej. Wybór tekstów źródłowych i opracowanie H. Swienko, Warszawa 1974.
- Podstawy filozofii marksistowskiej, Warszawa 1980.
- Praca Partyjno-Polityczna w Armii Radzieckiej, Warszawa 1961.
- Rainko S., Rola podmiotu w poznaniu, Warszawa 1971.
- Razin E., Historia sztuki wojennej, Warszawa 1958.
- Rodak M., Korpus oficerski Bundeswehry, "Wojsko Ludowe", nr 2/1976.
- Rosa R., Filozoficzno-metodologiczne podstawy nauki wojennej, WAP, Warszawa 1979.
- Sawkin W., Podstawowe zasady sztuki operacyjnej i taktyki, Warszawa 1974.
- Schelling F., System des transzendentalen Idealismus, Frankfurt 1959.
- Sienkiewicz P., Inżynieria systemów, Warszawa 1983.
- Siwicki F., Droga rozwojowa ludowego Wojska Polskiego jako nowoczesnej siły zbrojnej, "Myśl Wojskowa", nr 10/1973.
- Siwicki F., 35 lat ludowego Wojska Polskiego w służbie narodu, "Myśl Wojskowa", nr 10/1978.
- Smirnow M., Baż S., Kozłow P., Sidorow P., O radzieckiej nauce wojennej, Warszawa 1962.
- Sokołowski S.J., Decyzja a działanie, Warszawa 1975.
- Sokołowski S.J., Filozoficzne problemy wojskowych nauk społecznych, Warszawa 1980.
- Sredin G., Praca partyjno-polityczna w wojsku, GZP WP, Warszawa 1982.
- Staciwa Cz., Wojsko w świadomości społecznej, Warszawa 1975.
- Staciwa Cz., Społeczno-wychowawcze funkcje armii socjalistycznej, Warszawa 1978.

- Suszko N.J., Marksistsko-leninskaja filozofia - metodologiczeskaja osnowa sowietskoj teorii i praktyki, Moskwa 1963.
- Szczegłowski A., Układ Warszawski - 25 lat na straży pokoju i socjalizmu, "Myśl Wojskowa", nr 5/1980.
- Staszic S., O nauce. Wybór pism, Warszawa 1952.
- Szeptulin A., Filozofia marksizmu-leninizmu, Warszawa 1973.
- Szopka E., Klasowy charakter wojska, w: Wojsko w systemie politycznym państwa, WAP, Warszawa 1980.
- Tatarkiewicz W., Historia filozofii, T.3, Warszawa 1970.
- Tarnawski E., Skutki zbrojeń, "Rzeczpospolita", nr 293/ 1983.
- Titow M., Na straży pokoju, "Trybuna Ludu", nr 113/1984.
- Tiuszkiewicz S.A., Filozofia i wojenna teoria, Moskwa 1975.
- Tiuszkiewicz S.A., K woprosu o wzaimozwiazii wojennej nauki i wojennej istorii, "Wojennaja Myśl", nr 12/1973.
- Tomawski W., Bundeswehra drugiej połowy lat siedemdziesiątych, Warszawa 1980.
- Tuczapski T., System Obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, "Myśl Wojskowa", nr 10/1973.
- Tugarinow W.P., Teoria wartości w marksizmie, Warszawa 1973.
- Urłanis B.C., Wojny a zaludnienie Europy, Warszawa 1962.
- Ustinow D., O roli Komsomołu, "Krasnaja Zwiezda", z dn. 29.05.1984 r.
- Utrzymanie pokoju i międzynarodowa współpraca gospodarcza. Deklaracja krajów członkowskich RWPG, "Trybuna Ludu", nr 143/1984.
- Wiatr J.J., Socjologia wojska, Warszawa 1982.
- Wiśniewski E., Wojennaja Myśl o nauce wojennej, "Myśl Wojskowa", nr 2/1975.
- Wojenno-Istoriczeskij Żurnał, nr 9/1968.
- Wojna, militarizm, pokój. /Pod redakcją J.Borgosza/ WAP, Warszawa 1982.
- Wrede H., Der Wandel der gesellschaftlichen Schichthund des Offizierskorps, "Werkunde", nr 6/1972.
- Wysoka sprawność bojowa ćwiczących wojsk, "Wojsko Ludowe", nr 10/1976.
- XXX-lat ASG WP w służbie obronności Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Warszawa 1977.
- Zamorski W., K woprosu o wzaimozwiazii marksistsko-leninskoj filozofii i wojennej nauki, "Wojennaja Myśl", nr 11/1974.
- Zapolski S., Czwarta wojna arabsko-izraelska 6-22.X.1973., Działania wojenne w świetle faktów, "Nowe Drogi", nr 1/1974.
- Zarubieżnoje wojennoje oboznanie, nr 12/1975.
- Zasady etyki i obyczaje żołnierzy zawodowych LWP, Warszawa 1983.
- Zieleniewski J., Organizacja i zarządzanie, Warszawa 1969.
- Zieleniewski J., Organizacja zespołów ludzkich, Warszawa 1964.
- Ziemszkow W., Przewodzący charakter socjalistycznej doktryny wojennej. Artykuł napisany specjalnie do "Myśli Wojskowej", nr 1/1971.

Zimann J., Społeczeństwo nauki, Warszawa 1972.

Zimin G., Tielatnikow G., Lejbowicz H., K woprosu ob obszcziej tie-
orii i strukturie wojennoj nauki, "Wojennaja Myśl", nr 9/1974.

Z metodologicznych problemów interpretacji humanistycznej, Warsza-
wa 1971.

Żurawicki S., Integracja nauk czy integracja wiedzy, "Studia Filozo-
ficzne, nr 4/1975.

Żilin P.A., /Red./ Wojenno-błokowaja politika imperializma. Istoria
i sowremennost, Moskwa 1980.

Druk ASG WP OXV-9790 zam.nr 1693 z dn.26.9.1984r.

